

**T.C.
BAŞBAKANLIK
DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
OSMANLI ARŞİVİ DAİRE BAŞKANLIĞI**

Yayın Nu: 15

ERMENİ OLAYLARI TARİHİ

II

Hüseyin Nâzım Paşa

Ankara - 1993

Proje Yöneticisi

İsmet BİNARK
Devlet Arşivleri Genel Müdürü

Proje Sorumluları

Necati GÜLTEPE
Devlet Arşivleri Genel Müdür Yardımcısı

Necati AKTAŞ
Osmanlı Arşivi Daire Başkanı

Hazırlayanlar

Necati AKTAŞ
Mustafa OĞUZ
Mustafa KÜÇÜK

Dizgi ve Sayfa Düzenleme

Yakup YILDIRIM

Montaj

Ali Rıza BATI

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa Nu</u>
Polis Komiserlerinden Markar Efendi'nin Ermenilerce Vurulmasıyla İlgili Yazışmalar.....	231
[Ermenilerin Muhtelif Yerlerde Meydana Getirdikleri Öldürme, Yaralama, Adam Kaçırma ve Tehdit Gibi Suçları Bildiren Raporlar].....	236
a. [Truşak Adlı Ermeni İhtilâl Cemiyeti'nin Aldattığı Tekirdağ Ermenilerinin Memleketlerine Gönderilmesi].....	241
b. [Katliâm Hususunda Hınçak Komitesi'nden Geri Kalmayan "Truşak Komitesi"nin Van'da Sebep Olduğu Olaylar].....	243
c. Ermeni Fedâilerinin İsimleri.....	254
Van'dan İran'a Giden Ermenilerin Dostlarına Yazdıkları Silâhlanma ile İlgili Mektuplar.....	255
Amerika'da Bulunan Vanlı Aşikyan Sahak'ın Yazdığı Ermeni İhtilâli Hakkındaki Mektup.....	264
[Van'da Ermenilerin Başlattığı Silâhlı Faaliyetler Hakkında Raporlar].....	269
Merkezi Van'da Bulunan Ermeni İhtilâl Komitesinin İctüzüğü.....	270
[Ermeni Fesadı Hakkında Bazı Ermenilerin Üzerinde Yakalanan Gizli Mektuplar].....	275
[Van'da Ermenilerin Başlattığı İsyân Hakkındaki Raporlar].....	276
[Niksar'da Ermenilerin Başlattığı Silâhlı Olaylar Üzerine Yapılan Resmî Yazışmalar].....	278
[Divriği, Kıbrıs, Van ve Niksar'da Ermenilerin Karışıklık Çıkaracağı Yolunda Alınan İstihbarat Raporları].....	281
Ermeni Eşkiyasından Kokas'ın Gizlendiği Yerde Bulunan Ermenice Şarkı Mecmuası.....	285
[Van, İzmit, Erzurum ve Bağlı Yerlerde Yakalanan Ermeni Eşkiyasının Çıkardıkları Karışıklıklar].....	300

[Van Hâdisesinin Tesiriyle Mardin Süryanilerinin Yerlerini Terke Kalkıştıkları]	303
	<u>Sayfa Nu</u>
[Erzurum, Bayazıt, Van, Trabzon, Beyoğlu ve Galata'da Suçlu Ermenilerin Takibi ve Çıkardıkları Olaylar]	305
[Hınçak ve Truşak Gazetelerinin Fesat Çıkarmaya Ait Zararlı Bölümleri]	309
Zeytun'da Teşkilât-ı Cedîde	320
[Ermeni Fesat Komitelerinin İstanbul'da Karışıklık Çıkaracakları]	321
[Van, Erzurum ve Kayseri'de Bazı Ermeni Müfsidlerinin Ele Geçirildiği]	324
[Tehdit Yoluyla Ermeni Esnaftan Haraç Toplayan Ermeni Komitecilerinin Yargılanması]	326
[Çarşamba, Zeytun, Sivas, Erzurum ve Samatya Gibi Yerlerde Olay Çıkaran Ermenilerin Yakalandığı ve Muhtemel Olaylara Karşı Tedbir Alınması]	329
[Ermeni Müfsitlerine Karşı Olağanüstü Tedbirlerin Alınmasıyla İlgili Talimat ve Cevapları]	336
[İstanbul, Bitlis, Amasya ve Samsun'da Ermeni Müfsitlerin Sebep Olduğu Kanlı Olaylar]	343
Van Hâdisesi ile İlgili Ferik Sadeddin Paşa'nın Müşahadeleri	359
Vak'anın Cereyan Şekli	362
Varna'da Çıkan "İravunk" Gazetesi'nde Neşrolunan, Taşnaksagan Ermeni Komitesi'nin İstanbul Hâdisesinden Önce Yabancı Devlet Elçilerine Gönderdiği Beyanname	373
[Musevilerin Yılbaşı Kutlamaları Esnasında Ermenilerin Karışıklık Çıkarmaması İçin Tedbir Alınması]	374
[Ermeni Müfsitlerden Silâh ve Mühimmat Ele Geçirilmesi]	376
[Bank-ı Osmanî ve Rusya Sefâreti'nde Görevli Ermenilerin Amerika ve Rusya'ya Gönderilmesi]	381
[Ermeni Anarşistlerden Silâh ve Mühimmat Ele Geçirildiğine Dair Zabıt Varakası ve Rapor]	388
[Zeytunlular ile Haçinlilerin Birleşerek Fesat Çıkaracakları Haberinin Asılsız Olduğu]	391
[Ermeni Anarşistlerden Silâh ve Mühimmat Ele Geçirilmesi]	392
[Divriği'de Elazığ Kürtlerinin Ermeniler ile Olan Çatışması]	402
[Bank-ı Osmanî ve Rusya Sefâreti'ndeki Ermenilerin Osmanlı Devleti Sınırı Dışına Çıkarılmaları]	403

[Van, Hüdâvendigâr ve Galata'da Ermeni Müfsitlerin Yakalanması ve Bunlardan Elde Edilen Silâh ve Mühimmat]405

[Londra'dan Paris'e Giden Ermeni Eşkiya Reisleri Hakkında Resmî Yazışmalar]407

Sayfa Nu

Ermeni Fesadını Tahlil Eden Jurnal409

Bir Ermeni Piskoposunun Görüşlerini Taşıyan Ermeniceden Tercüme Edilmiş Layiha410

[Kumkapı ve Van'da Ermeni Eşkiyaları ile Meydana Gelen Çatışmalar ve Ele Geçen Silâhlar]412

Londra'da Bulunan Hınçakyan Komitesi Merkezi'nden İzmit Bağçecik Amerikan Mektebi Müdürüne Gönderilen Beyannâme413

[Sivas, Erzurum, Van, İstanbul, Selmas, Kayseri, Karahisâr-ı Şarkî, Ankara, Muş, Elazığ Gibi Yerlerde Ermeni Müfsitlerin Yakalanması ve Karşı Tedbirlerin Alınması]418

Teftûş-i Askerî Komisyonu'nun Tezkiresi421

İzmit Bağçecik Amerikan Mektebi Müdürüne Gönderilen Hınçak Gazetesindeki Ermeni İsyanına Dair Olarak Yayınlanmış İhtilâl Komitesinin Resmî Tebligatı429

[Ermeni Müfsidlerin Yakalanması ve Bunlardan Elde Edilen Silâh ve Mühimmat]432

[Londra'dan Paris'e Giden Ermeni Müfsit Reisleri Hakkında Resmî Yazışmalar]433

[Pangaltı'da Kololiyan Avadis Efendi'yi Ermeni Komitacılarının Tehdit Ettiği İhbarı Üzerine Gönderilen İki Polis Memurunun Ermenilerce Yaralanması Hususundaki Tahkikat Raporları]435

[İran Pasaportlu Ermeni Anaşistlerin İstanbul'da Karışıklık Çıkaracağı İstihbaratı Üzerine Yapılan Tahkikat]438

[İstanbul ve Erzurum'da Ermeni İhtilâl Komitecilerinin İsyân Hazırlıkları Yaptıkları]439

[Bir Ermeni Üzerinde Ele Geçirilen Dünya Olayları ve Ermeni Meselesini İhtiva Eden Mektup]442

[İstanbul, Van, Karahisâr-ı Sâhip, Kayseri, Ankara, Maden Gibi Yerlerde Ermenilerin Sebep Olduğu Karışıklıklar]445

[Ermeni İhtilâlcilerine Avrupa Devletlerinin Yaptığı Yardımları İfade Eden Jurnal]447

[Bazı Ermeni Müfsitlerinin Derviş Kılığında İstanbul'da Dolaşarak Musevi ve Ermeni Ahaliyi Tahrik Etmeleri].....	449
İstanbul'da İhtilâl ve Umumî Bir Yangın Çıkarmak Emelinde Olan Ermeni Komitecilerine Karşı Alınması Gereken Tedbirleri İhtiva Eden Tamim.....	450

ERMENİ OLAYLARI TARİHİ

II

[292] içerisindeki bağçesinde işret etmekte iken, saat ikibuçuk sularında üç el silâh atıldığını işitmiş ise de ehemmiyet vermeyip dışarıya çıkmadığını söylemiştir.

Cereyân eden tahkîkâtdan keyfiyyet ma'lûm-ı âlî-i mutasarrıf-ı ekremîleri buyurulacağı vechile, maktûlün kable'l-vefât "Beni vuran Kampana Serkiz'in çırağıdır." demesine ve merkûm Kampana Serkiz'in Karabet'den başka uşağı olmayıp, merkûm dahi Ermeni müfsidleriyle düşüp kalkması ve kethudâ Vartan ile de sıkça görüşüp Cum'a günü de saat beşde Serkiz'in kahvesinin hâricinde yirmi dakîka kadar kulak kulağa konuşarak birbuçuk saat sonra Karabet'in meydandan sıvışıp gece saat üçde sekr-i hâl ile ikâmetgâhına avdet etmesi ve babalığı Serkiz tarafından edilen nesâyihî adem-i kabûl ile komitelerle görüşdüğünü Serkiz'in beyân etmesine ve meyhânede saat onbuçuğa kadar beraber bulunarak işret ettiklerini medâr-ı isbât için söylediği yumurtacı Avram'ın bi'l-muvâcehe Karabet'i aslâ tanımadığını söylemesine ve leyle-i mezkûrede saat üçde keyf hâliyle dükkâna gelip yattığını peder-i ma'nevîsi söylediği hâlde Karabet'in inkâr etmesine ve Sitrak ile çok def'a görüşmüş oldukları hâlde merkûmu tanımamasına nazaran fi'l-i cerh ve katlin merkûm Karabet nâm-ı diğerk Arşak tarafından îkâ' edilmiş olduğu şübhesinden vâreste olunamadığı gibi, meyhâneci Kadı Karyeli Serkiz ve Vartan ile Karabet'in beynehümâdaki dostluklarını ketm etmeleri fi'l-i katlin Karabet tarafından vukû' bulduğundan haberdâr olmaları ve yâhûd bi'l-fi'il Karabet'i îkâ'-ı cürme sevk ettikleri vârid-i hâtır olup her üçünün hakkında mu'âmele-i kânûniyye icrâsı müstelzim bulunduğundan, kendileri mevkûf oldukları ve bu bâbdaki evrâk-ı tahkîkiyyesi merbûtan takdîm-i pîşgâh-ı sâmilere kılınmış ve muktezâsının îfâsı mütevakıf-ı re'y-i sâ'ib-i ekremîleri bulunmuş olmağın, ol bâbda.

Kâtib-i Sâni-i Hazret-i Şehriyârî Atûfetlü Ahmed İzzed Bey Efendi Hazretleri'ne 16 Mayıs Sene 1312 Târihinde Yazılan Arîzanın Sûretidir

Bugün akşamüstü saat onbirbuçuk râddelerinde polis komiserlerinden Markar Efendi Kumkapı'da tütüncü Haydar'ın [293] dükkânı önünde oturmakta iken bir Ermeni'nin revolver endahtıyla komiser-i mûmâ-ileyhi cerh ederek firâr eylediği ve ta'kîbine yetişen polis me'mûrlarına da altı el revolver endaht eylediği ve Havuzlu Kilisesi civârında me'mûrîn-i ta'kîbiyyenin önlerinden kaybolduğu ve ale'l-acele icrâ kılınan tahkîkâta nazaran cârih-i merkûm Samatya'da Narlıkapı'da sâkin yazmacı

çırağı olup yirmidokuz yaşlarında ve Hayık nâmında bulunduğu şimdi el-ân alınan jurnallerden müstefâd olmasıyla cârih-i merkûmun dakîka fevt edilmeyerek derdestine âid tedâbîrin icrâsına müsâra'ât olunduğu ma'rûzdur.

Kâtib-i Sâni-i Hazret-i Şehriyârî Atûfetlü Ahmed İzzed Bey Efendi Hazretleri'ne 17 Mayıs Sene 1312 Târihinde Yazılan Arızanın Sûretidir

Dün akşam Kumkapı'da polis komiserlerinden Markar Efendi'yi cerh ve me'mûrîn-i ta'kîbiyyeye beş el ateş ederek ferce-yâb-ı firâr olduğu ve taharrîsine müsâra'ât olunduğu arz edilmiş olan yazmacı çırağı Samatyalı Sampik nâm Ermeninin Patrikhâne Kilisesi'ne ilticâ ve dehâlet eylediği ve yedinde iki adet revolver bulunduğu hâlde kilisenin mahzeninde muhtefî olduğu bi't-tahkîk anlaşıl原因 ve patrik nezdine hey'et-i tahkîkiyye re'îsi gönderilerek cârihin teslîmi talep olunmasına mukâbil patrik tarafından adem-i ma'lûmât beyân ve tekrâr re'îs-i mûmâ-ileyh gönderilerek cârih-i merkûmun zâbitaya teslîminde ısrâr olunması üzerine usûlen patriğin muvâfakatı istihsâl olunduktan sonra, mezkûr kiliseye zâbitaca bi'd-duhûl cârih-i merkûmun zikr olunan mahzeninden aldırılarak ve bâb-ı zabtiyyeye getirilerek taht-ı tevkîfe aldırılmış olduğu ma'rûzdur.

Makâm-ı Sâmi-i Sadâret-penâhîye Yazılan 17 Mayıs Sene 1312 Târihli Tezkirenin Sûretidir

Polis komiserlerinden Markar Efendi'yi dün gece cerh ve ta'kîbine şitâb eden me'mûrîn-i zâbita üzerine beş-altı revolver endaht ile ferce-yâb-ı firâr olan ve Patrikhâne Kilisesi'ne dehâlet ve ilticâ eyleyen yazmacı çırağı Sampik'in ne sûretle elde edildiği jurnal-i kemterânemle arz olunmuş idi. Ma'lûm-ı âlî-i fehâmet-penâhîleri buyrulduğu üzere [294] öteden beri ikâ'-ı cinâyât eden erbâb-ı fesâddan ferce-yâb-ı firâr olanlar Patrikhâne Kilisesi'yle diğer Ermeni kiliselerine dehâlet ve kiliseler papaz ve hademesi bunları bi'l-ihfâ muhâfaza ve himâyelerine ve firârları esbâbını tehyî'e ve ihzâra müsâra'at eylemekde bulundaklarına ve ibâdethâne olan kiliselerin erbâb-ı mefâsid ve cinâyâta melce' olması ve telkînât-ı mezhebiyye ile mükellef bulunan kiliseler papaz ve hademesinin de erbâb-ı cerâ'im ve şekâveti himâye ve muhâfaza ile emsâli avenenin cür'etlerine hizmet eylemesi münâsib olamayacağına ve bu hâlin devâmı mu'âmelât ve teşebbüsât-ı zâbitayı işkâl edeceğine binâ'en zikr olunan Patrikhâne ve Gedikpaşa Kiliseleri papaslarıyla hademesinin âcilen tabdîlleri zımında Patrikhâneye tablîgât-ı kat'iyeye îfâsı husûsunun Adliye Nezâret-i Celîlesi'ne ve keyfiyyetin savb-ı âcizâneme emr ü iş'âr buyurulması vâbeste-i re'y-i sâmi-i dâver-i a'zamîleridir. Ol bâbda.

Dâhiliye Nezâret-i Celîlesi'nden Vârid Olan 9 Mayıs Sene 1312 Târih ve Üç Yüz On Numaralı Tezkirenin Sûretidir

Çokmerzmen karyesinde mâh-ı hâlin dördüncü günü sabahı asker kolu tarafından birisi kırma çifteli ve revolver fişengini hâmil ve boz elbiseyi lâbis ve başında şapka olduğu hâlde üç şahsa tesâdüf ve merkûmûn ta'kîb edilmiş ise de karye içerisinde bir hâneye ilticâ ve hâne halkı dahi taş ile ta'kîbât-ı askeriyyeyi redd eyledikleri cihetle, tabur binbaşılığı cânibinden karyenin lâzım gelen mahallerine noktalar ikâme olunduktan sonra zâbıta me'mûru polis komiseri ve ma'iyyet-i mevcûdesiyle birlikde karyeye azîmet etmiş ve karyenin ileri gelenleriyle muhtâr ve ihtiyârlarını celb ederek merkûmûnun Serkizyan'ın Kör Agop ve sâbıka-i mükerrere ashâbından Sülükçü Kirkor ve Dilli Hacı nâm şahıslar oldukları anlaşılmağla, bunlardan Kör Agop derdest edildiği gibi diğerlerinin dahi ertesi gününe kadar teslîm edecekleri köy muhtârlarıyla ileri gelenleri tarafından ta'ahhüd edilmiş olduğu Adana vilâyet-i behiyyesinden keşîde olunan 5 Mayıs sene 1312 târihli telgrafnâmede beyân olunmuş ve teslîmi karye muhtârânı tarafından ta'ahhüd edilen diğer iki şahıs haklarında mu'âmele-i kânûniyye îfâsı ve şâyed bunları kaçırmışlar ise ta'ahhüdlere hilâfında bulunanların derdestiyle cihet-i adliyyeye teslîmleri ve bunları ta'kîb eden [295] asâkir-i şâhâneyi taş ile redde cür'et edenlerin de cezâsız bırakılmamaları lüzûmu vilâyet-i müşârun-ileyhâya cevâben iş'âr kılınmış olmağla Tesrî'-i Mu'âmelât Komisyonu ifâdesiyle berâ-yı ma'lûmât beyân-ı hâle mübâşeret kılındı. Ol bâbda.

Dâhiliye Nezâret-i Celîlesi'nden Vârid Olan 19 Mayıs Sene 1312 Târih ve İki Yüz Otuz Sekiz Numaralı Tezkirenin Sûretidir

Dün akşam Kumkapı'da polis komiserlerinden Markar Efendi'yi yazmacı çırağı Samatyalı Haçik nâm şahsın revolver ile cerh ve me'mûrîn-i ta'kîbiyyeye altı el revolver endaht ederek firâr etmesi üzerine, merkûmun Patrikhâne Kilisesi'nde ne sûretle derdest edildiğini hâkî Nezâret-i Celîlelerinden mürsel jurnal, Tesrî'-i Mu'âmelât Komisyonu'nda bi'l-mütâla'a bu makûle eşhâs-ı muzırranın Patrikhâne Kilisesi'ne kabul ve ihfâsı ve vukû' bulan mürâca'at üzerine iki sûretle lisân kullanılması Patrikhâne Kilisesi'nin hâl-i hâzırını göstermekde bulunmuş ve patrik-i mûmâ-ileyh tarafından mukaddemâ Ergani murahhasasına gönderilip elde edilen ve 8 Nisan sene 1312 târihinde bâ-tezkire-i çâkerî tercümesi ile berâber huzûr-ı sâmî-i cenâb-ı sadâret-penâhîye takdîm kılınan mektup üzerine henüz irâde-i aliyye-i sadâret-penâhî şeref-vürûd etmemiş idüğünden, îcâb-ı hâl be-tekrâr arz ve istîzân kılınmış olmağla, ol bâbda.

Kâtib-i Sâni-i Hazret-i Şehriyârî Atûfetlü Ahmed İzzet Beyefendi Hazretleri'ne Jurnal ve Huzûr-ı Sâmî-i Cenâb-ı Sadr-ı A'zamîye ve Adliye ve Mezâhib Nezâret ve Dâhiliye Nezâret-i Celîlelerine 27 Mayıs Sene 1312 Târihiyle Yazılan Tezkirelerin Sûretidir

Polis komiserlerinden Markar Efendi'yi revolver kurşunu ile cerh ve Ermeni Patrikhâne Kilisesi'ne firâr eden cânî Sampik'in kilise mahzeni dâhilinde yirmi dört saat muhâfaza ve ihfâsı husûsunda zî-medhal olan kilise papazlarıyla hademesinin tebdîlleri zımnında Adliye ve Mezâhib Nezâret-i Celîlesi'nden Ermeni Patrikliği'ne icrâ kılınan vesâyâyâ patriklik tarafından cevâb-ı nâ-münâsib i'tâ olduğu müstahber olup, hâlbuki cânî-i merkûmun kilisede muhâfazası ve firârı esbâbının tehyi'esi husûslarını Haçatur ve Areş ve Hat nâmlarındaki papasların bi'z-zât der'uhde ederek kendilerine [296] cânî hakkında ma'lûmât veren kilise hademesinden ba'zılarını tevbih eylemiş oldukları da tahkîkât-ı vâkı'adan olmasına ve bu papaslardan Hat nâmındaki papaz mukaddemâ Hınçak Komitesi efrâdından olmasından dolayı, zâbitaca mu'âmele görmüş takımdan Örnekli Ohannes olup, Üsküdar Ermeni erbâb-ı fesâdından ba'zılarının delâlet ve tavassutu ile papaz silkine kabul ettirilmiş bulunmasına ve bu makûle eşhâsın kisve-i rûhâniyyeye bürünerek pâ-yı taht-ı saltanat-ı seniyyede erbâb-ı cinâyete irâ'e-i teshîlât ve teşvîkât eylemelerine müsâ'ade olunması câlib-i nazar-ı dikkat olarak esbâb-ı ma'rûzaya nazaran, bunların burada bekâları uyamayacağına binâ'en, mûmâ-ileyhimin hemen Kudüs-i Şerîf Manastırı'nda ikâme ettirmek üzere oraya i'zâmları ve yine Kumkapı Kilisesi on ikilerinden Manuk Narlıyan'ın cânî-i merkûmu kilisede ketm ve ihfâ edenlerden olmasına mebnî, dâire-i zabtiyyeye celbine teşebbüs olundukda tebe'a-i İrâniyyeden olduğunu bi'l-beyân da'vet-i vâkı'aya icâbet etmemiş ve hâlbuki kilise mütevellîliğine ve emsâli hizmetlerinde ecnebî kabul olunmaması lâzım gelir iken İrânî-i merkûmun sûret-i kabûlü muhtâc-ı îzâh bulunmuş olduğundan, bu bâbda îzâhât-ı kâfiyye i'tâsı zımnında Ermeni Patrikliği'ne tebliğât-ı kat'iyeye îfâsı nezâret-i müşârun-ileyhâya ve bir polis komiserine sû-i kasd eden cânîyi muhâfaza ile teşebbüsât-ı cinâ'iyeye iştirâk eylemiş olan Manuk Narlıyan'ın nezâret-i zâbita altında hemen İrân'a def' ve i'zâmı için İrân Sefâreti'ne tebliğât icrâsı cânib-i Bâb-ı Âlî'ye iş'âr kılınmış olduğu ma'rûzdur.

Kâtib-i Sâni-i Hazret-i Şehriyârî Atüfettü Ahmed İzzet Beyefendi Hazretleri'ne Jurnal ve Huzûr-ı Me'âli-Mevfûr-ı Cenâb-ı Sadâret-penâhîye ve Adliye ve Mezâhib Nezâret ve Dâhiliye Nezâret-i Celîlelerine 25 Mayıs Sene 1312 Târihiyle Gönderilen Tezkirenin Sûretidir

Bir ay evveline gelinceye kadar komiteler tarafından itlâf edilen me'mûrîn-i zâbitadan başka şu onbeş yirmi gün zarfında Dersa'âdet polis me'mûru Halil ve zâbita müstahdemîninden Sitrak ve Kumkapı polis komiseri Markar Efendiler ayrı ayrı ve bıçak ve revolverlerle sû-i kasde uğradılmış oldukları gibi Erzurum'da polis me'mûrlarından Mıgırdıç Efendi'nin üzerine leylen Vahan nâmında bir Ermeni tarafından katl kasdıyla bir el silâh endaht ve politika müttehemlerinden Erzincanlı Çekuryan Mağar ve rufekâsı taraflarından Celicalı karyesinde tesâdüf eden kesâna

silâh isti'mâl ile bir İslâmın katli olunması ve Van'ın [297] Şuşansi karyesi manastırında silâh ta'lîm ve ta'allümü ile müştağil bulunan Ermeniler tarafından bi't-tesâdüf on zabtiyyeye bir saat kadar silâh atılması ve yine Van'ın Dir-i Meryem Kilisesi'nde muhtefî Ermeni eşkiyası tarafından geçende üç Kürdün sûret-i vahşiyânede katli ve üçünün cerh ve Elkel karyesinde Ermeni eşkiyası tarafından iki Kürdün kezâlik sûret-i vahşiyânede katli ve Van'ın Çakılbend karakolhânesinde leylen nöbet vazîfesini îfâ eden zabtiyye neferi üzerine bir el silâh endaht edilmesi gibi zuhûr eden ef'âl-i cinâ'iyye her taraftan iğtişâsâtı der'uhde etmiş olan Truşak Komitesi'nin mukaddemât-ı teşebbüsât-ı ihtilâliyyesi olup, cânîler acaleten ve emsâline ibret-i mü'essire olacak sûretle cezâ görmeyecek olurlar ise, bu seneki iğtişâsâtın önünü almak mümkün olamayacağından mâ'adâ refiklerine sû-i kâsd eden Ermeni cânîlerin mahbûsiyyetden başka bir cezâ görmemeleri me'mûrîn-i zâbitanın fütûrunu ve daha doğrusu insilâb-ı cür'etlerini mûcib olmakda bulunduğundan, vakit fevt edilmeyerek icrâ-yı îcâbı ayrı ayrı tezkirelerle sûret-i mahsûsada taraf-ı sâmi-i sadr-ı a'zamî ile Adliye ve Mezâhib Nezâret ve Dâhiliye Nezâret-i Celîlelerine iş'âr kılınmış olduğu ma'rûzdur.

Dâhiliye Nezâret-i Celîlesi'nden Vârid Olan 20 Mayıs Sene 1312 Târih ve İki Yüz Kırk Bir Numaralı Tezkirenin Sûretidir

Misyon Popüler Revize'nin taht-ı himâyesinde olarak iki yüz kişiden mürekkebek akd olunan ve papasları dâhil olduğu hâlde bir çok Ermeniler hazır bulunan bir ictimâ'da ahâlî-i İslâmiyyenin eser-i ta'assubu olarak vukû' bulan kıtâl esnâsında altmış bin kişinin telef edildiğinden bahs olunmuş ise de, hitâm-ı ictimâ'da toplanan i'âneden pek cüz'î bir meblağ hâsıl olmuş idüğünün Marsilya Şehbenderliği'nden iş'âr kılındığı Hâriciye Nezâret-i Celîlesi'nden bâ-tezkire bildirilmekle ve telefâtın mikdârı hakkındaki beyânât eser-i agrâz bulunan mübâlagâtdan ibâret olarak, ol bâbda icrâ kılınan tahkîkât üzerine vefeyâtın mikdâr-ı hakîkîsi akdemce nezâret-i müşârun-ileyhâya iş'âr kılınmağla Tesrî'-i Mu'âmelât Komisyonu ifâdesiyle berâ-yı ma'lûmât beyân-ı hâle ibtidâr olundu. Ol bâbda.

[298] Van Vilâyeti Polis Ser-komiserliği'nden Alınan 25 Mayıs Sene 1312 Târihli Telgrafnâmenin Sûretidir

Bu gece saat altıda Çalikoğlu Mahalleli Karabet veled-i Kigork'un hânesine Ermeni eşkiyası duhûl ile merkûm Karabet'in göbeği altından ve sağ tarafından iki kurşun isâbet ile cerîhadar ederek, eşkiyâ-yı merkûmenin firârlarında merkûm Karabet arkadan ve eşkiyâ-yı merkûmeden Vanlı Şuranlı oğlu Nişan'ın attığı kurşun te'sîrinden vefât eylediği ve tahkîkâta devâm edilmekte olduğu arz olunur.

Van Vilâyeti Polis Ser-komiserliği'nden Alınan 26 Mayıs Sene 1312 Târihli Telgrafnâmenin Sûretidir

Bu gece saat üç râddelerinde Terzi Perink Mahallesi'nde Ermeni eşkiyâsının derdest ve taharrî esnâsında Keşiş Ohannes oğlu maktûl Stepan'ın kâtili Kirkor derdest edildiği ma'rûzdur.

Kâtib-i Sâni-i Hazret-i Şehriyârî Atûfetlü Ahmed İzzet Beyefendi Hazretleri'ne Jurnal ve Huzûr-ı Me'âlî-Mevfûr-ı Cenâb-ı Sadâret-penâhîye ve Adliye ve Mezâhib Nezâret ve Dâhiliye Nezâret-i Celîlelerine 25 Mayıs Sene 1312 Târihiyle Gönderilen Tezkirenin Sûretidir

Dört yüz kişiden mürekkeben teşekkül eden Ermeni cemiyet-i fesâdiyyesinden bir kısmının pâ-yı taht-ı saltanat-ı seniyyede tekrâr bir vak'a ihdâsı için Kasımpaşa'da kâ'in Kulaksız Ermeni Kilisesi'nde bi'l-ictimâ' müzâkerât-ı fesâdiyyede bulunmuş oldukları tahkîkât-ı zâbîta ile derece-i sübûta vâsıl olarak derdest edilmiş ve harekât-ı vâkı'alarını kısmen ve mü'evvilen ikrâr ve i'tirâf eyledikleri hâlde ale'l-kâ'ide cihet-i adliyyeye tevdî' kılınmış olan ma'lûmu'l-esâmî kesânın rufekâsından olup, bu kerre dahi derdest olunan ve her biri beyne'l-fesede binbaşı ve ellibaşı lakablarıyla yâd edilen eşhâs-ı mefsedet-ihatisâsın dahi tamâmen ve mü'evvilen ikrâr-ı cürm eylemeleri ve ikâmetgâhlarında komiteye mahsûs bir mühür ve Hınçak nâm ihtilâl gazetesinden bir nüsha zuhûr eylemesi üzerine, bunlar dahi ale'l-usûl cihet-i adliyyeye tevdî' olunarak ma'a-mâ-fih âyîn-i rûhânî icrâsına tahsîs kılınmış olan kilisede müzâkerât-ı fesâdiyye için vukû'u tahakkuk eden sâlifü'l-arz ictimâ' fevka'l-âde câlib-i nazar-ı dikkat bulunmuş olduğundan ve tafsîlât-ı ma'rûzadan bahisle taraf-ı sâmi-i sadr-ı a'zamî ile [299] Adliye ve Mezâhib Nezâret ve Dâhiliye Nezâret-i Celîlelerine ayrı ayrı sûret-i mahsûsada tezkireler yazılmış olduğu berâ-yı ma'lûmât ma'rûzdur.

12 Kânûn-ı Sâni Sene 1311 Târihli Husûsî Arîza ve Huzûr-ı Me'âlî-mevfûr-ı Cenâb-ı Sadâret-penâhîye Tezkire Sûretidir

Karagözyan Dikran ve Maksûd-zâde Sebuhan ve Mehmed Ali Paşa Hanı'nda tüccârdan Andon Haçayan Efendilere ve sâir Ermeni mu'teberânına tehdîdnâmeler irsâliyle para talep ve para vermeyenleri i'dâma cür'et etmek üzere ahîren teşekkül eden komitenin sâye-i muvaffakıyyet-vâye-i cenâb-ı hilâfet-penâhîde derdest edilmiş olan ba'zı a'zâsının tahkîkât-ı istintâkıyyelerinden istihsâl olunan ma'lûmâta nazaran, mezkûr komite Yalova'da "Beyni" ve "Kazarak" ve "Büyük Yeniköy" ve "Soluz" ve "Göle" ve "Ortaköy" ve "Çengiler" ve "Lâledere" ve "Çukurbel" ve "Kılıç" köylerini dolaşarak bu köylerin ahâlîsini umûmen komiteye idhâl için mahsûsen müfsidler göndermiş ve tertîbât-ı fesâdiyyeyi her on müfside bir onbaşı ta'yîni ile ikmâl ettirmiş ve kurâ-yı mezkûreden Ortaköy'de sâkin ipekci Jangözyan Haçık

oralarca bi'l-iğfâl tahrîr edilen erbâb-ı fesâdın en büyük re'îsi olup İstanbul Komitesiyle doğrudan doğru muhâbere eylediği anlaşılmış ve şu hâlde mezkûr mahaller Ermenileri taraflarından dahi bir uygunsuzluk îkâ'ı ihtimâlden gayr-i ba'îd bulunmuş olduğundan, tedâbîr-i lâzıme-i ihtiyâtiyyenin müsâra'aten icrâsıyla beraber re'îs-i merkûmun dağdağasızca tutturulup mahfûzen bâb-ı zabtiyyeye irsâli zımında vilâyete emir i'tâsı taraf-ı sâmi-i sadr-ı a'zamîye bâ-tezkire iş'âr kılınmış olduğu ma'rûzdur.

Kâtib-i Sâni-i Hazret-i Şehriyârî Atûfetlü Ahmed İzzet Beyefendi Hazretleri'ne 26 Mayıs Sene 1312 Târihinde Gönderilen Arızanın Sûretidir

Madam Baranzo ile üç kişi bugün hamamlara yakın bir mahalde bir kaç şakî tarafından kaldırılarak dağa götürüldüğü Yalova Hamamı merkezinden Baranzo imzâsıyla alınan telgrafnâmede bildirilmiş ve ehemmiyet-i maslahata binâ'en ve serî'an tedâbîr-i mükemmele [300] ittihâzıyla mezbûrenin ve diğer üç kişinin sâlimen tahlîsleri ve keyfiyyetin bildirilmesi İzmid Mutasarrıflığı'na ve ihtiyâten Hüdâvendigâr Vilâyet-i Celîlesi'ne telgrafla iş'âr kılınmış ve Bâb-ı Âlî'ye de ma'lûmât verilmiş olduğu ma'rûzdur.

Hüdâvendigâr Vilâyet-i Celîlesiyle İzmid Sancağı Mutasarrıflığı'na 26 Mayıs Sene 1312 Târihiyle Keşide Olunan Telgrafnâmenin Sûretidir

Madam Baranzo ile üç kişi bugün hamamlara yakın bir mahalde bir kaç şakî tarafından kaldırılarak dağa götürüldüğü Yalova Hamamı merkezinden Baranzo imzâsıyla alınan telgrafnâmede bildirilmiş ve ehemmiyet-i maslahat, muthâc-ı îzâh olmadığı derkâr bulunmuş olmağla serî'an tedâbîr-i mükemmele ittihâzıyla mezbûre ile diğerlerinin sâlimen tahlîsleri ve netîcenin bildirilmesi ehemmiyetle ihtâr olunur.

Karamürsel Kazâsı Kaymakamlığı'yla Yalova Nâhiyesi Müdüriyeti'ne 27 Mayıs Sene 1312 Târihinde Yazılan Telgrafnâmenin Sûretidir

Madam Baranzo'yu dağa kaldıranların Karadağ ve Yunan kıyâfetlerinde olduğu anlaşılmış ve ma'a-mâ-fih Yalova'nın Ortaköy ve civârı kurâsında sâkin Ermenilerin bu yolda çeteler tertîb edecekleri müstahberât-ı vâkı'adan olmasına nazaran eşkiyâ-yı merkûmenin Ermeni erbâb-ı fesâdından olmaları ihtimâli câlib-i nazar-ı dikkat bulunmuş olduğundan, taharriyât ve ta'kîbâtın ona göre icrâ ve Madam Baranzo'nun muhâfaza-i hayâtına i'tinâ olunması tavsiye olunur.

Mâbeyn-i Hümâyûn-ı Cenâb-ı Mülûkâne Başkitâbet-i Celîlesiyle Makâm-ı Sâmi-i Sadâret-i Uzmâya 26 Mayıs Sene 1312 Târihinde Gönderilen Jurnal Sûretidir

Bugün Yalova'da hamamlar sâhibi Mösyö Baranzonun zevcesi kâbile-i meşhûre Madam Munye'nin refâkatinde bir kaç kişi ile dağa kaldırıldığına dâir alınan telgraf üzerine tedâbîr-i tahlîsiyyenin ittihâzı-çün Hüdâvendigâr Vilâyet-i Celîlesiyle İzmid Mutasarrıflığı'na bâ-telgraf ma'lûmât verilmişdi. Bu gece Sırbîye Sefâreti Baştercümanı Mösyö Terahan çâkerhânelerine gelerek kendi hemşireleri dahi Madam Baranzo ile birlikte eşkiyâ tarafından dũçâr-ı tecâvüz olduğunu beyân ile tahlîsleri [301] esbâbının istikmâlini iltimâs eylemiş ve zâten tedâbîr-i lâzıme ittihâz kılınmış olduğu ma'rûzdur.

**Kâtib-i Sâni-i Hazret-i Şehriyârî Atûfetlü Ahmed İzzet Beyefendi
Hazretleri'ne Jurnal ve Dâhiliye Nezâret-i Celîlesi'ne Tezkire: 27 Mayıs
Sene 1312**

Dünkü gün Madam Munye ile Sırbîye Sefâreti baştercümanının hemşire ve kerîmesini Yalova Hamamı civârından dağa kaldıran eşkiyâ çetesi Hınçakyanların re'îsi olup, her türlü mefâsidede bulunacağını ve lede'l-îcâb bu gibi eşkiyâ çeteleri tertîb edeceğini söylediği tahkîkât-ı câriyyeden müstebân olarak, mahalliyle bi'l-muhâbere mukaddemâ taharrî ettirilmiş iken, yerine sehven diğeri gönderilmiş olan Yalova Ortaköy'de sâkin Zamgoçyan Haçik ile Hınçakyanlarca onbaşı addedilen Karsan karyesinde muhtâr Kiragos Sarıyan ve Çukur köyünde kısa boylu, sarıya meyyâl çehreli, kumral bıyıklı, kırmızı yüzlü, ismi mechûl bir şahıs ve komitece her sekiz nefere vurucu ta'yîn olunanlardan Çengiler'de Katırcı Kirkor Silvaçyan ve Beyni karyesinde rencber Ohannes ve Ortaköy'de Ducyan Karabet ve Truşakyanların re'îsi Çengilerde Ermeni Mektebi Muallimi Karabet Soluzyan nâm şahıslar ve yâhûd onların tertîb etmiş olduğu çeteler olmak ve eşhâs-ı merkûme derdest ve sûret-i hakîmânede isticvâb edilince hakîkat tezâhür etmek kaviyyen me'mûl olmasına binâ'en şimdi Yalova'da bulunan İzmid mutasarrıfına bu bâbda îcâbı vechile ta'lîmât-ı kâfiyye ve serî'a i'tâsı Dâhiliye Nezâret-i Celîlesi'ne iş'âr kılındığı berâ-yı ma'lûmât ma'rûzdur.

**Huzûr-ı Me'âlî-Mevfûr-ı Cenâb-ı Sadâret-penâhîye 27 Mayıs Sene 1312
Târihinde Gönderilen Tezkirenin Sûretidir**

Dünkü gün Yalova Hamamı civârında eşkiyâ tarafından dağa kaldırılmış olan hamâm-ı mezkûr sâhibi Mösyö Baranzo'nun zevcesi kâbile-i meşhûre Madam Munye ile Sırbîye Sefâreti Baştercümanı Mösyö Terahan'ın hemşire ve kerîmesinin tahlîsleri emrinde tedâbîr-i mukteziyyenin ittihâzı îcâb edenlere tavsiye ve iş'âr kılındığı arz olunmuşdu. Yalova zâbita me'mûrundan bugün alınan telgrafnâmede tercüman-ı mûmâ-ileyhin hemşiresi talep edilen onbeşbin lira [302] fidye-i necât için yazılan kâğıd ile i'âde edildiği ve kerîmesi ile Madam Munye'nin nezd-i eşkiyâda kaldığı gösterilmiş ve şimdi kâtib-i sâni-i hazret-i şehriyârî cânibinden alınan tezkire-i

cevâbiyye-i husûsîde eşkiyâ-yı merkûmenin kuvve-i musallaha ile ta'kîblerinin kadınların itlâfını müstelzim olacağı beyânıyla ta'tîli Fransız Sefâreti'nden beyân olunmakta olmasına ve işin hâ'iz olduğu ehemmiyete nazaran zât-ı sâmi-i sadâret-penâhîleriyle bi'l-müzâkere verilecek karâra göre icâb-ı hâlin icrâ ve ol bâbda taraf-ı âcizîye ta'lîmât i'tâsı bâ-emr ü fermân-ı hümâyûn-ı hazret-i hilâfet-penâhî Hâriciye Nezâret-i Celîlesi'ne cevâben teblîğ kılınmağla, Bâb-ı Âlî ile bi'l-muhâbere icâb-ı hâlin sür'at-i icrâsı emr ve iş'âr buyrulmuş olmağla, hüküm, emr ü fermân-ı hümâyûn-ı hazret-i pâdişâhîye ve gerçi eşkiyâ-yı merkûmenin Karadağ ve Yunanlı kıyâfetine oldukları cümle-i iş'ârât-ı mahalliyyeden ise de, evvelce de arz olunduğu vechile Yalova'nın Orta karyesiyle civârında sâkin Ermenilerin bu yolda çeteler tertîb edecekleri müstahberât-ı vâkı'adan ve erbâb-ı fesâd her türlü şekil ve kıyâfete girmeleri muhtemelât-ı kaviyyeden olmasına nazaran, ta'lîmât-ı mukteziyyenin sür'at-i ta'yîn ve emr ü iş'ârını müsâ'ade-i aliyye-i cenâb-ı sadâret-penâhîleri şâyân buyrulmak bâbında.

Kâtib-i Sâni-i Hazret-i Şehriyârî Atûfetlü Ahmed İzzet Beyefendi Hazretleri'ne Jurnal ve Taraf-ı Sâmi-i Sadr-ı A'zamî ile Dâhiliye Nezâret-i Celîlesi'ne Tezkire: 27 Mayıs Sene 1312

Yalova hamamları sâhibi Mösyö Baranzo'nun zevcesi kâbile-i meşhûre Madam Munye'nin bir kaç refîkiyle beraber eşkiyâ tarafından dağa kaldırıldığı jurnal-i kemterânemle arz olunmuşdu. Eşkiyâ-yı merkûmenin Karadağ ve Yunan kıyâfetine oldukları anlaşılıp ma'a-mâ-fih Yalova'nın Ortaköy karyesiyle civârında sâkin Ermenilerin bu yolda çeteler tertîb edecekleri müstahberât-ı vâkı'adan olmasına nazaran, eşkiyâ-yı merkûmenin o civâr Ermeni fesâdından olmaları ve her türlü şekil ve kıyâfete girmeleri kaviyyen muhtemel olduğundan, bu bâbda icrâ olunmakta olan tahkîkât ve taharriyâtta bu cihetin de nazar-ı dikkate alınması ve o civâr Ermeni ahâlîsinin ahvâl ve harekâtı nezâret ve tefahhusât-ı dâime altında bulundurularak icrâ-yı şekâvet-i mel'anetlerine meydan verilmemesi zımnında icâb edenlere evâmîr-i mukteziyye i'tâsı makâm-ı sâmi-i sadâret-penâhî ile Dâhiliye Nezâret-i Celîlesi'ne yazılmış olduğu berâ-yı ma'lûmât ma'rûzdur.

[303] 27 Mayıs Sene 1312 Târihinde Kâtib-i Sâni-i Hazret-i Şehriyârî Atûfetlü Ahmed İzzet Beyefendi Hazretleri'ne Gönderilen Jurnal ve Huzûr-ı Sâmi-i Sadâret-penâhî ile Dâhiliye Nezâret-i Celîlesi'ne Yazılan Tezkirenin Sûretidir

Truşak nâmındaki Ermeni sû-i kasd komitesinin şu aralık me'mûrîn-i inzıbâtiyyeye sû-i kasd icrâ etmeleri cümle-i tasmîmât-ı mel'anet-kârânelerinden olup, bu gece dahi saat onikiyi çeyrek geçerek Kumkapı'da Patrikhâne köşesinde meyhâneci

Kirkor'un dükkânında mezkûr komite efrâdından bir Ermeni Kumkapı Kilisesi kandilciliğinden muhrec Onnik nâm kimesneyi kama ile iki-üç mahallinden tehlikeli sûrette cerh ederek firâr etmiş ve derdestine teşebbüs eden polis efrâdından Ürgüplü Mehmed Efendi'ye de üç-dört el revolver boşaltılmış ise de mûmâ-ileyh tarafından bi'l-mukâbele cârih-i merkûm meyyiten elde edilmiş ve merkûm Onnik'in keyfiyyet-i cerhi geçende Patrikhâne Kilisesi'nde ihfâ edilmiş olan polis komiseri Markar Efendi'nin cârihinin muhtefî olduğu mahallî zâbitaya ihbâr etmiş olması zannından münba'is idüğü hiss olunarak ve cârih Ermeni'nin lede't-taharrî üzerinden revolver ve bir takım fişenkler zuhûr ederek tahkîkâtın icrâsına müsâra'at olunmuş ve hâsıl olacak netîcenin ba'de arzı tabî'î bulunmuş olduğu ma'rûzdur.

Kâtib-i Sâni-i Hazret-i Şehriyârî Atûfetlü Ahmed İzzet Beyefendi Hazretleriyle Huzûr-ı Sâmi-i Cenâb-ı Sadr-ı A'zamîye ve Dâhiliye Nezâret-i Celîlesi'ne 28 Mayıs Sene 1312 Târihiyle Yazılan Jurnal Sûretidir

Van'ın Hanikoğlu Mahallesi'nde Ermeni Mıgırdıç'ın hânesine dün gece bir takım mechûlül-esâmî Ermeni eşkiyâsının duhûl ve merkûmun zevcesini tehlikeli sûretle cerh eyledikleri ve tahkîkâtına devâm olduğu Van Polis Ser-komiserliği'nden alınan telgrafnâmeden müstebân olduğu ma'rûzdur.

[304] 28 Mayıs Sene 1312 Târihiyle Kâtib-i Sâni-i Hazret-i Şehriyârî Atûfetlü Ahmed İzzet Beyefendi Hazretleriyle Gönderilen Jurnal ve Dâhiliye Nezâret-i Celîlesi'ne Yazılan Tezkire Sûretidir

Dersa'âdet'de ikâ'-ı fesâda sâ'î olanların ekserîsi Tekfurdağı Ermenileri olup, bunların Kumkapı ve Gedikpaşa ve Samatya'da mikdârı beşbine karîb ve hânelerde ve bekâr odalarında müctemi'an sâkin olmalarına ve Hınçakyanların geçen sene ikâ' etmiş oldukları iğtişâşâtdan daha mü'essir şûrişlerin bu sene icrâsını der'uhde eden ve me'mûr ve muhbirlere sû-i kâsd sûretiyle teşebbüsât-ı mel'anet-kârânelerini icrâyâ başlayan Truşak Komitesi'nin vesâ'it-i icrâ'iyyesi olmak üzere Tekfurdağı Ermenilerinden bir haylisini iğfâl etmiş olduğu cümle-i istitlâ'âtdan bulunmasına binâ'en, bunlardan maznûn olanların zâbitaca hemen memleketlerine i'âdelerine teşebbüs olduğundan ba'demâ hükûmet-i mahalliyece bu makûlelerin berren ve bahren Dersa'âdet'e gelememeleri esbâbının istikmâliyle beraber oraca da bir fenâlık ikâ' etmemeleri için tahkîkât ve ta'kîbât-ı mükemmele icrâsı zımnında mutasarrıflığa teblîgât ifâsı Dâhiliye Nezâret-i Celîlesi'ne yazılmış olduğu ma'rûzdur.

Dâhiliye Nezâret-i Celîlesi'nden Vârid Olan 28 Mayıs Sene 1312 Târih ve İki yüz Yetmiş üç Numaralı Tezkirenin Sûretidir

Îkâ'-ı fesâda sâ'î olan Tekfurdağı Ermenileri hakkında ittihâz ve icrâ buyrulan tedâbîre ve bunların mahallince de bir fenâlık îkâ' etmemeleri için tahkîkât ve ta'kîbât-ı mükemmele icrâsı lüzûmuna dâir şeref-tevârüd eden 28 Mayıs sene 1312 târih ve iki yüz iki numaralı tezkire-i aliyye-i dâverîleri mûcibince Edirne vilâyetine hemen telgrafla teblîgât îfâ kılınmış ve oradan alınacak cevâbın da başkaca izbâr kılınacağı derkâr bulunmuş olmağla, Tesrî'-i Mu'âmelât Komisyonu karârıyla beyân-ı keyfiyyete ibtidâr olundu. Ol bâbda.

Dâhiliye Nezâret-i Celîlesi'nden Vârid Olan 26 Mayıs Sene 1312 Târih ve İki Yüz Altmış İki Numaralı Tezkire Sûretidir

23 Mayıs sene 1312 târihli ve yüz seksen dört rakamlı tezkire-i aliyye-i dâverîlerinde beyân buyrulduğu vechile Truşak ve Hınçak nâmındaki fesâd komiteleri tarafından bu sene îkâ'ı mutasavver olan i'tişâşâta fırsat verilmemek üzere iltizâm-ı [305] kemâl-i dikkat ve basîret olunması için şifreli telgrafla Erzurum, Van, Bitlis, Ma'mûretülazîz, Trabzon, Ankara, Sivas, Adana, Konya, Diyârbekir, Haleb, Hüdâvendigâr vilâyetleriyle İzmid Mutasarrıflığı'na vesâyâ-yı lâzîme icrâ kılındığının cevâben sûy-ı âlî-i âsafânelerine izbârı Tesrî'-i Mu'âmelât Komisyonu'ndan ifâde kılınmış olmağla, ol bâbda.

Dâhiliye Nezâret-i Celîlesi'nden Vârid Olan 28 Mayıs Sene 1312 Târih ve İki Yüz Yetmiş İki Numaralı Tezkirenin Sûretidir

25 Mayıs sene 1312 târihli ve yüz seksen sekiz numaralı tezkire-i aliyye-i dâverîleri üzerine dâ'î-i mes'ûliyyet harekât-ı mefsetet kârîye ve me'mûrîn-i zâbitaya karşı isti'mâl-i silâha cür'etlerinden dolayı ahz ü girift olunan eşhâs-ı mel'anet-ihtisâsa âid mu'âmelât-ı kânûniyye sür'at ve ehemmiyyet-i mahsûsa ile ru'yet ve temşiyeti zımnında îcâb eden me'mûrîn-i adliyye evâmîr-i kat'îyye i'tâsı lüzûmu Adliye Nezâret-i Celîlesi'ne ve me'mûrîn-i Adliye'nin ahvâl ve harekâtı mütemâdiyen nazar-ı dikkatde tutularak ma'âmelât-ı mühimmesinin mihver-i matlûbede deverânı esbâbının istikmâli ve îfâ-yı vazîfede tekâsül ve rehâvetleri görülenler olduğu takdîrde hemen bildirilmesi husûsu Erzurum, Bitlis, Van, Ma'mûretülazîz, Diyârbekir, Sivas, Ankara, Konya, Haleb, Adana, Hüdâvendigâr vilâyetleriyle İzmid Mutasarrıflığı'na iş'âr kılındığı gibi, îcâb-ı hâlin huzûr-ı sâmî-i sadâret-penâhîye arz ve izbâr olunduğunun Tesrî'-i Mu'âmelât Komisyonu'nun ifâdesiyle beyân ve iş'ârına mübâderet olundu.

Dâhiliye Nezâret-i Celîlesi'nden Vârid Olan 29 Mayıs Sene 1312 Târih ve İki Yüz Yetmiş Sekiz Numaralı Tezkirenin Sûretidir

Zeytunluların üçyüzaltı senesindeki vukû'âtından dolayı üçyüzsekiz senesinde mahfûzen merkez-i vilâyete ve oradan Dersa'âdet'e gönderilerek afv-ı âlîye mazhar

olan Fransa Murahhasası Nikogos Fransa'ya gitmek üzere Mar'aş'a gelerek Kırklar Kilisesi'ne misâfir olduğu ve merkûmun Ermenilerin en mü'essir müşevviklerinden olup seyyi'ât-ı sâbıkasına ve ahvâl-i hâzıraya nazaran Fransa'ya gitmesi mahzûrdan sâlim olamayacağı Mar'aş Mutasarrıflığı'ndan telgrafla bildirilmiş [306] ve bu gibi eşirrârın her vakitte ve ale'l-husûs henûz ıslâh-ı sahîh hâsıl etmemiş bir hâl içinde bulunan Fransa'ya girmesi gayr-i câ'iz olduğundan men'-i azîmeti cevâben mahalline bildirilmiş idüğü Haleb vilâyetinin 26 Mayıs sene 1312 târihli telgrafnâmesinde iş'âr olunmuş ve merkûmun Fransa'ya azîmeti mahzûrdan sâlim olmadığı beyân edilmesine nazaran ittihâz olunan tedâbîr ve mu'âmelât-ı musîbe olarak muhâfaza-i âsâyişe i'tinâ ve dikkatle ahvâl-i gayr-i merziyye hudûsuna meydan verilmemesi vilâyet-i müşârun-ileyhâya telgrafla cevâben izbâr kılınmış olmağla, Tesrî'-i Mu'âmelât Komisyonu ifâdesiyle berâ-yı ma'lûmât beyân-ı hâle ibtidâr kılındı.

Dâhiliye Nezâret-i Celîlesi'nden Vârid Olan 30 Mayıs Sene 1312 Târih ve İki Yüz Seksen İki Numaralı Tezkirenin Sûretidir

Kasımpaşa'da kâ'in Kulaksız Ermeni Kilisesi'nde ictimâ' eden erbâb-ı mefâsidin sûret-i istîsâllerine ve âyîn-i rûhânî icrâsına tahsîs kılınmış olan kilisede müzâkerât-ı fesâdiyye için vukû'u tahakkuk eden ictimâ'ın câlib-i nazar-ı dikkat bulunduğundan bahisle ol bâbda lâzım gelen tedâbîrin ittihâzına dâir 25 Mayıs sene 1312 târihli ve yüz seksen yedi numaralı tezkire-i aliyye-i dâverîlerinden ve Patrik İzmirliyan Matyos Efendi'nin patrik vekâleti zamanında Ergani Ermeni Murahhaslığı'na irsâl edip, elde edilen mektubundan ve geçende polis Markar Efendi'yi cerh ile Patrikhâneye ilticâ eden şahs-ı şerîr hakkında Patrikhânece gösterilen me'âmeleye dâir mesbûk olan iş'âr-ı âlî-i düstûrîlerinden bahs ile, eğerçi mazanna-i sû' olan ru'esâ-yı rûhâniyye ile mekteb muallimleri haklarında ta'kîbât-ı kânûniyye icrâsı ve derûnunda evrâk ve eşhâs-ı muzırta olduğu istihbâr kılınan me'âbid ve mekâtibin taharrîsi ol bâbda vâkı' olan istîzân üzerine Meclis-i Mahsûs-ı Vükelâ karârıyla îfâ buyurulan teblîgât-ı sâmiyye iktizâ-yı âlîsinden ise de, ahvâl-i meşrûhaya nazaran şu uygunsuzlukların esâsından kal'ına âid bir tedbîr-i eslem ittihâzı lüzûmu Tesrî'-i Mu'âmelât Komisyonu karârıyla bu kerre de huzûr-ı sâmi-i hazret-i sadâret-penâhîye arz ve izbâr kılınmış olmağla.

Van Vilâyeti Polis Ser-komiserliği'nden 3 Haziran Sene 1312 Târihiyle Alınan Telgrafnâmenin Sûretidir

Dün gece saat tahmînen dört buçuk râddelerinde kasabaya bir buçuk saat mesâfede bulunan Şiran Bey'in tarlasında nizâmiye mülâzim-i sâni'si Receb Efendi ma'yyeti asâkir-i nizâmiyye ile devren geşt ü güzâr eylediği sırada Ermeni eşkiyâsından bir çetenin [307] tesâdüf etmeleriyle beraber eşkiyâ-yı merkûme tarafından ateş edilmesi üzerine ve mülâzim-i mûmâ-ileyh ve neferâtdan Mehmed'e

tesâdüf eden kurşunların tehlikeli bir sûretde her ikisini de cerh eylediğini ve el-yevm saat dört buçuk râddelerinde Ermeniler dükkânlarını açmayıp hânelerinde tecemmu' ederek asâkir-i şâhâneye ve ahâlî-i İslâmiyyeye pencerelerden siper alarak ateş etmekte oldukları ve tafsîlât ve netîce-i hâlin ba'de arz olacağından, şimdilik berâ-yı ma'lûmât arz olunur.

Dâhiliye Nezâret-i Celîlesi'nden Vârid Olan 3 Haziran Sene 1312 Târih ve İki Yüz Doksan Üç Numaralı Tezkirenin Sûretidir

Van'da zuhûr eden hâdiseye dâir vilâyet-i mezkûre vâililiğinden bu günkü târihle alınan telgrafnâmenin sûreti Tesrî'-i Mu'âmelât Komisyonu ifâdesiyle berâ-yı ma'lûmât leffen sûy-ı âlî-i âsafânelerine isrâ ve vilâyet-i müşârun-ileyhâya cevâben vesâyâ-yı lâzıme icrâ kılınmış olmağla.

Van Vilâyet-i Aliyyesinden Vârid Olup Dâhiliye Nezâret-i Celîlesi'nden bâ-Tezkire Gönderilen 3 Haziran Sene 1312 Târih ve Şifreli Telgrafnâmenin Sûretidir

Bu gece Van'ın bağçeleri hâricinde gezmekte olan asâkir-i şâhâne devriye koluna tesâdüf eden Ermeni eşkiyası tarafından asâkir-i mezkûre kolunun kumandasına me'mûr mülâzim ile bir neferi kurşunla mecrûh etmelerinden sabahleyin saat üç buçukta tahkîkât ile meşgûl iken, mezkûr bağçelerin etrafından ve kasaba derûnundan silâh sesleri işidilmesi üzerine der'akab Sa'deddîn Paşa ve Kumandan Paşa hazerâtı tarafından lâzım gelen noktalara taburlar ve kollar sevk edilerek ve kendileri de bi'z-zât giderek men' ve teskîn-i vak'aya çalışmaktadırlar. Ermeniler hânelerinin pencerelerinden silâh atmakta oldukları ve İslâmdan dahi ba'zı hânelere tasallut vukû' bulduğu ve her iki taraftan çend nefer maktûl ve mecrûh olduğu ve tafsîl-i keyfiyyet akşam arz olunacağı ma'rûzdur.

Dâhiliye Nezâret-i Celîlesi'ne Yazılan 23 Mayıs Sene 1312 Târihli Tezkire Sûretidir

Van'da geçende ve ahîren derdest olunan Ermenilerin isticvâblarından ve üzerleriyle hânelerinde bulunan evrâk muhteviyâtından [308] tertîbât-ı fesâdiyyeye dâir istihsâl olunan ma'lûmâtlarla ba'zı mütâla'âtı hâvî Van vilâyetinden vârid olup bir sûreti şeref-vârid-i dest-i tekrîm olan 19 Mayıs sene 1312 târihli ve iki yüz yirmi dört numaralı tezkire-i aliyye-i dâver-i ekremîleriyle irsâl buyurulan tahrîrât mütâla'a-güzâr-ı âcizânem oldu. Vilâyetin Truşak Komitesi mesleği hakkında verdiği ma'lûmât doğru olmayıp, çünkü bu komite ile Hınçak Komitesi beyninde ihtilâl çıkarmak, kan dökmek, cebir ve şiddet göstermek, sû-i kasd icrâ etmek husûsunda zerre kadar bir fark olmadığı gibi, maksadları beynindeki fark ve ihtilâf ise birinin sosyalizm efkârına, diğerrinin de iştirâk-i emvâl usûlü hilâfında bir Ermenistan

hükûmeti teşkîli teşebbüsüne hizmet etmekden ibâret olmasına ve geçen sene Hınçak Komitesi'nin îkâ' eylediği iğtişâşâtdan Ermeniler mutazarrır oldukları-çün bu sene sûret-i mâhirânede ihtilâl îkâ'ını Truşak Komitesi der'uhde edip Hınçak Komitesi de buna muvâfakat ve Hınçakyanları Truşakyanlara mu'âvenete da'vet ile hattâ bir aydan Beri gazetesini bile ta'tîl ederek umûm komitelere Truşak gazetesi nüshalarını göndermekte olmakla beraber Van ve Erzurum vilâyetlerinde Truşakyanlar Hınçakyanlardan daha kuvvetli olup, bu sene îkâ' edilecek iğtişâşât Van ve Erzurum ve Adana ve Haleb vilâyetleriyle beraber Ermeni vukû'âtı zuhûr etmemiş ve Ermeni ahâlînin cür'etlerine henüz halel gelmemiş olan sâir mahallere hasr edilmiş bulunmasına nazaran, her tarafça fevka'l-gâye iltizâm-ı dikkat olunmak muvâfık-ı kâ'ide-i ihtiyât olur ise de icrâ-yı îcâbı vâbeste-i re'y ü irâde-i dâver-i ekremîleri olmağla.

Dâhiliye Nezâret-i Celîlesi'nden Vârid Olan 2 Haziran Sene 1312 Târih ve İki Yüz Doksan Numaralı Tezkirenin Sûretidir

Mülhakâtdan alınan telgrafnâmelerde sâye-i muvaffakiyyet-vâye-i hazret-i pâdişâhîde vilâyetin hiç bir tarafından vukû'ât olmayıp, yalnız Van bağçelerinin muntehâsında ve Kendirci civârında Agop nâm Ermeninin hânesine geçen gece mechûlü'l-ahvâl çend nefer Ermeni duhûl ederek otuz üç lirasıyla bir saatini ahz ve merkûmu revolver kurşunuyla cerh ile firâr eyledikleri ve mecrûhun bir kaç saat sonra müte'essiren vefât edip mütecâsirlerinin derdest-i taharrî bulunduğu ve mukaddemâ Ermeni fedâ'ileri tarafından itlâf edilen Keşiş oğlu Stepan'ın kâtili olan Kirkor nâm şerîr derdest olunarak isticvâbında fi'l-i katli i'tirâf eylediği polis komiserliğinin jurnaline atfen Van vilâyet-i behiyyesinden keşide olunan 31 Mayıs sene 1312 târihli telgrafnâmede izbâr olunmuş ve mütecâsirlerin be-heme-hâl derdestiyle cihet-i adliyyeye teslîmi vilâyete cevâben teblîğ kılınmış olmağla Tesrî'-i Mu'âmelât Komisyonu ifâdesiyle beyân-ı hâle ibtidâr olundu.

[309] Dâhiliye Nezâret-i Celîlesi'nden Vârid Olan 5 Haziran Sene 1312 Târih ve İki Yüz Doksan Sekiz Numaralı Tezkirenin Sûretidir

Bu kerre Van'da zuhûr eden iğtişâş hakkında Van vilâyeti vâfisi ile Ferik sa'âdetlü Sa'deddîn ve Sekizinci Fırka Kumandanı sa'âdetlü Şemsi Paşalar hazerâtı cânibinden müştereken alınan iki kıt'a şifreli telgrafnâmenin sûretleri berâ-yı ma'lûmât Tesrî'-i Mu'âmelât Komisyonu ifâdesiyle leffen irsâl-i sûy-ı âlf-i dâverîleri kılınmış olmağla.

Sûretidir

Beş gün akdem Ermeni murahhasası makâm-ı vilâyete verdiği takrîrde vücûdu olmadığını ve hâdise-i ahîrede dahi bir ferdi görülmediği hâlde ekrâdın hücum ve

tasallutundan emîn olmadıklarına dâir bir takım iş'ârâtda bulunmuş ve çarşılarda gezip dolaşmak üzere mahsûsan bir tabur me'mûr edilmiş iken onun vücûdunu inkâr eylemiş idi. Evvelsi gece makâm-ı vilâyetden görülen lüzûm üzerine derdest edilen bir Ermeni kızının üzerinde bir takım evrâk-ı muzırza zuhûr etmesinden ve zâten sâbıkası dahi olmasından nâşî dünkü gün dâire-i hükûmete celble isticvâb olunarak tevkîfî lâzım gelmesine binâ'en hükûmetce vâlidesiyle bir de papas yanında bulunduğu hâlde bir mahall-i mahsûsda tevkîf olunmasından canları sıkılmış ve esâsen şuraya buraya çeteler saldırarak aşâ'iri iğzâb esbâbına teşebbüs eylemiş olan Ermeniler bu gece Van'ın bağçelikleri etrafında devriyeye çıkan asâkir-i şâhâne kolunu pusuya düşürerek zâbiti ile bir neferini ağırca sûretle cerh etmişlerdir. Kol tarafından dahi mukâbele-i bi'l-misl ile ateş edilmiş ise de fedâ'iler kaçmış ve yalnız hayvanları vurularak düşüp kalmışlar, hayvan ise Çarıkçioğlu nâmında bir Ermeninin olduğu Van halkınca ma'lûm olduğundan, hükûmetce ta'kîb-i maslahatla işin menba'ı bulunması melhûzdur. Bir zamandan beri İran'dan esliha ve cebhâne tedârikiyle hazırlanmakta oldukları, elde edilen evrâk me'âlinden anlaşılacakda bulunduğu gibi, şu bir hafta içinde gösteregeldikleri etvâr-ı dürüşâne ile de hazırlıkları itmâm eylediklerini îmâ' etmekte olduklarından dünkü gün vukû'âtı meydana getirmişlerdir. Her sabah saat onda bağçelerde ikâmet eden Ermeni esnâfı çarşıya gitmekte iken, bu sabah saat dörde kadar hiç bir ferdin kasabaya inmemesi ve hattâ ekmekçi fırınlarının bile açılmaması bunların dimâğlarındaki fesâdı pek vâzıh göstermekte olduğundan, asâkir-i şâhâne tarafından [310] iltizâm kılınagelen dikkat ve basîret arttırılmış ise de gece yaralanan kol zâbitini inleyerek hastahâneye getirdikleri sırada bir kaç genç Ermeninin bıyık bükerek yaralıyı istihzâ eylemesi ve yolu Ermeni hânelerinin önünden geçen ba'zı İslâmlara ve asâkir-i şâhâne üzerlerine pencerelerden tüfenk atılması üzerine ahâlî galeyâna gelerek bir şûriş kopmuştur. Bağlık gâyet vâsi' ve etrâfı toprak duvarla muhît, seyrek seyrek hânelerden müteşekkil olduğundan ve müntehâsıyla şehir arasında bir buçuk saatlik mesâfe bulunduğundan, muhâfazası gâyet müşkil ve asâkir-i şâhânenin pek ziyâde dağılmasını mücibdir. Ba'zı Ermeni hânelerinin pencereleri yarı yerine kadar vurularak mazgallar yapılmış ve oradan gelip geçen asâkir-i şâhâne ve ahâlî-i İslâmiyye üzerlerine kurşun endaht edilmekte bulunmuş idi. Bunların kurşunları ekseriyâ nikel ve ba'zen kurşun ma'deninden olduğu ba'zı yaralıların yaralarından çıkarılan mermiyâtdan müstebân ve binâ'en-aleyh mücehhez oldukları eslihanın beş ateşli ve Rusyakârî sürmeli tüfenkler olduğu zâhir olmuştur. Ahâlî-i İslâmiyye elinde ise eski kılıç ve kaval tüfengi ve piştov gibi esliha-i atîkadan başka bir şey yok ve ekserisinde sopadan gayri âlet-i müdâfa'a mefkûddur. Şu hâlde bulunan iki taraf ahâlî arasında yine Ermeniler tarafından verilen sebebiyyete binâ'en sabahleyin saat dört buçukta başlanan şûriş asâkir-i şâhâne tarafından durmayıp koşmak sûretiyle sokaklarda devr edilerek olunan ikdâm semeresiyle saat on buçukda hitâm bulmuştur. Şu aralık asâkir-i şâhâne ve

ahâlî-i İslâmiyyeden yaralı ve şehîd olduğu gibi Ermenilerden de yaralı ve maktûl var ise de mikdârı henüz anlaşılamamış ve fakat hepsi elli-altmış neferden ziyâde olmaması ağleb-i ihtimâlâtdan bulunmuştur. Asıl mes'ele bu vukû'âtdan haberdâr olan aşâ'irin Van'a melhûz olan tehâcümâtı olup şehrin pek dağınık bir vaz'iyette bulunmasından nâşî eldeki mevcûd ile muhâfazasında müsâdif olunacak müşkilât vaz'-ı muhâcemât emrinde uğranılacak su'ûbât şâyeste-i te'emmül idüğünden buna mahal kalmamak üzere Van'da şâyân-ı ehemmiyyet bir vukû'ât olmayıp, eğer oralarda mübâlağalı bir sûrette aks olur ise i'timâd edilmemesi ve zinhâr yerlerinden hareket olunmaması aşâ'ir ru'esâsına bâ-telgraf yazılmış ve Hamîdiyye Alayları nizâmiyye ümerâsına da vesâyâ-yı mukteziyye îfâ edilmiş olduğu ma'rûzdur. Fermân. Fî 3 Haziran sene 1312.

Sekizinci Fırka Kumandanı
Ferik
Şemsi

Yâverân-ı Hazret-i
Şehriyârîden Ferik
Sa'deddîn

Nâzım

[311] Diğer Telgrafnâme Sûretidir

Bugün dahi sabahdan akşama kadar muhârebe devâm etmiştir. Dün gece fedâ'iler köylerden imdâd almış ve karanlıktan bi'l-istifâde dünkü gün on beş şahsa makarr olan hâneler bugün kırk-elli şerîr-i meşhûr fedâ'îye istihkâm olmuş olduğundan, el-yevm daha bir mikdâr İslâm şehîd etmişlerdir. Ermenilerden dahi telefât vardır. Asâkir ahâlî-i İslâmiyyeyi dağıtmak ve Ermenilere nesâyih etmekle meşgûl olduklarından çok def'a isti'mâl-i silâh eylememişlerdir. Binâ'en-aleyh asâkir-i şâhânedan telefât yokdur. Aşîret halkından bugün Van'a tek-tük bir kaç şahıs gelmiş ise de, öyle tecâvüz hareketini îmâ' eder bir hâl görülmemiş ma'a-mâ-fih ulemâ ve eşrâf-ı memleket celble efrâd-ı nâsa teblîğ olunmak üzere îfâ-yı vazîfe edilmiş ve aşîrete tekrâr telgraflar, tahrîrâtlar yazılarak Van'a gelmemeleri ihtâr ve gelecekleri yollar üzerindeki köprübaşlarına men'-i mürûrları için asâkir-i şâhâne ikâme olunmakta idüğü ma'rûzdur. Fî 4 Haziran sene 1312.

Sekizinci Fırka Kumandanı
Ferik
Şemsi

Yâverân-ı Hazret-i
Şehriyârîden Ferik
Sa'deddîn

Vâlî
Nâzım

Dâhiliye Nezâret-i Celîlesi'nden Vârid Olan 6 Haziran Sene 1312 Târih ve Üç Yüz İki Numaralı Tezkirenin Sûretidir

Van iğtişâş-ı ma'lûmu hakkında bugün dahi Van vilâyet-i behiyyesinden alınan 5 Haziran sene 1312 târihli telgrafnâmenin sûreti Tesrî'-i Mu'âmelât Komisyonu ifâdesiyle berâ-yı ma'lûmât leffen firistâde-i sûy-ı âlî-i âsafâneleri kılınmağla

Sûretidir

Kasaba derûnundaki şûriş ilk günü bastırılmış ve el-yevm kasabada sükûnet devâm etmekde bulunmuşdur. Fakat isyânda devâm eden Ermeniler kasabanın bir saat hâricinde ve iki saat devresinde bağlık denilen bağçelerde ve muntazam hâneleri şâmil mahallâtdadırlar. Hânelerde tehassun eden Ermeniler pencerelerinden ve yaptıkları mazgallardan kurşun attıkları cihetle mahallâtda asâkir-i şâhânenin gezdirilmesi her hâlde muhâtaradan ve işi büsbütün alevlendirmekten hâlî olamadığından, etrâfdan men'-i tecâvüz ve teskîn-i şûrişe bakılmaktadır. Dün gece vukû'ât olmamış ve bugün yalnız asâkir-i şâhâne hastahânesi civârındaki karakolhâneye tasallut eden Ermeniler, olunan müdâfa'a üzerine iki telefât [312] vererek ric'at etmişlerdir. Ermeniler el-yevm mezkûr bağçelerdeki hânelerinde tehassun hâlinde olup, o cihete gelen asker ve ahâlîyi yaklaştırmayıp kurşun atmaktadırlar. Meydanda başka arbeye ve muhâceme gibi hâller yoktur. Erciş ve Âdilcevâz kazâlarından bugün alınan telgrafnâmelerde bu iki kasabada dahi bugün Ermeni fesâdı olarak hâdise ve şûriş zuhûra geldiği ve nüfûsca bir kaç telefât ve yağma ve hasâr vukû' bulduğu yazılıyor. Men' ve teskîni zımında vesâyâ-yı lâzıme ve kaviyye icrâ kılındığı Erciş kasabasında iki bölük asâkir-i şâhâne var ise de Âdilcevâz'da asker olmadığından hâricden celb ve sevki çâreleri düşünülüyor. Hasâra uğrayan Van Ermenilerinden zükûr ve inâs iki bine karîb ahâlî havflarından İngiltere ve Rusya konsoloslarıyla Amerika misyonerlerinin hânelerine tadrîcen ictimâ' ettiklerinden, bunlar tarafından i'âşelerine bakılmaktadır. Ve bu kabil İslâm hânelerine de ilticâ etmiş daha bir takım Ermeni âileleri olmağla bunların i'âşelerine hükûmetce bakılmak lâzım ise de ne i'âne ve ne mevcûd para ve zahîre bulunmamakla, icrâ-yı iktizâsı arz olunur. Fî 5 Haziran sene 1312.

Dâhiliye Nezâret-i Celîlesi'nden Vârid Olan 8 Haziran Sene 1312 Târih ve Üç Yüz Beş Numaralı Tezkirenin Sûretidir

Sa'âdetlü Sa'deddîn Paşa ve İbrahim ve Cemal Bey Efendiler hazerâtı cânibinden Van vilâyeti dâhilinde vukû' bulan tahkîkât ve istitlâ'âtı hâvî tanzîm ve takdîm olup bâ-tezkire-i sâmiyye-i sadâret-penâhî irsâl buyurulan lâyiha ile melfûfâtı sûretleri Tesrî'-i Mu'âmelât Komisyonu ifâdesiyle berâ-yı ma'lûmât sûy-ı âlî-i âsafânelerine irsâl kılınmış olmağla, birer sûreti bi'l-ihrac nezâret-i celîle-i dâverîlerinde alıkonularak evrâk-ı melfûfe ve mersûlenin serî'an i'âde buyurulması bâbında.

Ferik Sa‘deddîn Paşa ve Mahkeme-i Temyîz A‘zâsından İbrahim Edhem ve Cemal Bey Taraflarından İ‘tâ Olunan Takrîrin Sûretidir

C. 16 ve 20 Kânûn-ı evvel sene 1311, ta‘lîmât mücebince Van vilâyeti İslâm ve Hıristiyan ahâlîsine dahi tenbîhât ve tefhîmât icrâsi-çün vilâyet-i mezkûreye azîmetleri bâ-irâde-i seniyye-i cenâb-ı hilâfet-penâhî teblîğ olunur. Taraf-ı ser‘askerî ile Dâhiliye Nezâreti'ne ma‘lûmât verilmiştir. Fî 28 Kânûn-ı evvel sene 1311.

[313] Minhâc-ı harekât-ı kemterânemiz olan ta‘lîmât-ı seniyye ahkâmı vazîfe ve me‘mûrîn-i çâkerânemizi Trabzon ve Gümüshâne ve Bayburd ve Erzurum ve Hınıs ve Muş ve Bitlis gibi mevâkı‘-i mu‘ayyeneye hasr ve tahsîs etmiş olduğundan mahall-i mezbûre birer birer ve sırasıyla gezilerek hâmil olduğumuz ta‘lîmât dâiresinde îfâ-yı vazîfe ile müntehâ-yı me‘mûriyyet-i bendegânemiz olan Bitlis'den meşhûdât ve icrâ‘ât-ı çâkerânemizi nâtık tanzîm eylediğimiz lâyiha-i mufassalay 3 Kânûn-ı sâni, bâ-posta makâm-ı mu‘allâ-yı cenâb-ı sadâret-penâhîlerine arz ve takdîm etmiş idik. O aralık Van'daki ahâlîye dahi îfâ-yı nesâyih ve tenbîhât etmek üzere ser-nâme-i çâkerânemiz olan emr-i telgrafî-i sâmi-i fahîmâneleri şeref-res-i mevkî‘-i ta‘zîm olması üzerine ortalıkta karın çok ve yollar dahi mesdûd olup, imkân-ı mürûr mefkûd olmakla beraber bir yandan da durmayıp kar yağmakda ve havada bora ve fırtına şiddetle devâm etmekte bulunduğundan, bir aralık havanın müsâ‘adesine intizâr olunmuş ve şehri Kânûn-ı sâni'nin üçüncü gecesi biraz havada güşâyış görülmesi üzerine gece saat onda atlılar ile yükler yola çıkarılıp ve bir çok köylülere yollar açtırılıp ale's-sabâh dahi kemterleri Bitlis'den müfâratla Van semtine tevcîh-i inân-ı azîmet edilmiş idi. Yol üzerinde bulunan Ahlat ve Âdilcevâz ve Erciş kazâları ahâlî-i İslâmiyyesinden yerlilerle aşâ‘ir ru‘esâsına ve Ermenilerin ileri gelenlerine ta‘lîmât-ı seniyye dâiresinde tenbîhât ve nesâyih-i lâzime i‘tâ edilerek 27 Kânûn-ı sâni sene 1311 târihinde Van şehrine muvâsalat olunmuş idi. Bu vilâyetde dahi merkezden mâ‘adâ mülhakâtda zuhûr eden şûrişin şehri Teşrîn-i evvele müsâdif olması umûm Ermenilerin bi'l-ittifâk isyâna hazırlanmış olmalarına dâll olup, şûrişin esbâb-ı zuhûru dahi yine Ermeniler tarafından meydana getirilmiştir. Şöyle ki öteden beri Ermeniler lisân-ı edebe yakışmayacak ve sıfat-ı tâbi‘iyyet ve ubûdiyyete hiç bir zaman muvâfakat edemeyecek ba‘zı münâsebetsiz sözleri kâğıd üzerine nakş ederek sebük-mağzân ahâlî-i kurâyı tahrîk gibi yolsuzlukları ihtiyâr ettikten başka Şatak kazâsındaki asâkir-i şâhâne zâbitini katl edip cesedini gübre içine gömmek ve ücrâ ve çetin dağ yollarında asâkir-i zabtiyye neferâtını öldürmek ve tenhâ rast getirdikleri ahâlî-i İslâmiyye yolcularını katl etmek ve Ermeni lisânını âgâh olan İslâmların sem‘ine vâsıl olacak yerlerde, şu şarkıyı:

[314] “Vanlı Şecî‘ Nevcivân”

Birinci: Ey sevgili anacık, bu her gün işittiğin nedir? Bizi nihâyetsiz bir zulmet istî'âb etmiş ve sabırlı yüreğimiz zincirlenmiş, eğer bundan halâs olmak ister isen emret bana ki, şimdiden müsellağ olayım.

İkinci: Her ne kadar şimdi nevcivânım ve silâh kaldırmakla kendimi ızrâr ederim, lâkin tenim kan ile boyanırsa sevgili vatanım serî'an halâs bulur.

Üçüncü: Mektebde okuyup şecî' ecdâdımızın yüreklerini gördüm. "Mami-konyan ve Vartan ve Vahan". Ben de onlara imtisâl ederim. Sükût et ey sevgili anacığım, memlûk gibi ağlama.

Dördüncü: Altı yüz sene zulm ve ta'addî görerek hâl-i buhrâna gelmişizdir. Alçak Türk kanımızı emdikçe bize ölmek gerektir. Bırak anacığım, ben hür olayım ve küçük cebhem tetevvüc etmesin.

Beşinci: Hoşa kaldık sevgili anacığım. Bir danecik oğlunu teşvîk eyle. Şöyle ki Ermeni necîb kanıyla ve za'îf bazusuyla Ermeni milletini halâs eylesin.

Altıncı: Git benim neslim olan evlâdım git, bir şecî' mübâriz gibi kurban ol. Gözünü senin vakarlı cebheni ve elindeki mukaddes bayrağı öpeyim. Ettiğin vasiyyet mübârek olsun ve Ermeni nevcivânları sana ittibâ' eylesin.

İmzâ Hojor Horhozoti

okumak misillü hâric ez-tahammül tecâvüzâtı kemâl-i serbestiyyetle ihtiyâr etmişler iken ahâlî-i İslâmiyyenin makâm-ı mukaddes-i hilâfete kemâl-i metânetle merbût olan râbıta ve itâ'at ve inkıyâdları sebebiyle Ermenilerin şu harekât-ı ser-bâzâne ve tecâvüzât-ı âsâyiş-şikenânelerine nazar-ı bî-kaydiyle bakıp iltizâm-ı sükût ve tahammül ettikleri muhakkaktır. Vaktâ ki iki sıra fişenklikli ve barut hazînesi üzerine alâmetini hâ'iz beş ateşli ve el yapısı tüfenkleri ve vinçester ve revolverlerini hâmil yüz nefer güzîde Ermeni fedâ'îsi İran'ın Kutur semtinden hudûdu bi'l-mürûr Meylan aşireti içerisine duhûl ile Mahmûdî kazâsı merkezi olan Saray kasabasına beş dakîka mesâfede kâ'in hâkim tepeyi tuturak kasabaya ateş icrâsına başlamaları üzerine akşama kadar Saray'daki asâkir-i şâhâne ve civârdaki [315] aşîret halkından bir cüz'-i kalîl ile ettikleri muhârebeye ancak otuz iki neferi kurtulup, gecenin karanlığından bi'l-istifâde Van semtine ve Boğazkesen nâm Ermeni karyesinde karâr etmişler ise de burada dahi Şemiski aşîretine mensûb ru'esâdan Şeviş ve Cündî ve İsa Ağalarla efrâddan Bedo ve Resul ve Fettâh ve Abdi ve Babacani kurşunla i'dâm ve hayvanlarına râkiben Ahta nâm cebel-i refî'a su'ûd ile bir gün de orada aşîretlerle muhârebeye devâm eylemeleri üzerine ortalıkta bir şûriş hâsıl olmuş ve bu gibi fedâ'îlerin karârgâhı ve İran'dan bu tarafa geçirilen esliha ve cebhânenin müddahiri olan mezkûr Boğazkesen karyesiyle nezdindeki Hezâre ve civârında bulunan diğer iki karye kal' ile derûnlarında olan esliha ve cebhâne aşâ'ir tarafından zabt ve civârdaki

köylerden yüz otuz kadarının mevâşî ve ba'zı eşyâsı gasb olunmuştur. Şu şûrişde ahâlî-i İslâmiyyeden kırk bir nefer şehîd ve on dört nefer mecrûh olup, ahâlî-i Ermeniyyeden yüz on üç nefer maktûl ve kırk nefer yaralı ve Nastûrî cemâ'atinden dokuz nefer maktûl düşmüştür. Bu fedâ'îlerden on iki neferin asıl isimleri ile nâm-ı müste'ârlarını ve ba'zısının Sivaslı ve ba'zısının Karahisarlı ve Mar'aşlı ve Vanlı ve Ruscuklu olduklarını ve sinnlerini ve müte'ehhil olup, kaç çocuk sâhibi bulduklarını nâtik kendi üzerlerinde çıkan Ermeniyyü'l-ibâre esâmî cedvelinin sûret-i mütercimesi (1) rakamını hâ'iz olarak rabt edilmiştir. Hâmil oldukları eslihadan beş patlar ve el yapısı olduğu sûret-i i'mâlinden belli olan ve üzerinde "Taşnak" Komitesi'nin armasını hâ'iz bir kıt'a tüfenk ile ve yine üstünde o arma mahkûk vinçester revolverinden bir tanesi Takur aşîreti Re'îsi Hüseyin Bey'in nezdinde el-yevm mahfûzdur. Ve fî-yevminâ hâzâ İran cihetinde esliha tedârikiyle meşgûl olduklarını nâtik ve ondan İran'a giden Ermenilerin rufekâsına yazdıkları mekâtîbden elde edilenlerin sûret-i mütercimesi (2) ve Amerika'daki Ermenilerden Van Ermenilerine hitâben vârid olup derdest edilen teşvîk-nâmelerin sûret-i mütercimeleri (3 ve 4) numaralarıyla işbu lâyhaya rabt edilmiştir. Van vilâyeti iki yüz altı bini İslâm [316] ve yetmiş bir bini Ermeni ve kusûru Nastûrî ve Yahûdîden ibâret cem'an üç yüz sekiz bin kusûr nüfûsu hâvî bir kıt'a olup ahâlî-i İslâmiyyenin bin üç yüz senelik karârgâhı ve her taraf altı-yedi yüz senelik âsâr-ı tezkâriyye-i İslâmiyyeyi câmi' idüğüne ve sonradan yine ru'esâ-yı İslâmiyyenin Ermeni toplamak üzere şuraya buraya yaptırdıkları kiliselerle ahâlî-i Ermeniyyeyi buralara da'vet etmiş olmalarına ve şimdiye kadar haklarında himâyet ve sahâbeti muktezâ-yı merdangîden sayarak bir cihet ahâlî-i Ermeniyyesine, cihet-i uhrâ sekene-i İslâmiyyesi cânibinden cüz'î bir haksızlık icrâ edilecek olsa iki taraf ahâlî-i İslâmiyyesi arasında aylarla kanlar dökülmek çok def'alar vâkı' olagelmiş bulunmasına binâ'en Ermenilerin vilâyet dâhilinde hâ'iz oldukları ekalliyet meydanda bulunduğu cihetle şu vaz'-ı ni'met-i nâ-şinâsâneleri Kürdlerin pek ziyâde güçlerine gitmekde olduğu görülmüştür. Ve şu mülâhazaya el-yevm Vestan'da mevcûd bulunan Şehriyâr Bey Kilisesi bir çok evkâfı da mîr-i mûmâ-ileyh tarafından vakf ve tahsîs edilmiş olduğu ve Mekki kasabasına iki saat mesâfede kâ'in Ağrı Dağı zeylinde Mîr Hasan Veliyy-i Safvetlerinin inşâ ettirmiş bulunduğu kilise ve kezâ evkâf-ı muhassasası burhân olmak üzere irâ'e edilir. Ermenilerin buralarda en kadîm eserleri Van Gölü derûnundaki Ahtimar Adası üzerinde mebnî kiliseleri bunun dahi adanın yakındaki sahilde vâkı' Vestan kasabası mezâristanında mebnî ve ümerâ-yı kadîme-i İslâmiyyeden İzzüddin Şîr'in kerîmesi Halîme Hatun Künbediyle bir zamanda binâ edildiği üzerlerinde mahkûk târihlerde müsbet olup ve bundan başka gerek münhedim ve gerek me'mûr hiç bir eser-i kadîme-i tezkâriyyeleri mevcûd ve meşhûr değildir. Hâlbuki Vestan kabristanında Ahtimar Kilisesi'nden daha kadîm ve üzerleri âyât-ı Kur'âniyye ve ehâdîs-i nebeviyye ile menkûş sarkofajlar ve mezar taşları hâlâ bâkî olduğu gibi yine göl kenarında mebnî

Ahlat kasabasında bunlardan eski ve yedi-sekizyüz senelik âsâr-ı kadîme-i İslâmiyye vardır.

Buraya muvâsalat-ı kemterânemizde emvâli gasb olduğu bahânesiyle dört binden mütecâviz köylü Ermenilerini şehir derûnundaki milletdaşları hânelerine izdihâm ettikleri görülmesi ve bunların Van'da bir mekteb küşâd ederek Ermenilerin zihinlerini fesâd ile doldurmak ve metbû'-ı mufahhamlarından tebrîd etmekten özge bir işi olmayan Amerika Protestan misyonerleri [317] taraflarından üç mahalle fırınlar küşâd edilerek i'âşe olundukları ve elbise de verdikleri meşhûd ve mesmû' olması üzerine eğer bu eser-i insâniyyet ise böyle bu kadar halkı buraya toplayıp nizâm-ı hükûmeti ihlâl ve idâre-i umûru işkâl eylemelerinde îfâsı mümkün olacağı ve hattâ bu sûretin hâl-i hâzırdan daha ehven masrafla husûle geleceği İngiltere Devlet-i fahîmesi konsolosu ma'rifetiyle misyonerlere ihbâr olunarak bu köylülerin mu'ayyenâtı buraca kat' olunup köylere zahîre göndermekle de maksûd hâsıl olacağı isbât olunmuş ve muvâfakatları da bi'l-istihsâl pey-der-pey ahâlî-i kurâ me'vâlarına i'âde olunmağa başlanmıştı. Ahîren 21 Ramazan sene 1313 ve 23 Şubat 1311 Cum'a günü akşamı Ermeni mahallesinde mukîm devlet-i müşârun-ileyhâ konsolosu ile Protestan misyonerlerinin muhâfazası me'mûriyyetiyle Çakılbend Karakolhânesindeki asâkir-i şâhânedan üç nefer ellerinde karavana ile sahuruluk ta'âm almak üzere merkez karakoluna giderken önlerine çıkan Ermeniler taraflarından bir neferin kurşunla öldürülmesi ve kal'anın Tebrîz Kapısı yanında Mirek karyesi keşişinin mahdûmunun yine Ermeniler cânibinden katl edilmesi ve şehir civârında bu bir kaç cinâyet vücûda getirilmesi sûretiyle âsâyiş-i mukarrerin tekrâr ihlâl edilmek istenilmesi ve vakit akşam olarak geceyi bir Ermeni karyesinde geçirmek isteyen Makuri aşîretine tâbi' iki şahsın geceyin yalınayak firârına mecbûriyyet vererek bi'l-âhire ayakları donup ayaksız kalmaları ve olunan da'vete binâ'en Başkal'a'dan Van'a gelen Merzgi aşîreti Re'îsi Şeref Bey'in Kurubaş karyeli Ermeniler taraflarından tehdîd ve üç-dört saat kadar ta'kîb olunması ve Heftsorik ve Eskik ve Değirmen ve Mihkenber karyelerine aşâ'irin sarkıntılığını celb ve da'vet etmiş der-ân-ı hâl şehirden çıkarılan bir tabur asâkir-i şâhâne taraflarından aşâ'ire tenbîh ve vesâyâ îfâsıyla işin önü alınmış ise de fî-hadd-i zâtihî âsâyişin devâmından memnûn olmayan Protestan misyonerleri bu fırsattan iğtinâm ile yine fırınları küşâd ederek köylere semtinden hiç bir Kürd geçmemiş olan Ermenilere ve hattâ emvâlinden bir gûnâ zâyî'âtı olmayanlara ve ne şimdi ve ne de geçen güz mevsiminde köylere bir ârızaya uğramamış olanlara varıncaya kadar ta'yîn vermek altınlar tevzî' etmek gibi semâhat-ı nâ-be-mahalliyyenin âsârına başlamış olduklarından köylü Ermeniler fevc fevc şehre gidip dolmuşlardır. Dünyanın her tarafında olduğu gibi buralarda dahi kırk hâneli bir karyenin ancak yirmi beşi ashâb-ı emlakden olup [318] kusûr onbeşi çift sâhiblerinin hizmetkârları ve anadan doğma fakîr olduklarından Van'a gelenlerin çoğu bu kısımdan ve oldum olası tehî-dest takımdan bulduklarından ve mâ-bâkîsi de ekseren mâlik olduğu zahîresini

kuyulara gömmüş ve davalarını komşusu olan ahâlî-i İslâmiyyeden birisi nâmına yazdırmış bulunan gürûhdan oldukları ba'zı hükûmet me'mûrlarınca ma'lûmdur. Hâlbuki vilâyetin em ma'mûr ve âbâdan ve münbit ve mahsûldâr yerleri bütün Ermeniler ellerinde olup min-tarafillâh bir kaht olmadıkça zarûret çekmeleri imkânın hâricinde bulunarak ekall-i kalîlden başkası muhtâc-ı i'âne olmadığı ve bi'l-akis nerede taşlık ve kıraç yerler ve kuvve-i inbâtiyyeye mâlik olmayan mahaller var ise ahâlî-i İslâmiyye ellerinde bulunup derece-i fakr u zarûretleri Ermenilere nisbeten derece-i fevka'l-âdede bulunduğu hâlde misyonerlerin merhamet-i insâniyyet-kârânelerine zerre kadar olsun mazhariyyetleri işitilmiş görülmüş şeylerden olmamasına ve ortalığa altın saçarcasına îsâr olunan semâhatin Bitlis vilâyeti Ermenileri taraflarından işitilerek bir yandan da o vilâyet halkını fevc fevc Van'a gelerek mazhar-ı mu'âvenet oluşuna nazaran şu misyonerlerin insâniyyetine hizmet değil umûr-ı idâre-i hükûmeti işkâle delâlet etmekte oldukları isbât-ı külfetden vâreste olarak kendi kendine tezâhür edecek bedâhetlerden sayılabilir. Kürdlerin mezâlîm ve ta'addiyâtından müteşekkî olan Ermeniler yine Kürdlerin karârgâhlarında mine'l-kadîm her türlü ta'arruzdan masûn ve esbâb-ı refâh ve râhatları mükemmel olup imdi Van'a muvâsalat-ı çâkerânemizin ertesi günü ahâlî-i İslâmiyye mütehayyizânı ve aşâ'ir ağalarına îfâ-yı nesâyih ve tenbîhât olunmuş ve Ermenilerin de murahhasa ve papazları ve mu'teberânına bunca asırlardan beri lisânlarını, ma'âriflerini muhâfaza etmek ve serbestî-i âyîne mâlik olmak ile beraber İslâmlar tarafından kiliseler yaptırılmak ve vakıflar tahsîs olunmak gibi milel-i kadîme-i müntesibinin nâ'il olmadıkları eltâf-ı merhamet-kârâneye mazhariyyetin kadrini bilmek lâzım geleceği bir çok delâ'il ve emsâl ile ifâde olunarak meslek-i kadîm ve mutâva'at-kârânelerinden adûl ve mülâhaza-i ni'met-şinâsânededen zühûl etmemeleri makâm-ı nasîhatda beyân edilmiş idi. Ahîren asâkir-i şâhâne efrâdından birisini bilâ-sebebe katl eylemeleri üzerine nesâyih-i sâbika ma'a-ziyâdetin tekrâr olunmuş ise de dimâğları mekâtib-i hâzıra dersleriyle kökünden fesâd-âlûd olmuş [319] ve bir yandan da Amerika'dan gönderilegelen teşvîknâmeler ve ba'zı gazetelerle ve buradaki Amerika Protestan misyonerlerinin iğvâ ve tahrîkâtıyla hâ'iz oldukları niyyât-ı fesâd-bünyânları gün günden artagelmiş olduğundan, haklarında mahz-ı selâmet olan nesâyih-i mükerrerenin zerre kadar fâ'ide ve te'sîri görülememiştir. Buralarda Protestan mezhebine sâlik bir hâne bile Hıristiyan olmadığı cihetle, vücûdlarına kat'â lüzûm ve mahal olmayan misyonerlerin Van'dan kaldırılması ve mekâtib-i hâzıra hocalıklarına, etvâr ve ahvâli devletin marzîsine muvâfık ve kadr u kıymet-i tâbi'iyeti musaddak olanların intihâb ve ta'yîniyle ma'ârif müdir ve müfettişliklerinin ale'd-devâm nazar-ı teftîş ve ta'kîbinden uzak bulundurulmaması ve âsâyiş-i memleketi ihlâl ve mütemevvilât-ı milleti tehdîd ve ihzâra sâ'î olmalarından nâşî aklı başında olan Ermenilerin dahi nazar-ı nefretlerini celb etmiş olan ba'zı rûhânî me'mûrlarla fedâ'îlerin sâire mûcib-i ibret olacak vechile şiddetli cezâlara

çarpılması sükûnet ve müvâneset-i kadîmenin i'âdesine bâ'is olacağı cümle-i tedkîkât-ı kemterânemizden olmağla, ol bâbda.

Fî 5 Zi'l-hicce sene 1313 ve fî 5 Mayıs sene 1312.

FEDÂ'İLERİN ESÂMİSİ

1. "Haçuk". Bunun müste'âr ismi "Derdad"dır. Hamparsomo ve Hösebparg dahi denilir. Bu zât Sivas'da kâ'in "Vendnel" karyesinden olup, müte'ehhil ve yirmi iki yaşındadır.

2. "Hakop". İsm-i müste'ârı "Moven". Tatabused Uzanyan dahi denilir. Bu zât Şebinkarahisârlı olup, müte'ehhil ve otuz yaşındadır.

3. "Hakop". İsm-i müste'ârı "Baykan". Abrahamo ve Labanyan dahi denilir. Bu zât Mar'aş'da olup, mücerred ve otuz yaşındadır.

4. "Karabet". İsm-i müste'ârı "Vahe". Harunyono Berkanyan dahi denilir. Mücerred ve sinni dahi yirmi altıdır.

5. "Bogos". İsm-i müste'ârı "Dikran". Hevakimyor Bartakbağ dahi denilir. Sivas'daki Kâmis karyesinden olup, mücerred ve sinni yirmi beşdir.

[320] 6. "Katankagos". İsm-i müste'ârı "Kigam". Kerestayurd Mahramciyan dahi denilir. Mücerred ve sinni yirmi altıdır.

7. "Habrayt". Nâm-ı müste'ârı "Vartan". Markar ve Terziyan dahi denilir. Sivas'daki Hancar karyesinden olup, müte'ehhil ve sinni otuzdur.

8. "Bedros". İsm-i müste'ârı "Gürgen". Kiyork Eşbah dahi denilir. Bu zât Van'ın Ercik nâhiyesinin Hezâre karyesinden olup, sene-i velâdeti der-hâtır olunamıyor. Sinni tahmîmen yirmi dört, yâhûd yirmi beşe bâliğ olabilir. Pederinin bir tanecik oğlu olup, iki hemşiresi vardır. Müte'ehhil olmayıp zirâatle müştâgil idi. Lâkin milâdînin binsekizyüzdoksanbeş senesinin nevbahârında zirâati terk eyledi.

9. "Benük". İsm-i müste'ârı "Okugar". Sefazaryan ve Abadyan dahi denilir. Ercik nâhiyesine mülhak Karagündüz karyesinden olup, sinni otuz üçtür. Altı birâderinden beşincisi olup, müte'allim ve çiftçi ve müte'ehhildir.

10. "Hurşid". İsm-i müste'ârı "Mezud". Hösipyan ve Kelusyan dahi denilir. Hezâre karyesinden olup, sinni yirmi beş ve müte'ehhildir. Veledi olmayıp, birâderlerinin ortancasıdır. Ta'lîm ve san'at görmeyip, güzel Kürdçe bilir. Dokuzuncu ve onuncu zâtlar şemmâs, ya'nî papaz ile beraber geçmişlerdir.

11. “Ohannes”. İsm-i müste‘ârî “Serkiz”. Bagdiyan ve Serkisyan dahi denilir. Hezâre karyesinden olup, sinni yirmi dört gayr-i müte‘allim ve üç birâderlerinin en büyüğüdür.

12. “Hakop”. İsm-i müste‘ârî “Kaplan”. Soğumunyan ve Kidonyan dahi denilir. Çakmak karyesinden olup yirmi beş yaşındadır. Gayr-i müte‘allim çiftçidir. Bunun da bir zükûr veledi vardır.

[321] Van'dan İran'a Giden Ermenilerin Rufekâsına Yazdıkları Mekâtîbden Elde Edilenlerin Sûret-i Mütercimesidir

Sevgili Arşak,

Buranın fabrikalarında dört usta bulunup birisi esliha iştirâ etmek üzere buradan azîmet etti. Birisi de yedi yüz insâniyyet-perver tüfenk boruları ve cümle edevâtıyla beraber daha yeni buraya gelmiştir. Binâ'en-aleyh “Taşnak” Komitesi'nin kuvveti çoktur. Bu komitenin a'zâsından sekiz on kişi burada bulunup cümlesi de Van'a gelmek istiyorlar ve bu arzu için yekdiğerlerinin başını kırarlar. “Daşo” burada cümlesinden mu'teber ve hânedânındandır. Bu kerre insâniyyet-perver tüfenklerden “adedi bozuk” tedârik olundu. Bu tüfenk yeni îcâd olunmuştur. “Sapo” hasta olduğu cihetle gelememi. Yalnız “Harutince” ve Bulgaristan'da yüzbaşılık rütbesini hâ'iz olan “Bedros” geldiler. Bu zâtı şöyle böyle lügatleri çok isti'mâl eylediği için burada istihzâ ederler. Dâimî sûretle gürûhda kalmak şartıyla “Sapo” bana çok ibrâm etti ki gürûhla beraber oraya geleyim. Bu mektubu yazdıktan sonra belki “Bakü”ye giderim. Ricâ ederim ki “Vahani” gözedip elden bırakmayasın. Yeni tüfenkler üzerinde yeni bir bayrak ve kılıç ve üç harf hasr olunmuştur. Bunu ben yapmışım. Beğenir misin? Lâkin zannetmem ki sen yaptığım işi beğenesin. Ne yapayım, bu kadarını ancak yapabildim. “Der Bogosyan”ın katl olduğunu işidip çok mesrûr olduk. Salmast'dan tayerân eden mektuplar ile bunu i'lân ettiler. Yaşayınız. Bunların ümîdi Vanlılar hakkında gâyet büyüktür. Nevbahârda çok adam gelecek. Tüfenklerin boyalarını burada yapıyorlar. Eğer bilmek ister iseniz sonra size yazarım. Ben “Taşnak” Komite[si]'nin yanında kalıyorum. Lâkin bu hafta yeni bir oda istîcâr edip ben “Arş” oraya nakl ettik. Bizimkilerden Salmast'a yeni bir gürûh gelmiştir. Lâkin kim olduklarını bilemem. “Sapo” hastadır. Eslihayı Arasdakes, Salmast'a götürdü. [322] Bir denk tüfengi daha yoktur. Ba'de ez-în mösyone ta'bîr olunan tüfenk kullanılacaktır. Burada iş gören yalnız Rusyalı Ermenilerdir. Tebrîz Ermenileri bozuk bir ahlâkta bulunuyorlar. “Ey Arşak!” Ben bu nevbahârda komite gürûhuna gireceğim. Öürsem kalırsam be's yoktur. Bu husûsda ister isen beni takbîh et. İster isen medh et. Bana mektubu yazmağı unutmayasın. Bizim “Kalost” İran'a gidecek. Ammâ ne vakit gideceği meçhûldür. Şimdi benim bu tarafda adresim. “Arasdakes“e hitâben yaz.

İmzâ

Hakop. Mr.

Sevgili Abraham,

Sizin de benim gibi “Daşnayı” - Ermoni denmekdir - Komitesi hakkında az i'tikâdınız olduğundan dolayı zannediyorum ki onun kuvveti küçüktür. Lâkin bahtiyârâne ben her şeyi dâirü'l-ayn görüp ve ellerimle tayy eyleyip derk eyledim. Binâ'en-aleyh onun hakkında size ma'lûmât veriyorum. Evvel-i emrde Salmast'a vâsıl olduk. Vatandaşlarımızdan böyle kalacak bir kaç gün Heftvan karyesinde geçirmek üzere oraya gittik. Orada Usta Panos ile Hemayak'a su'âl edip Hemayak'ı görmek istedik. Bunların “Evebesyan”ın hânesinde kongreleri olup bizim “Taşnak” Komitesi'nden olduğumuzu Şataklı Kirkor'dan anladıkları cihetle bir ay kabul etmediler. Ve bizi husûsî bir hâneye götürerek birer birer oraya gelip bizimle görüşüklerinde sordular ki: Armenia Komitesi'nden olmayıp Taşnak Komitesi'ndensiniz öyle değil mi? El-hâsıl akşam oluncaya kadar bu misillü mu'âmelede bulundular. Ve akşam oldukda burada Taşnak Komitesi'nden adam vardır diyerek onların nezdine gidebilirsiniz dediler. Bu teklîfi bize edenler ise “Bağdesar Vavati” idi. Biz kilisenin avlusuna gidip orada soğukta ve taşlar üzerinde uyumağa mecbûr olduk. “Bozıkyan”ın ikâmetgâhı Murahhasahâne olup, bizi gördüğünde hiç adam yerine koymadı. Karındaşımız sabahısı “Taşnak” Komitesi'nin a'zâsından bizim oraya geldiğimizi anlamağla bizi buldular ve yanlarına götürdüler. Bu a'zâ ise Rusyalı Ermenilerden idi. İşte ey birâder! Vatandaşlarımız bizi böyle küstâhâne tard edip ağıyârdan olan Rusyalı Ermeniler ise kabul ettiler. [323] “Hemayak” Efendi Heftvan'da bize tesâdüf ederek bizimle “Karibaldi” gibi vakarlı bir tavırda söyleyip geçip gitti. Bunlar Van'a gelmek üzere yola çıktılar. Zannımca otuzdan ziyâde, kırka karîb eşhâsdan mürekkeb olup, ekseriyeten Usta Panos'un ma'mûlâtından olan otuz bir aded tüfenk ve bir kaç aded revolver ve bir aded dahi “beşeriyet-perver” ta'bîr olunan tüfengi getirdiler. Usta Panos Tiflis'e gidip işbu “beşeriyet-perver” ta'bîr olunan tüfengi adamlarımız vâsıtasıyla seksen tümene, ya'nî on dörtten ziyâde Osmanlı altınına iştirâ etmiştir. İşte bu kadar senenin semeresi budur. Büyük ümîdler ile perverde olan gençlerin yedinde otuz tüfenk ancak bulunur. Bunlar belki bir takım sahte sözlerle sizi iğfâl edebilirler. Zelhazyan Mıgırdıç'ı Heftvanlılar mekteblerinin nâzırlığından tard edip Salmast'da bulunuyordu. Orada be-tekrâr Kırımyan'ı aldatmak üzere Üçkiliseye gitti. İşte şimdi nakl edeceğim a'zâsından bulunduğum “Taşnak” Komitesi'nin işleri Salmast'dan Tebrîz'e gidip orada iki gece Taşnak a'zâsının nezdlerinde iki gece bulunduk. Sonra gördüm ki Karabağlı mekâreci Acemler kapımıza yüz altı aded “beşeriyet-perver” tüfenk indirdiler. Ve gidip Aras nehrinin kenarlarında bulunan yerlerden beş yüz altmış aded “beşeriyet-perver” tüfenk daha getirecekler. Artık bunları iştirâ etmek size kalır. Bunları yapan Arasdakes isminde meşhûr bir ustadır ve kendisi burada büronun a'zâsındandır. Bu zât dahi Taşnak Komitesi'nin a'zâsından olup, hükûmetin buradaki

esliha büyük fabrikasında işliyor. Bu fabrikada esliha i'mâl etmek için cesîm makineler vardır ve dört Rusyalı ustalar orada dâîmen işliyor. Merkûm Arasdakes bugün buraya gelip kendisiyle beraber bir çok tüfenkler ve yeni makineler ile âletler getirdi. Şöyle ki burada bulunan bir takım "beşeriyet-perver" tüfenklerin kundaklarını yapıp bir takım noksanlarını ikmâl etsinler. "Dalo" dahi Salmast'a geldi ve beraberince epey mükemmel "beşeriyet-perver" tüfenk getirerek bu defa Taşnak gürûhu Van'a götürecektir. İş bu mektubu yazdığım esnâda odamızın yanında bulunan bir odada bir denk tüfenkleri hazırlıyorlar. Bunları denkle içine koyup Salmast'a oradan da Taşnak gürûhu Van'a nakl edecektir. [324] Bizim çocuklar bunu Vahan'ın gürûhu için bir kaç revolver almak ve nevbahârda göndermek üzere Bakü'ye gitmek isterim. Oraya gitmekliğim meçhûldür. Yazmış olup henüz cevâbını almadım. Muvaffak olabilirsem iyi olur ve size verdiğim cümle ma'lûmât riyâdan ârîdir. Mektubumu Samo'yla ve cümle refiklerimize ve bizim Hamparsum'a okumalısınız. Hangi tarafı ister iseniz meyl edebilirsiniz. Kâfîdir ki aldanmayasınız. Odedisyan Efendi'yle büyük büyük Hemayak Efendi bizim komite Kırımıyan'ın aleyhinde bulunur, diye söylerler. Lâkin bu iftirâdır. Bu def'a bizim gürûhla beraber Bulgaristanlı Bedros isminde bir genç adam geldi. Bu zât Bulgaristan'da yüzbaşı olup, vatanımızın işini ileri götürmek üzere Bulgaristan'ı terk etmiştir. Gidip benim ismimi vererek kendisiyle görüşünüz. Bununla beraber silâh yapan bir hizmetkâr dahi geldi. Bu zâtın oraca çok lüzûmu vardır. Bir takım Ermeni sâldânlar ve Dârü'l-fünûn şâkirdânından bir takım köylüler dahi geldiler. Gidip "Dalo ve Bedo" ile görüşüp her ne isterseniz yapabilirsiniz, re'yinize menûtdur. Nevbahâra kadar çok şeyler olacak. Eğer Bakü'ye gitmeğe muvaffak olur isem size yazarım ve eğer mektupda başka şeyler su'âl etmek ister iseniz mektubu Vahan'a teslim edip buraya bana vermek üzere filan oğlu künyesi ber-takarrur Kalost'a göndersin. Bu zâtın komitemizin efkârına daha ziyâde yakındır.

Fî sene 1295, Tebrîz'den Van'a.

İmzâ
Prenefor

Sevgili refikim Vahan,

Salmast'dan yazdığım mektubu alıp almadığınızı bilemiyorum. Lâkin işbu mektubumu alacağımıza emînîm. Cümle mektuplarım sana hitâbdır. Onları alıp sâhiplerine veresin. Ben şimdi Tebrîz'de Taşnak Komitesi'nin nezdinde bulunuyorum. İşbu komite benim hakkımda pedercik "Kırımıyan" gibi **اوردی** yazık ki pedercik ümîdiyle aldanarak artık bizim tanıdığımız pedercik kalmamıştır. Sana ekîden tenbîh ederim ki ol küstâh Armenia Komitesi'nden iğfâl olunmayasınız. İşbu komitenin bu kadar senelik semeresi otuz aded el işi bir denk ve bir aded beşeriyet-perver ta'bîr olunan tüfenk olabilmıştır. Bunları Van'a götürdüler. Usta Panos Rusya'ya işbu

beşeriyet-perver [325] tüfengi a'zâmız vâsıtasıyla on aded Osmanlı liraya iştirâ' etmişti. Şöyle ki: Taşnak Komitesi'nde bu tüfenkten bir aded olduğu gibi kendilerinde de var diye gösterebilirler. Hâlbuki Taşnak Komitesi bu nev'i tüfenkten yedi yüz adede mâliktir ve bunları ben bi'z-zât başka yere nakl eyledim. Bu kerre gürûhumuz sekiz aded beşeriyet-perver ve kırk adede karîb bir denk ve on beş revolver getirdi. Artık bir denk tükendi. Şimdiden sonra gelecek beşeriyet-perver tüfenk olacaktır. Buna mesrûr olup "Spiro"ya söyleyiniz. Gidip "Daşo ve Bedo" vâsıtalarıyla bunları der denklere iştirâ etsin. İşbu beşeriyet-perver tüfenk Rus Hükûmeti tarafından asâkire tevzî' olunan tüfenkler nev'indedir. Rufe-kâmızdan birisi bu tüfenklerden be-tekrâr iştirâ etmek üzere gitmiştir. Bu nev'iden binlerce alınabilir. Zîrâ her taraftan dolu gibi hediyeler yağıyor. Hınçak Komitesi hemen olmuş gibidir. Tebrîz ma'lûmâtından olan sekiz aded tüfenk Türklerden iştirâ edip Van'a gönderdiler. Eğer bu kerre de tutulsa iyi. Taşnak Komitesi'nin ise gerek mâlen ve gerek cismen büyük kuvveti vardır. Eğer ister ise bu dakîkada bu tüfenklerden Kokusta'dan Türkiye'ye nakl edebilir. Ammâ nevbahâra kadar bunu te'ehur edebilecektir. Ermeni mes'elesi ne oldu. İstanbul ve Trabzon'da Ermenilerden büyük telefât olduğu hâlde, henüz bir semere görünmedi. Dostum ba'de ez-în kendimize istinâden hareket etmeliyiz. Rusya Hükûmeti de bu mes'eleden keff-i yed eyledi. Azar nehrinin yanında Hınçak a'zâsından ba'zıları tutulup nezdlerinde Rus Hükûmetine karşı bir takım kâğıtlar bulundu. Bunun için şimdi Rus Hükûmeti tarafından şedîden taharriyât vardır. Bu köpek oğlu köpek Hınçakyan bütün el ve ayaklarıyla işe atılmışlar ve cemâ'atimizin kanını son katresine kadar döktürmek istiyorlar. Böylece iş yapmak yerine bozacaklar. Ey sevgili Vahan! Kendimizi kurtaran biz olmalıyız. Ağyâr dâimâ ağyârdır. Ağyârdan bize hayır yoktur. Gürûhunuza muntazam bir sûret veriniz ve gerek size beşeriyet-perver ve gerek her bir şey gönderilecektir. Kâfîdir ki "Daşo'ya ve Bedo"ya itâ'at edesiniz. İskeledeki gürûhlar ile râbitaların olmalıdır. Ve mâkiri [326] elden bırakmamalısın. Şahbağ'ındaki gürûh ne olur. Eğer Dikran ile beraber bu gürûha muntazam bir sûret vermez isen vay hâline. Nevbahârda ben gürûhumuzla beraber geleceğim. Şimdi geliyordum. Lâkin Dikran'a söyle ki korkmayıp kendisi için bir gürûh tedârik etsin. Olmaya ki işiden geri kalsın. Ne ki yapar iseniz serî'an bana yazınız. Gidip şimdiki gürûhla beraber gelen Bulgaristanlı Hariton ve oğlu Daşo ile görüş. اوکسی kendi gürûhu ile beraber gürûhunuz ile birleş ki tarafımdan da'vet eyle ve yirmi kişi olsa bile kanâ'at edip gürûhunla birleştirip ona takviyet ver. Eğer Simon'un bu kış da işi yoksa gürûhunuz ile beraber Şatak'a gidip nevbahâra kadar işe mümâreset kesb etsin. Hemşiren senden beri [ye]rde olduğu münâsebetle "Traşen"i dahi gürûha idhâl edebilirsin. Akranızdan İskeleli Manuk'u dahi gürûhunuza idhâl edebilirsiniz. El-hâsıl Kirkor ile beraber rufe-kâyı tezyîd etmeğe çalışın. Menfa'atine biraz sekte gelir ise be's yok. İstikbâlde çok kazanacaksınız. Ben sana ne söyler isem dinlemelisin. Gidip Daşo'dan revolver iste ve al. Komiteye mahsûs vergi koynunuzdan gitse bile

esirgemeyip vermelisin. Bulutyân Corc Ağa'ya söyle ki Armeniaların verdiği tüfenk arkanda kaldı mı, yoksa aldanmış mısın? Zîrâ bu zât Armenia Komitesi a'zâsından olduğu cihetle Salmast'da bulunduğu esnâda aslâ benimle görüşmedi. Vahan! Protestan cemâ'atine dildâde olmayıp işe dildâde ol. Gayret etmelisin ki Ebrot'un gürûhu "Taşnak" gürûhu ile birleşsin. Sen dahi ol gürûha girmelisin. Gönderdiğim mektupları tarafımdan selâmımı teblîğ ederek sâhiblerine teslîm etmelisin. Tekrâr sana tenbîh ederim ki haftada bir kerre olsun iskeledeki küçük yanına gidip meclis teşkîl etmelisin. Senin yapacağın iş olmaya ki betâ'et edip başkasına yaptirasın ve başkası gayretimizin semeresini iktitâf etsin. Küçüyan'dan kitabını aldın mı? Yoksa yok. Benim paltom on guruşa bedel İşuyan'ın yanında kalıyor. Uzun kısa lakırdı etmesinler. Karındaşyan Dikran ve sâir rufekâ ile muhabbet üzere hareket ediniz. Ve Serkiz'e söyle ki sekiz guruş için arkama düştüğü için kendisinden çok küsmüşüm, korkmasın. Buna bedel kendisine bir tuman yolladım. [327] Dirbogossyan'ın katl olduğunu işittim ve çocuklarımız tarafından olduğuna sevindim. Eğer sen böyle şeyler yapamaz isen hiç olmazsa bu gibi adamları gürûhunda buldurmalısın. Tarafından "Azarkiline Simon" çok selâm söyleyip de ki, tavsiye etmiş olduğum şeyleri unutmasın. Sâf-dil olduğu için kendisini çok severim. Sahak Hocaya ve Krakın'e ve Manuk'a dahi muhabbetli selâm söyle.

İmzâ

Sitrak Hakop M. B.

Mektubumun adresi âtîdeki tarz üzere yazınız. Tebrîz'de Hakoni'ye verilmek üzere "Baron Arasdakes"e Vahan pederimle muhabbet üzere geçinmelisiniz. Alis'e dahi selâm söyleyip yüzüğünü pûs eyle. Şalcıyan birâderlere ve Ohannes birâdere ve familyasına ve isimlerini unutmuş olduğum cümle muhiplere de selâm söyle. Baron Mardiron dahi selâm söyleyip ve yeni işi terk edip size şecâ'at va'z eylesin. Eleban Asmoder şimdi Salmast'dadır. Kirkoryanların hânedeki Muzyan'a da selâm söyle. K. M.yan'a da selâm söyleyip de ki, müşterek olduğum şeyden yalnızca mütelezziz olmasın. Mektubumdaki tezkireyi hânemize gönder. Mündericâtında bize ma'lûm bir şarkıyı hâvî "Arzakanik" Aks-i Sadâ gazetesi gönderdim. İzmirliyan'ın makbûzunu Daşo'dan alâsın. Tüfenklerin makinesini güzel hakk etmişim. Bu marka yeni tüfenkler üzerine basılmıştır. Fî sene 1295.

Tebrîz'den Van'a

Sevgili arkadaşım Evakiyanç Dikran,

Bundan bir mâh mukaddem gönderdiğim mektuplar mündericâtında sizden dahi bahsetmiştim. Şahbağı'ndaki işi acaba ne yaptığımız. O işe sahâbetlik edersiniz. Yoksa yok. Efkârın ne hâlde bulunuyor. Sâbit misin? Yoksa yok. Armenia Komitesi'nin a'zâsından cemâ'ati aldatmağa geldiler. İşte bu komitenin ahvâliyle kuvvetini şimdi hikâyeye ederim. Ben Salmast'da iken işbu komite gürûhundan bazıları

da burada bulunuyordu. [328] Ben bunlar ile Kutur'da görüştim. Bunlar oradan bir günde Heftvan'a vâsıl olabildiler. Başıma rezâletler çıkardıklarını evvelki mektubumda “Vahan”a hikâye etmişim. Bunlar kırk kişiden ibâret olup sekiz gün orada Heftvan Mektebinin Nâzırı bulunan Terlemezyan Mıgırdıç'ın yanında kaldılar. Bunlar sonra benim şundan bundan aldığım otuz aded tüfenk ile bir kaç aded revolverleri kaldırılıp Van'a geldiler. Bulutyan Corc Ağa dahi bunlarla beraber geldi. Ey Dikran! Bu Armenia gürûhundan olanlar ekserîsi üzerinde fişenlik vardır ve beşeriyet-perver tüfenklerden yalnız bir adede mâlikdirler. Bunu da Tiflis'e gidip a'zâmız vâsıtasıyla seksen mecâdiyyeye iştirâ' etmişler idi. Şöyle, biz de “Taşnak” Komitesi gibi beşeriyet-perver tüfenge mâlikiz ve onlar kadar kuvvetimiz var diye gösterebiliriz. Cümle mâ-meleklerini toplayıp cemâ'ati aldatmak için oraya geldiler, olmaya ki bunlardan aldanasınız. Terlemezyan Kirkoris'in Van'da oynadığı oyunu karındaşı da burada oynadı. Lâkin bunun gürûhu Van'a gelir gelmez Heftvan'dan hayli bir meblağ ihtilâs edip oradan kaçtı. Bu gürûh Heftvan'dan kapıdan kapıya dilenip geçinirdi. Şimdi bunlardan Heftvan'da kimse gelmeyip cümlesi de Van'a geldiler. Bu gürûhun bu kadar senelik semeresi otuz tüfenk olabilmıştır. Bunlardan çoğu başkasının olup bâkîsinin bir adedi kendilerine on liraya mâldir. Ben Salmast'dan Tebrîz'e gelip orada iki gün kaldıktan sonra yüz altı aded beşeriyet-perver tüfenk leyleylen Rusya'dan gelip ben bi'z-zât elimle eve nakl ettim. Azar nehrinin kenarından beş yüz aded dahi iki gün sonra vâsıl olacaktır. Ben şimdi Taşnak Komitesi'nin komisyonu nezdinde bulunup yâ Rusya'da, yâ Bakü'de ve yâhûd Tiflis'de kalacağım. Maksadımın ne olduğunu sonra yazarım. Su'âl edeceksin ki, Pedercik'e götürdüğün tavsiye ne oldu? Te'essüf ederim ki bu zât hakkında biz aldanmış idik. Rusya toprağı Pedercik'i değışmiş midir? Ve Pedercik eski Pedercik kalmamıştır. Pedercik'den me'mûl olunacak şeyi ihtilâlden me'mûl etmeliyiz. Bak ki Şahbağı'ndaki gürûhu elden bırakmayasın. Silâha gelince, ben onu tedârik edebilirim. Bakü'ye gittiğimde [329] oradan size yazacağım gürûhumuz bu def'a yirmi beş ^{el} getirdi. Burada Rusya'dan ustalar gelip esliha tedâriki için buradan muntazam makineler ile dolu bir fabrika vardır. Nevbahârda altıyüz aded beşeriyet-perver gelecektir. İşbu mektubumu Yasagu'dan ve yâhûd Daşo'dan ahz edip onlardan her bir şeyi anlayabilirsin ve mektubunuzu onlar vâsıtasıyla göndermelisin. İştîyâklı mektubunuza muntazır olup sizden nâfi' bir cevâb me'mûl ederim. Rusyalı arkadaşımızla Vahan, yâhûd Ogen görüşebilirsin ve bunlarla görüştüğünde müstefîd olabilirsin. Şahbağı'ndaki işi elden bırakmıyasın... Tarafımdan Sahak ve Daniel râhiblere selâm söyle ve Vahan'dan “Truşak” -bırak demektir- gazetesi olup [alıp] Sahak râhibe götüresin. Bir gürûh teşkîl ettiğini işittiğinde bilâ-te'hîr eslihayı ahz edeceksin. Cevâbı serî'an vermelisin.

İmzâ

Hakop M. R.

Gürûhumuzla beraber Bulgaristanlı bir Ermeni nevcivân geldi. Bu zâtın ismi Bedros'dur. Bulgaristan'daki hâ'iz olduğu şöhretle me'mûriyeti terk edip vatana yardıma geldi. Daşo vâsıtasıyla bu zâtı tanıyabilip bundan çok şey anlayabileceksin. Pedercik hakkında dahi ma'lûmât alabilirsin. Zîrâ Üçkilise'ye gidip her şeye vâkıf olabilmışdir. Başka ümîdle iğfâl olunmayasınız. Hürriyet yalnız cemâ'atin ihlâlîne menûtdur. İskeleliler ve kendi gürûhu hakkında Vahan ile Gören Kırkor'un istediği revolverleri Rusya'ya gidip gâyet ucuz iştirâ ederek Taşnak Komitesi vâsıtasıyla göndereceğim. Ricâ ederim ki pederimle hoş geçinip bırakmayasın ki başkaları kendisini ısırısın. Sevgili dostum ben senden çok şey me'mûl ederim. Olmaya ki ümîdimi boşa çıkarasın. Her hâlde bir gürûh teşkîl edip sergerde olasın. Cemâ'ata mahsûs bildiğin şarkıları yazıp "Daşo"ya veresin ki, buraya göndersin. Bu gibi şarkılar buraca ehemmiyet çok kesb etmişdir. Benden istediler ben de [330] bunun icrâsını senden talep ederim. Fi Tebrîz'den Van'a, sene 1295.

İmzâ

Sürha. Hakop M. Yıldırım

Vahan Efendi, bu mektubu Avakiyah Dikran'a îsâl edesin.

Çeron Efendi, Çeron hayvan burnu demektir,

Şimdi Tebrîz'de komisyonumuzun nezdinde bulunuyorum. Size ma'lûmdur ki ben orada bulunduğum esnâda maksadımı orada komisyonda ketm eyledim. Şöyle ki buradaki komisyon tarafından esliha iştirâ etmek husûsunda mu'âvenet bulmak üzere oradan bir tavsiye alamadım. Buradaki komisyon iktizâsından mu'âveneti va'ad ediyor. Bu şartla ki akçeyi kendisi verip ucuz bahâ ile revolver iştirâ edecek ve Van'a gönderip, şöyle ki istediği "Kalbon" ta'bîr olunan revolver buradan Van'a değin iki buçuk Osmanlı liraya mal olur. Biz evvelâ revolverleri gönderip sonra akçesini talep ederiz. "bildirik" ta'bîr olunan revolverin a'lâ cinsi Van'a değin bir liraya mal olur. Vahan'a söyle ki kıymetlerini gerek iskeledeki gürûhlara ve gerek başka tâliblere beyân etsin. Şöyle ki ba'de akçeyi onlardan isteyelim. Binâ'en-aleyh ey sevgili Çeron, bizim için bir tavsiye almak üzere Vahan ile beraber oradaki komisyona mürâca'at etmelisiniz. Şöyle ki, burada komisyon emîn olsun ki ben refiklerim için esliha almak maksadıyla buraya gelmişim. Bu tavsiyenâmeyi "Bedo'ya" dahi imzâ ettirip mektupla beraber doğruca Papayanc'a göndermelisiniz.

Callid Efendi,

Evvelâ size beyân ederim ki, ben şimdi Tebrîz'deki komisyon nezdinde bulunuyorum. Tarafımızdan Agakimyan "Daşo'ya" [331] yazılan mektubu Daşo burada bulunduğu cihetle Heftvan'da bulunan Bakazar Panic Haçatur Efendi'ye verdim. Ve merkûmdan bir tavsiyenâme alıp Tebrîz'de bulunan Papayanc'a götürdüm ve Van'daki komisyondan benim için bir tavsiye gelinceye değin nezdinde kalıp ta'yîn etmek üzere kendime senden kabul olundum. Bu tavsiye gelir ise Tebrîz'deki

komisyon mu'âvenetiyle Van'daki Hakop Efendi'nin gürûhundan kudreti olan a'zâ tarafından iştirâ olunmak üzere gâyet ucuz satın alınabilir. Zâten ol a'zâ buna tâlib olup Hakop Efendi'yi buraya göndermişler. Şöyle ki, kıymetlerini anlayıp kendilerine bildirirsin. Sâlimen senden yazmış olduğum mektuplarda bildirdiğim gibi “büyük kalyon” ta'bîr olunan revolver Van'a değin iki buçuk lira ve küçüğü ise bir liraya mal olur. Zannımca size de ma'lûmdur ki ba'zıları bunları benden istediler. Binâ-berîn bu mektup du'âcıyan Vahan Efendi'ye hitâb olup, mazrûf mektubu açdıktan sonra Vahan'a götürmelisin. Ve merkûmla her ne ki iktizâ eder ise müzâkere eyledikten sonra “Bedo” tarafından mümzâ bizim için bir tavsiyenâme almalısın. Ya'nî Bedo demeli ki, bunlar refikleri için esliha iştirâ etmek maksadıyla İran'a gelmişlerdir. Zîrâ Bedo'nun imzâsından mâ'adâ burada başkasının imzâsı makbûl değildir. İşte böyle olduğu hâlde ucuz bahâ ile esliha satın almak husûsunda bize mu'âvenet edecekler. Bu misillü bir tavsiye mutlaka göndermelisiniz. Şöyle ki, buradaki komisyon tarafından bir tavsiyenâme alıp Rusya'ya gidelim. Ve orada istifâde edelim.

Sevgili arkadaşım Marko Sifanc Margar Efendi,

Sizinli görüşmeksizin mufârat ettiğimi afv buyurunuz. Be's yok. Zîrâ kalbimiz bir olup yekdiğere hem-efkârız. Nasılsınız, işe devâm ediyor musunuz? Yoksa keff-i yed etmişseniz me'mûl ederim ki bu işe an-samîmi'l-kalb merbût olduğunuz hâlde ondan keff-i yed etmeyeceksiniz. Kaviyyen i'tikâd etmelisiniz ki şimdi “Taşnak” [332] Komitesi'nin kuvveti büyük olup, Van için cân-sipârâne çalışmaktadır. Binâ'en-aleyh arzu ederim ki gürûhları tezyîd edip “Vartoş ve Birop” için de husûsî gürûhlar tedârik edesiniz. Çok esliha vardır. İyi esliha ise kısmen şimdi ve kısmen nevbahârda gönderilecektir. Her husûsda “Daşo'ya ve Bedo'ya” yardım ediniz. Zîrâ bunlar gayet fedâkârâne çalışıyorlar. Ben şimdilik Tebrîz'de olup, bu kış Rusya'da geçirmek üzere Bakü'ye gitmek istiyorum. Orada ale'l-husûs Rusya'nın başka cihetlerinden revolverler gâyet ucuz, ya'nî Van'da on mecîdîye satılır bir revolver orada üç mecîdîye iştirâ olunabilir olduğundan, gürûhumuzun “Vartoş'a ve Sirop ve Vano'ya” ve sâirlere iktizâ eder ise görüp beğendiğimi alıp nevbahârda göndereceğim. “Kaznin” ta'bîr olunan büyük ve a'lâ bir revolver iki Osmanlı lira ile oraya kadar gelebilir. Eğer iştirâ etmek ister iseniz Bedo tarafından bana yazılmak üzere kendisine mürâca'at ediniz. Böyle olduğu hâlde komitemizin mu'âveneti yâhûd vâsıtasıyla gâyet ucuz iştirâ edip gönderebileceğim. Vahan'a olan muhabbetinize sâbit olup, her ne ki yapmak ister iseniz müzâkere etdikden sonra yapmalısınız. Ve ara sıra bana mektup yazmayı da hâtırdan çıkarmayasınız. Coc Ağa'nın ve Sinekerim'in gürûhları da elbet taht-ı himâyenizde bulunuyorlar. Zîrâ onların büyüğü sizsiniz. Size söylediğimi onlara da söyleyiniz. Ve siz meclis için gittiğiniz sırada onları da dâimâ beraber götürmelisiniz. Şöyle ki, komitemizden incinecek bir sebepleri olmasın. Ey sevgili dostum Margar Efendi, tarafımdan cümle rufekâmıza hâsseten selâm söyleyiniz. Ya'nî Vartoş'a ve Sirop'a ve Vano'ya ve Bogos'a ve isimlerini unutmuş olduğum cümle arkadaşlarımıza, eğer yeniden a'zâ tedârik etmiş iseniz onlara da selâm söyleyip kaç

eşhâsdan ibâret olduğunu bana yazınız. Bana mektup yazmak istediğinizde bana gönderilmek üzere Vahan'a teslim ediniz. Fî sene 1295, Tebrîz'den Van'a.

İmzâ
Hakop. M. Bağdasaryan
Yıldırım

[333] Vanlı Olup Bir Müddetden Beri Amerika'da Bulunan Vanlı Aşıkyan Sahak Nâm Şahıs Tarafından Van'da Birâderleri Manuk ve Karabet'e Gönderilen Ermeniyyü'l-İbâre Mektubun Tercümesi Sûretidir

8 Şubat sene 1896 mîlâdî

Amerika'da kâ'in Serkiz Falisd'e,

Hürmetli birâderlerim Aşıkyan Manuk ve Karabet Efendiler,

Evvelâ ahvâlinizi su'âl edip me'mûl ederim ki cümle ehîbbâ ve familyanızla beraber sıhhat ve âfiyettesiniz. Sevgili efendiler, bir aydan beri sizden bir mektup alamadığımdan ahvâlinizden bî-haber olduğumu elbette der-hâtır edebilirsiniz. Belki bu husûsda şâyân-ı takbîh benim. Zîrâ siz beni ferâmuş etmiş olduğunuz hâlde ahvâlinize dâir sizden ma'lûmât talep ediyorum. Belki dersiniz ki: "Biz el-yevm ömrümüzde aslâ görmemiş olduğumuz bir elem ve mihnetle bulunuyoruz." Bu husûsda hakkınız vardır. Zîrâ bugün değil ki yalnız siz, cümle milletdaşlarımız bu elem ve mihnet içinde bulunuyorlar. Hele sizinki hafîfdir. Zîrâ siz yalnız havf ve dehşetle muhâtîsiniz. Hiç düşünüyor musunuz ki biz de burada hâl-i buhrânınızı işitmekle gâyet muzdarib oluyoruz. Acaba efkârınız beni sûzân edip helâk etmek midir? Belki istiyorsunuz ki ben düşüne düşüne çıldırayım ve siz kurtulasınız. Eğer Ermenistan'ın şimdiki hâl-i buhrânını kaleme almak derecesince şecâ'atınız yoksa müsâ'ade buyurunuz ki ben onu kaleme alayım. Size öyle cümleler, öyle havâdisler yazarım ki, onların her bir harfî sizi canlandırıp ve bânî hayâtınızı tahrîk edip ruhsârınıza gül goncaları nümâyân eylesin. Lâkin eyvâh! Ben size bâde-i meserret verecek yerde bâde-i hüznü verebilirim. Ve ruhsârınıza gül ibtihâcî serpmeye bedel hâr-ı kederi serpebilirim. Ve isterim ki, cümle ehîbbâ ve akrâbamız da bundan hisse-mend olsun. [334] Ey Ermenistan'ın mâtemli evlâdı, siz benden güzel tasvîrler ve müferrah manzaralar me'mûl eylediğiniz hâlde ben size şa'âmetli hüzn-engîz sûretler gösteririm. Ey Ermeniler, biz dahi güler yüzlü ve ferah gönüllü olarak güşâyışli ve gül-gûn bir sehere müterakkîb ve hayât-bahş bir şemsin berrak ziyâlarını selâmlamağı ümîd eder iken gurûba yaklaşmış bir şemsin soluk ziyâlarını gördük ve şimdi ise bir zulmet-i deycûr bizi ihâta eylemiştir. Bu satırları yazdığım esnâda kalemim parmaklarımdan kaçmak istiyor ve elim uyuşuyor. Zîrâ vasf edeceğim manzaralar dehşet-engîz olup, gören gözler havflarından yüz üstüne düşüp baygın bir hâle giriftâr olurlar. Bir seneden ziyâde "Sason"u ağlayıp gözlerimizin tuzlu yaşlarından gayret ve zahmetle açtığımız cedvellere akıtarak ümîdvar idik ki an-karîb

istirâhata mazhar olabileceğiz. Lâkin eşk-i çeşmânımız merhametsiz Sultanın yakıcı güneşin ziyâlarından buhâra tebeddül edip başımız üzerine asılmış gürleyen bulutlar ittihâz eyledi. Ve başımıza sâ'ikalar yağdı. Bu sâ'ikalar Ermenilerin himâye ve siper-i berkden hâlî kiliselerini ve konaklarını ve mesken ve me'vâlarını yakıp vîrân eyledi ve her yerde harâbiyyet eserini bıraktı. Şimdi Ermeniler bir baykuş gibi enkâz üzerine oturup kendi şe'âmetli günlerini derin derin ağlamaktadır. Düvel tarafından takdîm olunan ıslâhât "notası"nı Sultan imzâlamışdır diye her taraftan keşîde olunan telgraflar havâdisini aldığımızda zulmet-i kalbiyyemiz solukça yanan bir meş'aleden biraz def' oldu. Lâkin altı vilâyetde icrâ olunacak ıslâhâta kaviyyen ümîdvar iken görülen ve sâ'ikalı günlere tesâdüf ettik ve meserret-bahş saatlere ve ezhâr ile müzeyyen bir nevbahâra müterakkıb olduğumuz hâlde ezhâr ve yaprakdan hâlî bir sonbahâra rast geldik. Ha ha, Türkiye'de ıslâhât mı? Ol Türkiye'de ki başı üzerine mühlik melâ'ikeyi götürmektedir. Ol Türkiye ki ağzından ateş ve alev püskürür ve sefîl Ermenilerin teri semeresi olan mahsûlâtı omuzları üzerine alıp hızlı tayerân etmektedir. Ey muhibler bugün Türkiye'de yalnız iki şehir vardır ki gasb u gârata, harîk ü harâbiyyete ve cebr ü cefâya ve katl ü kahra ve her nev'i azâba ve hakârete dûçâr olmadı. Bu şehirlerden birisi Tokad ve diğeri meskûn olduğunuz şehirdir. Bunlardan mâ'adâ muta'assıb ve râkıs Türklerin gasb-ı vahşiyânesine uğramamış hiç bir şehir ve karye yoktur. Evet Türk, Ermeni ma'sûm bâkirelerinin [335] ve nev-civânlarının kanını için için içti. Ve himâyesiz Ermenilerin başına dünyada işitilmemiş ve emsâli görülmemiş felâketler getirdi. Ve hele bir çok felâketler dahi çıkarmak efkârındadır. Acaba bir gün olacak mı ki biz ahz-ı sâr edelim. İnşâallâh olacaktır. Ve ol gün yakındır. İşte bugünde bile "Zeytun", ol kahraman Zeytun intikâmını almaktadır. İşte bugün Zeytun fütûhât bayrağını açıp büyük şamata ve gürültü ile ... Sultana karşı muhârebe etmektedir. İşte bugün Türk askeri Zeytunlular tarafından esîr oldukları cihetle ... Sultan, gazâbından teninin etlerini yer. Ve çâresiz kalarak Avrupa hükûmetlerinin müdâhalesini istid'â eyledi. Alçak Avrupalılar ise Sultanın işbu istid'âsını kabul edip Zeytunluları tuzağa düşürmek istiyorlar. Lâkin biz kaviyyen me'mûl ederiz ki Zeytunlular bunlara kâni' olmayacaklar. Sefîl Ermenistan evlâdının enîn ü figânı göklerde bile görülmekte iken Avrupa hükûmetleri derin uykuda horluyorlar idi. Yâhûd bir kaç tabaka beyaz kâğıdları karalamakla iştigâl ediyorlar idi. Ve yâhûd bir kaç nâ-becâ tekâlîfi meydana çıkarmakla iktifâ edip ve yekdiğeriyle mücâdeleye tutulup Türk'e vakit verdiler ki, işini iyice görsün. Şimdi ise Zeytun'da bir kıvılcımın alevlenmesini gördüklerinde telâşa düşüp ol alevi söndürmek istiyorlar. Zîrâ iyi bilirler ki bu gür Ermeni mes'elesinde büyük ormanlar tutuşacaktır. Eğer o alçak hükûmetler bu ateşi serî'an söndürmeğe muvaffak olmazlar ise bu alev bütün Avrupa'ya intişâr edip tutuşturacaktır. Avrupa hükûmetleri iyi bilirler ki Ermeni mes'eleleri kendileri hakkında hayât ve memât derecesince bir mes'eledir. Eğer Türkiye'den bu mes'eleyi serî'an ref' eylemeğe muvaffak olamazlar ise, bu yüzden

kendilerine de mühlik bir tehlike zuhûr edecektir. Her ne kadar bugün Rusya Hükûmeti Türkiye'yi himâye edip ve hiddetini Sultanın hiddetine verip Ermenileri mahv etmek üzere Dersa'âdet'e bir takım ta'limât gönderir ise de maksadına mazhar olamayacaktır. Kazanacağı târîh-i umûmîde mel'ûn bir eser bırakmaktır. Eğer bugün Türkten ziyâde büyük bir düşmanımız var ise o da Rusya Hükûmetidir. Sefil Ermeni hangi bir derdini ağlasın. Hangi bir düşmana mukâvemet etsin. Hangi birinin merhametsizliğini zikr eylesin. Ve hangi birinin kâzib ve sahte Hıristiyanlığının va'adlerine inansın. Ve hangi birinin tahkîr ve istihzâsına dayansın. Ermenilerin başına her taraftan tekdîrât ve hakârât yağıyor. [336] Lâkin Ermeniler buna tahammül edip kaviyyen me'mûl ederler ki, bir gün fütûhâtı kazanacaklardır. Zîrâ Ermenilerin ümîdi değil ki vicdânsız Hıristiyan hükûmetler illâ kendi el ve kılıçları üzerinedir. Evet ümîdimiz yalnız Ermeni cemâ'atı kalmıştır. Ermenilerin hukûkunu kendilerinden başka kimse muhâfaza etmeyecektir. Kendi devrilmiş tahtlarını Ermeniler kaldıracaktır. Ve kanlarıyla her şeyi temizleyeceklerdir. İşte bu husûsda Zeytun bize büyük bir delîl ve isbâtdır. Zîrâ Ermenilerin kanını içen halî'ül-kaddâr bir hükûmet-i şecî'âne mukâvemet etmektedir. Zeytunlu birâderlerimiz tarafından intikâmımızın alınması bizim için büyük bir şereftir. Biz de onlardan ibret alıp ahz-ı sâr edeceğiz. Evet bu nevbahârda cümle Ermenistan intikâm diye bağıracaktır. Ne mutlu ona ki, milletine sâdik olarak mukaddes vezâ'ifini icrâ etmek üzere silâh tutup meydana yürüyecektir. Ecdâdımız böyle mukaddes vezâ'ifini çok asırdan beri unutmuş oldukları ve bunun için târihde lekeli bir eser bırakmış oldukları hâlde biz onlara imtisâl etmeyip bu gibi bir denâ'eti kabul etmeyeceğiz. İllâ silâh elde olarak ve ölüm ve yâhûd hürriyet diye bağırarak meydân-ı muhârebeye koşacağız. Bu sırada düşmanımız kudursun ve istediği kadar bağırıp çağırsın. Artık kimse kendisini dinlemeyecektir. İşte bu münâsebetle âtîdeki şarkıyı yazıp gönderdim:

Hürriyet, Yâhûd Ölüm

Ey benim güzel sevgili vatanım,
 Sen dikenler içinde güle benzersin.
 Hüzünlü yüreğinden âh u enîn çıkıyor.
 Keder ve mâtemli ömrünü ihâta etmiştir.

2

Figânından vicdânsızlar bile merhamete geliyorlar.
 Ya şecî' Ermeniler buna nasıl tahammül ediyorlar?
 İşte sefil vatanımız muhabbet kuvvetiyle bana yardıma yetişiniz diye
 Sözünü bize hitâb edip yalvarmaktadır.

3

Vatanımızın figânından aks eden sadâ

Bizi uyandırıp rikkate getirmez mi?
Öyle ise Ermenilerin şerefi olan hürriyet-perver Ermeniler,
Muhabbetinizle vatanımıza hâmî olunuz.

4

[337] Eğer Vartan gibi şecî' yüreğimiz var ise,
Daha ne duruyoruz haydi ileri gidelim.
Kalb ve kanımızdan müteharrik olup ve merhametsiz,
Ve alçak Türklerin barbarlığına karşı yürüyüp gidelim...

5

Ermenistan lâ-yenkâtı' ağlayıp,
Figâmı dağ ve taşı bile merhamete getirir.
Bu figâmı tahkîr etmek için,
Taştan berk bir yüreğimiz olmalıdır.

6

Esîr kalmak bizim için artık büyük ayıbdır.
Ey kahraman Ermeniler artık uyanmalısınız.
Ve hissiyyâtınızdan teşvîk olunup,
Kılınç ve esliha ile alçak Türke karşı yürüyünüz.

7

Yâ Rabb, kalbimize şecâ'at ilkâ eyle,
Şöyle ki ismimiz ebeden parlasın.
Türklerin top ve tüfenkleri hiç olacak,
Eğer biz muhabbetle ittifâk eder isek.

8

Bilâ-havf ileri varalım.
Vatanımızın rûhlu muhabbeti silâhımız olsun.
Ve hedef-i maksadımız,
Ermenistan'ın hürriyeti yâhûd ölümü olsun.

9

Öyle ise Ermeni bayrağını açalım.
Ermeniliğe yeni rûh ve yeni hayât verelim.

Evet Ermenilerin ümîdi yalnız hürriyet, yâhûd helâkdir. Ermenilerin parolası yalnız bu olacaktır. Ermeniler bu parola ile yâ ma'dûm, yâhûd ihyâ olacaktır. Bizim için bundan gayrı parola intihâb etmek gayr-i mümkündür. Zîrâ ba'de ez-în Ermenilerin Türkler ile muhabbet üzere geçinmesi gayr-i mümkündür. Bir kaç sene evvel tahammül ettikleri gibi ba'de ez-în Türklerin hakâret ve sitemelerine tahammül

edemeyeceklerdir. Ermeni sefk-i deme me'lûf olup, artık esârete tahammül edemez. Hürriyyet tohumunu Ermeni nev-civânlarının kalbinde neşv ü nemâ edip köklenmiştir. Ve hürriyyet Ermeni kanıyla birleşmiştir. Ey birâderler, dâimâ ihtirâzda bulunup hiç kimseye i'timâdınız olmasın. Gerek Türk olsun ve gerek [338] en mu'temed ve sevgili me'mûr olsun, eğer hayâtı sever iseniz hayâtınızı yalnız eslihada bulabilirsiniz. Kâni' olmalısınız ki geç ve erken orada dahi bu gibi bir vukû'ât zuhûr edecektir. Ve bu vukû'ât Erzurum ve Trabzon ve sâir yerle'de zuhûr eden ve vahşetli vukû'âtdan daha şedîd olacaktır. Zîrâ Ermenistan'da Van gibi müte'addid Ermeniler ile meskûn başka bir yer olmadığından Türk Hükûmeti eğer kâbil olsa en büyük gazabını Van Ermenileri üzerine dökülecektir. Binâ'en-aleyh size nasîhat ederim ki esliha tedârik etmelisiniz. Zîrâ hayâtınız esliha iledir. Az-çok silâh bulunan yerlerde Ermeniler mutazarrır olmuşlar ise de düşmanı dahi az-çok mutazarrır edebilmişler, yalnız Harput Ermenileri düşmana hiç mukâvemet etmeksizin her şeyi kabul etmişler, ya'nî hak dîne gelmişler ve üryân ve aç olarak yalnız hayâtlarını kurtarabilmişler, lâkin bu hayâtda kaht ve bir de kurban gidecektir. Tebdîl-i mezheb kendilerini kurtaramayacaktır. Milletimiz ise bunlara bir hâ'ine bakar gibi bakıyor.

Asıl mes'ele-i tarîkatdan her ne kadar inhirâf etdim ise afvınızı dilerim. Acabâ bana mektup yazmadığınızın sebebini anlayabilir miyim? İster iseniz yazınız ister yazmayınız; ben size, bana mektup yazınız diye dâimâ tekrâr edeceğim. Hacı "Manacakan" dahi hakkınızda bana hiç bir şey yazmıyor. Belki yazmasın diye kendisine tenbîh etmişsiniz. Be's yok, siz sağ olunuz. Size bunu tebşîr ederim ki, eğer bir mâni' olmaz ise bir kaç aydan sonra sizi görmek sa'âdetine nâ'il olacağım. Eğer Allah müyesser eder ise bu dakîkada bile yola çıkmağı gâyet arzu ediyorum. Lâkin şimdilik biraz müşkillerim vardır.

Muhabbetimi cümle dostlarıma
teblîğ buyurunuz.

İmzâ
Birâderiniz
Sahak Aşıkyan

**[339] Dâhiliye Nezâret-i Celîlesi'nden Vârid Olan 10 Haziran Sene 1312
Târih ve Üç Yüz Dört Numaralı Tezkirenin Sûretidir**

Hâdise-i ma'lûmeye dâir Van vilâyetinden ahîren alınan iki kıt'a şifreli telgrafnâmenin dahi sûret-i mahlûleleri Tesrî'-i Mu'âmelât Komisyonu ifâdesiyle leffen savb-ı sâmi-i nezâret-penâhîlerine tesyâr edilmiş olmağla.

Sûretidir

Dünkü gün kasaba ve bahçelerin etrâfına gelmiş olan aşîreti, Sa‘deddin Paşa Hazretleri bi'z-zât giderek icrâ-yı nesâyih ile i‘âde eylemişti. Bu gece saat yedide Ermenilerin bir takımı bahçelik cihetinde müfreze-i askeriyeden birisinin etrâfını sarmışlar ise de def‘ edilmiş ve sonra tehassun ettikleri müstahkem hânedan dahi çıkarılmış daha başka müte‘addid hânelerde bir hayli eşkiyâ olup, ateş etmekte olduklarından hâlâ muhârebe devâm ediyor. Bura erkân-ı harbiyye yüzbaşısı daha bir zâbit ile bir kaç nefer mecrûh, üç nefer de şehîd olmuştur. Paşâ-yı müşârun-ileyh bu ciheti de müşkil iken dünkü gün avdet ettirilen ekrânın gece vukû‘âtını işitip avdetle bahçeliğin diğer bir cihetinden, oranın Ermeni mahalleleri arasına girmek, fedâ‘iler bunların da etrâfını tutup taht-ı muhâsaraya aldıkları haber alınmağla paşâ-yı müşârun-ileyh ve kumandan paşalarla şimdi üçü de azîmet eylediği arz olunur. Fî 8 Haziran sene 1312.

Van Vâlisi
Nâzım

Sûretidir

Bugünkü vukû‘âtın bir kısmı evvelce takdîm kılınan telgrafla arz kılınmıştı. Sa‘deddin Paşa Hazretleri eşkiyâ tarafından muhâsara edilen aşâ‘iri tahlîs eylemiş ise de, fakat eşkiyânın aldığı kuvvet ve cür‘ete binâ‘en tehassun ettiği hânelerden tard ve def‘ ettikçe hânedan hâneye mürûrla siper arkasından ve ahâlîye ateş ve arbede akşama kadar devâm eylemiştir. Eşkiyâ gördüğü tazyîk üzerine terk eylediği hânelere ateş verip çıktığından, bu sırada bir takım hâneler de muhterik olarak askerinin arkasını ta‘kîben hod-be-hod gitmiş ve eşkiyânın kurşunu altına [340] sokulmuş olan ahâlî-i İslâmiyyeden tahmînen altmış nüfûs şehîd ve yetmiş kadarı da mecrûh olmuştur. Kasabanın şekil ve rengi âdetâ bir muhârebe hâlini gösterip her tarafı şaşırtmış ve ahâlîce galeyân heyecân tezâyüd ve nihâyet asâkir-i şâhâne eşkiyâ tarafından tutulmuş olan caddeden tahliyyeye muvaffakiyyetle ve eşkiyâ da bağların müntehâsında bulunan diğer Ermeni mahallelerine çekilmekle, akşam olmuştur. Eşkiyâ içinde Rusya Çerkes ahâlîsi kıyâfetinde bir çok adamlar görülmüş olmasına nazaran yeniden imdâd almış ve yâhûd kendilerine mahsûs olarak saklamış oldukları elbisesini giyip meydana çıkmışlardır. Bugünkü meşhûdât ve keşfiyyâtda, eşkiyânın gerek esliha ve gerek ta‘lîm ve terbiyece mükemmel oldukları ve sûret-i hâlin ve planlarının bir sûret-i mâhirânede vaktiyle tertîb etmiş buldukları tezâhür etmiştir. Mülhakâtdan alınan iş‘ârâtda Erciş ve Âdilcevâz kasabalarındaki şûrişler bir takım telefât ve hasâratla teşkîl edilmiş ise de mezkûr karyelerce ve gerek merkez karyelerince ekrânın hücûmlarının devâmı anlaşılmalı ve Karçegân kazâsından ma‘lûmât alınamadığı cihetle oraca olan şûriş ve hâl ve netîce kesb eylediği bildirilmemiştir. Asâkir-i şâhâne mevcûdu merkezin âsâyişini bile te‘mîne kâfî olamadığından, mülhakâtda îcâbı kadar asâkir-i şâhâne bulundurulamamaktadır. Serî‘an Van'a yetiştirilmesi

fermân buyurulan taburlar daha gelmediği gibi, bir haftaya kadar dahi gelmesi me'mûl olmadığı arz olunur. Fermân. Fî 8 Haziran sene 1312.

Van Vâlisi
Nâzım

[341] Van Vilâyeti Polis Ser-komiserliği'nden Alınan 10 Haziran Sene 1312 Târih ve Şifreli Telgrafnâmenin Halli Sûretidir

Mayıs'ın otuz birinci günü Ermeniler dükkânlarını açmayıp hâneleri derûnunda ve damlarında mazgal ve tabya yaparak umûm ahâl-i İslâmiyye ve asâkir-i şâhâne üzerine doğru dokuz günden beri vukû' bulan muhârebede İslâmdan üç yüz yirmi dört şehîd ve iki yüz elli beş mecrûh ve Ermeniden üç yüz elli altı vefeyât ve daha mecrûh ve telefât var ise de Van etrâfı dağınık olması ve Ermeni mahallâtı içerisine henüz girilememesi hasebiyle tamâmiyle anlaşılamadığından, ba'de vukû' bulacak tahkîkât netîcesinin mikdârı arz kılınacağından, şimdilik vukû'ât olarak arz olunur.

Van Vilâyeti Polis Ser-komiserliği'nden bâ-Tahrîrât Gönderilen Evrâk-ı Muzırta Sûretidir

Ermeni İhtilâl Mu'âhidlerin Van'da Olan Merkezî Komitenin Dâhilî Kânûnnâmesi: Fî Kânûn-ı sâni sene 1896.

Birinci bend : İşbu Mu'âhede Komitesi'nin her bir a'zâsının vazîfesi, komitenin mebâdîsini vaz' etmektir. Ya'nî beher a'zâ umûm için ve umûm ferd için çalışıp fedâkârlık ve müsâvât ve ihtilâl vaz' etmelidir. Şöyle ki, her bir a'zâ refîki ve ahâlînin mukaddes kazıyyesi için terk-i hayât eylemeğe müheyvâ bulunsun.

İkinci bend : Komitenin teşkîli a'zânın zevi'l-iktidârdan her birisi Mu'âhede Komitesi'nin efkârını ve Ermenilerin meyl-i ihtilâlisini va'z edecektir. Ve her bir şahsın ahlâk ve isti'dâd-ı kâbiliyyâtını tedkîk eyleyip komite için a'zâ tedârik etmeli.

Üçüncü bend : A'zânın adedi sekizden otuz ikiye bâliğ olduğu hâlde ârâ-yı hafıyye ile kendileri için re'îs-i gürûh intihâb etmelidir.

Dördüncü bend : Yeni teşkîl olunan gürûh evvel-i emrde komite kânûnnâmesinin ahkâmını kabul edip ve en ekall bir, yâhûd iki ay mütemâdiyen ketm-i esrârda kesb-i mümârese eyledikten sonra komite a'zâlığına kabul olunabilir ve yeni dâhil olan her bir gürûh istintâk olup netîce-i istintâk komitenin şu'be meclisine teblîğ olunur.

Beşinci bend : Gürûhun ve gürûh re'îsinin vezâ'ifi bunlar: muhâribler ve vâ'izler ve kılavuzlar ve ale'l-husûs komite için elzem olan vesâ'iti tedârik edenlerdir.

Altıncı bend : Gürûh re'îsi ânifü'l-beyân vezâ'ifden mâ'adâ vazîfe-i mes'ûliyyeti dahi iltizâm edecektir. Ya'nî kendi zîr-i idâresinde olan gürûha şu'be meclisinin ve re'îs-i gürûh meclisinin karârlarını komite gürûhuna teblîğ edecektir. [342] Ve kendi tarafından dahi gürûha mahsûs mesâ'il ve ma'lûmâtı şu'be meclisine takdîm edecektir.

Yedinci bend : Re'îs-i gürûh mümkün olduğu mertebe kendi gürûhuna komitenin cerîdesi ve ketebe levâzımâtı îsâl etmeğe çalışmalıdır. Bundan mâ'adâ esliha isti'mâline bi'z-zât kesb-i mümârese edip kendi gürûhunu dahi buna ta'lîm etmelidir. Bunun için dikkat olunmalı ki re'îs-i gürûh fedâkâr ve terakkiyât-perver olsun. Şöyle ki gürûhu kendisine imtisâl etsin.

Sekizinci bend : Her bir gürûhun vazîfe-i nakdiyyesi olup edâ edeceği nukûdu be-heme-hâl her ay iktidârına göre kendisinden tahsîl olunacaktır.

Dokuzuncu bend : Be-her gürûh kendi mesârifât-ı dâhiliyyesini îfâ eyledikten sonra bâkîsini meclis şu'be sandığına gönderecektir.

Onuncu bend : Şu'be meclisi ayda bir def'a fevka'l-âde bir husûsda kendisine âid sandığa ve re'îs-i gürûh meclisine hesâb verilmelidir.

Onbirinci bend : Her bir gürûh kemâl-i sadâkatle gâyet ketûm-ı esrâr olmalıdır. Ma'a-mâ-fîh öyle esrâr vardır ki bilmesi yalnız re'îs-i gürûhun hakkıdır.

Onikinci bend : Her bir gürûh kendi ve re'îsi yalnız esbâb-ı hakîkiyyeye ibtinâ'en tebdîl edebilir ve re'îs dahi isti'fâ etmek istediğinde kezâ bu gibi esbâb-ı hakîkiyyeye ibtinâ'en isti'fâ edebilecektir. Ve bu iki husûs da dahi maslahatı tahkîk olunmak üzere şu'be meclisine bildirmelidir. Eğer bu gürûhun a'zâsı başka bir gürûha nakil ve yâhûd isti'fâ etmek ister ise esbâb-ı mûcibesini kendi gürûhuna bi'l-arz, ol gürûh tahkîkâtını icrâ edecektir.

Onüçüncü bend : Her bir gürûha kendisine mahsûs re'îsden mâ'adâ başka bir re'îs dahi intihâb etmeğe müsâ'ade olunamaz. Zîrâ böyle olduğu hâlde re'îsler fırka peydâ edip müstakillen hareket edecekler ve bundan komite hukûkuna sekte gelip bir takım ızrâr husûle gelecek ve tefrîk-i gürûh olduğu sırada a'zânın adedi noksan bulunursa müsâ'ade olunabilir.

[343] Ondördüncü bend : Gürûhlar miyânında iştikâ, yâhûd karışıklık zuhûr eder ise gürûh bi'z-zât müştekîleri te'lîf-i zâtü'l-beyn etmeğe muhibbâne çalışmalıdır. Ve eğer bununla muvaffak olamaz ise şu'be meclisine mürâca'at etmelidir.

- Onbeşinci bend : Ânifü'l-beyân cümle işleri görmek üzere her bir gürûh on beş günde bir def'a akd-i meclis etmelidir.
- Onaltıncı bend : Komite kânûnnâmesinin ahkâmına tevfiķan muhâkeme etmek Şu'be meclisinin hakkıdır. Ve bu meclisin muhâkemesine birer a'zâ ilkâ olunur.
- Onyedinci bend : Komitenin her bir a'zâsı ahkâm-ı kânûniyyeyi pây-mâl ederek sû-i hareketde bulunup ol hareketi üç def'a tekrâr eder ise a'zâ olmak hakkından mahrûm kılınır. Mahrûm kılındıktan sonra ıslâh-ı hâl eder ise tekrâr a'zâlığa kabul olunabilir.
- Onsekizinci bend : Olabilir ki bir a'zânın işlediği kusûru ol derece ağır olur ki hemen birinci def'ada bir daha kabul olunmamak Şartıyla tard olunur. Yâhûd cinâyeti ol derece büyük olur ki i'dâma mahkûm olunur.
- Ondokuzuncu bend : Başka bir komite, yâhûd a'zâ mu'âhede komitesinden i'âne yâhûd ma'lûmât almak ister ise doğrudan doğru Şu'be meclisine mürâca'at etmeli. Zîrâ bu meclisten mâ'adâ bu gibi ma'rûzâta cevâb vermek hiç bir meclis ve a'zânın hak ve selâhiyyeti yokdur. Bundan başka sâir bir komite a'zânın Mu'âhede Komitesi'nin gürûhuna girip karışıklık zuhûra getirmeye ve esrârını meydana çıkarmağa hakkı yokdur. Eğer be-heme-hâl mu'âhede komitesinin gürûhlarından birisine hazır bulunmağa mecbûr olur ise evvel-i emrde gürûh re'îsine, yâhûd Şu'be meclisine bi'l-mürâca'a ruhsat almalıdır.
- Yirminci bend : İŞbu kaziyeye-i ihtilâliyyeyi kuvveden fi'le getirmek üzere dört meclis intihâb olunmuşdur. Ya'nî meclis-i gürûh ve meclis-i Şu'be ve meclis-i ru'esâ ve meclis-i umûmî. Meclis-i Şu'be vezâ'ifinden bâlâda bahs olunmuş olup, âtîde diğer meclisin vezâ'ifinden bahs edeceğiz.
- Yirmibirinci bend : Gürûh-ı re'îs meclisine evvelden tahkîkât ilkâ' olunan cümle gürûh re'îsi dâhildirler. Gürûh-ı re'îs meclisinin hukûku hemen âtîdekidir. Ya'nî gürûhlara mahsûs dâhilî işleri görmek ve gürûhlardan arz olunan mesâ'ili [344] gürûh re'îsi meclisinde tahkîk etmek. İŞte böylece cümle gürûhlara ahvâl-i gürûh re'îsi meclisinde beyân olunmuş olur. Gürûh-ı re'îs meclisinin Şu'be meclisi ile alâkası olduğu cihetle o meclisten ta'lîmât ve usûlü bi'l-ahz iktizâ etdikce gürûhlara verir. Ve kendi tarafından Şu'be meclisine mesâ'il arz eder. Ve Şu'be meclisinin hesâbât-ı nakdiyyesine ve sâir ahvâline vâkıf olur. Böyle bi'l-mukâbele alâka-i ihtilâlde mutlaka müstelzim-i terakkiyât olur. Zîrâ yek-diğerine mu'iddi olurlar. Gürûh re'îsi meclisi be-her yirmi, yâhûd yirmi beş günde akd olunacaktır.
- Yirmiikinci bend : Şu'be meclisi, meclis-i umûmî tarafından intihâb olunmuş olduğundan, murahhas-ı mutlak sıfatını hâ'izdir. Bu meclise Türkiye

Ermenistanında ve oradan hâric-i hudûdda bulunan cümle komiteler ve komite sandıkları merbûtdurlar. En mühim işlerin netîce-i karârı buna mahsûsdur. Ve cümle komite a'zâsı sûret-i mutlakada bu meclisin karârlarına tâbî'dirler.

Yirmiüçüncü bend : Şu'be meclisinin devri bir sene olup, bu devrin inkızâsından sonra tekrâr intihâb icrâ olunur. Ve bunun intihâbı âtîdeki tarz üzere olur. Ya'nî kalîlü'l-aded murahhasîn intihâb olunup bunlar şu'be meclisinin a'zâsını intihâb edecekler; bu şart-ile ki intihâbların adedi intihâbcıların adedinin nısfı kadar, yâhûd nısfından az olmamalı. Bu murahhasîn miyânında bulunmayan gürûh re'îsi dahi intihâb olunabilir.

Yirmidördüncü bend : Gerek şu'be meclisi cümle a'zânın ve cümle gürûh re'îslerinin meclis-i umûmî ile alâkası olup, şu'be meclisinin intihâb ve tasdîki kendisine mahsûsdur. Meclis-i umûmî in'ikâdının mukannin olması a'zânın üç kısmından iki kısmının hazır bulunmasına mütevakkıftır. Meclis-i umûmî bir sene zarfında iki, yâhûd üç def'a tecemmu' edebilir. Böyle bir vak'anın mu'teber ve ehemmiyetli olduğu mutlaka musaddak olmalı ve bu meclisin her in'ikâdı merkezî komite tarafından tasdîk olunmalıdır.

[345] Yirmibeşinci bend : Kazâ idâreleri mu'âhedemizin merkezî komitenin haberdâr olmasıyla müdebbirler, yâhûd komisyonlar olup, bu idâreler komite kânûnnâmesinin verdiği müsâ'adesine tevffikan kendi taraflarından intihâb olunan meb'ûsânı merkezî komitesine idhâl edebilirler ve kazâlarda hey'et-i meb'ûseye müstehak eşhâs bulunmadığı hâlde şehirlileri intihâb edebilirler ve bunlar kazâların fevâ'id-i âdilânesini muhâfaza edecekler. İşin ehemmiyeti nazar-ı dikkate alınarak meb'ûsânın mikdârını ona göre ta'yîn etmelidir.

Yirmialtıncı bend : Bu gibi idâreler, yâhûd komisyonlar ahkâm-ı kânûnnâmeye tevffikan şu'be meclisine merbût oldukları hâlde, şu'be meclisi meclis-i merkez hey'etini kesb eder.

Yirmiyedinci bend : Ermeni ihtilâl mu'âhede komitelere ve kazâ idârelerine meccânen esliha tevzî' edip onlar dahi taraflarından ol eslihayı gürûhlara ve örf tarafgîrlere vereceklerdir. Her nerede ki ahâlî tehlikede bulunur ve mühim iş vardır, oraya dahi esliha gönderilecektir. Eslihanın meccânen tevzî' olunmasından maksad her bir komite ve kazâ idârelerinin diğer komitelere hîn-i iktizâsında yardıma yetişmeğe borçlu olmasıdır. Bir silâh zâyi' veyâ fûruht olunur ise gürûh, yâhûd a'zâ büyük mes'ûliyyete ilkâ olunur. Ve hakkında sû-i zan celb ettiğinden mâ'adâ zâyi' olunan silâhın bedelini iki kat olarak tazmîn edeceklerdir. Mu'âhede tarafında meccânen esliha alacağız diye ümid-vâr olup başka bir vâsıta ile esliha ele getirmek husûsunda kayıtsız olmamalıdır. Bir gürûhun, yâhûd a'zânın iktidârı var iken gerek yedinde ve gerek hudûddan

hâric mahallerde kendilerine mahsûs olmak şartıyla esliha ele getirmeğe çalışmalıdır.

Yirmisekizinci bend : Âdî mes'eleler a'zâdan ekseriyyetinin ittifâkıyla hallolunup ağır ve mühim mes'eleler, meselâ meclis-i umûmî cem' etmek ve şu'be meclisi fesh ve ilgâ eylemek gibi mes'eleler a'zânın üç kısmından iki kısmının ittifâkıyla hallolunabilir.

[346] Yirmidokuzuncu bend : İşbu ihtilâl komitesi tarafından mükâfât olmayıp komite a'zâ[sın]dan ba'zıları hayâtlarını ve ba'zıları emlâk ve emvâlini fedâ etmelidirler. Bu cümle fedâkârlıklar menâfi'-i umûmiyye ve mukaddes işin uğruna olmalıdır. Te'essüf olunur ki henüz içimizde meyl-i mükâfât görünmektedir. Bu gibi bir kusûru yeniden olarak def' etmeli, yoksa işimizin azametina sekte verir.

Otuzuncu bend : İşbu kânûnnâme Van'daki merkezî komitesi tarafından tasdîk olunup Van'da bulunan cümle komite a'zâsı buna ittibâ' etmeğe mecbûrdurlar. Ve senede bir kerre nazar-ı dikkate alınıp tebeddülât-ı esâsiyye, yâhûd tenkîhât ve yâhûd ilâve olabilir.

Aslına mutâbıktır.

Zerohi'nin Cebinden Zuhûr Eden Evrâk

Millet kurbanı Rusyalı birâderim Petros Efendiye,

Ermenilerin sefîl ve metrûk hâli zannımca size ma'lûmdur. Ey necîb ve muhabbet ateşiyile yanan şecî' âdem. Sahîhan işliyoruz, lâkin beyhûde bir belîğ âdem Ermeni milletinin yek-diğere karşı ettiği fenâlıkları vasf etse idi büyük bir kitâb olurdu. Lâkin te'essüf ederim ki öyle meşhûr kalem sâhibi bir âdem yok, benim gibi za'îf bir kalem sâhibi olanı afv buyurmalısınız. Zîrâ lâzım olanı size anlatamam. Ammâ za'îf kalemimin muktedir olduğu kadar sizin gibi bir vatan-perver âdeme hayâtımı anlatırım. Lütfen beni dinleyiniz. Şimdiki şâyân-ı te'essüf ve gâyet sefîl hâlimi size anlatırım. Öyle bir hâl ki tafsîlen beyân edemem, lâkin lisânımın anlatabileceği kadar anlatırım. Ey Petros Efendi, bizim Haçinli köylüler beni size iftirâ sûretiyle ittihâm ettiler. Ve böylece maksatlarına nâ'il oldular. Lâkin yazık ki sizin gibi muhterem bir zât onların pis ve kâzib sözlerine öyle çabuk inandı. Eğer benim bir kusûrum vardı siz bi'z-zât tahkîk edip anlamalı idiniz ve muhakkak olduğu sûretle boynumu [347] bir kıl gibi kesip kanımı bir katre su gibi dökebilirdiniz. Eğer siz iyice muhâkeme eden bir zât olsa idiniz böyle birdenbire onlara inanıp hüküm vermez idiniz. Lâkin be's yok, ben hayırlı bir adamım. Eğer bi'l-muvâcehe huzûrunuzda muhâkeme edip kabâhatım tahakkuk etse idi, ol vakit bi-hakkın mülevvis ve hâ'in âdem tanıyabilirdiniz. Ben çok mülevvis ve şerîr âdem bile olsam benim amucazâdem

Zato'nun hâtırı-çün beni afv etmeli idiniz. O hâlde ben de insan olduğumdan, necâbetimi fi'len size gösterebilirim. Ricâ ederim ki bu kerede afv buyurasınız. Ve Haçinlilerin sözüne aldanmayınız. Zîrâ bu Haçinliler amucazâdem Zato'yu bir ihtilâlcî tanıyarak aleyhimizde bulunurlar. Ve diyorlar ki karyemiz harâbiyetinin sebebi sizin familyanız oldu. Bu husûsda ben sükût ederim. Ve hükmü, her şeyi gören ve esrâra vâkîf olan Allah'a bırakıyorum... Birâderlerimin seyâhata çıktıkları işittiğim günden beri zann edersin ki üzerime kil yağıyor ve bilmem ölmüş mü yoksa hayatta mıyım? Eğer ölmemiş olsa idik karındaşlarımla beraber olurum... Sevgili vatanımın hürriyeti için kurban olmayıp da hayatta kalmak bana ölümden beterdir. Ben zâten on beş sene mahbûsiyetime karâr vermişim. Eğer ba'de ez-în sizinle bulunup işlemeyeceğimi bilsem, doğrudan doğru çama giderim ve o hâlde vâlidem bana beyhûde yemek yedirmeyip bugünden kurtulmuş olur. Fî 14 Mayıs sene 1896.

Aslına mutâbıktır.

İmzâ

Müjde-bahş cevâbınıza müterakkıb
Ohannesyan Hayrabet

Zerohi'nin Cebinden Zuhûr Eden Evrâk

Sevgili Kina,

Olmaya ki gönlün benden kalsın. Biz yine yekdiğerimize hemşireyiz. Evvelden seni hemşiremden ziyâde sevdiğim gibi yine severim. Başkaların, ya'nî vâlîde ve birâderimin söyledikleri hiçdir. Binlerce adamlar senin üzerine ağız açdılar. Binlerden ikise de bunlar olsun. Ne ki söylerler ise söylesinler, ben maksadıma nâ'il oldum. [348] Onlar pişman olacaklar. Anana bugün gelip bana verdikleri paranın hesâbını alarak getirdi ki Bedo'ya göstereyim. Sen dahi hesâblarını Bedo'ya vermelisin ki onlar rezîl olup eşek gibi geri çekilsinler. Eşek adam dâimâ eşek olur. Eşeğe ne ki söylenir ise fâ'ide vermez. Kebîr adam âkıbet hakîr olur. Sen be-tekrâr gidip Hero Pema'ya ve Marine'ye ders ver. Ben ne isem yine oyum. Ben tekrâr çalışıp meclis teşkîl ve a'zânın a'dâdını tezyîd edeceğim. Kim ki beni fasl eder ise etsin. Eğer ben seni be-tekrâr göremez isem ru'esâ-yı gürûh meclisinin nerede tecemmû' eylediğini bana haber ver. Her nerede olur ise ben gelip onu bulurum. Selâmlarımı kabul buyurunuz.

İmzâ

Hemşireniz Göce Tarpas Dirdiyan

Aslına mutâbıktır.

Zerohi'nin Cebinden Zuhûr Eden Evrâk

Şarkı Varakasının Tercümesi

Sason kahramanları silâh altına da'vet olundu.

Ve cümle asâkir-i Ermeni bayrak altında bulunur.

Ekrâd tuzağa düşüp şaşırılmışdır.
Zîrâ Ermeni askeri derbendi tutmuşdur.

Dâhiliye Nezâret-i Celîlesi'nden Vârid Olan 18 Haziran Sene 1312 Târih ve Üç Yüz Kırk Altı Numaralı Tezkirenin Sûretidir

Van iğtişâşı hakkında ba'zı ifâdât ve vukû'âtı şâmil Van vilâyeti vekâlet-i behiyyesinden bu kerre de alınan iki kıt'a telgrafnâmenin sûreti Tesrî'-i Mu'âmelât Komisyonu ifâdesiyle berâ-yı ma'lûmât sûy-ı vâlâ-yı âsafânelerine irsâl kılınmağla.

Sûret

Evvelki gece Başkal'a'daki eşkiyâ bakıyyesinden taht-ı muhâsarada kaldığı arz olunan kırk nefer şakî sabaha karşı [349] firâr etmiş iseler de arkasından yetişilerek hepsi itlâf edildiği ve iki sandık cebhâneleri de alındığı eşkiyânın zenfeton ve berdat ve martini tüfengi ve büyük revolverlerle mücehhez olup, siyâh ve beyaz renkli setri partalon, Van ma'mûlâtından aba-şalvar elbiseli ve şapka ve kalpaklı oldukları kumandanlığından alınan telgrafnâme me'âlinden anlaşılmaktadır. Başkal'a'nın Dir mevki'-i mühimminde bulunan asâkir-i şâhâne müfrezesiyle oradaki Merzgi aşîreti re'îsinden bugün alınan telgrafla İran cihetinden külliyetli Ermeni fedâ'îlerinin gelmekte olduğu haber verilmektedir. Ve yine o kazâ dâhilinde Erci mevki'inde bulunan asâkir-i şâhâne müfrezesinin İran hudûdunu tecâvüz eden aşâ'ir ile harb etmekde oldukları kumandanlığından haber verilmekle Van'dan kuvvet ifrâz ve irsâli mümkün olamayacağı ve Gevar'daki taburun Başkal'a'ya yetişmesi ve Başkal'a'daki taburun toplu ve kuvvetlice bulunması ve Merzgi aşîreti re'îsine bâ-sened debboydan silâh verilmesi ve Anuş Aşîreti'nin Değildir'e gelmesi yazılmışdır. Erek dağında eşkiyâdan bi'n-nefs Vanlı olanlar birer ikişer ve geceleyin Van'a gelmekte iken Ermeni mahallesinin etrâfında muhtefî olan asâkir-i şâhâne kordonu tarafından bu gece elli kadar derdest edilmiştir. Silâhlarını nereye sakladıklarını haber vermekle beraber yarın asâkir-i şâhâne ile gidip göstereceklerini söylemektedirler. El-yevm Erek Dağı'nda elli kadar müsellah eşkiyâ kaldığını ve altı yüz kadarı nereye gitmek üzere olduğunu bilemediğini ifâde ediyor. Şimdilik bir ser-rişte elde edebilmekdir. Ferik Şemsi Paşa bu gece ale's-sabâh iki tabur piyâde ve iki kıt'a dağ topu ile Erek Dağı'na hareket etmek üzeredir. Ümîd var ki epeyce cebhâne ve silâh elde edilecektir. Müşârun-ileyh ile beraber bir de papas ile mu'teberândan birisi gönderilerek eşkiyâya teslim-i silâh etmelerini teklîf için şimdi murahhasaya haber gönderilmiştir. Bir kısım eşkiyâ da Yuridi nâhiyesi derûnundan bi'l-mürûr İran içerisine gittiğini haber veriyorlar. Dâhil-i şehirde ve bağlıklarda sükûnet devâm etmektedir. İran aşâ'irinin etrâfındaki köylere tasallut etmekde olduklarını İslâm ve Hıristiyân köylüleri Van'a ilticâ ile haber vermektedirler. Men'-i tecâvüzleri lüzûmu [350] bizim aşâ'ire ve saray kumandanlığına bâ-telgraf ihbâr olunduğu gibi, buradaki İran konsolosuna

Tahrân'daki Sefâret-İ Seniyyeye de yazılmıştır. Bugün on beş-yirmi kadar Ermeni mu'teberânı bir kıt'a arz-ı hâl takdîmiyle mahallelerinin fî-mâ-ba'd o gibi fenâ adamlara makarr olmaması-çün hükûmetçe her ne teklîf olunursa kabul edeceklerini beyân eylemişlerdir. Kemterleri de mevâkı'-i müte'addidede karakolhâneler ve bağığın gerisine kordon kal'aları yapmayı teklîf edeceğimi ifâde eylediğim ma'rûzdur. Fermân. Fî 16 Haziran sene 1312.

Vâli Vekîli Ferik
Sa'deddîn

Sûret

Bir Dakika Te'hîri Câ'iz Değildir, be-Gâyet Müsta'celdir.

Şimdi Başkal'a'dan alınan telgrafda İran cihetinden Ermeni eşkiyâsının gelmek üzere olduğunu beyân ile buradan asker ve top ve cebhâne istenilmektedir. Sekiz-dokuz saatlik mesâfelerdeki köylüler dahi gelip İran aşâ'irinin köylerini muhâsara ettiğinden bahisle asâkir-i şâhâne talep etmektedirler. Henüz bir yerden buraya asâkir-i şâhâne gelmemiş olduğundan, bi'n-nefs şehrin muhâtarası mündefi' olmamış ve bir nefsin bile şehirden çıkarılması gayr-i kâbil bulunmuştur. Çünkü Ereğ Dağı'ndaki eşkiyâ hâlâ oralardadır. Ancak bir kısmının İran cihetine gittiğini haber veriyorlar. Hâl-i hâzıra nazaran bir tedbîr-i serî' olmak üzere yarın sabah iki tabur ve iki topla Şemsi Paşa Hazretlerinin Ereğ Dağına azîmeti ve Başkal'a'daki taburun bir noktaya toplanılmasıyla beraber Gevar'daki taburun sür'atle Başkal'a'ya yetiştirilmesi karârlaşdırılmışdır ve keyfiyyet îcâb edenlere yazılmış olduğu ma'rûzdur. Fermân. Fî 16 Haziran sene 1312.

Vâli Vekili
Ferik
Sa'deddîn

Dâhiliye Nezâret-i Celîlesi'nden Vârid Olan 10 Haziran Sene 1312 Târih ve Üç Yüz On Beş Numaralı Tezkirenin Sûretidir

Dünkü gün Tokad'a tâbi' Niksar kasabasının Sûk-ı Silvan mevki'inde ansızın bir çok halk tecemmu' ederek silâh atılmağa başladığından ve oralarda kuvve-i askeriyye kâfi bulunmadığı cihetle Tokad'a iki bölük piyâde ve Niksar'a da [351] nizâmiyye ve zabtiyyeden bir müfrezenin âcilen yetiştirilmesi lüzûmuna dâir Sivas vilâyetinden alınıp Tesrî'-i Mu'âmelât Komisyonu'nda mütâla'a olunan telgrafnâmenin sûretleri berâ-yı ma'lûmât leffen savb-ı âlî-i âsafânelerine isrâ ve vilâyete cevâben vesâyâ-yı lâzîme îfâ kılınmış olmağla.

Sûretidir

Şimdi, ya'nî bu gece saat altı râddelerinde Tokad'daki Dîvân-ı Harb re'îsiyle Mutasarrıflık ve Kumandanlığından alınan telgrafnâmede bugün saat beş buçuk râddelerinde Niksar kasabasına Sûk-ı Silvan mevki'inden ansızın bir çok ahâlî tecemmu' ederek silâhlar atılmağa başlamış ve telefât dahi vukû' bulmuş el-ân devâm etmekte ve men'ine gayret olunduydu da kilise derûnundan da bir çok silâh atılmakta bulunmuş olduğu ve telgraf hattının bozukluğu cihetle asker yetiştirilmesi mahallî kaymakamlığından gece saat dörtte alınan tahrîrâtta bildirildiği iş'âr ve Dîvân-ı Harb a'zâsından Kaymakam Şevket Bey refâkatinde olarak üç nefer nizâmiyye süvârîsi ve üç Arab ile de yirmi efrâd-ı ihtiyâtiyye gönderildiği ve ber-minvâl-i ma'rûz Niksar ile Tokad beynindeki telgraf telinin bozukluğundan nâşî muhâbere kâbil olamadığı ve Tokad için kuvve-i kâfiyyeye lüzûm görüldüğünden Amasya'dan bir nizâmiyye bölüğünün âcilen yetiştirilmesi azveten izbâr olunmuş ve evvelce Tokad için ayrıca istenilen nizâmiyye taburunun verilmemesi ve Amasya ile Merzifon'daki taburlarından birer bölüğün tefrîk ve i'zâmı hakkındaki ma'rûzât-ı çâkerânem üzerine de bir şey denilmemesi cihetleriyle Tokad'a yalnız Yirminci Süvârî Alayının iki bölüğü sevk ve bir mikdâr da asâkir-i ihtiyâtiyye talep ettirilebilmiş ise de ber-minvâl-i muharrer Tokad için de şimdi kuvve-i askeriyeye lüzûm olduğu anlaşılmiş olduğundan Tokad'a iki bölük piyâde ve Niksar'a da nizâmiyye ve zabtiyyeden bir süvârî müfrezesi âcilen sevk ve i'zâm olunmak üzere kumandan paşaya haber gönderilerek hânesinden vürûdu beklenilmekte ve Yâver-i Ekrem-i hazret-i şehriyârî Şâkir Paşa ile bugün Tokad'dan gelen Müşîr Zeki Paşa hazerâtına ma'lûmât verilerek makine başında Tokad'la muhâbere edilmekte olduğu ma'rûzdur. Fî 8 Haziran sene 1312.

Sivas Vâlisi
Halîl

[352] Diğer Telgrafnâme-i Çâkerâneme Zeylidir

Niksar Polis Komiserliği'nden Tokad Kumandanlığı'na gelen 8 Haziran sene 1312 târihli tahrîrâtın bir fıkrasında bir bende edilen tahkîkât-ı şifâhiyyeye nazaran vukû'âta evvelce Ermeniler tarafından tasaddî edildiği anlaşılıyor ise de henüz sıhhatına vâkıf olunamadığının muharrer bulunduğunu şimdi Tokad'da Ferik Mustafa Paşa ile mutasarrıflık ve kumandanlıktan bildirildiği ma'rûzdur. Fî 8 Haziran sene 1312.

Sivas Vâlisi
Halîl

Sûretidir

Niksar Kaymaklığı'nın şimdi Tokad Dîvân-ı Harb Re'îsi Mustafa Paşa ile mutasarrıflık ve kumandanlığından teblîğ olunan diğer bir tahrîrâtı me'âline nazaran

vak'anın zuhûrunu mübeyyin İslâm ve Rumlardan yirmi beş imzâlı olarak verilen varakada saat beş buçukda dükkânlarda ahz u i'tâlarıyla meşgûl olmakdalar iken Ermeni kilisesine tecemmu' eden bir çok Ermenilerle Gedükyan ve Topalyan ve Çavuşyan mağazalarından ansızın silâhlar atılması ve reji kolcularından arabacı Çakır Mustafa'nın kurşunla Gedükyan Kokas tarafından alenen itlâf edilmesi üzerine kasabanın hafta pazarı olmak münâsebetiyle ortalığın karıştığı ve kilise derûnunda çarşı ve İslâm hânelerine pek çok silâhlar endahit edildiği ve iğtişâşın müsebbib ve mürettibleri Ermeniler olup, meşhûdâtları da bu merkezde bulunduğu beyân edildiği anlaşılmiş ve telefâtın mikdârı henüz tebeyyün etmemiş ise de Niksar'dan Tokad'a gelenlerin ifâdesine göre mikdâr-ı telefâtın yirmi ile elli arasında bulunduğu müşârun-ileyh Mustafa Paşa ile mutasarrıf ve kumandanlığının cümle-i iş'ârâtından bulunmuş olduğu ma'rûzdur. Fermân. Fî 9 Haziran sene 1312.

Sivas Vâlisi
Halîl

Sivas Vilâyeti Polis Ser-komiserliği'nden Alınan 10 Haziran Sene 1312 Târihli Telgrafnâme Sûretidir

Tokad sancağı dâhilinde ve nefsi-i Niksarkazâsında Haziran'ın sekizinci cumartesi günü Ermeni milletinden Gedükyan Kokas reji kolcusu Mustafa'yı alınından kurşunla itlâf etmiş ve yevm-i mezkûrda Niksar'ın hafta pazarı olmak münâsebetiyle kazâ ve kurâ-yı mütecâvire ahâlîsinin kesretli bulunmasından ve çarşının bir iki cihetinde ve kilise hânelerinden silâh endahit [353] edilmesinden iğtişâş vukû'uyla İslâm ve Ermeni'den yüzden mütecâviz maktûl ve mecrûh ve ba'zı gûnâ yağmagirlik vukû' bulduğu mahallinden bildirilmesi üzerine bâ-emr-i vilâyet-penâhî berâ-yı tahkîk kazâ-i mezkûre gidiyorum. Bu gece Tokad'da aldığım ma'lûmâta nazaran vak'a mahallince teskîn ve i'âde-i âsâyiş edilmiş ve yarın oraya muvâsalatımda edilecek tahkîkât netîcesinden yine verileceği ma'rûzdur. Fermân.

Dâhiliye Nezâret-i Celîlesi'nden 12 Haziran Sene 1312 Târih ve İki Yüz Yirmi Numaralı Tezkirenin Sûretidir

Niksar iğtişâşı hakkında Dîvân-ı Harb a'zâsından Kaymakam izzetlü Şevket Bey ma'rifetiyle icrâ ettirilen tahkîkâta dâir Sivas vilâyet-i aliyyesinden alınan telgrafnâmenin sûreti Tesrî'-i Mu'âmelât Komisyonu ifâdesiyle berâ-yı ma'lûmât irsâl-i sûy-i âsafâneleri kılınmağla.

Sûret

Tokad'dan Niksar'a gönderilmiş olan Dîvân-ı Harb a'zâsından Kaymakam Şevket Bey tarafından bi'l-icrâ iş'âr olunan tahkîkât netîcesine nazaran evvelce arz

olunduğu üzere cumartesi günü saat beş buçuk râddelerinde Gedükyan Kokas tarafından kendi hanı derûnunda reji kolcusu Çakır Mustafa'nın kurşunla itlâf edilmesi ve çarşının bir iki cihetinde ve kilise derûnu ile kilise hânelerinde mütehassın Ermeniler cânibinden bir çok silâhlar atılması ve Demirciyan Avadis'in kendi hânesinde arabacı Daden Mehmed'i martın kurşunu ile telef ve piyâde zabtiyesi Hamdi'yi de hafifce cerh eylemesi ve yevm-i mezkûr Niksar'ın hafta pazarı günü olmak hasebiyle kesretle bulunan civâr kazâ ve kurâ ahâlîsi vehme düşürerek bi'l-mukâbele kasaba ahâlî-i Müslimesinden iki maktûl, beş mecrûh ve Ermenilerden yüz yirmi maktûl ve on kadar mecrûh ve Rumlardan bir maktûl ve bir mecrûh vukû' bulup mukâbeleye devâm edenlerin ekserîsi mütecâvir kazâ ve kurâ ahâlî-i İslâmiyyesi olduğundan vukû' bulan maktûl ve mecrûhlarını beraberce getirmeleri cihetle ehl-i İslâm maktûl ve mecrûhlarının sıhhati anlaşılammış ise de tahmînen kırk kadar vefeyât ve o nisbetde mecrûh [354] olabileceği ve telefâtın kısm-ı küllîsi çarşıya nâzır bulunan kiliselerle kilise hânelerinden kesretle atılan kurşunlardan zuhûra geldiği anlaşılmmış ve çarşı ve pazarda ve mahâll-i sâirede ihtifâ eden iki yüz kadar Ermeninin asâkir-i şâhâne ve zabtiyeler vâsıtasıyla bi'l-muhâfaza ta'yînât verildiği ve sâlifü'l-arz Demirciyan Avadis'in derdestiyle beraber herkesin hânelerine bırakılarak sâye-i satvet-vâye-i hazret-i hilâfet-penâhîde âsâyış i'âde edildiği ve Ermeniler tarafından şikest olunan telgraf hattının ta'mîrine ve yağma edilen ba'zı emvâlin de istirdâdına teşebbüs olduğu mûmâ-ileyh Şevket Bey'in cümle-i iş'ârından bulunmuş olduğu Tokad Dîvân-ı Harb re'îsiyle Mutasarrıflık ve Kumandanlığının izbârı üzerine ma'rûzdur. Fermân. Fî 7 Haziran sene 1312.

Sivas Vâlisi
Halîl

Zabtiye Şifresiyle Arapkir'de Bulunan Kerkük Mutasarrıfından Dâhiliye Nezâret-i Celîlesi'ne Vârid Olan 19 Haziran Sene 1312 Târih ve Şifreli Telgrafnâmenin Sûretidir

Divriği kazâsına tâbi' ve yüz elli hâneyi câmi' sırf Ermeni mevki'en pek sarp Pengâr karyesine diğer taraflardan Ermeniler gelip ictimâ' ile bir fenâlık çıkarmağa hazırlanmakda buldukları gibi, ekrâd ve aşâ'ir beyninde Ermeniler tekrâr vurulacak imiş fikri uyanmakda olduğu esnâ-yı râhda haber alınmakla arz-ı ma'lûmât olunur. Fermân.

Kerkük Mutasarrıfı
Hakkı

Dâhiliye Nezâret-i Celîlesi'nden Vârid Olan 19 Haziran Sene 1312 Târih ve Üç Yüz Elli Bir Numaralı Tezkire Sûretidir

Kıbrıs cezâresinde ictimâ' eden Ermenilerin adedleri iki bine bâliğ olduğu hâlde Anadolu cihetine hücum eylemek Ermenilerce mutasavver bulunduğu istihbâr kılınması üzerine bu bâbda tekayyüdât-ı lâzimeye devâm olunması hakkında vilâyât-ı mukteziyyeye teblîgât ifâ kılındığı 27 Mayıs sene 1312 târihli tezkire-i âcizî ile izbâr kılınmış idi. Sâye-i satvet-vâye-i hazret-i pâdişâhîde Anadolu sevâhili taht-ı muhâfazada olduğu ve tasavvurlarının icrâsı gayr-ı kâbil idüğü [355] kendilerince anlaşılmağla, el-yevm cezârede bulunan yedi-sekiz yüz nefer Ermeniden bir kısmı Amerika'ya ve bir kısmı dahi memleketlerine avdet eylemek fikr-i me'yûsânesinde buldukları mevsûkan istihsâl edilen haberden müstebân olmağla ve ma'a-mâ-fih istihbârât-ı vâkî'a üzerine tekayyüdât-ı vâkî'ada müsâmaha gayr-i câ'iz olduğundan, muhâfaza-i âsâyiş husûsuna yine fevka'l-âde ihtimâm edilmesi lüzûmu lâzım gelen vilâyâta teblîğ ve izbâr edilmekle Tesrî'-i Mu'âmelât Komisyonu ifâdesiyle berâ-yı ma'lûmât beyân-ı keyfiyyete mübâderet kılındı.

Dâhiliye Nezâret-i Celîlesi'nden Vârid Olan 26 Haziran Sene 1312 Târih ve Üç Yüz Seksen Bir Numaralı Tezkirenin Sûretidir

Van vilâyeti vekâlet-i behiyyesinden vârid olan 24 Haziran sene 1312 târihli telgrafnâmede herkes dükkânını açarak işleriyle meşgûl olması münâdî ile i'lân edilmiş ve İslâm ve Hıristiyan serbest serbet diledikleri yerlerde müsterîhan gezip dolaşmış oldukları ve Van'a toplanmış olan köylülerin bir kısmı yerlerine i'âde olunmuş ve bir kısmının dahi i'âdesi esbâbına teşebbüsle bu bâbda Ermeni mu'teberânına teblîgât-ı lâzime ifâ edildiği ve el-yevm Van'da ve mevâkî'de sükûn ve râhat mevcûd olduğu iş'âr kılınmağla Tesrî'-i Mu'âmelât Komisyonu ifâdesiyle berâ-yı ma'lûmât beyân-ı hâle ibtidâr olundu.

Dâhiliye Nezâret-i Celîlesi'ne Vârid Olan 30 Haziran Sene 1312 Târih ve İki Yüz Seksen Numara ile Yazılan Tezkire Sûretidir

Hınçak Komitesi'nin geçen sene memâlik-i şâhânedede îkâ' etmiş olduğu iğtişâşât Ermenilerin zararını mûcib olup, kendilerince muntazır olan fâ'ideyi husûle getirmemiş olmasından dolayı, gerek dökülen Ermeni kanlarının intikâmı alınmak ve gerek Hükûmet-i Seniyyeyi mesârif-i dâ'ime-i külliyye ihtiyârına mecbûr ile bi'l-âhire Ermeni âmâlinin husûlüne muvâfakatini istihsâl eylemek üzere bu sene sûret-i mâhirânede iğtişâşât îkâ'ını Truşak Komitesi der'uhde ederek, îkâ'-ı hâdiseye Van vilâyetinden başlanılacağı ve taraf taraf iğtişâşât icrâ kılınacağı Van hâdisesinin vukû'undan pek çok evvel taraf-ı âlî-i nezâret-penâhîlerine iş'âr olunmuş ve Van hâdisesinin bi'l-âhire zuhûru [356] istitlâ'ât-ı çâkerânemin sıhhatini isbât eylemiş idi. Hınçak Komitesi ta'ahhüdât-ı vâkî'asına karşı Truşak Komitesi'yle birleşerek, hattâ Hınçak aboneleriyle komitesi şu'ûbâtı nâmına Truşak i'lânnâmeleri tevzî' ve i'tâ eylediği gibi bu sene me'mûrîn ve müstahdemîn-i zâbitaya sû-i kâsd sûretiyle

harekât-ı mel'ânet-kârânesini izhâr eden Truşak Komitesi'nin bu icrâ'âtına da mu'âvenet eylemiş olduğundan Truşak Komitesi fevka'l-gâye kuvvet kesb etmesine ve Dersa'âdet'de dahi bir ihtilâl çıkaracağı cümle-i musammemâtından bulunduğu hakkında evvel ve âhir alınan ma'lûmât-ı zâbitayı te'yîden Hâriciye Nezâret-i Celîlesi'nden dahi bildirilmesine binâ'en hudâ-nekerde pâ-yı taht-ı saltanat-ı seniyyede böyle bir hâlin tekerrür vukû'unda derkâr olan mehâzîrin zuhûruna meydân verilmemek üzere imkânın müsâ'id olduğu kadar çalışılarak ve erbâb-ı fesâdın bi't-tahkîk zâhire çıkarılanları pey-der-pey cihet-i Adliyyeye teslim olunup, haklarında esbâb ve delâ'il-i subûtiyye istihsâl olunamayan vesâ'it-i fesâdiyye mahalleri zâbitasının nezâret-i tahtında bulundurulmak üzere memleketlerine i'zâm olundukları gibi han ve bîkâr odalarıyla emsâli mahallerde işsiz güçsüz bulunan ve komitelerin cüz'î itmâ'ıyla teşebbüsât-ı fesâdiyyeye âlet olmaları melhûz olan Ermeniler dahi pey-der-pey toplattırılarak memleketlerine gönderilmekte olmalarına ve Truşak Komitesi'nin tasmîmât-ı ma'rûzasına karşı tedâbîr-i mütemmimeden olarak geceli gündüzlü kollar ve devriyeler gezdirilerek tekayyüdât-ı inzibâtiyye mükemmelen icrâ olunduğu gibi, hâriciden gelen Ermenilerin şübhelileri hemen nezâret altına alınarak birer vesîle ile memleketlerine i'âde olunmakta bulunmasına ve polis ve jandarma kolları gece ve gündüz bilâ-fâsıla îfâ-yı vazîfe eylemelerine dikkat olunmasına nazaran Truşak Komitesi'nin Dersa'âdet'de dahi îkâ'ını tasmîm eylediği iğtişâşı geçen seneki gibi bir kuvve-i müctemi'a ile icrâya fırsat bulması pek de muhtemel olmayıp, fakat 7 Haziran sene 1312 târihiyle neşr ettiği bir i'lânnâmede her ne kadar kuvvetlerine za'îf târî olmuş ise de yine ele vererek maksadlarını icrâda sebât edeceklerinden bahisle zenginlerin mu'âvenet-i nakdiyyelerini talep eylemiş olduğu gibi Truşak gazetesiyle i'lân eylediği bir makalede dahi Ermeni fedâ'ilerinin şimdiye kadar dökülen kanları semeresiz kalmayıp Hükûmet-i Seniyye Anadolu vilâyâtını iğtişâşâtından dolayı vâridâd-ı külliyye zâyi' etmesine mukâbil mesârif-i askeriyyesi tezâyüd ederek kuvve-i mâliyesi mahv olmak derecelerine gelmiş ve ihtilâlde devâm edilince Ermeni maksadının husûl bulacağında şübhe kalmamış olduğu beyânıyla bir takım [357] teşvîkât ve tahrîkât-ı mel'ânet-kârâne'de bulunduğu gibi bu sene İstanbul'da îkâ' edilecek hâdiseye herkesin hayretde kalacağı tarzında ba'zı sözler dahi deverân edip tahkîkât-ı âcilesine müsâra'at olduğundan, bunun netîcesinde dahi mütecâsirlerin derdest edilmesi avn-i İlâhîden kaviyyen me'mûl olup ma'a-mâ-fih bu türlü sözler dahi istitlâ'ât-ı evveliyyeyi te'yîd eylemesine ve patriğin hey'et-i müfsidesiyle beraber teşvîkât ve tahrîkâtdan hâlî kalmamasına ve Ermeni kiliselerinin başlıca papas ve râhibleri patriğin müntehibi olan müfsid takımından olarak, bunlar âyîn esnâsında telkîn-i fesâddan hâlî kalmamalarına bakılınca, Truşak Komitesi'nin Dersa'âdet'de müteferrikan vesâ'it-i mütenevvi'a ile sarkıntılık ve kargaşalık îkâ' etmesi ihtimâli ba'îd olmayıp, zâbitaca ittihâz olunan tedâbîr suver-i ma'rûzadan ibâret ve bundan daha ziyâde bir şey yapılamayacağı rehîn-i rütbe-i bedâhet olup,

çünkü zâbitaca bi't-tahkîk zâhire çıkarılan cem'ıyyât-ı fesâdiyye ru'esâ ve a'zâsı yerlerine derhâl yeniden re'îs ve a'zâ bırakmakta ve her müfsid komitece hâ'iz olduğu ünvâna göre yetiştirmiş olacağı derkâr olan vesâ'it-i fesâdiyyesinden en emîni her ihtimâle göre kendisine halef ta'yîn ederek teşebbüsât-ı fesâdiyye bu vechile ileri götürülmekte olmasına nazaran tedâbîr-i ma'rûza-i zâbıta te'mîn-i maksada kifâyet etmeyeceğinden Bâb-ı Âlîce bir tedbîr-i kat'î ittihâzıyla taraf-ı çâkerâneme de ta'lîmât i'tâsı husûsuna müsâ'ade-i aliyye-i dâverîlerinin şâyân buyurulmasını istid'â eylerim.

Sivas Vilâyeti Polis Ser-komiserliği'nden Alınan 23 Haziran Sene 1312 Târih ve Seksen Dört Numaralı Tahrîrâtın Sûretidir

Tokad sancağının nefsi-i Niksar kazâsında zuhûr eden iğtişâşın tahkîki için gidilip netîce-i tahkîkâtından arz ve ma'lûmât olunacağı, 10 Haziran sene 1312 târihiyle Tokad'dan yazdığım telgrafnâmede arz olunmuş idi. Vukû'ât-ı mezkûre Haziranın sekizinci Cumartesi günü Niksar'ın hafta pazarı olması ve kazâ-yı mütecâvire ahâlîsinin alışveriş için en kalabalık bulunduğu saat beş buçuk râddelerinde Niksar çarşısında Ermeni cemâ'atından Gedükyan Kokas Ağa'nın mutasarrıf olup, içinde reji idâresi bulunan handa merkûm Kokas bilâ-mûcib revolver ile [358] reji kolcusu Mustafa'yı alnından kurşun ile telef eylediğini haber alan Mustafa'nın akrabâsından Daden Mehmed nâmında biri hânesinden çıkıp gelmekte iken Demirciyan Avadis dahi kendi hânesinden attığı tüfenk kurşunuyla da merkûm Mehmed'i telef etmesi ahâlî-i İslâmiyyenin heyecân ve galeyânlarını mûcib olması üzerine, her iki taraf silâhla vuruşmağa ve kiliselerle kilisehânelerin müte'addid mahallerinden pek çok silâhlar atıldığı ve bu aralık Ermenilerin çarşıdaki dükkân malını erkekler ve mahallâtta eşyâ-yı beytiyyeyi kadınlar yağma etmiş oldukları ve Ermenilerden ikisi inâs olarak yüz otuz maktûl ve yine ikisi inâs on beş mecrûh ve Rumlardan bir maktûl bir mecrûh ve kasabanın İslâm ahâlîsinden üç maktûl beş mecrûh vukû'a geldiği ve kazâ-yı mütecâvire pazarcı ahâlî-i İslâmiyyesinden gerçi kırk kadar maktûl ve o nisbette dahi mecrûh bulunduğu rivâyet olunuyor ise de bu da zanniyâta tahmîl edilmektedir. Asıl garîbi şurasıdır ki, Hıristiyandan ve gerek İslâm'dan telefâtın bu dereceye varması kiliselerle kilisehânelerin gâyet yüksekten çarşı içerisine nâzır ve fakat kalabalıkta İslâm ve Hıristiyanı tefrîk edemeyecek sûrette bulunduğu pencerelerden telâşla ve bilâ-tefrîk Ermenilerin atmış oldukları silâhlardan telefâtın bu dereceye vardığı ve şu hâdiseyi zuhûra getirmeğe Ermenilerin vesîle aramış ve vak'aya yine kendileri sebebiyyet verdikleri anlaşılmıştır. Başlıca müsebbiblerinden Kokas esnâ-yı şûrişde telef olmuş ve Avadis derdest olunarak hakkında mu'âmele-i kânûniyye icrâ kılınmak üzere mahkemeye teslîm edilmiştir. Hattâ bu Avadis Daden Mehmed'i telef ettikten sonra vukû'ât esnâsında derdestine giden zabtiye Hamid'e dahi kurşun atmış ise de yalnız elbisesini delip vücûdunu cüz'îce yalamıştır. Ahâlî-i İslâmiyyeden îcâb edenler celb ve eşyâ-yı menhûbenin sâhiblerine li-ecli'l-i'âde

müteşekkil komisyon-ı mahsûsuna getirmeleri kendilerine icrâ edilen nesâyih üzerine kısm-ı küllîsi getirilmiş ve el-ân getirilmekte bulunanlarını da komisyon-ı mezkûr ma'rifetiyle ashâbına i'âde edilmekde ve muhtâcînden bulunanları dahi nân-ı azîz verilmekte ve ol gün köylere kaçırılan eşyâ-yı menhûbenin bir taraftan celb ve istirdâdı-çün îcâb edenler sevk edilip bir mikdârı da bu sûretde toplattırılmaktadır. Ve şu hâl sâir kurâya da [359] sirâyet etmemek için kurâ ahâlîsine icrâ-yı nesâyih etmek üzere dört tarafa başka başka kollar sevk edilmiş ve lehül-hamd bir gûnâ vukû'ât zuhûra gelmediği ve daha sâir mahallere sirâyetine meydan verilmeyip emn ü âsâyîşin ber-kemâl bulunduğu ve âcizleri de merkez-i vilâyete avdet etmiş olduğum berâ-yı ma'lûmât arzına cür'et kılındı. Ol bâbda.

Dâhiliye Nezâret-i Celîlesi'nden Vârid Olan 29 Haziran Sene 1312 Târih ve Üç Yüz Doksan Bir Numaralı Tezkirenin Sûretidir

Ermeni eşkiyâsından Daniel Çavuş'un avenesinden olup Karahisâr-ı Şarkîce hânesinde derdest edilen cânî Kokas'ın muhtefî olduğu mahalde zuhûr eyleyen Ermenice muzır şarkının Sivas vilâyet-i aliyyesinden bâ-tahrîrât irsâl olunan tercümesi tahrîrât-ı mezkûre ile beraber berâ-yı ma'lûmât Tesrî'-i Mu'âmelât Komisyonu ifâdesiyle leffen irsâl-i sûy-ı âlî-i âsafâneleri kılınmağla.

Maktûl Daniel Çavuş Rufekâsından Olup, Karahisâr-ı Şarkî'de Derdest Olunan Kokas Yedinde Zuhûr Eden ve Birbirinin Aynı Olan İki Aded Şarkı Risâlesinden Birinin Tercümesidir: Fî 22 Mayıs Sene 1312

ERMENİ ŞARKILARI MECMÛ'ÂSI

Ermeni Şarkısı

1

Ben bir serbest nev-civânım,
Dağlar benim memleketimdir.
Sevgilim kılıcımdır,
Refîkîm de beradnemdir "Rus sürmelisi".

2

Silâhlarım bana zînettir,
Fişenklerim zî-kıymet altındır.
Zarîf ve temiz yatağım
Yerdeki çimendir.

3

[360] Cehlim var, inkâr etmem,
İlmim ile iftihâr edemem.

Fakat güzel şarkı söylerim,
Saf kalbli silâhşörüm.

4

Ermeni fırkasının kumandınıyım,
Laz elbisesini lâbisim,
Cesûr refiklerim ile
Millet nâmına harb ederim.

5

İkâmetgâhım yalçın kayalardır,
Âyînem berrak sulardır.
Meskenim çöller,
Meş‘alem mehtâbdır.

6

Vatanım Armudandır,
Şöhretim Arhanyandır,
İsmim Hacı Kalost,
Vatanımın muhâfızıyım.

Altıncı Sahifede Muharrer Şarkı

Sason Hakkında

1

Sason isyânı çıktı,
Cihânı velveleye verdi.
Avrupa, Amerika sarsıldı,
Cesûrların ordusu kuruldu.

2

Ermeni kalbleri halecân etti,
Ermeni sadâsı tanîn-endâz oldu.
Kahramanlar hemen ilerledi,
Hürriyyet sadâsı âsmâna çıktı.

3

Ah Sasonlu, “Can Sasonlu”,
Kanımıza kurban olalım.
Hınçakyan mukaddes tohumu yeşersin,
Hürriyete kurban olalım.

4.

Türk gördü ve kudurdu,
Binlerce asker çıkardı.

Hûn-hâr hem kuvvetli,
Elli bin Kürd celb etti.

5

[361] İşbu vahşî fırkasıyla Sason'u
Muhâsara etti.
Toplar patlayarak,
Köyleri hâk ile yeksân eyledi.

6

Âh Türk ve Kürdler,
La'net olsun başınıza.
Cesûrdur Sasonlular,
La'net olsun isminize.

7

Türk, vâlidenin karnını yardı,
Kafaları süngüye geçirdi.
Fakat Sasonlu hürriyet arzusuyla,
Bitinceye kadar muhârebe etti.

8

Ey Sason'un kahraman kadınları,
Na'sınıza kurban olalım.
Ey mukaddes toprağın ölmez rûhları,
Kanınıza kurban olalım.

9

Ansızın Avrupa sarsıldı,
Ta'accüble Ermeniler baktı.
Türk'ün ahvâli fenâ olduğunu gördü,
Hemen menfa'atini düşündü.

10

Ermeni kanına inanmadı,
Bir meclis teşkîl eyledi.
Türk mesrûren rehber oldu,
Kanlı dağları gösterdi.

11

Ah Avrupa ! Evini vâlideni
Ermeni na'slarını istihzâ edersin.
Türk'ü kendine rehber ederek,
Bizi istiskâl eylersin.

12

Yaşasın muhârebe, yaşasın kan,
Tarîk-i selâmetimiz dâimâ budur.
Avrupa indinde işbu kanımız,
Kâfi addolunmuyor.

[362] Erzurumlu Vartan*Sahîfe 11*

1

Mü'essir, kuvvetli sadân geliyor,
Neredesin sevgili Vartan?
Aks-i sadâ tekrâr ediyor;
Vartan, Vartan.

2

Dağların eteğinden,
Nâgehân sesler işitildi.
Kimlerdir karındaşlar,
Ermeni muhârebesine ittifâk edenler?

3

İki çocuk birleşerek,
Kahramanın vücûdunu
Kucaklayarak
Attan indirdiler.

4

Vartan'ın kılıcının sadâsı,
Osmanlı askerinin ta'kîbâtı,
Ermeni cesûrlarının arzuları,
Ermenileri dağa sevk etti.

5

Ermeni milletini sen mi yarattın?
Onlardan cebren vergi alırsın.
Milletimizi Allah yaratmıştır;
İster ise saltanatını da alır.

6

İstanbul'da bir tahtın var,
İnşâallah onu da haç senden alır.
Mes'elemiz de hitâm bulur.
Yakında senin hayrın olur.

Sultan Hamîd pek geç duyacak,
Tahtı altından eyvâh diyecek.

[363] *Onbeşinci Sahifede Muharrer Şarkı*

1

Def' olsun Türkler Ermeninin toprağında,
Nâ-bedîd olsun İslâm'ın sonra da boyunduruğu vatanımızdan.
Kâfîdir Ermeni kanını sordular
Ermeninin mahsûl-i mesâ'îsiyle hükûmetlerini muhâfaza ettiler.

2

Göz bedeline göz, diş yerine diş çıkarmak,
Bir tavuğumuzu sirkat edenin bütün hânesini yağma etmek,
Kılıca karşı kılıç ile harb edip, kan bedeline kan almak,
Bir cârihaya mukâbil onları parça parça etmek.

3

İntikâm şimşekleri Ermeni kalblerinde kaynasın
İslâm kazâsı asıl zâdegân memleketinde defn olsun.
Ermeninin ekmek ve parasını ne vakte kadar İslâm yesin,
Hem İslâmın mekrûh ağzı Ermeniye buğz etmesin.

4

Bu vicdânsız asırda ecnebîye güvenmek,
Mü'ebbeden hayâtdan isti'fâ etmek demektir.
İşte Ermeniler, istikbâl için yegâne çâre budur.
Tarîk-i âhar ile çâre aramak, hayâl ile uğraşmaktır.

Ümîd

1

Soğuk rüzgârlar şiddetle vezân olsun,
İster ise hemen bulutdan kar yağsın.
İster ise şimâl rüzgârı şiddet kesb etsin,
Ümîdvârım ki encâm, bahâr gelecek.

2

Berrâk âsmânı ses kaplasın,
Rûy-ı zemîni duman bürüsün.
İster ise anâsır birbirine karışsın,
Ümîdvârım er-geç bahâr gelecek.

3

Gelsin ta'kîbât, yaklaşsın tehlike,
İster ise ziyâyı zulmet kaplasın.

Ermeni için sefâletin te'sîri yoktur,
Elverir ki bî-çârenin ümîdi bâkîdir.

[364] *Ondokuzuncu Sahifede Muharrer Şarkı*

1

Uyan evlâd, gafletten bak,
Harb borusu çalınıyor.
Vatan sadâsı uyan diyor,
Hayât ve memât saati geldi.

2

Kalk kılıcını beline bağlayayım,
Omuzlarına kalkan asayım,
Vatanın mukaddes bayrağı,
Sağ kolunda parlasın.

3

Silâhların hazırdır,
İşte başın ucunda asılı.
Nitekim kitâbların hazır olur idi,
Mekteb şâkirdliği zamânında.

4

Kaleme mukâbil işte sana kılıç,
Kâğıd yerine harb çölleri.
Git milletin için öl,
Ki vâliden mesrûr olsun.

5

Yirmi senedir seni besledim,
İşte şu sinne vâsıl oldun.
Uzun boyuna vâliden kurban,
Sen de milletine kurban.

6

Evlâdım der-hâtır eder misin,
Sana kalem verdiğimde dâimâ der idim:
Ne vakit büyük adam olur isen,
Martini fişenk vereceğim.

Sivas'da İ'dâm Olunan Divriğili Natan Hakkında Yapılan Şarkıdır

Sahife 21

1

Bağçemde iki ağaç var,

Görenlere hayret verir.
Başıma yağan kar,
Yüksek dağlara yağmamıştır.

2

Kabrim üzerine büyük taşlar yığınız,
Bundan böyle bî-çâre evlâdımı seviniz.
Pengân'e gittiğimde iki günden gelirim,
İki gün iki sene kadar hüküm verdi seni arzularım.

3

[365] Ah mevt! İşte milletime kurban olmağa gidiyorum.
Sevgili karındaşlarımla alçak Türkle muhârebe ediyorum.
Ağlama vâlîde, niyyetin hâlisdir,
Beş yüz senedir Türk'e esîr olduğun yeter.

4

Darağacında az müddet kaldım,
Gören Ermenilerin kalbini yakdım.
Ağlama hemşire, avdetimi bekle,
Ermeni milletin hürriyeti için rûz ü şeb du'â eyle.

Yirmidördüncü Sahifede Muharrer Şarkı

1

İttifâk fırkaları ayağa kalkdı,
Gebersin gammâz olan Ermeniler.
Cenâb-ı Hakk'a şükürler olsun,
Bayraklar açıldı, yaşasın Ermenistan.

2

Ey Ermeniler, düşman memleketimizi kan ile doldurdu,
Ecdâdımız buna hayf okudu.
Beş yüz seneden beri düşman bizi incitti,
Açıldı bayraklar, yaşasın Ermenistan.

3

Alçak milletin vahşeti çoğaldı,
Haksız işleri semâda işitildi.
Cesûr Ermeniler asker yazıldı,
Açıldı bayraklar, yaşasın Ermenistan.

4

Ermeni kanıyla mülemma'dır Ermenistan,
Düşman silâhlarla muhâsara etti.

Cesâretle onlara müdâfa‘a edelim,
Açıldı bayraklar, yaşasın Ermenistan.

5

Înâyet-i Hakkla gâlibiz, intikâm alalım,
Düşman yaklaşıyor, kılıç çekelim.
Rehberimiz “Hayrek”dir, der-hâtır edelim,
Açıldı bayraklar, yaşasın Ermenistan.

[366] Bir Kızın Birâderine Yazdığı Teşvîknâme

Yirmialtıncı Sahîfe

1

Vatanımız sefîl, sahihsiz; düşmana basamak olmuş,
İntikâm almak için evlâdını çağırıyor.
Vatanımız bunca zincirler ile bağlanmış,
Cesûr evlâdının kanı ile halâs bulacaktır.

2

Bak üç renkten ma‘mûl mukaddes nişânemizdir,
Parlasın düşmana karşı, mahv olsun Türkistan.
İşte karındaş kendi elimle işledim,
Geceleri uykusuz kalarak gözyaşım ile yıkadım.

3

Her yerde ölüm birdir, insan bir def‘a ölür,
Bahtiyârdır ol Ermeni ki, milleti uğruna fedâ-yı cân eder.
Hemşire çağırdı, cesûr genç, elvedâ‘ sevgilim,
Umûm Ermeni ordusu bu bayrağa bakacaktır.

4

Git karındaşım, Allah mu‘în olsun, düşman görmesin,
Git mevt için kurban ol, vâliden, memleketin mesrûr olsun.
Git cesûrâne ol, millet aşkına cesûr ol,
Düşman, arkandan demesin; Ermeniler alçaktır.

Erzurum’un Nümâyîş Şarkısı

Otuzüçüncü Sahîfe

1

Sesler işidildi Erzurum'un Ermeni dağından,
Ermeni kalbleri heyecâna geldi silâh sadâsından.

2

Asırlardan beri silâh görmeyen Ermeni köylüsü,

Sapan demirlerini bırakıp, eline kılıç aldı.

3

İttifâksızlık Ermeni milletinin hânesini harâb etti,
İttifâk sadâlarını mahv ve nâ-bedîd etti.

4

Ermeni ihtiyârı asâsı elinde ağlar,
Vatanın halâsını görüp, ölmek arzu eder.

5

Vatan-perver, ulüvv-i şân, genç Ermeniler,
Silâh be-dest olarak harb meydanına koşarlar.

6

Ey gençler, hânenizde kapanıp kalmayınız,
Karındaşlarınız meydân-ı harbde mühlik yaralar aldılar.

7

[367] Ermeni kızının nâzik vücûdu kendine yâr olmuş,
Silâh elinde Ermeni cesûrlarını teşvîk etmektedir.

8

Ermeni kadını zevcini icbâr ediyor,
Meydân-ı harbde cerîhadâr olmasını tavsiye ediyor.

9

Avrupa'ya aks etti Ermeni hareketi sadâsı,
Vatan-perverlere alkış ve meserret tebşîr edildi.

10

Türk bî-çârenin, görünce kanı dondu,
Ermeninin bu hâli hatır ve hayâline gelmezdi.

11

Şimdi mesrûr ol Ermenistan, evlâdın birleşti,
Beş yüz senelik ye's ve mâtemler ber-tarâf oldu.

Yirmidokuzuncu Sahîfede Muharrer Şarkı

1

Gelin karındaşlar, muhabbetle ittifâk edelim,
Kılıcımız çoktur, kendimizi muhâfaza edelim.

2

Müsâ'id zaman olduğunu bilelim,
Servetimizi sarf edip silâh alalım.

3

Yetişir artık uyanalım,
Ermenileri cem' edip harbe gidelim.

4

Van'da olan karındaşlarımız, Erzurum'a gelecekler,
Muşlularla birleşip harbe gidelim.

5

Kılıcımız, paramız çoktur,
Alçağa kul olmamız ayıbdır.

6

Ermeni maksadının husûlüne gayret edelim,
Böylece evlâdımıza eser bırakalım.

7

Kâfîdir bu tahammül, artık yetişir,
Bu kadar sabrın sonu fenâlıktır.

8

Türk'ün müzâkeresi Ermeni içindir,
Ermeniye esâret yakışmaz, hem abestir.

9

Taht-ı esâretde bulunmak büyük kederdir,
Böyle yaşamaktan ise ölmek ehvendir.

10

Yaşayınız ey karındaşlar, var olunuz,
Alçak Ermenilere la'net olsun.

11

[368] Hakikat ve Ermeniliği inkâr edenler,
Cennet-i a'lâya lâıyk değillerdir.

Otuzdördüncü Sahîfede Muharrer Şarkı

1

Bakınız güğercine Nûh gemisinde,
Gelip durmuş Dürzî tepesinde,
Tebşîr ediyor Ermeni milletine,
Torkom sülâlesinin ilk bahârını.

2

Uyanınız Ermeniler, asilzâdeler,

Müttefikân kargı ve mızrak alınız.
Hemen fırkalar teşkîl ediniz,
Cesâretle zırh ve silâh lâbis olunuz.

3

Beş yüz seneden beri uyuduk,
Allah karındaşımızı tekâmîl unuttuk.
İttifâk ve muhabbet elbisesini üzerimizden atdık,
Garaz ve sitem husûsunda oyuncak olduk.

4

Vatanı, Ermenistan'ı unuttuk,
Saltanat ve memleketi gâ'ib ettik.
Kısmen Rus, kısmen Acemde kaldık,
Böylece sefil ve sahipsiz kaldık.

5

Semâ gazab etti, vatan ağladı,
Su ve şarabımız kana tebdîl oldu.
Hazret-i Îsâ da bizi unuttu,
Ye's ve mâtem Ermeniye mîrâs kaldı.

6

Gölge gibi geçti azîm beş asır,
Ağladı vatanın dağ ve çölleri.
Yetişir artık Ermeniler,
Kâfîdir döktüğünüz göz yaşları.

7

Ey fakîr millet-i Armenia,
Cesâret-i cedîd ve kuvvet-i mü'essireye mâlik ol.
Şevketimizin şu on senelik deverânı,
İstiklâliyyetine büyük delîldir.

[369] Vatan

Âh vatan, seni ne vakit güzel göreceğim,
Derd ve meşakkatan ârî mesrûr ve mes'ûd.
Ne vakit medeniyetce kesb-i şöhret edeceksin?
Ne vakit pâdişahlık elbisesini lâbis olacaksın?
Ey vatan, düşman emvâlinin sana ganîmet
Olduğunu görerek öleydim.
Ermeni hükümdârını Erzurum'da câlis-i taht göreydim,
Ermeni hurûfâtıyla Türkler'e emîr yazıldığını göreydim.

Diyârbekir, Muş, Van, Bâyezîd üzerine,
 Ermeni askeri muhâfız olaydı.
 Türk, Acem Ermeniye boyun büküp,
 Ermenistan Ermeniye mal olaydı.
 Türkiye Ermenistanı'nda Ermeni hükümdârının
 Hüküm-fermâ olduğunu göreydim.
 Yarım ay kaybolarak,
 Haç onun yerine kâ'im olaydı.

Elliüçüncü Sahîfede Muharrer Şarkı

1

Küçük çocuk, salladım beşiğini ki uyuyorsun,
 Ermeni karındaşların ayağa kalktı, sen geri mi kalasın!
 Uyan canım tatlı uykudan, gözlerin ziyâ görsün,
 Garbdan güneş tulû' etti, Ermeninin bahtı açıldı.

2

Fenâ Sultanın altın tahtı yıkıldı,
 Taht altından Ermeniye hürriyet saçıldı.
 Çabuk kalkan, hürriyet bulacaktır,
 Yalnız benim oğlum mu boyunduruk altında kalacaktır?

3

Biz Sultana çok yalvardık, ağladık,
 Acı göz yaşıyla el ve ayağımı yıkadık.
 Lâkin o bî-çâre Ermeninin sadâsını iştimedi,
 Şimdi bakalım kılıcın şakırdısını işidecek mi?

[370] *Altmışbeşinci Sahîfede Muharrer Şarkı*

1

Topraktan halk olup dünyaya gelince,
 Cenâb-ı Hakk sûret-i imrâr-ı hayâtı su'âl edince,
 Eşkiyâlığı intihâb ettim.

2

Allah beni elbise ile tezyîn etmek isteyince,
 Bunların kadınlara mahsûs olduğunu söyleyip,
 Sürmeli ve fişenk istedim.

3

On nefer cesûr refikim olaydı,
Umûmu da müsellağ bulunaydı;
Ol vakit Osmanlı Hükûmeti Ermeni sülâlesini görürdü.

Vatan ve Teşvîk

1

Kâfidir evlâd, bu kadar senelik sefâlet,
Kâfidir vicdânsız Türk'e basamak olduğumuz.
Ne kadar boyun eğdik bu canavarlara;
O kadar yük koydular boynumuza.

Nakarat

Yetişir artık, gösterelim asîl olduğumuzu,
Ermeni kahramanlarının cesûr evlâdıyız.
Gerçi bizde kılıç, kalkan, silâh yoktur,
Fakat ellerimiz de onları kelb gibi itlâf eder.

2

Bizim bâkir kızlarımızla gelinimiz onların mıdır?
Onlar mıdır bizim mahsûl-i mesâ'îmiz?
Onların kılınıcı ucunda mıdır canımız?
Onların büyük canavarı bizden kıymetli midir?

Eyzan

Onlar bize hüküm etmeğe neden lâyıkdır?
Onlar insan değil, vahşî canavardır.
İlm, zekâvet, ma'rifet bizde,
Toprak bizim ve sahibi biziz.

Eyzan

[371] Sekseninci Sahîfede Muharrer Şarkı

1

Ermeni hapisten, ölümden korkmaz,
Vatanı için dâimâ harb etmek ister.
Kâfidir karındaşlar esâretimiz,
Kan dökelim, bizim olsun Ermenistanımız.

2

Beş yüz senelik ölümler bugün kıyâm ettiler,
Gidin, söyleyin kelb Türk'e, şerî'at hitâm buldu.

Ararat vâdîsinde cesûr Ermeni fırkası,
Martini ve fişenk alarak, vatan için harb edecekler.

3

Durmayın cesûr Ermeniler, bölük bölük ta'lime çıkın,
Vatan bizi da'vet ediyor, alçak Türk ile muhârebe edin.
Ey kana susamış Ermeniler! Erzurum'daki askeri tebrîk et,
Ermeninin son dakîkasıdır, Türk'ü esirgemeyiniz.

*Sekseninci Sahîfede Muharrer Olup Ankara'da İ'dâm Olunan Gürünlü Toros
Hakkında Yazılan Şarkıdır*

1

Asıl ismi Toros'dur, nâm-ı müste'ârı Çulludur,
Hınçakyan tarafdarânına işbu isim ma'lûmdur.
Ebeveyn ve evlâdını terk ederek, yalnız bir refîkiyle
Martini, kama, revolver, fişenk lâbis oldu.

2

Hemen Gürün'den çıkıp Kayseri'ye gitti,
Saray hükûmete hücûm etti.
Ermeniler bunu görerek mesrûr oldu,
Çok asırdan beri böyle ihtilâlcî görülmemiş idi.

3

Toros serbest hayâtı sevdi, Türklerin başını ezdi.
Bir kaç def'a da postayı vurdu, Drevenk Manastırı'na gitti.

4

Cesâret fevka'l-âde, asâleti fevka'l-gâye idi.
Çerkes ve Kürdlere karşı, ibrâz-ı şecâ'at etti.

5

[372] Vaktâ ki Ermeniler Sultan aleyhine yaftalar ta'lik etti,
Ankara Mahkemesi bunları mahkûm etti.

6

Çullu işbu hükmü işitti, bir söz ile mahkemenin şübhesini halletti,
Bütün bu ihtilâlcilerin icrâ me'mûru benim dedi.

7

Dağlar bu isimden ictinâb eder, Türkler cesûr Çullu'dan korkar,
Lâkin hayfâ ki bu cesûr, asîl vatandan dûr oldu.

8

Şevketlü, alçak Sultan, onu darağacına çıkarttı,
Darağacının tepesinden, "Yaşasın Ermenistan" diye bağırdı.

Yüzonuncu Sahîfede Muharrer Şarkı

1

Ermenistan'da feryâd eder karındaşlarımız,
Yetişir Ermeniler, Sultana mürâca'atımız.
Ağlayış ve kalemi terk ederek,
Elimize kılıç ve tüfeğimizi alalım.

2

Ecdâdımızı emsâl tutarak,
Türk'ün boyunduruğunu ber-tarâf edelim.
Yaşasın Hoşuryan ve Cihan Gülyan gebersin.

3

Bulgar milletini emsâl tutarak,
Biz de halâs olalım, alçak Türk'ün elinden.
Yaşasın Maryan ve Ütücüyan.

Eyzan

4

Yetdi yetmiş senelik dert ve felâket,
Bize te'sîr etti Ermeniler.
Yaşasın Kırımyan, mukaddes peder,
Haydi tekrâr uyandıralım Ermeni milletini.

Aslına mutâbıkdır.

Fi 2 Haziran sene 1312.

[373] Van Vilâyeti Polis Ser-komiserliği'nden Alınan 26 Haziran Sene 1312 Târih ve Beş Numaralı Tahrîrâtın Sûretidir

Van'dan firâr eden iki fırka Ermeni eşkiyâ ve çetelerinden bir fırkası yedi yüzden mütecâviz olup, Elbak kazâsının Güzeldere ve civârında ve diğerk fırkası da yüz seksen altı neferden ibâret bulunduğu hâlde Mahmûdî kazâsının Sâlhâne karyesi dağında bi't-tesâdüf cümleten katl ve itlâf edilmiş ve bu vukû'âtda İslâmdan yirmi dokuz nefer şehîd ve yirmi mecrûh vukû' bulduğu ve akdemce derdest ile takdîm-i huzûr-ı devletleri kılınan Ermeni kânûn ve i'lânnâmelerinde tab' edilen Taşnak Komitesi nâmına olan mühür, katl edilen re'îslerinin üzerinden aynen çıkarılarak, Vâlî Vekîli bulunan devletlü Sa'deddîn Paşa Hazretlerine takdîm kılındığı ve mezkûr mühür bir varak-pâre üzerine basdırılarak manzûr-ı sâmi-i cenâb-ı nezâret-penâhîleri buyurulmak üzere leffen arz ve takdîm kılınmış olmağla.

Dâhiliye Nezâret-i Celîlesi'nden Vârid Olan 24 Haziran Sene 1312 Târih ve Üç Yüz Altmış Altı Numaralı Tezkirenin Sûretidir

23 Haziran sene 1312 târih ve iki yüz elli beş numaralı zîver-i dest-i tekrîm olan tezkire-i aliyye-i cenâb-ı dâverîlerinde izbâr kılındığı vechile Bağçecik'de teşebbüsât-ı fesâdiyye ile meşgûl oldukları anlaşılmış olan eşhâsdan Hamparsum ile Kırkor'un derdest edilmeleri hakkında İzmid Mutasarrıflığı'na şifreli telgrafla teblîgât-ı lâzıme îfâ ve netîce-i hâlin bildirilmesi inbâ kılınmış olmağla, alınacak cevâba göre savb-ı sâmi-i nezâret-penâhîlerine i'tâ-yı ma'lûmât olunacağıının Tesrî-i Mu'âmelât Komisyonu ifâdesiyle beyânına ibtidâr kılındı.

[374] Dâhiliye Nezâret-i Celîlesi'nden Vârid Olan 6 Temmuz Sene 1312 Târih ve Dört Yüz Yirmi İki Numaralı Tezkirenin Sûretidir

İzmid'e mülhak Bağçecik'de silâh ta'lîmi ve teşebbüsât-ı fesâdiyye ile iştigâl etmekte oldukları istihbâr olunan esâmîsi muharrer on üç nefer Ermeninin derdestleri lüzûmuna dâir 23 Haziran sene 1312 târih ve iki yüz elli beş numaralı tezkire-i devletleriyle sebk eden iş'âr-ı âlî-i dâverîleri üzerine İzmid Mutasarrıflığı'na şifreli telgrafla teblîgât-ı îcâbiyye îfâ kılınmış idi. Bu kerre cevâben vârid olup, bir sûreti leffen firistâde-i sûy-ı sâmi-i düstûrîleri kılınan tahrîrâtda eşhâs-ı merkûmeden Daskal

Mıgırdıç mukaddemâ karye-i merkûme muallimliğinden tard olunarak Amerika'ya firâr eylediği ve suyolcu Vanlı Hamparsum ile Zobink korucusunun henüz mahall-i ikâmetleri mechûl olup, diğer on neferi derdest ile bi't-taharrî hânelerinde zuhûr eden evrâk-ı muzırâ ile beraber cihet-i adliyyeye tevdî' kılındıkları ve merkûmânın dahi derdest-i taharrî buldukları iş'âr kılınmış ve tesrî'-i muhâkemeleri emrinde Adliye Nezâret-i Celîlesi'ne vesâyâ-yı îcâbiyye îfâ olunmuş olmağla Tesrî'-i Mu'âmelât Komisyonu ifâdesiyle beyân-ı hâle ibtidâr olundu.

İzmid Mutasarrıflığı'ndan Dâhiliye Nezâret-i Celîlesi'ne İrsâl Olunup bâ-Tezkire Gönderilen Gurre-i Safer Sene 1314 ve 30 Haziran Sene 1312 Târih ve Seksen Numaralı Tahrîrât Sûretidir

Şeref-vârid olan 24 Haziran sene 1312 târihli telgrafnâme-i âlî-i cenâb-ı nezâret-penâhîleri üzerine bi'z-zât Bağçecik'e azîmetle tahkîk ve ta'mîk-ı keyfiyyet olundukda telgrafnâme-i celîle-i mezkûrede esâmîsi mûnderic on üç şahısdan Daskal Mıgırdıç mukaddemâ karye-i mezkûre muallimliğinden tard olunarak Amerika'ya firâr ettiği ve suyolcu Vanlı Hamparsum ile Zobink korucusunun henüz mahall-i ikâmetleri mechûl bulunduğu anlaşılmış ve diğer on şahıs Nâhiye Müdîri Ali Efendi vâsıtasıyla hükûmet dâiresine celb ve taht-ı tevkîfe alındıktan sonra usûlü dâiresinde müdîr-i mûmâ-ileyh ve îcâb edenler ma'rifetiyle hâneleri lede't-taharrî bulunan ba'zı evrâk-ı muzırâ ile ma'an haklarında mukteziyât-ı kânûniyye îfâ olunmak üzere cihet-i adliyyeye tevdî' edilmiş ve binâ'en-aleyh bunların revolver ta'lîm ettiklerine dâir her ne kadar ta'mîk-ı tahkîkât [375] ettiklerine dâir bu fiillerini isbât edecek bir ser-rişte alınamamış ve Hamparsum ile korucu derdest-i taharrî bulunmuş olduğu ma'rûzdur.

Dâhiliye Nezâret-i Celîlesi'nden Vârid Olan 7 Temmuz Sene 1312 Târih ve Dört Yüz Yirmi Dokuz Numaralı Tezkirenin Sûretidir

Arabacı Sitrak nâm şahıs Erzurum'a dâhil olduğu sırada lede't-taharrî üzerinde Tanol imzâsıyla Senadık'da Ermeni mektebi muallimine yazılmış bir mektup zuhûr ederek mûndericâtı bir takım ibârât-ı mel'anet-kârâneyi muhtevî bulunduğu ve Tanol kelimesi erbâb-ı fesâddan Aramyan'ın nâm-ı müste'ârı olduğu anlaşılmışla, merkûmun derdest olduğu sırada üzerinde ma'den[den] ma'mûl Ermeniyyü'l-ibâre bir mühür zuhûr eylediğine ve refîk-ı şekâvetinden Muşlu Kaspar nâmında diğer birinin dahi ahz u girift kılındığına dâir Erzurum vilâyet-i celîlesinden alınıp Tesrî'-i Mu'âmelât Komisyonu'nda kırâ'at olunan telgrafnâmenin bir sûreti berâ-yı ma'lûmât leffen irsâl olunmağla, ol bâbda.

Erzurum Vilâyetinden Gelen 3 Temmuz Sene 1312 Târihli Telgrafnâmenin Sûretidir

Evvelki gün Erzurum'a dâhil olduğu sırada kapıda taharrî edilen arabacı Sitrak'ın elbisesinin gizli bir mahallinden çıkarılan Ermeniyyü'l-ibâre mektup lede't-tercüme Tanol imzâlı olup, merkez nevâhîsinden Senadık'da Ermeni mekteb muallimine yazıldığı ve mündericâtının: “Hazırlanmak lâzımdır. Karîben bir hafta zarfında sizin yanınızda olurum.” gibi bir takım ibârât ve rumûzâtı muhtevî bulunduğu anlaşılması üzerine, merkûmun isticvâbından Pasinler dâhilinde vâkı‘ Köprü nâm karyeden yazıldığı ve mektubu kendisine veren kimseyi ifâde etmiş ve Tanol kelimesinin erbâb-ı töhmet ve mefsedetden olup, firârda bulunan Aram Aramyan'ın nâm-ı müste‘ârı idüğü polis dâiresince tahkîk edilmesiyle, mezkûr karyenin abluka altına alınarak mektubu i‘tâ eden kimsenin hânesinin taharrîsiyle elde edilecek evrâk ve eşyâ-yı muzırira ile orada olması kaviyyen melhûz olan merkûm Armanak'la beraber merkez-i vilâyete i‘zâmı derhâl kaymakamlığa [376] yazılmışdı. Bugün cevâben alınan telgrafnâmede, oralarda bulunan jandarma kumandanıyla beraber karye-i mezkûre abluka edilerek taharrî olunması lâzım gelen kesân hânelerinde eşyâ-yı muhtefî zuhûr etmemiş ise de mektubu vermiş olan Agop'un hânesindeki zahîre anbarlarında üzeri kiyâhla mestûr bir şahıs bulunup zâhire çıkarılarak Ermeniyyü'l-ibâre bir mühür zuhûr eylediği ve dere içinde muhtefî Muşlu Kaspar nâmında diğer birisi dahi derdest edilerek ikisinin aynı gömlek lâbis olmalarına nazaran, bunun Armanak'ın refîk-ı şekâveti olması me‘mûl idüğünden cümlesinin derdest-i i‘zâm buldukları gösterilmekle ve Senadık'dan merkûm mekteb muallimi de bi'l-celb taht-ı isticvâba alınmağla netîcesi ba‘de arz olunur. Fermân.

Erzurum Vilâyeti Polis Ser-komiserliği'nden Alınan 10 Temmuz Sene 1312 Târih ve Şifreli Telgrafnâmenin Halli Sûretidir

Postaya mevdû‘ arıza-i çâkerîde ber-tafsîl arz ve inbâ olunduğu üzere Pasinler'de derdest ettirilenlerden birisi dahi Muş'un Kızılağaç karyesi ahâlîsinden Armanak olup, ma‘hûd Damadyan ve Muratyan'la ol vakit Sason ve Talori cihetlerine giderek Ermeni ahâlîsini Devlet-i Aliyye aleyhine tahrîk ve teşvîk ettikten sonra onlardan aldığı ta‘lîmât üzerine Hınıs [ve] Pasinlerin mazbûtu'l-esâmî köylerine giderek aynı yolda tohum-ı mel‘anet ekmiş olduğunu sonra da Rusya memâlikine geçerek ba‘zı komitecilerden Sason ahâlîsine mu‘âvenet-i nakdiyye toplamak tavsiyesini mutazammın mektup alıp Açmiyazin'e gitmiş ve oradan da Romanya'ya azîmetle Van [ve] Muş ahâlîsinden iki bin beş yüz frank kadar bir i‘âne toplayarak mezkûr Sason cihetine gönderilmiş ve biraz sonra Erzurum hâdiseleri sırasında Hınıs ve Muş kurâsı ahâlîsinden yirmi beş kişi istishâbıyla Gümrü'ye gelerek oradan müsellehan Pasinler dâhiline gelmiş olduklarını bu gece icrâ olunan isticvâbında i‘tirâf etmiştir. Refîkleri bi'l-âhire köylerine gitmiş, el-ân hânelerinde bulduklarından isim ve mahall-i ikâmetleri hakkındaki beyânâtı ayrıca vilâyete

bildirilmiştir. [377] Şerîr-i merkûmun tebdîl-i nâm ve kıyâfetle yedi-sekiz aydan beri Pasinler dâhilinde dolaşması yine ilkâ-yı mefsedet maksadına mübtenî olduğu şübhesiz olduğu hâlde, sâye-i hazret-i pâdişâhî ve nezâret-penâhîlerinde bu sûretle teşebbüsât-ı mel'ûnesinin zuhûr-ı âsârına meydan kalmadığı ma'rûzdur. Fermân.

Dâhiliye Nezâret-i Celîlesi'nden Vârid Olan 9 Temmuz Sene 1312 Târihli ve Dört Yüz Kırk İki Numaralı Tezkirenin Sûretidir

Van hâdisesinin şuyû'u üzerine Ermeni erbâb-ı fesâdı tarafından icrâ olunan harekât-ı mel'anet-kârânenin te'sîri ibtâl kılınmış ise de Mardin sancağı dâhilinde kâ'in Süryânîlerin hânelerini terk ile civârdaki manastıra ve Midyat kazâsının dağ cihetindeki Süryânî köylerine çekilmeğe teşebbüs ettikleri istihbâr olunmasıyla derhâl me'mûrîn-i lâzîme bi'l-i'zâm te'mînât verilerek cümlesinin mahallerine i'âde olduğu ve cemâ'at-ı mezkûrenin şu hareketleri Mardin'de mukîm Amerika misyonerlerinden Mr. Anders'in o havâlîde dolaşmakta olan İngiltereli siyâh Harris'e göstermek istediği nümâyîş eseri olması melhûz bulunduğu Diyârbekir vilâyetinden bildirilmesi üzerine, harekât-ı mezkûre nümâyîş eserinden ziyâde oralarda ezhân-ı ahâlînin heyecândan âzâde olmamasından münba'is görünerek, bu hâl âmâl-i erbâb-ı fesâda müsâ'id olduğundan tedâbîr ve tekayyüdât-ı kâmile ittihâzıyla mugâyir-i merzî-i âlî ahvâle meydan ve imkân bırakılmaması zımında teblîgât-ı sâbıkayı te'kîden Tesrî'-i Mu'âmelât Komisyonu kararıyla be-tekrâr vilâyet-i müşârun-ileyhâya vesâyâ-yı lâzîme icrâ olunmuş idi. Harekât-ı mel'anet-kârânenin ibtâl-i te'sîri yolunda ittihâz olunan tedâbîr te'yîd edilmekte olup, Van hâdisesinin erbâb-ı fesâdın me'mûlû vechile netîce bulmaması, mefsedete âid şâyi'âtın te'sîrini tehvîn ve heyecânı teskîn ettiğine ve merkez ve mülhakât-ı vilâyetde âsâyîş müstakarr olduğuna ve müteferri'âtına dâir bu kerre vilâyet-i müşârun-ileyhâdan alınan telgrafnâmenin sûreti mezkûr komisyon ifâdesiyle berâ-yı ma'lûmât leffen huzûr-ı âlî-i dâverîlerine irsâl kılınmış olmağla.

[378] Diyârbekir Vilâyetinden Vârid Olan 2 Temmuz Sene 1312 Târihli Telgrafnâme Sûretidir

C. 1 Temmuz sene 1312 Ermenilerin harekât-ı mel'anet-kârânelerinin ibtâl-i te'sîrâtı yolunda ittihâz olunan tedâbîr derecâtı ma'rûzât-ı sâbika ile müstağnî-i tekrâr olup, şimdiki meslek-i hareket ise de tedâbîrde devâm ile beraber nükât-ı mühimme-i lâzîmede ikâme edilen müfreze-i askeriyye vâsıtasıyla te'yîdden ibâretidir. Ermenilerin arz edilen ahvâlî Van hâdisesinin şuyû'u cihetine ma'tûf eser-i mel'anet ise sâye-i âsâyîş-vâye-i hazret-i pâdişâhîde hâdis-e-i mezkûrenin erbâb-ı fesâda göre netîce-bahş-ı matlûb olamaması şuyû'âtın te'sîrâtını tehvîn etmekle ve hükûmetin meslek-i müsâlemeti ve sunûf-ı ahâlîce başkaca medâr-ı tazmîn olmağla heyecân gayr-ı vâkî' ve binâ'en-aleyh merkez ve mülhakât-ı vilâyetde âsâyîş müstakarrdır.

Mardin sancağındaki Süryânîlere gelince, bunların ahvâl-i meşhûdesinin şuyû'ât-ı zamanına ve İngilizli seyyâh misyonerin o havâlîde dolaşmaları o sıraya müsâdif olması onların meyl-i nümâyişine muvâfık görülmekle o yolda arz-ı ma'lûmât kılınmış ve ma'a-mâ-fih hâl ve istikbâle karşı terdâbîr-i lâzime-i sükûnet-perverâne ittihâz olunmuş idi. Fesâda âid mahsûsât ise menba' ve mâhiyeti evvel ve âhir arz edilip işâ'ât ve ekâzîbden ibâret olup, bu fikr-i fesâda müsâ'id olan her türlü ihtimâl her dakîkada muhâfaza-i âsâyiş nokta-i nazarından gözedilmekde ve tedâbîr-i vâkı'adan iktitâf-ı semerât için geceli ve gündüzlü çalışılmaktadır. Fermân.

Dâhiliye Nezâret-i Celîlesi'nden Vârid Olan 9 Temmuz Sene 1312 Târih ve Dört Yüz Kırk Dört Numaralı Tezkirenin Sûretidir

Sâye-i kudret-vâye-i hazret-i hilâfet-penâhîde merkez ve mülhakât-ı vilâyetde âsâyiş ber-kemâl olup, Van'da köylüler meskenlerine götürdülüp, şehirde yalnız yerliler kalarak Ermeni mahallesinin mühim noktaları asâkir-i şâhâne karakolhâneleri ittihâz olunmuş ve jandarma ve polis müdürleri dahi terfîk ile mahalle taht-ı inzibâta alınmış idüğü ve Erciş kazâsından mâ'adâ henüz köylerine avdet etmiş olan köylüler işleriyle meşgûl olarak esnâ-yı iğtişâşda [379] emvâl ve hayvanâtı zâyî' olanların hayvan ve emvâlî ta'yîn olunan me'mûrlar ma'rifetiyle toplanarak sahiblerine redd olunmakta bulunduğu ve mülhakâtdaki zâyî'âtı dahi istirdâd için Neccâr nâhiyesine me'mûr-ı mahsûs i'zâm olunduğu ve Şatak kazâsına gönderilen tabur binbaşısı hazır olduğu hâlde Ermenilerin ileri gelenleri dâire-i hükûmete celb ile teslîm-i silâh eylemeleri ve meydanda görünmeyip ahâlîye karışmış ve yâhûd dağlara firâr etmiş olanların dahi terk-i silâhla arz-ı mutâva'ât ederek iş ve gücleriyle meşgûl olmaları teklîf olunması üzerine Şatak'daki Ermenilerin pey-der-pey teslîm-i silâh etmeğe başladıkları ve firâr ve ihtifâ etmiş olanların da rızâlarıyla silâhlarını terke mecbûr olacakları Şatak'dan bildirildiği ve sâye-i tevfikât-vâye-i cenâb-ı hilâfet-penâhîde bu kazâda dahi sükûnet hâsıl olarak vilâyetin her cihetinde uygunsuzluktan eser kalmadığı ve bu da cümle-i âsâr-ı muvaffakiyyet-i hazret-i şehriyârîden bulunduğu Van vilâyet-i behiyyesinden alınan telgrafnâmelerde gösterilmiş olmağla, istirdâd edilen mağsûbâtın komisyonlar vâsıtasıyla asıl sâhiblerine i'âde ve teslîm edilerek yedlerinden makbûz senedi alınması ve silâhların dahi hemen toplattırılarak mugâyir-i merzî-i âlî bir gûnâ hâl vukû'a getirilmemesine i'tinâ olunması cevâben yazılmış ve Ermeni fesedesinin Van kasabasında ve mülhakât-ı vilâyetde vahşiyâne bir sûrette ehl-i İslâmı bi-gayr-i hakkın şehîd ve şu sebeble hânümânlar harâb etmiş olmalarıyla mikdâr-ı telefât ve hasârâta dâir alınacak ma'lûmâtın savb-ı sâmi-i dâverîlerine izbârı mukarrer bulunmuş olduğundan Tesrî'-i Mu'âmelât Komisyonu ifâdesiyle beyân-ı hâle ibtidâr olundu.

Dâhiliye Nezâret-i Celîlesi'nden Vârid Olan 10 Temmuz Sene 1312 Târih ve Dört Yüz Elli Bir Numaralı Tezkirenin Sûretidir

Erzurum polis efrâdından Mıgırdıç Efendi'ye hânesi önünde Erzurumlu Avadis oğlu Vahan nâm Ermeninin [380] kurşun atarak rufekâsıyla beraber firâr eylediği Erzurum vilâyet-i celîlesinden iş'âr olunması üzerine derdesti husûsu vilâyet-i müşârun-ileyhâya bildirilmiş idi. Bu kerre alınan telgrafnâmede merkûm Vahan'ın Hasankal'a kasabasına bir saat mesâfede vâkı' Okü karyesi tarîkı hâricinden dağa doğru gitmekte iken oradan mürûr eyleyen berber Haydar ve rufekâsına katl kasdıyla silâh attığını karye-i mezkûreden avdet etmekde bulunan iki kişi görüp yanına takarrüblerinde bunlara da ta'aruz etmesiyle bi'l-makâbele itlâf olunduğu ve üzerinde bulunan revolver ve fişenleriyle beraber merkez-i kazâya götürülüp i'zâm olunan me'mûr-ı mahsûs ma'rifetiyle keşif ve mu'âyenesi bi'l-icrâ defnine ruhsat verildiği iş'âr olunmağla Tesrî'-i Mu'âmelât Komisyonu ifâdesiyle beyân-ı hâle ibtidâr olundu.

Dâhiliye Nezâret-i Celîlesi'nden Vârid Olan 10 Temmuz Sene 1312 Târih ve Dört Yüz Elli Dört Numaralı Tezkirenin Sûretidir

Bâyezîd sancağı civârında vâkı' Zor karyesinde beş bin kadar Ermeni tecemmu' ederek yakınlarda bulunan bir kaç karye Ermenileriyle birleşip teksîr-i kuvvetle Üçkilise'ye doğru tecâvüz azminde buldukları anlaşılması üzerine tedâbîr-i lâzimeye teşebbüs olunduğu Erzurum vilâyet-i celîlesinden telgrafla iş'âr kılınmış ve bunların terk-i silâh teklîfine muvâfakat etmeyip de isti'mâl-i silâh ettikleri hâlde mukâbele-i bi'l-misl kâ'idesiyle haklarında mu'âmele-i mukteziyyenin icrâsı Tesrî'-i Mu'âmelât Komisyonu karârıyla cevâben vilâyet-i müşârun-ileyhâya teblîğ olunmuş idi. Sâye-i kudret-vâye-i hazret-i pâdişâhîde ittihâz olunan tertûbât-ı askeriyye üzerine cem'iyet-i mezkûre kâmilen dağılıp ahâl-i mahalliyyeden başka kimse kalmadığı vilâyet-i müşârun-ileyhâdan bu kerre alınan ve mezkûr komisyonda mütâla'a olunan telgrafnâmede dermiyân olunmuş olmağla keyfiyyetin berâ-yı ma'lûmât taraf-ı âlî-i âsafânelerine iş'ârına ibtidâr olundu.

[381] Taraf-ı Sâmi-i Cenâb-ı Sadâret-penâhîden Şeref-vârid Olan 11 Temmuz Sene 1312 Târih ve Yüz Otuz İki Numaralı Tezkirenin Sûretidir

Van hâdisesinin mürettib ve muharriklerinden olup oradan kaldırılmasına cânib-i vilâyetden lüzûm gösterilmiş ve mahfûzan Dersa'âdet'e celbi husûsunda Encümen-i Mahsûs karârıyla bi'l-istîzân irâde-i seniyye-i cenâb-ı pâdişâhî müte'allık ve şeref-sudûr buyurulmuş olan Van Ermeni Murahhasası Sahak râhibin mahfûzan ve Erzurum'a müteveccihen yola çıkarıldığı Van vilâyetinden bildirilmiş ve Adliye Nezâret-i Celîlesi'nden ma'lûmât verilmiş olmağla, îcâb-ı hâlin icrâsına himmet buyurulması siyâkında.

Galata Polis Komiserliği'nden 12 Temmuz Sene 1312 Târihiyle Alınan Jurnal Sûretidir

İşbu Cumartesi gecesi saat beşbuçuk karârlarında Galata Bâyezîd Sokağı'nın bekçisi Ahmed mahall-i mezkûrde geşt ü güzâr etmekte iken birisi hasır şapkalı ve diğeri fesli mechûlül-ism iki şahsın şübheyi dâ'î dolaşmakta oldukları görülerek vâkı' olan su'âlîne karşı eşhâs-ı merkûme hemen revolverlerini çekerek endah ile çıkan kurşunlardan birisi bekçi-i merkûmun sol bileğine ve diğeri karnına isâbet ile derûnunda kaldığı civâr-ı mezkûrda dolaşmakta olan me'mûrîn tarafından ta'kîb olundukları esnâda dahi revolver isti'mâl etmeleriyle mukâbele-i bi'l-misl kâ'idesine tevfiğin ta'kîbde bulunan Kapiçi Nizâmiye Karakolhânesi Yüzbaşısı Osman Efendi tarafından kılıç ile merkûmlardan ve Ermeni cemâ'atından ve başında şapka bulunan Muşlu Manuk nâm şahıs yedindeki revolveri ile ve mecrûh olduğu hâlde derdest olunarak getirilmiş ve isticvâbında harekâtıyla refikını münkir ise de merkûmun refiki dahi Bostanbaşı civârında Beyoğlu me'mûrları tarafından ahz u girift edildiği anlaşılmış olmağla, bera-yı ma'lûmât ma'rûzdur.

[382] Dâhiliye Nezâret-i Celîlesi'nden Vârid Olan 13 Temmuz Sene 1312 Târih ve Dört Yüz Altmış Üç Numaralı Tezkirenin Sûretidir

Van vilâyetinin Kanik karyesi ahâlîsinden olup Loyd Kumpanyası vapurlarından birine râkiben Batum'dan Köstence cihetine gider iken pasaportu olmamasından dolayı Rize'de bi't-tevkîf Trabzon'a i'zâm olunan Koçi oğlu Adom veled-i Karabet hakkında Trabzon Dîvân-ı Harb-ı Örfisince icrâ olunan tahkîkâtta merkûmun Ermeni fesedesinden olduğu tahakkuk etmekten nâşî evrâk-ı tahkîkiyye ile mahfûzan Erzurum vilâyet-i celîlesine i'zâm olduğuna dâir Trabzon vilâyet-i aliyyesinden huzûr-ı sâmi-i cenâb-ı sadâret-penâhiye tevâriüd edip tevdî' buyurulan tahrîrât sûreti Tesrî'-i Mu'âmelât Komisyonu ifâdesiyle berâ-yı ma'lûmât savb-ı âlf-i dâverîlerine tesyâr ve vilâyet-i müşârun-ileyhâya vesâyâ-yı lâzıme izbâr olunmuş olmağla.

28 Muharrem Sene 1314 ve 27 Haziran Sene 1312 Târihli Tahrîrât Sûretidir

Van vilâyetinin Kanik karyesi ahâlîsinden olup Loyd Kumpanyası vapurlarından birisine râkiben Batum'dan Köstence cihetine gitmekte iken pasaportu olmamasından dolayı Rize'de tevkîf olunarak Trabzon'a i'zâm kılınan Koçi oğlu Adom veled-i Karabet Dîvân-ı Harb-i Örfice lede'l-isticvâb bundan beş-altı sene evvel memleketinden Dersa'âdet'e gidip gümrükde hammallık etmekte iken Romanya'nın Seline kasabasında mukîm Londra'daki Hınçak Komitesi'nin şu'besi re'îsi Malkon'dan aldığı mekâtîb-i müte'addide üzerine Seline'ye giderek bir sene kadar hayli akçe ve

yüz elli kadar fedâ'î topladıklarından sonra, geçen üçyüzonbir senesi bu mevsimde Kars'a gittiklerini ve orada mukîm bulunan komite şu'besinin re'îsi Gümrülü Yervant ve nâm-ı meşhûru Cellâd Artin tarafından hudûda vâkı' Sarıkamış meşeliğinde teslîh olunarak elli beşi Erzurum ve havâlîsine, doksan beşi Hınıs ve Ahlat ve Muş ve Kiğı cihetlerine tecâvüz eylediklerini ve kendileri Müşîr, devletlü Şâkir Paşa Hazretlerine [383] sû-i kasd teşebbüsünde bulunmuşlar ise de muvaffak olamamaları üzerine Erzurum'da îkâ' edilen şûrişden sonra Kars'a avdet ettiklerini ve Hınıs ve Ahlat ve Muş cihetlerindeki rufekâsı cem'iyet ve tedâriklerini tevsî' ettikten ve bu sene dahi Cellâd Artin tarafından i'zâm olunacak kuvve-i mu'âvine iltihâk eyledikten sonra o havâlîde îkâ'-ı şûriş olunmak mutaseavver bulunduğu ve kendisi isti'âne maksadıyla merkûm Cellâd Artin tarafından Açmiyazin'de bulunan Katogikos Kırımyan'ın nezdine i'zâm olunmuş ise de îkâ'-ı şûrişle sefk-i dimâ'a sebep olmaktan sarf-ı nazar etmeleri yolunda vukû' bulan nesâyihî ve i'âne edemeyeceğine dâir verdiği cevâb üzerine avdet ederek fedâ'îlik mesleğini terk ile cellâdın nezdinden firâr ettiğini i'tirâf ve ifâde etmiştir. Harekât-ı vâkı'asından dolayı mahkûm edilmek ve yâhûd tahliye kılınmak husûslarının tedkîki Erzurum Dâire-i Adliyyesine âid bulunduğu binâ'en evrâk-ı tahkîkiyye ile fezlekenin sûret-i musaddakalarıyla merkûmun mahfûzan Erzurum vilâyet-i celîlesine i'zâmıyla keyfiyyetin huzûr-ı fehâmet-nuşûr-ı hazret-i vekâlet-penâhîlerine arz ve iş'ârî dîvân-ı mezkûr riyâsetinden 26 Haziran sene 1312 târihiyle müverrehan i'tâ olunan müzekkirede ifâde olunmağla îcâbı icrâ olduğu ma'rûzdur.

Erzurum Vilâyeti Polis Ser-komiserliği'nden Alınan 6 Temmuz Sene 1312 Târihli Tahrîrâtın Sûretidir

Üç gün evvel hudûddan avdet eden Erzurum'un Senadık karyesi ahâlîsinden arabacı Sitrak'ın Kars kapısına me'mûr polis tarafından alınarak taraf-ı ubeydâneme gönderilen Ermeniyyü'l-ibâre bir kıt'a mektup kopyasıyla tercümesi bi'l-etrâf meşmûl-i lihâza-i fahîmâneleri buyurulmak üzere tayan arz ve takdîm olunmuştur. Mektubun vüsûlü anda nâkili bi'l-isticvâb Pasinler'in Köprüköyü karyesinde beytûtet ederken geceleyin karye ahâlîsinden Serkiz tarafından mezkûr Senadıklı Sitrak Varjabet'e verilmek üzere kendisine tevdi' eylediğini i'tirâf [384] etmekle mürselinin orada olduğuna kaviyyen ihtimâl verildiği gibi mürselün-ileyhin de karye-i mezbûrede olduğu ifâde-i mazbûte-i ma'rûzadan anlaşıldığından müte'âkıb merkûm Varjabet'i götürmek üzere bir komiserle bir polis Senadık karyesine gönderilmiş ve mürselinin derdesti için vilâyetden Pasinler Kaymakamlığı'na teblîgât icrâ ettirilmişti. Evvelce merkûm Varjabet getirdiğinden bundan dahi bir haylice ser-rişte almak imkânı istihsâl olunmuş ve fi'l-vâkı' mezkûr Köprüköyü'nde derdest olunan mürseli dahi tunçdan ma'mûl bir aded komite mührüyle ve yara sarmağa mahsûs bir mikdâr pamukla beraber dünkü gün merkeze gönderilmiştir. Bu gece bi's-sabâh isticvâbı bi'l-icrâ

hakîkaten mektup mürseli kendisi olduğu ve üçyüzyedi târihinde Gergiyan Kazaz Haçatur'u katl ile ol vakitden beri Rusya memâlikinde dolaşmakta iken, bu kerre böyle bir âdî köylü kıyâfetinde hudûdu tecâvüzle mezkûr Köprüköyü'ne geldiğini ve maksadı da yine Erzurumlu olup şimdi Gümrü'de bulunan Vehram ve Diron nâm-ı müste'ârlarını taşıyan Niçuyan Misak ve birâderi Sitrak'ın beş, on, yirmi kadar müsellahtan atlı ile gelmek üzere bulduklarından evvelce kendisi bu köylülerin âmâl ve efkârını gıcıklamak ve onlar için bir tehyî'e etmek üzere gelmiş olduğundan, onların vürûdunda birleşerek îkâ'-ı şekâvet etmekten ibâret idüğünü ve bu mektupdaki Tanol nâm-ı müste'ârî kendisinin Darşavan'da Kigama ta'bîr-i isti'ârları da hakîkaten mezkûr Senadık karyeli Sitrak Varjabet'e âid olup, buna hitâben yazmış olduğunu bi'l-etrâf takrîr ve tasdîk etmiştir. Bu münâsebetle yine o köylerde bulunan Muşlu ve Erzurumlu bir takım ihtilâl-cûyânın esâmî ve mahall-i ikâmetleri bi't-tahkîk derdestleri esbâbının istihsâli zımnında taraf-ı vilâyete başkaca ma'lûmât verilmiştir. Beraberce tutulup gönderilen iki nefer hâne sahipleriyle Muş'un Kızılağaç karyeli Kesyar'ın isticvâbları dahi derdest-i icrâdır. Meşâhîr-i erbâb-ı fesâddan olan ve bu kerre de îkâ'-ı şûriş ve mel'anet efkâr-ı muzırrasıyla gelmiş bulunan merkûm Aram Aramyan'ın bu sûretle [385] elde edilmesi ve teşebbüsât-ı mel'anet-kârânelerinin te'sîrât-ı vahîmesine meydan kalmaması mücerred kudsiyyet-i celîle-i hazret-i pâdişâhîyle hüsn-i muvaffakiyyet-i cenâb-ı nezâret-penâhîleri mukteziyât-ı âliyesinden olduğunun arz ve beyânına cür'et olundu.

Zarfın Üzeri: Arşavanda Kigama

Sevgililere muhlisınıza hiç bir şey vermedim. Vakit yoktur. Nişanlanmak günlerim yaklaşıyor. Hazırlanmak lâzımdır. Karîben bir hafta zarfında sizin yanınızda oluruz. Şimdiden siz lâzım gelen tedârikleri görünüz ki biz gelince uzun bir müddet beklemeyelim. Müdrike ve yâhûd Van'ın işlerini nasıl ettiniz, bu çok mühimdir. Gelince bizim onlarla işimiz olacaktır. Buna dâir yazınız. Loloların işi nasıl oldu, bir netîce verin. Dimakis yakında gelir, işlerimiz yolundadır. Biz dahi kedersiziz. Her ne ki ihbâr etmez var ise bize teblîğ edin, sizi öperim.

İmzâ : Tanol

Pazartesi

Erzurum Vilâyeti Polis Ser-komiserliği'nden Alınan 6 Temmuz Sene 1312 Târihli Tahrîrâtın Sûretidir

15 Haziran sene 1312 târihli ve şifreli telgraf-ı çâkerânemle arz olunan Hınçak ve Truşak gazetelerinin ilkâ-yı fesâda âid fıkârât-ı muzırrası bi't-tercüme leffen huzûr-ı me'âlî-mevfûr-ı dâver-i a'zamîlerine arz ve isbâl olunmuş ve mündericâtından bir takımının tertîb ve tevsî'-i mefsedet noktasınca nazar-ı dikkati câlib ve tasavvurât-ı makdûhanın men'-i te'sîri hakkında iktizâsına göre tedâbîr-i ihtiyâtiyye ittihâzını

mûcib idüğü mütâla'asından ma'lûm-ı âlî-i hazret-i nezâret-penâhîleri buyurulacağı derkâr bulunmuş olmağla.

Truşak Gazetesinin 15 Teşrîn-i Sâni Sene 96 Târihli Nüşhasından Müstahredir

Âlâm ve ekdâr-ı dünyeviyye ile mutazarrır Ermeni milletinin başına yine bir ölüm da'vet-nâme tâcî koymağa çalışıyorlar. [386] Her bir taraftan gamlar ta'kîbât-ı tahrîbât ve hasarât-ı seylâblarıyla memlûdur. Kalanların dehşet-engîz hâlleri Ermeni familya ve kızlarının feryâd ü figânları nereye doğru gidiyor? Trabzonlu bî-çâre Ermeniler mağmûm ve mükedder oldukları hâlde, Sason zarar-dîdeleri için bir i'âne toplatmak emelinde idiler. Fakat kendi arzularına nâ'il olmadılar. 26 Eylül sene 95 nâmını hâmil bir kırmızı gün zuhûr eyledi. Ve onlar hürriyet nâmına olarak Sasonlular gibi vahşî ve barbar sultanîlerin kanlı kılıçlarına kurban oldular. Şimdi ey sağ kalanlar! Er kişi olun, üzerinizden kara gülleri döküp yeni bir zıyâ' ile münevver olun. Zîrâ âzâd meydanına çıkacağımız gün yakındır. Âzâdlik sevdâsı kanlarla icrâ olunduğunu mutlaka bilmiyordunuz mu, ileri muhârebe ve kanlar içinde vücûdumuzu, hayâtımızı aryalım. Menfa'at-perver diplomat, istediği kadar hakkımız olan mes'eleyi varsın söndürsün. Biz aslâ şübhe etmeyelim. Sâbit kadem ileri gidelim. Biz galebe çalacağız. Zîrâ Hakk bizim tarafımızdadır.

Mâder-i necât-ı âlâm ve ekdâr olup ilâcî dahi kandır.

İleri!.. Gönül rızâsıyla ölmeğe karşı gidelim. Mahzâ ölmekle ihtilâlin şa'sa'alı tulû'una mazhar ve nâ'il olacağız. Türkiye hâricinde bulunan ve emniyet-i cân ve malı hâmil olan ey Ermeniler! Ermenilerin ömrünün son ipini kestirmeyin. Sizin birâderleriniz kanlar içinde memlû olmuşlardır. Hemşireleriniz ve analarınız güller üzerinde oturmuş âh ü feryâd ile âsmâna doğru bakıyorlar ve sevgililerinin cesedlerini bulup, kucaklayıp toprağa teslim etmeğe nâ'il olmuyorlar. Zamân-ı hâl ve müstakbelin ümîdleri sağ ve ölü deniz dalgaları içinde mahv oluyorlar. Ekdâr ve âlâm-ı mütenevvi'aya dehşet veriyorlar. Irz ve nâmusumuz gittikten sonra ölüyoruz, mahv oluyoruz. Ne vakit uykudan kalkacaksınız? Söz ve sohbet vakti geçmiştir. Ayağa kalkın, Ermenilerin son nefes vakti vâsıl oldu. İhtilâl-perverler yandılar, tükendiler. Trabzon, Bayburd, Erzincan, Erzurum ve Ermenistan'ın her cihetlerinde feryâd ü figânlar, kan ve ateşler birbirine karışmışlar, ovalar, nehirler kan ağlıyorlar. Ne gibi mihnet ve meşakkatlar tefekkür edebilirsiniz? Ey benî beşer! Kılıç ve ateş yağmur gibi yağıyor. Ermeninin ömrünün son çerâğı işte sönüyor. Gelin ulaşın. [387] Bizim bu kederlere nefretle bakmayın ve her kim ki imdâda gelmeyi dirîğ eder ise istikbâlde onun nâm ü şânı siyâh renkle ilâ-âhiri'd-deverân kalacaktır. İmdâd-ı muhârebe edelim.

Trabzon Merkez

Komitesi

Numara iki

15 Teşrîn-i Sâni Sene 96 Târihli Nüshasından**Pasinler'in Köprüköyü Karyesinde Taşnaksâğanlarla Haydûdların Bir Mücâdelesini (Unionistes)**

Köprüköyü Lazistan'la Erzurum aralarında bulunduğu için, bir çok def'alar kaçakçı Lazlar tarafından talan olunmuştur ve Ermeni kadınlarının ırz ve nâmusları pây-mâl edilmiştir. Taşnaksâğanların haydûd çetesi ol taraflarda geşt ü güzâr ediyordu. Grigor Der Mıgırdıçyan'ın zîr-i idâresinde olarak haydûdlar elli Lazdan mürekkeb bir eşkiyâ çetesinin Köprüköyü üzerine bir hücum edeceklerini işittikleri gibi imdâda gidiyorlar. Gece vaktinde muhârebeye başlıyor. Lazların re'îsi[ni] Ahmed Ömer [zann] eden Grigor onun üzerine hücum ederek: "İt gibi geberteceğim seni" der. "Her gün Ermeni kanı dökmeğe alışmışsınız" diyerek vurur. Ve martini tüfeğini dahi gasb eder. Lazın arkadaşları dahi Grigor'u arkasından vururlar. Mücâdele gittikçe tezâyüd ederek, köylüler müsella olup imdâda gelirler. Lazlar geri çekilmeğe mecbûr olurlar ve Badervan karyesine giderler. Bu vukû'âtdan sonra gerek Sultanın askerleri ve gerek Müslümanlar Köprüköylülere ictinâb ediyorlar. Şimdi zabtiyeler bu karyeye geliyorlar ve geldiği vakit dahi öyle tavır ve hareketde bulunuyorlar. Meşhûr bir darb-ı mesel vardır: "Türkle iyi geçinmek ister isen onu dâimâ döğmelisin". Pasinlere ol kadar vâsıta verilmiştir ki [kendi]lerini muhâfaza ve hattâ muhârebeye muktedirler.

Erzurum merkez sandığında kabâhat olunmuştur. "İ'ânât Defteri" 1 Kânûn-ı evvel sene 96 târihli nüshadan tercümedir. Harhuz'dan 20 lira, Barinoyan'dan 800 kuruş, Bahlav'dan 50 lira, Mandaköy'den 50 lira hem-efkâr bir san'atkâr 2 lira, Vartan 15 lira, Hodo 15 lira, Kulüp Çelebi 15 lira, [388] Kaçroni 15 lira, Pahlavani 15 lira, Hırant 5 lira, Muratyan 15 lira, Salakyan 55 kuruş, devâmı vardır. "Bâlâda muharrer isimlerin nâm-ı müste'âr olması ma'lûm ve âşikârdır."

15 Teşrîn-i Sâni Sene 96 Târihli Nüshasından Tercüme**Van'da Vatan Millet Hâ'ini Der Bogosyan Ohannes Ağa'nın Katli**

Eylül'ün yirmisekizinci günü alafranga saat altı râddelerinde Kendirci Karakolhânesi civârında Ermeni ihtilâl cem'iyetlerinden Taşnaksâğanların dehşet verilenleri Van merkez komitesinin hüküm ve karârıyla Der Bogosyan Ohannes Ağa'yı katl ettiler. İşbu vatan hâ'ini bir kaç def'alar dahi Bezure tarafından mahkûm edilmiş ise de muvaffak olamamışlardır. Kılıncı altında öldürdüler bu hâ'ini. Mükemmel muvaffakiyyet, umûmî bir dehşet. Taharrî ve derdest olunanlar da vardır.

Âzâddırlar. İşbu cezâyâ müstahak olan Ohannes Ağa “Vasburakan” Van için bir belâ idi. Bahri Paşa zamânında nefis-i polis ve hükûmetin muhbiri idi. Gençlerin teşebbüsâtına düşman mutazarrır ahâlînin teşebbüsâtına düşman kendi servetiyle Ermeni milletinin son damla kanını döken bir adam idi. Hâ'in-i menfûr, cezâ-yı lâyıkmı gördün.

“Şadah”da Vatan Hâ'ini Soso'nun Katli

Truşakyanlar Kaçet karyeli bu vatan ve millet hâ'ini Eylül yirmibirinci gününde katl eylediler. Revolveri üç def'a endah ederek birisi koluna omuzuna ve üçüncü def'a beline tesâdüf etmiştir. Vatan hâ'ini henüz sağdır. Fakat karîben o dünyâyâ gidecektir. Sason üç seneden beri Şatakları yakıyordu. Van Şatak hapishâneleri bunun ihbârâtı üzerine bir çok delikanlılarla memlûdur. Koçak Haçinlilerin nâmusunu işbu edebsiz pâ-y-mâl etmiş idi. İmdi erbâb-ı ihtilâlin Haçinli kahramanı cezâ-yı sezâsını verdi. İki Kürd ve bir Ermeni derdest olunmuştur. Bezolistler âzâddırlar.

[389] 1 Nisan Sene 96 Târihli Nüshası Tercümesidir

10 ve 27 Mart, Van'dan Mektup

Yine Van dehşet içine düştü. Arsız zenginler her ne kadar dükkânların nısfını açtırmağa muvaffak oldularsa da el-yevm umûmu kapalıdır. Sultan teşkîlâtına me'mûr olan hey'et bir mâhdan beri elleri katlanmış Van'da oturuyorlar ve hafî entrikalar çeviriyorlar. İşbu hey'etin Van'a girdiği gün Taşnakyanlar tarafından neşr olunan bir uçar kâğıdına “[boşluk]” Van'da emsâli vukû' bulmamış bir karışıklık hâsıl eyledi. İşbu kâğıd teşkîlât nâmına olarak her bir entrikalı, desîseli ve hileli teşebbüsât aleyhinde idi. Te'sîrâtı ma'lûmdur. Ahâlî geri çekildi, fakat bir kaç vatan hâ'ini zenginler akılsız gürûhun bir kısmını tahrîk edip Sultanın ayaklarını öpmeğe ve ittifâk etmeğe çalışıyorlar idi. Bakalım 25 Şubat târihli ve üçüncü numaralı uçar kâğıd neşr olundu. Bu kâğıdla edebsizlere şiddetle tenbîhât verildi. Semeresini karîben göreceğiz. Şehir civârlarında asker ve Kürdler, Ermenileri katl ederler. Gün geçmiyor ki vukû'ât olmasın. Gizli olarak Van'da çok asker cem' etmişler. Evvelâ sekiz yüz nüfûs asker mevcûd olup, şimdi dört bini mütecâvizdir. Teşkîlât lâyihasını icrâ eden Şâkir Paşa'yı bekliyorlar. Kazâlarda nâlân olan karyelerin ahâlîsi Van'da yarıyorlar. Muhâcirlerin nüfûsu üç binden ziyâdedir. Mâh-ı cârînin onaltıncı gecesinde Taşnakyanların haydûd çetesi nakl olunduğu esnâda devriyelere tesâdüf ederek bir mücâdele vukû' bulup, haydûdlar tarafından asker itlâf olunduğu gibi Sultanın sâdik bendegâni firâr ettiler. Bir asker de mecrûhdur.

1 Teşrîn-i Sâni Sene 1311 Târihli Nüshası Tercümesidir

Türkiye Ermenistanı'ndan gelen haberler bize dehşet veriyor. Sultân tarafından tertîb olunan iğtişâsât-ı umûmiyye vukû' bulmuştur. Türkiye Ermenistanı'nda bulunan Ermenilerin hâneleri gerek şehirlerde ve gerek karyelerde [390] ihrâk ve talan oldu ve Ermenilerin umûmî, bin türlü meşakkatler içinde ırz ve nâmusları pâ-y-mâl olarak mahv edildi. Bu barbarlıklar daha devâm etmektedir. Tahrîb olunan evlerden daha duman çıkıyor. Deniz dalgaları gibi kanlar akıyor. Fakat düşmanlar henüz teskîn olmamıştır. Ermenileri kırmak hakkındaki tertîbi kemâliyle icrâ edeceklerdir. İşlerin bu hâli Avrupa düvel-i mu'azzaması donanmalarının memâlik-i Osmâniyye'nin sularına sevk etmeğe mecbûr eylediyse de herkes bu barbarlıklara bir netîce verilecek ümîdinde oldukları ve fakat beyhûde onlar geşt ü güzâr ettiği esnâda Ermeniler mahv oluyorlar. Yekdiğeri aleyhinde olarak Avrupa düvel-i mu'azzaması aslâ bir şey yapmayacaktır. Ekseri bunlara bir netîce vermek istiyorlar. Sultanın hükûmetine şiddetli bir darbe vuracaklardır. Sultan kendi kuvve-i askeriyyesini ba'zı yerlere cem' ederek ahâlîyi teskîn etmek istiyor ve diğer taraftan Avrupa devletlerinin gözlerine bir perde çekmek arzusundadır. Muhammed'in halîfesi, memâlik-i Osmâniyye'nin imparatoru bulunan Sultan, kendi tahtını muhâfaza etmek için bir mektup yazıyor. Kendi emsâli olan bir krala hitâben değildir. İngiltere Başvekîli Lord Salisbury'ye yazıyor. Ermenistan'da lâzım olan teşkîlâtın icrâsını va'ad ediyor. Ve Salisbury'den kendilerine olarak bir nutuk îrâd eylesesini ricâ ediyor. Ne kadar alçak büyük bir devlet ve kendi hükümdârı-çün ne kadar ayıptır. Bu mektup Memâlik-i Osmâniyye'nin külliyyen dûçâr-ı hâl-i perîşânî ve harâb olmasına delâlet eder. Memâlik-i Osmâniyye kuvvetini gâ'ib edip, kadr ile yaşamaktadır. memâlik-i Osmâniyye'nin işbu tahrîbine sebep-i aslî Ermenilerdir. Ermeni ahâlîsinin ol kadar ma'nevî bir kuvveti vardır ki büyük bir devleti mahv ve nâ-bedîd ediyor. Fakat bizim arzu ettiğimiz düşmanımızın külliyyen mahv olmasıdır. Mücrimin mücâzetten lâyıkasını görmek istiyoruz. Yalnız o vakit arzu ettiğimizi elde etmeğe muvaffak olabiliriz. Böyle oldukça yangın gittikçe alevlenecektir. Ve memâlik-i Osmâniyye'yi kan dalgaları içinde nâ-bedîd kılacaktır.

Ermeniler, Element Armenian ayağa kalkmıştır. Ve her bir tarafda Devlet aleyhinde ibrâz-ı intikâm ediyor ve bunların içinde en meşhûr Zeytun'dur. Entrikalarla Zeytun'u ve Babik prensi mahv ettikten sonra Zeytun [391] tekrâr ayağa kalkıyor ve galebeler çalıyor. Zeytun dağları taşları kan rengindedir. Zeytunlular kanlı muhârebelere alışmışlardır. Girid cezîresi i'lân-ı isyân etmiştir. Dürzîler ve Arablar, Osmanlı askerlerini tard etmişlerdir. Makedonya almış olduğu cerîhaları tedâvî ile bir kaç günden sonra ayağa kalkacaktır. Memâlik-i Osmâniyye'de harîk alevleniyor. Şark mes'elesi zuhûr edecektir. Evet el-yevm Ermeni mes'elesi Şark mes'elesinin sebebi olacaktır. Salisbury'nin beyân ettiği vechile eğer Osmanlı sularında geşt ü güzâr eden Avrupa düvel-i mu'azzama donanmaları bu kadar dökülen kanları nazar-ı dikkate

almayıp, Sultanı muhâfaza etmeğe devâm ve Sultanın bir mektubu ile işi terk ederler ise ol vakit bu harîk alevleri içinde çok şeyler görünüyor.

6 Numaralı ve Şubat Sene 96 Truşak Gazetesi

Bir sene mukaddem Ermeni mes'elesini kesb-i nüfûz ettikde Sultan kendi haremde râhatsız olur idi. Ermeniler her ne kadar aldanmağa sa'y ü gayret olundaysa da beyhûde kaldı. Hapisler, nefiyler, i'dâm hükümleri, Ermenileri kendi mesleklerinden geri çeviremedi ve ne kadar dehşetler verildi ise de dehşetler tezâyüd ettiği nisbette ihtilâl hissi de terakkî eyledi. Efkâr-ı fesâddan Ermenileri men' etmek için umûm millete şiddetli bir darbe vurmaktan mâ'adâ Sultana başka bir çâre kalmamıştı. Umûm Ermeni milletini kırıp mahv etmeği istemiyordu. Zîrâ bu çalışkan ahâlî kendisine lâzım idi. Bu şiddetli darbelerle ihtilâlcileri tehdîd edip bir müddet daha saltanatı yaşattırmak efkârında idi. Ermenilere karşı kendi İslâm ahâlîsini tahrîk ve teşvîk eyledi. Biz bunları evvelden hissederek dâimâ bağınyorduk. Silâh alınız. Yalnız erbâb-ı ihtilâl için değil, ahâlînin kendisini muhâfazası-çün biz bunu talep ediyorduk. Fakat Ermeniler bu sözlere kulak asmadılar. İğtişâsât-ı umûmiyye zuhûr etti. Taşnakyanların silâh tevzî' ettiği, yâhûd haydûd çeteleri ve yâhûd silâh kullanmağa muktedir adamlar hazırlanmış idi. Oralarda aslâ telefât olmamışdır. İşte misâl olarak [392] Erzurum civârında bir kaç yerleri zikredelim. [boşluk] karyesinin ahâlîsi hem-civârında bulunan vatan ve milletdaşlarının üzerine olan hücûmları gördükleri gibi gece gündüz kolcular karyeyi muhâfaza ediyordular. Lazlar ve Çerkesler bir kaç def'alar hücûm ettiler ise de yağmur gibi yağın kurşunlara karşı duramayıp firâr ediyorlardı. Hem civârında bulunan Müslüman ahâlîsi bi'l-ittifâk beş def'a hücûm etti. Fakat köy içine girmeleri mümkün olamadı. [boşluk] karyelerin ahâlîsi haydûd çeteleriyle bi'l-ittifâk Türklerin ve aşâ'ir-i ekrâdın hücûmlarını müdâfa'a ediyorlar idi. [boşluk] karyesinin ahâlîsi ilk günü şecâ'atla kendilerini müdâfa'a ediyorlar idi. İkinci günü muhâfaza etmek için asâkir-i şâhâne köye duhûl eder. Müte'âkıben Kürdler de köy içine girerler. Köylülerin üzerine bir hücûm ederek altı kişi itlâf ile umûm hâneleri talan ederler. Karye ahâlîsi kahraman gibi mücâdele ediyorlar. Hem-civâr karyeleri tahrîb ettikten sonra aşâ'ir-i ekrâd mezkûr karye üzerine dahi hücûma hazırlanıyorlar. Şafakta mücâdeleye başlarlar. İki bini mütecâviz Kürdler, dört tarftan birlikte hücûm ederler. Fakat her bir taraftan ahâlînin müdâfa'asına tesâdüf ederler. Me'yûs olarak düşen kavimlerle müttefikane be-tekrâr hücûma kalkışıyorlar ise de köylülerine galebe çalarlar. Bu def'a köyden dışarı çıkıp Kürdlerin üzerine bir hücûm göstererek değirmen yanına kadar mevki'leri zapt ederek Kürdlerden üçü maktûl kalır. Kusuru firâra mecbûr olur. [Boşluk] karyesi üzerine bir hücûm vukû' bulduğu vakit bizim arkadaşlardan "S.K." taht-ı riyâsetinde olarak on beş kişiden mürekkeb bir haydûd çetesi hazır olup, Kürdler üzerine hücûm ederek ellerinden silâhları alıp bırakırlar. İşte bâlâdaki misâlden anlaşılacağı vechile her

yerde Ermenilerin kırılmasının sebebi silâhsız olduklarıdır. Eğer erbâb-ı ihtilâl yedlerinde lâzım olan silâhlar [393] olsa idi bu gibi şeylerin aslâ vukû' bulmayacağını şübhe etmiyoruz. Bu derslerden mütenebbih olmayacağız. Mücâdele daha hitâm bulmamıştır. Ve netîce olması da gayr-i câ'izdir. Yeniden vukû' bulacak iğtişâât esnâsında ahâlîyi müdâfa'a etmek için silâh lâzımdır. İntikâmımızı almak ve âzâdlığa karşı koşmak arzusunda bulunuyor isek silâh lâzımdır. Mühim bir vakittir. Hod muhâfazasıyla mücâdele edelim.

9 Numaralı 25 Mart Sene 96 Truşak Gazetesi
Hâdiseden Sonra Üçüncü Def'a Olarak Erzurum'dan Mektup, 21
Kânûn-ı Sâni

Bir vakit erbâb-ı ihtilâlin rızâsıyla hareket eden "burjuvalar", ba'zı servet sâhibleri hâdiseden sonra muvâzenenin ağır tarafına meyl ederek bir kaç efendiler umûm milletinin menfa'atine mugâyir olarak tekrâr hükûmet-i mahalliyye ile ittifâk eylediler. Şâkir ve Vâli Paşalar nezdlerine celb olunarak umûm kabâhati Şişmanyen murahhasaya ve bir kaç ihtilâlcilerle, san'atkâr takımı delikanlılara atf eylediler ve bunların edepsizliği o kadar ileri vardı ki Sultana beyân-ı teşekkür için bir telgrafnâme keşîde ettiler. Şâkir'in bir âferînini ve hükûmetin emniyyetini celb etmek için neler yaptılar. Şâkir Erzurum'a geldiği vakit Ermeni erbâb-ı ihtilâl cem'iyetlerinden Taşnakyanların tehdîdiyle Ermeniler istikbâle geçtiler. Şâkir, bundan hadden ziyâde müte'essir olmuş idi. Kendi intikâmını ihtilâlcilerden ve bu işlerin menba'ı olan Şişmanyen'dan almak için bir vesîle arıyordu. Tekrâr bir kıt'a zuhûr edecek diye Ermenileri tehdîd ederek onlara, murahhaslarını tard etmelerini emretti. Mûtf' efendiler onun nezdinde telgrafnâmeyi hazırlayarak İstanbul patriğinden Şişmanyen'in azlini talep ettiler. Patrik bunlara ehemmiyet vermedi. Şâkir'in emriyle bir ikinci telgraf keşîde ettiler ve bir mazbata dahi cebren tahtîm ettirerek İstanbul'a gönderdiler. Şişmanyen dahi şecî'âne karşı koydu. Kendi şahsını umûm için kurban etmeğe hazır idi. Şâkir ve efendiler ne edeceklerini bilmiyorlar idi. Bunun için ne yaptılar. Bir zâbıta me'mûru vâsıtasıyla irâde-i seniyyeyi Şişmanyen'a tebliğ ettiler. Bunun me'âli dahi [394] iki saat zarfında Erzurum'dan tahte'l-hıfz nefy olunacağından ibâret idüğü hemşiresini görmekten bile men' olundu. Ve Paşa'nın yanından arabaya râkiben hareket eyledi. Ba'de menba'-ı mevsûktan alınan ihbârâta göre Kudüs-i Şerîf'e yirmi lira aylıkla nefy olunmuştur. İstanbul'da hiç birisi ile görüşmeğe me'zûniyeti olmayacaktır. Murahhasayı tard ve teb'îd ettikten sonra bu kerre Şâkir 1891 senesinden bu ana değin beş def'a hükûmet ma'rifetiyle kırıldıklarından dolayı Sultana teşekkürât için bir telgrafnâme keşîdesini mu'teberâna teklîf etmişlerdir. Mesmû'âta mebnî bunlardan bir çokları ihtilâlcilerin hareketlerinden ve milletın esrârından hükûmeti haberdâr etmişler ve el-yevm dahi hükûmetin entrikaları-çün bir illet ve vâsıta olmuşlardır.

15 Teşrîn-i Sâni Sene 96 Truşak Gazetesinin Tercümesi

Nehirler gibi akan kanlar Ermeni mes'elesini tebdîl etti. Ermeni mes'elesi kendi rengini deðiştirdi. Kısmen ihtiyârî, kısmen mecbûrî olarak İngiltere Devleti meydana atılmış idi. Onun düşmanları Rusya ve Fransa, İngilizleri bu mes'elenin hallinde keyfe-mâ-yeşâ' hareketden men' etmek efkârıyla zâhiren İngiltere ile ittifâkda bulundular. Bunların içinde tabî'î Rusya politikası daha kuvvetli olarak onun gâlib olmasına aslâ şübhe etmiyorduk. Rusya'nın efkârı Anadolu'ya dâimî sûretde iğtişâşat bırakmak ve Hıristiyanları kurtarmak bahânesiyle bir gün memâlik-i mahrûsanın o kıt'asına duhûl ile zabt eylemekten ibâretidir. İngiltere elden geldiğini dirîğ etmedi. Fakat Rusya ve Fransa ve Sultana karşı bir şey yapamadığı gibi i'lân-ı harbe dahi gayr-i muktedir idi. Bir teşkîlât lâyihasıyla iktifâ etmeğe mecbûr oldular. Fakat politika nokta-i nazarından mes'ele henüz intâc olmamıştır. İngiltere Ermenileri insâniyyet-perverlik ve Hıristiyanlaşlık nâmına muhâfaza etmiyordu. Yalnız kendi menfa'at-i şahsiyyesinden neş'et ediyordu. Bu kadar görüldü. Çünkü Ermenistan kıt'ası İngiltere'den çok ba'îd olduğu münâsebetle oraları zîr-i idâresine geçirmeğe gayr-i muktedir olduğundan, Rusya'ya karşı bir Ermenistan teşkîl ile bir sed çekmek efkârından ibâret idi. [395] Lâkin biz kârlı çıkar idik. Berlin Mu'âhedenâmesi'nde Ermeni mes'elesi düvel-i mu'azzama tarafından tanınmıştır. Yalnız üç devlet bunu halletmeğe me'zûn değildirlere. Bundan mâ'adâ bir mühim nokta dahi vardır. Bu da'vâda müdde'î bulunan ahâlîyi dahi râzı etmelidir. Bu dediğimiz lâf değildir. Kânî' olmadıkça teşekkîl etmekten geri durmuyoruz ve bizi teskîn etmedikçe mes'ele hallolunamaz. Sultan teşkîlât lâyihasını tasdîk etmiş idi. Teşkîlât-ı cedîdeyi icrâ eden ser-müfettiş mahall-i me'mûriyyetine azîmet etmiş idi. Fakat Ermenileri Sultan tarafından ta'yîn ve düvel-i mu'azzama hey'et-i süferâsı tarafından tasdîk olunan ser-müfettişi tanımadılar ve bu teşkîlâta bir ağır darbe vurdular. Sultan kendi nüfûzunu gâ'ib etmiş olduğunu hissederek i'âde-i nâmus için Ermenileri mütenebbih etmek maksadıyla umûm memleketi kanlarla doldurdu. Bu hâdiseler Müslümanların ta'assubundan neş'et etmiyor. Zîrâ yalnız Ermeni Hıristiyanlarını vurdular. Bunun sebebini politikada aramalıdır. Ermenistan, olmak yâhûd olmamak "To be or not to be" mes'elesidir. Bu muhârebeden sonra bu memleket yâ Sultana, yâhûd Ermenilere kalacaktır. İkisi bir arada yaşayamaz. Bu tabî'atın zıddıdır. Böyle çok uzun müddet devâm edemez. Düvel-i mu'azzama Şark mes'elesinin zuhûr etmesinden havf ediyorlar. Ermeni mes'elesi Şark mes'elesinin pîş-revidir. Ermeni mes'elesini tahrîk ve teşvîk eden ve alevlendiren dahi ihtilâlcilerin harekâtıdır. Ermeni erbâb-ı ihtilâli dünyanın bu nâzik hâline pek iyi vâkıf olduklarından, Sultanın ve Avrupa'nın vermiş oldukları vâhî ve binâsız ümîdlerle aldanmadılar. Erbâb-ı ihtilâl üç devletin müdâhalesinden bir farenin doğmasını da ümîd etmiyordular. Zîrâ bunun içinde Rusya ve Fransa ve İngiltere üzerine gâlib olmasına hiç şübhe etmiyordun. İhtilâlcilerin

hareketi bir gün Avrupa'nın umûm düvel-i mu'azzamasını bu işe müdâhaleye ve bir netîce ile halletmeğe mecbûr edecektir. Ol vakit Rusya'nın nüfûzu kırılacaktır.

Memâlik-i mahrûsada en ziyâde menfa'atdar olan Rusya, İngiltere ve Avusturya devletleri arasında [396] Avusturya ile Rusya miyânelerinde Balkan şibh-i cezâresinde menfa'atca daha büyük bir hizmet vardır. İş böyle iken ittifâk-ı müselle dahi İngiltere ile ittifâk eyleyerek dört devlete bir Rusya ve Fransa bulunuyor. O vakit mümkün mertebe bize kanâ'at verecek derecede mes'eleyi halledecektir. Rusya bunu hissederek Şâkir Paşa'yı ser-müfettiş tanıttırmak için Ermenilere pend ü nasîhat etti. Buna muvaffak olmadı. İğtişâşâtdan sonra Ermenilere hareket teskîn için nasîhat veriyor. Fakat bu noktaya dahi muvaffak olamayacağı bedîhî ve âşikârdır. Bunun netîcesi ne olacaktır. Balkan'da olduğu vechile bir gün düvel-i mu'azzama meydana atılacaktır. Ol vakit yalnız hey'ât-ı sefârâtın takdîm ettiği lâyiha ile iktifa etmeyeceğiz. Bu Agonie zamanında Ermeni mes'elesi'nin arzu olunduğu vechile hallolunması istenildiği hâlde Ermeni cemâ'atı hiç bir şeyden ihâfe etmeyip dâima ileri varmalıdır. Benî beşerin kan-ı seylâbları demir kalbli diplomatları âzâdlık için fedâ-yı cân ettiklerini takdîr ve müdâhaleye mecbûr edebilir. Ve eğer bu hâlde dahi Ermeni cemâ'ati kendi ölmüş olur. Biz dâima söylüyoruz. Politika üzerine emniyyet etmemeli. Diploması, âlem-i nâsın âzâd olunmasını istemiyor. Ancak ahâlî tarafından gösterilen büyük nümâyişler bunları mecbûr edebilir. Çok vakit dahi ahâlîyi aldatmak için entrikalar çeviriyorlar. Aldanmamalı. Eğer biz teskîn olsak diplomasinin istediği dahi budur. Fakat biz umûm memleketi iğtişâşâtd-ı dâimî içinde bırakır isek bir gün müdâhaleye mecbûr olurlar. O vakit biz işimizi biliriz. Tekrâr ve tekrâr Ermeni cemâ'atini da'vet ediyoruz. Eğer bu noktadan ellerinden geldiklerini dirîğ ederler ise ol vakit târîh-i insâniyyet huzûrunda hâ'in-i vatan nâmıyla meşhûr olacaklarına aslâ şübhe etmesinler. Bu kadar şehidlerimizin kanları, birâderlerimizin dökmüş olduğu kanları, hemşirelerimizin göz yaşlarını unutarak beyhûde geçireceğimiz mal ve canımızı, ırz ve nâmusumuzu pây-mâl eden, memleketleri mezâristâna çeviren o vahşî, barbar canavara yine tâbi' ve mutî' olacak mıyız? Halâslık râhını açan kan seylâblarıdır. Ondan korkmayalım. Kanlara, ateşlere, ölüme karşı dil-i hoşnûdîyle koşalım. Zîrâ hayâtımızı orada bulacağız. Ne vakte kadar bu hâle dûçâr olacağız? [397] Sâbit-i kadem olarak ileri gidelim. Silk-i celîlimiz olan meydandan geri durmayalım. İleri... Zâr ve intikâmımızı hasımlarımızdan almak için Ermeni cemâ'ati hiç bir şey dirîğ etmeyecektir. Milel-i müteferrika ve akvâm-ı muhtelif miyânelerinde ol vakit yalnız serfirâzınıza biliriz ve eğer geri durur isek o vakit umûm dünyanın nefret ve takbîhine ve kavm-i cedîdimizin ebedî la'netlerine bi-hakkın kâ'il ve mazhar olacağız.

Numara 6

21 Mart Sene 96 Târihli Hınçak Gazetesi Tercümesidir

Daily Chronicle nâm İngiliz gazetesinin beyân ettiği gibi İzzet ve Nâzım'ın tahrîk ve teşvîkiyle Sultan, İzmirliyan Patriği azl etmeye çalışıyor. İstanbul muhbirimiz dahi Ermeni mu'teberânından bir kaç Bâb-ı Âlî'nin patrik aleyhinde olduğunu hissederek Meclis-i Umûmî'ye bu bâbda teklîfât icrâ etmişler ise de Meclis-i Umûmî bi'l-ittifâk reddetmiştir diye yazıyor. Ermeni tüccâr ve sarrâfânından bir kaç dahi ihtilâl nâmına olarak kendilerinden para talep ediyorlar gibi desîselerle bunlara hem-efkâr bulunuyorlar. Bunların maksadları birdir. Şöyle ki; erbâb-ı ihtilâlin harekâtını lağv ile millet mes'elesini lağv etmekten ibârettir. Ermeni sarrâfânından dahi İzzet'leri ve Nâzım'ları nefretlerle görmeğe kavî sebepleri olduğu hâlde, bu mebhasda bir birine birâderâne el uzatıyorlar. İzzet'lerin ve Nâzım'ların bu sirkatleri ma'lûmdur. Bunların kalbleri acaba Fırat nehrinden Vasfor'a kadar dökülen bu kadar kanlardan ve vatandaşlarının âh u feryâdlarından müte'essir olamıyor mu? Yıldız kasabhânesinden ne afv ve istirhâm ediyorlar. Bunlar umûm milleti mezâristân politikasına sevk ediyorlar. Acaba başka bir patrik intihâb ederler ise ne menfa'at hâsıl olur. Bu menfa'at-perver adamların hâllerinde ne tebeddülât vukû' bulacaktır. İhtilâl cem'iyetlerinin teşkiline İzmirliyan sebep değil, Türk Hükûmetinin Ermenileri mahv etmek hakkındaki politikasıdır. Patriklerin bu işlerde medhalleri yokdur. Nersis'in vefâtından sonra [398] ihtilâlcilerin hareketleri kesb-i sükûnet edebildi mi? 1895 Temmuzunun onbeşinci günü zuhûr eden Kumkapı vak'asında İzmirliyan patrik değil idi. Ermeni rûhânîleri Aşıkyan'ın ismini badarak içine atmak hakkındaki karârları zamanında yine İzmirliyan patriklikde değil idi. İzmirliyan re'îs-i rûhânî olup kan dökülmesini arzu etmiyor. Fakat paraya ve nişânlara dahi mâ'il değildir. İhtilâlcileri tahrîk ve teşvîk etmiyor. Fakat Sultanın ayaklarını da pûs eden değildir. Bunun için Ermeni cemâ'ati İzmirliyan'ı hürmetlerle kabul ediyor. İzmirliyan ihtilâlcisi değildir. Yalnız kendi vazîfesini îfâ eder. Bu patrik isti'fâ etse bile yerine Sultanla hem-efkâr bir patrik intihâb olursa ne hâsıl olacaktır. Aşıkyanlar ve Maksudlar ihtilâllere karşı bir sed çekebildiler mi? Yok. Milletın esâslı tebeddülâtı patriği değiştirmekle ve ibrâz-ı teşekkürde değildir. Bu ümîdle yaşayanlar me'yûs olacaktır. Yâ âzâdlık nereden gelecektir? Harekât-ı ihtilâliyyeden. Fi'l-hakîka çok mazarrâtımız oldu. Dehşet-engîz bir hâle dūçâr olduk. Fakat yarım asırdan beri ne kadar telefâta tesâdüf olunmuşdur. Ermenistan'ın hâli ne vakit dehşetli olmamışdır. Şu kadar bir fark var ki, evvelleri me'yûs olarak ricâ ediyorduk, şimdi bir ümîd olarak muhârebe ediyoruz. Ermeni ihtilâlcileri kendi hesablarını iyice tesviye ediyorlar. Onların sâyelerinde memâlik-i Osmâniyye tahrîb olunuyor. Mâliyece ve emniyetce [ve] nâmusca müflis bir devlet hâline getiriliyor. Bu iğtişâşât yalnız Ermenilerin değil, Müslümanların da gözlerini açdı. Bunlar şimdi görüyorlar kimlerin tahrîk ve teşvîkiyle Yıldız bu emri verdi. Lubonof'ların ve Nildof'ların ve bu gibi gölgeleri bu kadar barbarlıkları setr

ediyor. Üçüncü Aleksander ve İkinci Nikola'nın tahrîk ve teşvîkiyle bu hasârâtın zuhûr ettiğini anlamak için meşhûr bir diplomat olmak îcâb etmez. Sason vak'asından sonra müşevveş hâlde bulunan Osmanlı milleti Ermeninin bir kılına el uzatmağa muktedir mi idi? Bunun mu'âvini kimdir? Rusya'dan mâ'adâ Sultan ne ettiğini biliyordu. O vakit Nikola'nın etekleri altına ilticâ etmeğe mecbûr oldu. Ortadoks çarının kucaklarındaki Müslümanların halîfesi Buhâra emîri olacaktır. [399] İslâm ve Hıristiyan me'yûs ve müşevveş bir hâldedirler. İkisi dahi şimâl ayısının pençe-i cebr ü kahrına uğrayacaklar. İkisinin dahi hayatları gâ'ib olmuştur. Bu mühim vak'a esnâsında millet nasıl teşekküre şâyândır ki Eylülün onsekizinci gününde Zeytun'da i'lân-ı isyân ile politika nokta-i basîreti olarak umûmun bu tehlikesini ifşâ eyledi. Bu vakitlerde patriği azl etmeğe çalışıyorlar.

Numara 7

2 Nisan Sene 96 Târihli Hınçak Gazetesinin Sûret-i Mütercimesidir

Patriğin azline dâir hey'et-i vüzerânın ictimâ'-ı ahîrinde iki büyük mes'ele üzerine meşveret edilmiştir. Birisi Mısır mes'elesi, diğeri patriğin azlıdır. Meclis-i Umûmî ve Meclis-i Rûhânî, patriğin vermiş olduğu isti'fâyı bi'l-ittifâk reddetmişler, yalnız Meclis-i Umûmî kararıyla patrik azl olunabilir diye karar-gîr olmuştur. Hâl-i hâzırda Meclis-i Umûmî akd-ı ictimâ' edemez. Noryanlar ve Abraham Paşalar istedikleri gibi çalışsınlar, beyhûdedir. Times gazetesine keşîde olunan bir telgrafnâme me'âline nazaran, Sultan patriği azl ettirene on bir lira va'ad etmiştir. Bu altın yağmuru içinde Noryanlar ne kadar entrikalar çeviriyorlar. Van'da Bogos piskoposun mes'elesinin ibtidâsı olmadığı gibi netîcesi dahi olmayacaktı. Ecdâdımızdan Van'da bir Bogos mes'elesi var, işitiyor idik ve bu mes'ele şimdiye kadar devâm ediyordu. Buna dâir yeni bir söz söylemek Hınçakın vazîfesi idi. Bir vakit Tiflisme neşr olunan Migo cerîdesi Bogos Piskopos'a Baron Bogos dedi. Patrikhâne tarafından bu hicviyeyi kaleme alan şâir celb olunarak îzâhât istenilir. Evet piskoposu ahâlî intihâb ettiği gibi, ol mukaddes mertebeden dahi ahâlî tenzîl edebilir, diyor. Seneler geçti ahâlî biraz daha ileri vardı. Baron Bogos, Şeyh Bogos ta'bîr etmeğe başladı. Bu iki kelime Bogos'un ne olduğunu beyâna ta'rîf kâfîdir. Son vakitlerde Patrikhâne bu şeyhe bir emirnâme irsâl ederek [400] bu gibi nâzik bir vakitte ahâlî başına yine bir felâket getirmemesini ihtâr eyledi. Fakat bu kadar kanların dökülmesini gördüğü gibi hükûmet-i mahalliyye vâsıtasıyla gayr-i meşrû' olarak Van murahhaslığına ta'yîn için intihâb-nâmesini Patrikhâne'ye gönderip murahhasa olmak niyetinde idi. Eğer Hınçakistlerin Van'da bulunan şu'besi tarafından şeyhin ömrü bir netîce-i vahîme ile intâc edilmiş idi. Kim bilir başına ne felâketler gelecekti. Beyne'n-nâs bir meşhûr darb-ı mesel vardır: Sonumuz hayırlı. İşte Şeyh Bogos'un vefâtı bundan ibâretidir.

Zeytun'da Teşkilât-ı Cedîde

Remzi Paşa'nın zîr-i idâresinde olarak yüz on bini mütecâviz bir kuvve-i askeriye dört mâh mütemâdiyen Zeytunlular üzerine hücum edip, on üç bin asker telef ettikten sonra, Sultan mağlûb olacağını hisseyledi. Avrupa düvel-i mu'azzama sefâretlerine mürâca'ata mecbûr oldu. Haleb konsolosları Zeytun'a gittiler. Zeytunlular Hınçakistlerden Agasi Abah ve Haraciya'yı muhâbereye me'mûr intihâb eylediler. Âti'z-zikr maddelerden mürekkebi bir musâlaha akd olunmuştur. Sultan dahi tasdîk etmiştir.

Evvelen : Zeytun'da bulunan Hınçakistlerin altı re'îsi Avrupa altı düvel-i mu'azzamasının taht-ı himâyelerinde olarak taşraya azîmet edeceklerdir.

Sâniyen ve Sâlisen : Sefîrler işbu Hınçakistleri kendi tebe'alari gibi taht-ı himâyelerine alacaklar ve buna dahi bir ta'ahhüdname tahtîm edeceklerdir.

Râbi'an : Umûmî afv olacaktır.

Hâmisen : Kaymakamı Hıristiyan olacaktır ve düvel-i mu'azzama re'yiyle intihâb olunacaktır.

Sâbi'an : Yüz bin Osmanlı lirasını mütecâviz bakâyâyı te'diye etmedikleri gibi, beş senelik vergiden dahi âzâde olacaklardır.

Sâminen : Hâl ve vakte nisbeten vergileri tevzî' olunacaktır.

[401] Tâsi'an : Zeytunluların emniyet-i cân, ırz ve malları altı düvel-i mu'azzama tarafından taht-ı te'mîne alınacaktır.

Aşr ve Hâdî aşr : Zeytunlular tarafından gasb olunan martini tüfenkler istirdâdı.

Sânî aşr : Devlet-i Aliyye tarafından tahrîb olunan asker kışlası ta'mîr olunacaktır.

Sâlis aşr : Ordu-yı hümayûn Zeytun'u terk edecektir. Zeytun'un muhâfazası-çün bir tabur kalacaktır. Fakat bunların Zeytunlular[ın] dâhilî işlerine müdâhale etmeğe hak ve selâhiyetleri olmayacaktır.

Râbi' aşr : Avrupa hey'etleri bu maddeler icrâ olunmadıkça Zeytun'dan gitmeyeceklerdir.

Hâmîs aşr : Mersin'de konsoloshâneler te'sîs olunup bunların işleri de işbu lâyiha'nın icrâsına nezâret etmekten ibâret olacaktır.

Sâdis aşr : Bu lâyiha Zeytun şehrinden mâ'adâ [boşluk] pâre Ermeni ve Müslüman karyelerinde icrâ olunacaktır. Zeytun'daki bâlâda isimleri muharrer Hınçakistler ru'esâsının Londra'ya gittiklerine dâir bir bend dahi vardır. Bunlar tarafından Zeytun'un i'lân-ı isyânı ser-levhası mufassal bir makâleyi dahi hâvîdir.

Mâbeyn-i Hümâyûn-ı Cenâb-ı Mülûkâne Başkitâbet-i Celîlesi'nden Vârid Olan 17 Temmuz Sene 1312 Târih ve Bin Sekiz Yüz Altmış Numaralı Tezkire-i Husûsiyye Sûretidir

İki-üç günden beri Londra ve İsviçre'deki Ermeni fesâd komiteleri erkânından muvakkaten Paris'e gelen eşhâs ile oradakilerin hafiyen müzâkerâtda bulunup Makedonya ve Girid işlerinden dolayı zamanı müsâ'id add ile İstanbul ve Galata'da bir arbede çıkarmak esbâbını tehyi'e ile meşgûl oldukları ve ahîren Paris'e gelip iki-üç gün Terminos Oteli'nde kalan ve iki gün evvel Petersburg'a giden Rusyalı Terdorof nâm Ermeni ile Paris'de bulunan Eknayan ve Rafael Mergusyan ve Eskinhosa gibi ağniyâdan bu uğurda [402] sarf olunmak üzere epeyce para topladıkları ve bu vak'ayı şu üç-beş gün zarfında îkâ' edebilmek ümîdinde buldukları ve geçen vak'ada Kumkapı ve Beyoğlu ve Galata kiliselerinde terâküm eden silâhlardan kısm-ı küllîsi ahîran Ermenilere hafiyen dağıdılmış olduğu gibi, kalanların dahi el-yevm pey-der-pey dağıtılmakta idüğü ve İstanbul'daki komite erbâbına Ermeni esnâfının yine dükkânları kapatmaları için emir gönderildiği ve İstanbul'da Jön Türkler tarafdarânının dahi Ermenilerle beraber kıyâm edecekleri ve Avrupa'da bulunan ba'zı eşirrâ-yı fesedenin Ermenileri teşvîk etmekte ve onları mu'âvenet ve müzâheret için İstanbul'daki ahbâblarına mektuplar göndermekte oldukları ve İstanbul Ermenilerinin Erravelik nâm gazete nüshaları arasına Hınçakların İngiltere'de tab' ettikleri muzırr gazete nüshalarını sıkışdırıp dağıtmakta oldukları istihbâr kılındığı Paris Sefâret-i Seniyyesi'nden telgrafla arz ve iş'âr kılınmış ve mahall-i emn ü âsâyiş ednâ bir hâl-i gayr-i marzî zuhûru mûcib-i mes'ûliyyet-i şedîde olacağından, ona göre leyl ü nehâr iltizâm-ı kemâl-i intibâh ve dikkatten geri durulmaması lüzûmunun ekîden teblîğine ve kiliselerde kalan esliha hakkında celb-i nazar-ı dikkate ber-mantûk-ı emr ü fermân-ı hümâyûn-ı cenâb-ı hilâfet-penâhî müsâra'at edilmiş olmağla.

Üsküdar ve Beyoğlu Mutasarrıflıklarıyla İstanbul Polis Müdürlüğü'ne ve Jandarma Kumandanlığı'na ve Karakolhâneler Müfettişliği'ne

Mâbeyn-i Hümâyûn-ı Cenâb-ı Mülûkâne Başkitâbet-i Celîlesi'nden şeref-vârid olup, sûreti bâlâda muharrer bulunan 17 Temmuz sene 1312 târih ve bin sekiz yüz altmış beş numaralı tezkire-i husûsiyye ile teblîğ buyurulan irâde-i hikmet-ifâde-i hazret-i hilâfet-penâhî hükmi-âlîsi derhâl îcâb edenlere ta'mîmen teblîğ ve izbâr edilmiş olmağla idâre-i aliyyelerince ber-mantûk-ı emr ü fermân-ı hümâyûn tekayyüdât ve tecessüsât ve bi'l-etrâf mütemâdiyen îfâ-yı tarassudât ve tefahhusât olunup, zinhâr hiç bir taraftan mahall-i emn ü âsâyişi ednâ bir hâl-i gayr-i marzî zuhûruna bu bâbdaki mes'ûliyyet-i şedîde nazar-ı dikkate alınarak kat'iyyen meydan ve imkân bırakılmaması kemâl-i ehemmiyyetle tavsiye ve ihtâr olunur.

[403] Üsküdar ve Beyoğlu Mutasarrıflıklarıyla İstanbul Polis Müdürlüğü'ne ve Jandarma Kumandanlığı'na ve Karakolhâneler Müfettişliği'ne Yazılan 18 Temmuz Sene 1312 Târihli Tezkirenin Sûretidir

Zâbıta ta'kîbât ve mu'âmelâtından kurtulmak için Ermeni erbâb-ı fesâdı ru'esâsının başlarına şapka giyerek ecnebî sûretinde görünmekte oldukları gibi, komiteler efrâdına dahi bu usûlü ta'mîm edecekleri ve bir uygunsuzluk çıkaracakları vakit ekseriyetle şapkalı bulunacakları istitlâ'ât-ı mevsûkadan olmasıyla ve bu sûret diğer tezkire-i âcizânemde mufassalan beyân olunan mehâzîr-i azîmeyi dâ'î olacağından, zâbıtaca bu iş için müsta'id me'mûrlar ta'yîniyle şapkalı Ermenilerin ta'kîbi ve hüviyet ve tâbi'iyetlerinin hafiyen tahkîki ve tebe'a-i Devlet-i Aliyye'den olduğu hâlde şapka giyinmiş ve ahvâli dâ'î-i şübhe bulunmuş olanların bi't-tahkîk mefseleti tebeyyün ettirilerek hakkında mu'âmele-i lâzıme icrâsı, fakat bu işin derkâr olan ehemmiyyetine mebnî tebe'a-i ecnebiyyeden bulunan Ermenilerin şapka giymesinden dolayı bilâ-sebeb tevkîf envâ'-ı şikâyatı dâ'î olacağından, bu bâbda ziyâdesiyle iltizâm-ı dikkat olunması mevdû'-ı dirâyet ve himmet-i aliyyeleridir.

Üsküdar ve Beyoğlu Mutasarrıflıklarına ve İstanbul Polis Müdürlüğü'ne ve Dersa'âdet Jandarma Alayı Kumandanlığı'na ve Karakolhâneler Müfettişliği'ne 18 Temmuz Sene 1312 Târihli Yazılan Tezkire Sûretidir

Ermenilerin Girid ve Makedonya vukû'âtından bi'l-istifâde İstanbul ve Galata'da bir uygunsuzluk çıkaracaklarına dâir Paris Sefâret-i Seniyyesi'nin telgrafla vukû' bulan arz ve iş'ârı üzerine tedâbîr-i mâni'asının ittihâz ve icrâsı hakkında isâbet-efzâ-yı sünûh ve sudûr buyurulup, dünkü tezkire-i âcizî ile teblîğ olunan emr ü fermân-ı hûmâyûn-ı cenâb-ı hilâfet-penâhî mantûk-ı münîfi vechile icrâsı lâzım gelen tedâbîr ve tekayyüdâtın en mühimmi çünkü vukû'âtın gece veyâ gündüz zuhûra geleceği ma'lûm bulunmadığı cihetle, tekayyüdât-ı inzıbâtıyyenin gece ve gündüz bilâ-fâsıla idâmesi ve Ermeniler tarafından her hangi vakitte ve mahalde bir uygunsuzluk çıkarılmak istenildiği anda vukû'una meydan verilmeksizin hemen zuhûr edeceği [404] mahalde basdırılmak ve tevessü'üne kat'ıyyen meydan bırakılmayarak ve erbâb-ı fesâd tarafından teşhîr-i silâh edilecek olur ise, fakat sû-i isti'mâl edilmemek şartıyla bi'l-mukâbele isti'mâl-i silâh ile mütecâsirler hemen derdest edilerek uygunsuzluğun önü alınmak maddeleri olduğundan, beyân ve îzâha hâcet olmadığı üzere erbâb-ı fesâdın vukû'ât çıkarmaktan maksadları pâ-yı taht-ı saltanat-ı seniyyede emniyyetin fıkdanını Avrupa'ya i'lân ile müdâhalât-ı ecnebiyyeyi da'vet olup, bir kaç mahalde ufak tefek bir kaç vukû'âtın zuhûru ile sekene-i pâ-yı tahtın dûçâr-ı dehşet edilerek, bu maksad-ı mel'ûnânenin istihsâli ba'îdü'l-ihtimâl olmadığından ve Hudâ-nekerde böyle bir hâlin pek vahîm ve netâyic tevlîd edebileceği derkâr bulunduğundan, zâbıtaca ednâ kayıtsızlık pek azîm mes'ûliyyeti

dâ'î olduğu gibi, bu işte hüsn-i hizmet ve gayretleri görülecek olanların sâye-i inâyet-vâye-i cenâb-ı pâdişâhîde mazhar-ı mükâfât olacakları dahi tabî'îdir. Zâbıtaca en ziyâde şâyân-ı dikkat olmak lâzım gelen mevâddan biri de erbâb-ı fesâdın uygunsuzluk esnâsında kuvve-i zâbıta ve askeriyyeyi yanlış yollara sevk etmek için şimdiden ekserîsi şapka giymekte ve ba'zısı İslâm kıyâfetinde bulunmakta olup, Hudâ-nekerde bir vak'a zuhûrunda Ermeni erbâb-ı tecâvüzü miyânında şapkalılar dahi bulunması i'tibârıyla ecnebîler hakkında bir yanlışlık vukû'a getirilmemesi ve Ermenilerin İslâm kıyâfetiyle ba'zı ecânibe ta'arruz ve tecâvüzde bulunmaları da ihtimâlden ba'îd olmadığından, bu cihete dahi ziyâdesiyle dikkat olunması, ve'l-hâsil ecnebî olsun yerli olsun, ahâlînin uygunsuzluğa müdâfa'a sûretiyle dahi karıştırılmayarak, sâye-i kudret-vâye-i cenâb-ı hilâfet-penâhîde kuvvet ve mu'âvenet-i askeriye zâbitanın ihtiyâcından pek çok fazla olduğundan ve zâten her yerde sık sık askerî kolları gezdirildiğinden, her hangi noktada bir uygunsuzluk vukû'u hissölündüğü dakîka en yakın karakola mürâca'at edilerek işin dağdağsızca önü alınması ve bu bâbda geceli gündüzlü müteyakkızâne davranılması zımında ma'iyet-i aliyyeleri me'mûrlarının anlayabilecekleri lisân ile kendilerine ta'lîmât ve îzâhât i'tâsı ve mugâyir-i marzî-i âlî en küçük bir uygunsuzluğa meydan bırakılmaması mevdû'-ı himem-i aliyyeleridir.

[405] Dâhiliye Nezâret-i Celîlesi'nden Vârid Olan 17 Temmuz Sene 1312 Târih ve Dört Yüz Seksen Numaralı Tezkire Sûretidir

Hayyen elde edilen iki Ermeni şakîsi tarafından biri Mahmûdî'de fevt olup, üçünün Van'da buldukları ihbâr olunan dört nefer ru'esâ-yı eşkiyâdan ikisinin derdest edildiği Van vilâyeti vekâlet-i behiyyesinin iş'ârı üzerine 8 Temmuz sene 1312 târihli tezkire-i âcizânemle beyân ve izbâr olunmuş idi. Üçüncüsü olan Nühüs oğlu Magardıç'in dahi derdest olunarak cihet-i adliyyeye tevdi' kılındığı vekâlet-i müşârun-ileyhâdan bu kerre alınan telgrafnâmede iş'âr kılınmağın, Tesrî'-i Mu'âmelât Komisyonu ifâdesiyle beyân-ı hâle ibtidâr olundu.

Van Vilâyeti Polis Ser-komiserliği'nden Alınan 20 Temmuz Sene 1312 Târihli ve Şifreli Telgrafnâmenin Halli Sûretidir

Vukû' bulan iğtişâşâtda Van'dan firâr eden Ermeni eşkiyâsından Mahmûdî'nin Sâlhâne Dağı'nda itlâf olunup komite nâmına Re'is Bedros üzerinde derdest olunup takdîm kılınan mühür, zuhûr eden evrâk mundericâtından anlaşılan Ermeni Taşnakyan Komite Re'islerinden Simonyan Mardo, Keşişyan Mıgırdıç ve Şakayan Dikran, sâbık Vâli Bahri Paşa'nın hafiyeye ve muhbiri olan [406] mühtediyye Zeyneb Hâtun'un ihbâr ve irâ'esiyle derdest olunarak ve mezbûre Ermenilerin gâyet nefretlerini kazanıp iğtişâşâtda eşyâsını yağma ederek kendisini telef edeceklerinden firâr edip Ermeni erbâb-ı mefsedeti hakkında ba'zı ihbârât-ı mühimmede bulunup husûsî olarak hâneme

gelip ifâde etmekte olduğu ve netîce-i madde tahkîk edildikde arz ve vilâyete dahi vermiş olduğu ihbârât tafsîlen ma'lûmât verildiği ma'rûzdur.

[407] Dâhiliye Nezâret-i Celîlesi'nden Vârid Olan 23 Temmuz Sene 1312 Târih ve Beş Yüz Dört Numaralı Tezkire Sûretidir

Van'dan firâr edenlerle Selmas Ermenilerinin birleşip on bin nüfûs kadar bir cem'iyet teşkîl ettikleri ve fırsat bulurlar ise hudûd-ı hâkânîyi tecâvüz edecekleri Hoy ve Selmas şebenderliklerinden bildirildiğinden ve Rusya'dan kırk-elli kişilik bir Ermeni çetesinin hudûdu tecâvüzle Karabulak kordonuna tasallut etmek ve bu sûretle Bâyezîd'de bir karışıklık zuhûra getirmek fikrinde buldukları istihbâr edildiğinden bahisle, vilâyetce ittihâz olunan tedâbîre dâir bu kerre Erzurum vilâyet-i celîlesinden alınan telgrafnâme üzerine cânib-i vilâyete vesâyâ-yı mukteziyye îfâ olunmuş olmağla, Tesrî'-i Mu'âmelât Komisyonu ifâdesiyle berâ-yı ma'lûmât iş'âr-ı keyfiyyete müsâberet kılındı.

Dâhiliye Nezâret-i Celîlesi'nden Alınan 22 Temmuz Sene 1312 Târih ve Dört Yüz Doksan Yedi Numaralı Tezkirenin Sûretidir

Kirkor Agop, Bedros Potu David'in Agop ile Arslan ve sa'lepçi Karabet nâm şahısların Ermeni Komitesi tarafından gördükleri teşvîk ve mu'âvenet üzerine Rusya'ya ve oradan hudûd-ı hâkânîyeyi tecâvüzle memâlik-i mahrûsa-i şâhâneye girecekleri ve bunların cümlesi genç olup, Komiteden verilen emir üzerine milletdaşlarına iltihâk ve müttehiden hareket edecekleri tahkîk ve istihbâr olduğunun Varna Tüccâr Vekâletinden iş'âr kılındığı Hâriciye Nezâret-i Celîlesi'nden izbâr olunmasına mebnî, îcâb eden vilâyâta icrâ-yı vesâyâ edilmiş olduğundan, Tesrî'-i Mu'âmelât Komisyonu ifâdesiyle beyân-ı keyfiyyete mübâderet edildi.

Dâhiliye Nezâret-i Celîlesi'nden Vürûd Eden 27 Temmuz Sene 1312 Târih ve Beş Yüz On Yedi Numaralı Tezkirenin Sûretidir

Erzurum ve Van vilâyetleri ahâlîsinden ve fesededen on Ermeninin Rusya cihetinde Soğanlı ormanı ittisâlinde Sığaç nâm cebelde [408] Rusya devriyeleri tarafından derdest olunarak üzerlerinde bir takım evrâk-ı fesâdiyye zuhûr etmesiyle Kars'a gönderilmek üzere buldukları Karakilise kordon me'mûrluğunun kumandanlıktan mevdû' jurnalinde gösterildiği Erzurum vilâyet-i celîlesinden şifreli telgrafla iş'âr kılınmağla, Tesrî'-i Mu'âmelât Komisyonu ifâdesiyle beyân-ı ma'lûmâta ibtidâr kılındı.

Van Vilâyeti Polis Ser-komiserliği'nden Vârid Olan 30 Temmuz Sene 1312 Târih ve Şifreli Telgrafnâmenin Hallidir

Mahmûdî kazâsının Selhâne Dağı'nda itlâf edilen yüz seksen altı kişi miyânında bulunan “Taşnaksâğan” Komitesi Re'îsi Bedros'un üzerinde zuhûr eden evrâk arasında Dersa'âdet Hınçak Komitesi'nden gönderilmiş eczâlî bir mektup elde edilmiş ve me'âli ise Van Vâli Mu'âvini Stepan Efendi Dersa'âdet'de bulunduğu müddetçe Hınçak Komitesi'ne mu'âvenet eylediği gibi, Van'da bulunan Hınçak Komite hey'etinin mürâca'atı vukû'unda mu'âvenet edeceği tarafından ta'ahhüd edilmiş olduğundan ibâret bulunmuş ve zikr olunan mektup makâm-ı vilâyete verilmiş olduğu ma'rûzdur.

Taraf-ı Sâmi-i Hazret-i Sadâret-penâhîden Havâle Buyurulan 20 Temmuz Sene 1312 Târihli Tezkire-i Ser'askerînin Sûretidir

Zeytun'da Nezret Çavuş nâmına Kayseriyye'den gelen bir mektupda komiteye fevka'l-had fedâkârlıkta bulunan küçük Hasan'ın derdest edildiği ve böyle hidemâtı sebkat etmiş bir adamın dûçâr-ı mücâzât-ı şedîde olması yakışmayacağından Kayseriyye re'îs ve hâkim ve a'zâsına rüşvet verilmek üzere yüz lira bulunup gönderilmesi ve şâyed gönderilmediği takdirde dörtler ve yedilerin hayatı tehlikede bulunduğu iş'âr kılındığına ve Sivas İttihâd Komitesi mührüyle ve 23 Haziran sene 1312 târihiyle Zeytun ağalarına mevrûd mektupda da Sivas'da [409] bulunan komiteye Kayseri ve Yozgad'dan üç yüz kadar piyâde ve süvârînin inzimâm eylediğinden ve bunların bir kısmı mahallî hükûmetini işgâle kâfi bulunduğu cihetle diğer kısmının da Zeytun'a gönderilmesi mukarrer idüğünden hangi tarîkden ve ne sûretle gelmeleri eslem ise ona göre hareket etmek üzere bir iki kılavuzun irsâli ve Zeytun havâlîsindeki asâkir-i şâhânenin mikdârıyla işgâl ettikleri mevâkı' hakkında ma'lûmât i'tâsı ve Zeytunluların kendilerine ittibâ' edip etmeyeceklerinin bildirilmesi dermiyân kılınmış idüğüne ve Zeytun ağaları tarafından dahi: “Bizim çektiğimiz bize kâfidir. Onlar arzu ediyor ise buldukları mahalde fesâd çıkarsınlar.” zemîninde cevâb verdikleri icrâ edilen tahkîkâtdan anlaşıldığına ve ta'mîk-i tahkîkâta devâm edilmekte olduğuna ve Samsun'a tâbi' Çarşamba kazâsının Kapıkaya ahâlîsinden olup mahbesden firâr etmiş olan Minas'ın başına üç yüz elli kadar avene toplayarak Sivas ve Merzifon'la muhâbere etmekte olduğu ve o taraflarda bir fesâd çıkarmak istediği istihbâr kılındığına dâir Haleb ve Adana Fevka'l-âde Kumandanlığı'ndan vârid olan üç kıt'a telgrafın sûret-i mahlûleleri manzûr-ı sâmi-i dâver-i efhamîleri buyurulmak üzere matviyyen takdîm kılınmış ve Sivas ve Kayseriyyece marzî-i âlîye muhâlif bir hâl ve hareket vukû'a getirilmemesi esbâbının istikmâliyle beraber merkûm Minas ile avenesinin istîsâllerindeki emrinde mahallince tedâbîr-i lâzime ittihâz olunmadığının Samsun Kumandanlığı'yla bi'l-muhâbere netîcesinin bildirilmesi zımında Dördüncü Ordu-yı Hümâyûn Müşîriyyet-i Celîlesi'ne bâ-telgraf vesâyâ-yı lâzime îfâ kılınmış olmağla, ol bâbda.

Dâhiliye Nezâret-i Celîlesi'nden Vârid Olan 28 Temmuz Sene 1312 Târih ve Beş Yüz Yirmi Üç Numaralı Tezkirenin Sûretidir.

Yozgadlı kuyumcu Stefan'a gönderilen tehdîd-âmiz mektupda Ermeni şirket-i fesâdiyyesi nâmına yirmi lira talep olunması üzerine merkûm Stefan hükûmet-i mahalliyyeye mürâca'at etmekle fâ'illeri derdest olunarak cihet-i adliyyeye tevdi' olunduğuna dâir Ankara vilâyet-i celîlesinden alınan tahrîrât melfûf polis jurnalının sûreti Tesrî'-i Mu'âmelât Komisyonu ifâdesiyle berâ-yı ma'lûmât leffen irsâl kılınmağın, ol bâbda.

Polis İdâresinden İ'tâ Olunan Takrîr Sûretidir

[410] Müsted'î-i merkûm Stefan'ın işbu istid'âsı ve irâ'e eylediği Ermenice yazı ile muharrer ve bâlâsında tüfenk ve kılıç ve tabanca sûretiyle arma taklîdi mektup bi'l-mütâla'a sûret-i ifâdesine mürâca'at olundukda merbûten takdîm kılınan ifâde-i evveliyeleri mütâla'asından keyfiyyet anlaşılacağı vechile Eskipazar Mahallesi'nden attâr Mıgır oğlu Aris ve terzi Hacı oğlu Artin ve Civelek oğlu Artin ve Delvetyan Ohannes ve Sahak oğlu Kazaros, Ermeni erbâb-ı fesâdından bulunup içlerinden terzi Hacı oğlu Artin alacaklı ve Delvetyan Ohannes vekil diğer Artin ve Aris ve Kazaros dahi şâhid olarak gûyâ istimâ' eden kimseler hukûk-ı âdiyyeden zannetmek desîsesiyle sahte olarak miyânelerinde bir kıt'a alacak senedi tanzîm ile komite şirket-i fesâdiyyesi nâmına hafiyen yirmi lira talep eylediklerini ve kendisi cevâb-ı muvâfakat vermemiş ve mûmâna'at eylemiş ise de yevmiye tazyîk ve icbâr eylediklerinden bi'z-zarûre meclis-i rûhânîye mürâca'at edip mezkûr meclisce dahi lede't-tahakkuk sened-i mezkûrun sahte olduğu anlaşılacak def' edildiği ve kendi bacanağı bulunan mahalle-i mezkûreden Papas oğlu Aleksaniyos da fesede-i merkûme taraftarı bulunarak bir takım tehdîd ile talep olunan paranın verilmesini teklîf edip ve Tuzkaya Mahallesi'nden Demircibaşı oğlu Toros dahi kuyumcu Bedros oğlu Santar vâsıtasıyla iki lira versin de bâ-sened kendisinden talep ettikleri para ve senedinin sahte olduğu ve hakîkat-i hâli bildireceğim diye kendisine cezâ eylediğini ve ona da muvâfakat etmeyerek işiyle meşgûl bulunmakda iken geçen Nisan ayının otuzbirinci günü bâlâda arz olunan resimli ve zîri Akrep Ocağı ve hurûf ile Delvetyan Ohannes imzâlı komite nâmına sû-i kasta dâir tesmîm ve tasavvur edilmiş olan mektubu fesede-i merkûme tertîb ederek an-asıl Yozgadlı olup Köhnegir karyesinde mukîm kalaycı Sarı Ohannes mahdûmu Yozgad'da bulunan onbir yaşındaki Karnik nâm çocuğuna içlerinden attâr Mıgır oğlu Aris vererek kendisine göndermiş olduğunu ve mezkûr mektup komite şirketi nâmına bir mektup olduğundan havf edip hükûmete mürâca'atla hukûkunun muhâfazası istihâmında bulunduğunu ifâde eylemesi üzerine mütecâsir-i merkûm Artin ve diğer Artin ve Aris ve Kazaros ve Ohannes bi'l-celb alacak sâhibi olan terzi Hacı oğlu Artin evvelen isticvâb olundukda bundan beşbuçuk sene mukaddem Kânûn-ı sâni içinde kış hükmünü icrâ eylediği esnâda geçende vefât

eden Eskipazar Mahallesi'nden Feraç oğlu Karabet nâmına müsted'î Stefan'a kendi hânesinde gece saat birbuçuk râddelerinde sırf lira-yı Osmânî olarak iki bin [lira] istikrâz edip merkûmûn Aris ve Civelek oğlu Artin [411] ve Sahakyan Kazaros da hazır ve senedde şâhid yazılı olduklarını beyân eylemesi üzerine Aris isticvâb-ı evvelinde yaz ve kış olduğunu ta'yîn edemeyerek Artin'in ifâde-i vâkı'asına mugâyir sûretde bir gündüz alacaklı olan merkûm Artin kendi hanesine vararak Stefan'a ikrâz edeceğinden şâhid olmaları için hânesine getirmek üzere kendilerine da'vetçi geldiğini beyân etmiş olması üzerine ol esnâda esb mübâya'a etmek üzere hânesinde bulunan merkûmân Civelek'in oğlu Artin ve Sahakyan Kazaros ile beraber giderek merkûm Artin'in Stefan'a yirmi lira verdiğini söyleyip merkûm Kazaros'dan keyfiyyet su'âl olundukda birleşmeleri sözü Artin ve Aris'in ifâdelerini mü'eyyid olarak Aris'in hânesinde esb almak üzere oturmaktalar iken terzi Artin'in vukû' bulan teklîfine binâ'en bir pazar günü vakt-i zuhr olduğunu söyleyerek Artin'in hânesine gittiklerini ve Stefan nâmına nısfı Mecîdî ve nısfı lira olarak iki bin guruş merkûm Artin vermiş ve senedi dahi kendisi tanzîm etmiş ise de Stefan ve yâhûd orada hazır bulunan Feraç oğlu Karabet'den hangisine verildiğini bilemeyip beraberce hânelerine dağıldıklarını ifâde etmekle, diğer Civelek oğlu Artin isticvâb olundukta, bir gündüz esb almak üzere Aris'in hânesinde buldukları esnâda Artin'in teklîfi üzerine hânesine gidip Stefan'a gözü önünde cinsini ta'yîn ederek bahâr mevsiminde iki bin guruş para verdiğini ifâde ve Delvetyan Ohannes de paranın ne sûretle verildiğini bilemeyip, ancak mahkemeye mürâca'atlarında vekâlet ettirmek üzere kendisine Artin'in mürâca'atla meydana çıktığını beyân eyledikten sonra, merkûm Stefan'a mektubu götüreren Karnik nâm çocukdan mektubun kendisine kimin verdiği su'âl olundukda, zikr olunan pazar günü Stefan'ın kapısı önünde oynamakta iken attâr Mıgır oğlu Aris mektubu Stefan'ın kapısı önünde eline vererek Stefan'a verilmesini tenbîh ve kendisinin verdiğini söylememesi için te'kîden tahvîf ve tehdîd eylemesi üzerine merkûm çocuk Stefan'ın hânesine götürerek misâfireten orada oturmakta bulunan Kılıcı oğlu Kirkor'a verip çıktığını söylediğinden, Kirkor dahi isticvâb olundukda kimin verdiğini bilemeyip, çocuğun içeriye getirerek kendisine verip Stefan'a mahsûs verildiğini beyân etmesiyle Stefan'ın beyân eylediği Toros bi't-taharrî dört günden beri firâr edip mezkûr sahte senedin hakikatini bildirmek için iki lira talep eylediğini istimâ' eden merkûm kuyumcu Santar'ın yanında bulunan kunduracı Dail oğlu Kazaros'un ifâdelerine mürâca'at olundukda, merkûm Toros bir gün dükkânlarına gelerek Stefan bana iki lira versin de kendisinden talep olunan yirmi liranın sahte olduğunu meydana çıkaralım diye [412] vukû' bulan teklîfini işittiklerini ve kendileri ilişik eylemediklerini beyân etmekte ve Ermeni Rûhânî Meclisi'nde vâkı' olan mürâca'at üzerine bu husûs evvelce tedkîk edilmiş olduğundan, taraf-ı âcizîden bâ-tezkere meclis-i mezkûrdan keyfiyyet ve merkûmun ahvâli su'âl olundukda, eşhâs-ı merkûmenin ahvâli ve senedin sahte olduğu kendilerince mechûl ise de

merkûm Artin yirmi lirayı îfâya adîmü'l-iktidâr bulunduğundan sahîh görülemeyeceği mezkûr tezkirede 9 Haziran sene 1312 târihiyle zeylen bildirilmiş ve yine merkûm Aleksanyos Stefan tarafından muzırr mektup mukaddemâ kendisince tertîb edileceği mutasavver idüğünü ve yalnız kendisi işittiğini, fakat para vermesi hilâf olduğunu söylediklerinden ru'yet-i tahkîkâta ve alacaklı olan merkûm terzi oğlu Artin'in Feraç oğlu Karabet nâmına Stefan'a sırf yirmi lira verdiğini ve kış mevsiminde olup gecenin saat birbuçüğünde verildiğini beyân etmesine karşı gösterdiği şâhidlerden attâr Mıgır oğlu Aris yazın ve gündüzün para verildiğini ve Sahakyan Kazaros'un bahâr mevsiminde gündüz, nısfı lira ve nısfı da Mecidiye idi diye söylemesine ve Civelek oğlu Artin dahi paranın cinsini bilemeyerek bahâr mevsiminde verildiğine dâir şehâdet eylemelerine ve ale'l-husûs Aris diğer Artin ve Kazaros şâhid Delvetyan Ohannes dahi ileride vekîl tutulacağı sözü ile görüşülmüş iken alacaklıdan ziyâde merkûmûn umûmiyyetle Stefan'dan parayı talep ve tahsîl için tazyîk eylemeleri ve Meclis-i Rûhânînin tasdîki vechile îfâya adîmü'l-iktidâr bulunan Artin'in yirmi lira para talep eylemesi, Stefan hakkında sırf hilâf ve kizbden ibâret olup, Stefan'ın ifâdesi vechile meblağ-ı mezbûr şirket-i fesâdiyye nâmına talep edildiği ve şâhidler dahi yalancı şâhid oldukları ve ma'a-hâzâ mektubu götüren Karin'in ikrâr eylediği gibi merkûmûn Aris ve Delvetyan Ohannes ve Sahakyan Kazaros dahi sâbıkali gürûhundan bulunmağla sahtekârlık ile para talep ettikleri misillü işbu muzırr mektubun merkûmûn Aris ve Ohannes ve Artin ve diğer Artin ve Kazaros taraflarından tertîb olunarak Ermeni şirket-i fesâdiyyesi nâmına gönderildiği ve merkûmân Aleksanyos ve Toros da haberdâr ve medhaldâr oldukları bu bâbda tahakkuk etmekde olduğundan merkûmûn Civelek oğlu Artin ve terzi Hacı oğlu Artin rufekâsı Aris ve Sahakyan ve Kazaros ve Aleksanyos taht-ı nezâret-i âcizîde alıkonularak diğer Toros da taht-ı taharrîde bulunmuş ve mezkûr muzırr mektup ile sahte ve yolsuz sened ve musaddak tercümeleleri ve Rûhânî Meclisi'nden alınan tezkire-i cevâbiyye ve Stefan ile Ohannes'in arzuhâlleri merbûten takdîm kılınmış ve merkûmûnun cür'et eyledikleri fi'l-i azîm ef'âl-i cinâ'iyeden bulunmuş olduğundan, emsâline ibret-i mü'essire olmak üzere mucâzâta dûçâr edilmeleri mütevakkıf-ı re'y-i sâmîleridir. Fî 14 Muharrem sene 1314 ve fî 12 Haziran sene 1312.

[413] Dâhiliye Nezâret-i Celîlesi'nden Alınan 29 Temmuz Sene 1312 Târih ve Beş Yüz Yirmi Dokuz Numaralı Tezkire Sûretidir

Çarşamba kazâsının Akçağöner karyesinden hekim Artin nâm şahsın katl olunduğu istihbâr olunup, kâtilinin derdest-i taharrî bulunduğu Trabzon vilâyetinden bâ-tahrîrât iş'âr ve buna dâir Canık sancağı Mutasarrıflığı'ndan keşîde olunan telgrafnâmenin sûreti leffen irsâl olunmuş ve fi'l-i katl ile mazmûnun-aleyh olanlarına Ermenilerden olup ma'a-mâ-fih tahkîkâta devâm olunmakta bulunduğu izbâr kılınmış olmağla, ol bâbda.

Sûret

Dün gece katl olunduğu haber verilen Akçagöner karyesinde hekim Artin'in keşfiyyât ve tahkîkât-ı nizâmiyyesi icrâ ettirildikde, gece saat bir buçukda hânesinde oturmakta iken müsellağ ve mechûl iki adam tarafından alınıp götürüldükten beş dakîka sonra dört yerinden martini kurşunu ile telef edilmiş ve fâ'illeri anlaşılammış ise de komşusundan ve eşkiyâdan Zifan oğlu Uzun Haçik tarafından katl edildiği ağıleb ihtimâl ve ba'zı kesânın ifâdelerinden müstebân olduğu verilen jurnalde beyân edildiği ve ta'kîbine devâm edildiği ma'rûzdur.

Huzûr-ı Âlî-i Cenâb-ı Sadâret-penâhîye

Çarşamba kazâsı Kaymakamlığı'ndan alınan telgrafnâme aynen bâlâyâ nakl edildi. Katl olunduğu mezkûr telgrafnâmeden beyân olunan hekim Artin, buranın ma'lûmât-ı mahsûsa ve mevsûkasına göre Akça köyü ahâlîsinden köylü sıfatında ve altmış yaşında pejmürde kıyâfetli ve hastalıklı bir adam ise de kendisi gençliğinde Londra'ya kadar giderek İngilizceyi tahsîl etmiş olmasıyla, köylüler arasında hekim nâmını kazandığı ve kazâ-yı mezkûr dâhilindeki Ermeni kurâsı ahâlîsini öteden beri ihtilâl ve iğfâle sâ'î bulunduğ ve izâle-i vücûdu her taraf için hayırlı olup ma'a-mâ-fih kâtilinin meydana çıkarılması zımında kazâ-yı mezkûr kaymakamlığına teblîgât ifâ edildiği ma'rûzdur.

Canik Sancağı Mutasarrıfı

Hamdi

[414] Dâhiliye Nezâret-i Celîlesi'nden Vârid Olan 31 Temmuz Sene 1312 Târih ve Beş Yüz Otuz İki Numaralı Tezkirenin Sûretidir

Ermeni fesâd komiteleri ru'esâsı kısmen Zeytun'da ve bir kısmının berren ve bahren Süveydiye'de ictimâ' ile Kazan ve havâlîsi aşîretleri ve yerli İslâm ahâlîsi Ağustos ibtidâsına kadar kâmilen yaylağa göçüp her taraf hâlî kaldıkda Zeytun ve Haçin ihtilâlcileri bir koldan Süveydiye erbâb-ı fesâdı diğerkoldan hareket ederek Ağustos'un sekiz veyâ onbeşinci günü Kilikya'ya bi'l-hücûm bandıraları rezk edecekleri bir Ermeni tarafından ihbâr olunduğu Adana vilâyet-i behiyyesinden alınıp, Tesrî'-i Mu'âmelât Komisyonu'nda mütâla'a olunan telgrafnâmede iş'âr olunmuş ve böyle bir Ermeni tarafından verilen haber-i mücerred pek de şâyân-ı i'timâd olmamakla beraber ihtiyâten tedâbîr-i lâzîme-i inzıbâtiyye ittihâz olunması hakkında cevâben vilâyet-i müşârun-ileyhâya ve Haleb vilâyetine telgrafla icrâ-yı vesâyâ olunmuş ve tekayyüdât-ı îcâbiyyenin icrâsı için iktizâ edenlere teblîgât-ı lâzîmenin ifâsı zımında taraf-ı vâlâ-yı Ser'askerî ile Bahriye Nezâret-i Celîlesi'ne ma'lûmât i'tâ kılınmış olmağla, ol bâbda.

Dâhiliye Nezâret-i Celilesi'nden Vârid Olan 1 Ağustos Sene 1312 Târihli ve Beş Yüz Otuz Altı Numaralı Tezkire Sûretidir

Muhbir Jozef'in katlinden dolayı mahkûmen Sivas Hapishânesi'nde mahbûs bulunan Tokad ahâlîsinden Sivaslı oğlu Dikran tarafından boncukla bi'l-i'mâl, Tokad'a irsâl olunur iken elde edilen bir kese üzerinde menkûş işârâtın alâmât-ı ihtilâliyyeden olduğu bi't-tercüme anlaşıl原因 bir nüshasının gönderildiği ve ol bâbda icrâ olunan tahkîkâtı hâvî evrâkın cihet-i adliyyeye tevdî' kılındığı Sivas vilâyetinden meb'ûs 21 Temmuz sene 1312 târihli tahrîrâtta iş'âr olunmağla varaka-i mezbûre Tesrî'-i Mu'âmelât Komisyonu ifâdesiyle berâ-yı ma'lûmât savb-ı vâlâ-yı dâverîlerine tesyâr kılınmıştır.

[415] Tokad'a Gönderilir iken Hapishâne Me'mûrîni Tarafından Derdest ve Hapishâne Müfettişi Tarafından Berâ-yı Mu'âyene Bendelerine Tevdî' Edilen İşbu Kesenin Bir Tarafında:

K. Terziyan - D. Hi. Sivaslıyan'a yâdigâr. 1 Şubat Sene 1896

Asr-ı zerrîn tesmiyesine şâyân olan bu asrın zikr-i cemîline olarak bunu size ihdâ ediyorum. Bu asrın evâhirini yâd u tezkâr etmekden geri durmayacağım, cümleleri ve diğer tarafında: Muvaffakiyyetimin târihi 30 Eylül sene 93 ibâresiyle bâlâsı haçlı ve üzerinde {AH. G}, {S. HI} harflerini muhtevî ve renkli sarı bayrak ve bahriyyeye mahsûs alâmet-i fârîka ile bir binâ ve bunların altında zincîr mevcûd ve menkûşdur.

{*} {H} Hınçak kelimesinin ve {G.S.} taraftar ma'nâsına olan Gö Saksaton kelimesinin ve {HI} ihtilâl ma'nâsına olan {Higapohotun} kelimesinin ilk hurûfu olduğu şimdiye kadar komite nâmına derdest edilen matbû' mühürlerle muzırr evrâk zîrine mevzû' imzâlar delâletiyle anlaşılmıştır.

Aslına mutâbıkdır.

Erzurum Vilâyeti Polis Ser-komiserliği'nden Alınan 27 Temmuz Sene 1312 Târih ve Bir Numaralı Tahrîrât Sûretidir

Erzurum vilâyeti murahhasahâne kâtibi iken bundan altı sene evvel Haçatur nâmında bir Ermeni katli ile Rusya'ya firâr eden ve orada Ermeni ihtilâl cem'iyetine dehâletle şimdiye kadar icrâ-yı mefşedtle vakit geçirip bu kerre derdest olunan Aramyan Aram ve yine meşâhîr-i fesdeden Muş'un Kızılağaç karyesinden meşhûr Armanak ile beraber derdest olunan dokuz nefer avenesi haklarında icrâ kılınan tahkîkâtdan hâsıl olan netîceyi hâvî tanzîm kılınan bir kıt'a fezlekesi manzûr-ı âlî-i cenâb-ı nezâret-penâhîleri buyurulmak üzere 11 Temmuz sene 1312 târih ve şifreli

telgrafnâme-i âlî-i fahîmâneleriyle irsâli emr ü irâde buyurulan merkûm Armanak'ın fotoğrafı ile beraber leffen takdîm kılınmış olmağla, ol bâbda.

[416] Rapor Sûreti

Erzurum'un Senadık karyesinden ve Ermeni cemâ'atından arabacı Abraham oğlu Sitrak'ın Erzurum'un Kars kapısından şehre duhûlü esnâsında üzeri bi't-taharrî Ermeniyyü'l-ibâre zuhûr eden bir kıt'a lede't-tercüme evrâk-ı muzırradan olduğu anlaşılmiş ve merkûm isticvâb olundukda işbu mektubu Senadık karyesi Vartabeti Sitrak'a götürmek üzere Pasinler'in Köprü karyesinden Agop'un biraderi Serkiz verdiği beyân etmesiyle, işbu mektubun mürseli Agop'un hânesi bi't-taharrî yedinde Ermenice mahkûk bir mühür ve bir mikdâr da cerîha sarmağa mahsûs pamuk olduğu hâlde bir şahs-ı mechûl muhtefî bulunmuş ve yine karye-i mezkûreden Puron Tavin'in hânesinde dahi diğer bir şahs-ı mechûl zuhûr etmiş olmağla bu bâbda iktizâ eden tahkîkâtın icrâsına teşebbüs olundukda evvelen Agop'un hânesinde zuhûr eden şahs-ı mechûl isticvâb olunup İran tebe'asından ve Tebrîz şehri ahâlîsinden Aşut veled-i Bedros olduğu ve yedinde bulunan pasaportu Kars'da çaldığı ve memâlik-i mahrûsa-i şâhâneye, Çanlı Kilise'ye gitmek emeliyle geldiğini ve Köprü karyesine kadar gelip Agop'un hânesine misâfir olduğunu ve asker gelerek kendisini ordan çıkarıp aldıklarını ve fakat askerlerin hâneye taharrîleri esnâsında ihtifâ edişi, yedinde pasaportu olmaması endîşesinden ibâret idüğünü söylemiş iken, yekdiğerini vely ve ta'kîb eden es'ile üzerine tahvîl-i lisân edip ifâdelerinin bi'l-külliyeye hilâf bulunduğunu beyân ve kendisi Erzurum'un Ali Paşa Mahallesi ahâlîsinden ve Ermeni cemâ'atından mukaddemâ murahhasahâne kâtibi olup, Gerikyan Haçatur'u katl ile altı sene evvel firâr etmiş olan Aramyan Aram ve nâm-ı müste'ârı Tanol nâm şahs idüğünü ve o târihten beri Rusya cihetine firâr ederek Oltu ve Tiflis ve Bakü ve Kars ve Tebrîz şehirlerinde ihtifâ ve imrâr-ı vakt eylediğini ve bu kerre yine Erzurum'un Ali Paşa Mahallesi'nden olup el-yevm Rusya memâlikinde bulunan ve Ermeni erbâb-ı fesâdının en meşhûr ve benâmından olan Niçoyan Misak ve birâderi Sitrak'ın efkâr-ı mel'anet-kârânelerine iştirâk ve kendisi de cem'iyet-i fesâdiyyeye dehâletle bu tarafa geldiğini ve Senadık karyesi Vartabeti Sitrak'ın kendileriyle hem-efkâr olmasından Niçoyanlardan aldığı ta'lîmât ve tenbîhât-ı fesâdiyyeyi Ermenilere bildirmek üzere arabacı Sitrak yedinde tutulan mektubu Köprü karyesinde merkûma yazdırdığını ve zarfın üzerinde isti'mâl eylediği (Arşavan Senadık ve Kigam) isimleri Vartabet Sitrak'ın nâm-ı müste'ârı olduğu ve Tanol da kendi nâm-ı müste'ârı olup Niçoyanlarla vukû' bulan muhâberelerinde bu nâmı isti'mâl eylediklerini ve Niçoyanlardan Misak'ın nâm-ı müste'ârı Vahram ve Sitrak'ın dahi Debroni olduğunu söylemiştir. Mektûb-ı mezkûr mündericâtı üzerine daha ziyâde îzâhât taleb edildikte, mektûb-ı mezkûrda muharrer (Nişanlanmak günlerim yaklaşıyor, hazırlanmak lâzımdır. Karîben bir hafta zarfında sizin yanınızda oluruz. Şimdiden siz lâzım gelen tedâriki

görünüz ki gelince çok beklemeyelim.) [417] ta'birâtından maksad ve muzmerleri; Pasinler'de bizi arıyorlar, kaçmak lâzımdır, hazır olun. Bizi muhâfaza edin. Bu günlerde Niçoyanlar da bir kaç kişi ile gelirler. Biz orada saklanalım, fikrinden ibâret idüğünü dermiyân eyledi. Niçoyanların bir kaç kişiyle gelmeleri hakkındaki ifâdesinin bir derece daha tavrîhi istenildikde Niçoyanlarla bu tarafa geçecek olan müsellağ çete ile beraber kendileri de orada icrâ-yı şekâvet edeceklerini Vartabet Sitrak'a bildirmekten kinâyeye bulunduğunu ve bu tarîk-i şekâveti ihtiyârlarından esâsen maksadları ise akvâm ve edyân-ı muhtelifeyi tefrîk etmeyerek ale's-seviyye ahâlî-i mutî'ayı tazvîk ve Ermenilerle hoş geçinmeyenlere karşı müdâfa'a ve muhâfaza etmekten ibâret olup bu fikri icrâyı bu günkü kuvvetleri kâfi değilse de ahâlîden bu fikirlerine tâbi' olacak olanlar bulunacağından, ileride tezyîd-i kuvvet ve tevsî'-i cem'iyete muvaffak olacaklarını ve kendilerini âdetâ bir hükûmetden addedip bu yolda şu'be tedârikinden ve sûret-i icrâ'iyyelerini fi'le çıkarmaktan emelleri de işbu teşebbüsât-ı mel'anet-kârâneleri yeni bir şey olup, ahâlîden şimdilik buna medhaldâr olanlar yok ise de inde'l-icâb ahâlîyi teşvîke çalışacaklarını ve cem'iyet-i fesâdiyyelerinin merkezi Viyana şehri olup, ismi de (Ermeni Erbâb-ı İhtilâl Cem'iyeti) ve Fransızca (Union Revilisyoner) tesmiye kılındığını ve efkâr-ı fâsidânelerini tervîc ve icrâ için muktezî esliha ve akçeyi ahâlîden bi'r-rızâ ahz etmekte olduklarını söyledi. Mektûb-ı mezkûrun bir cümlesinde muharrer bulunan (Müdrîke ve Vanik'in işlerini nasıl ettiniz, bu çok mühimdir. Gelince bizim onlarla işimiz olacaktır.) ta'birâtındaki maksad-ı mübhemlerinde Müdrîke ve Vanik karyeleri Pasinlerle ovanın güzergâhı olmak münâsebetiyle hudûdu tecâvüz edecek çete için buralarda yer tedâriki ve bundan başka daha bir çok yerlerde kendilerini muhâfaza etmek için mahall intihâb eylemek üzere Niçoyanlarla Vartabet Sitrak'ın miyânelerinde evvelce muhâbere cereyân eylediğinden ibâret bulunduğu ve kendisi ile beraber derdest olunan ve ismini Kaspar diye söyleyen şahıs meşâhîr-i fesededen Muş'un Kızılağaç karyeli Armanak ve nâm-ı müste'ârı Dijok, ya'nî Cehennem olan adam olduğunu ve merkûm Armanak bu cihette bulunan erbâb-ı fesâdın umûmunu tanıdığını ve bu def'a merkûm Armanak nâm şahsı Köprü karyesinde görüp Senadık karyesine gelerek çete için bir tertîb edilmesini konuşduklarını ve merkûm Armanak cem'iyet-i fesâdiyyeye bu def'a da bir kaç müfsid idhâl eylediğini kendisine söylediğini beyân etmiştir. Mektûb-ı mezkûrun diğer bir fıkrasında mezkûr (Lülelerin işi nasıl oldu? Bir netîce verin. Dimaksi gelecektir, işlerimiz yolundadır. Biz dahi kedersiziz. Her ne ki ihbârâtınız var ise bize teblîğ edin.) cümlelerinden de merâmları Vartabet Sitrak'ın bir kaç tüfenk tedâriki kendisine tenbîh olunmasına mebnî, ne kadar esliha tedârik edildiğini anlamaktan ve Dimaksi dahi kendi refiklerinden ve Trabzon ahâlîsinden Bedros olup, bunun da karîben geleceğini bildirmekten ve üzerinde bulunan mührün ilk harfi olan {AVB} harfini kendi nâm-ı müste'ârına ve husûsât-ı zâtîyyesine isti'mâl eylemekte olduğunu i'tirâf ve beyânından ibâret idüğünü

söylemiştir. Pasinler'in Köprü karyesinden Buron Tavin'in hânesinde zuhûr eden [418] ve Aramyan Aram tarafından meşâhîr-i fesededen olduğu beyân olunan Muş'un Kızılağaç karyeli Armanak ve nâm-ı müste'ârı Dijok, ya'nî cehennem ıtlâk olunan şahıs dahi isticvâb olundukda, kendisi Muş'un Kızılağaç karyesinden olup iki seneden beri karyesinden firâr ile Rusya ve Romanya cihetlerinde gezdiğini ve esbâbı da hükûmet-i mahalliye kendisini ta'kîb etmekte olması maddesi idüğünü ve ta'kîb edilmesi keyfiyeti ise müfsid-i meşhûr Damadyan Muş ve havâlîsinde dolaşdığı zaman bir kaç şahıs ile kendisinin buna refâkat etmesinden ileri geldiğini ve binsekizyüzdoksanbir târihinde kendi karyesinde merkûm Damadyan'a tebe'iyet ederek bundan almış olduğu ta'lîmât-ı fesâdiyyeyi ibtidâ Sason ve oradan Muş ve Hıms ve Pasinler'in Ebaşkı ve Bozvıran ve Velibaba karyelerine vererek oradan Rusya'ya gittiğini ve oraca da uğradığı mahallerde harekât-ı vâkı'ayı îcâb edenlere bildirdiğini ve mu'ahharan Sason ihtilâline sebep olan müfsid-i meşhûr Murat'la birleşerek Muş ve Sason köylerini gezerek yine bu ta'lîmâtı verdiklerini ve Kars'da erbâb-ı ihtilâlden Mübâya'acıyan nâmında bir şahısla istişâre ederek Sason için bir i'âne almak üzere bundan aldığı bir kâğıdda Açmiyazın Katogikosluğu'na mürâca'atla bundan bir şey istihsâl edemeyerek oradan Romanya'ya gittiğini ve orada bulunan Muşlu garîblerle bi'l-ittifâk iki bin beş yüz otuz guruş kadar akçe tedârik ederek âdem-ı mahsûsla Sason'a gönderdiğini ve bundan sonra Kars ve Batum komitelerine mürâca'at etmiş ise de bunlardan bir şey istifâde edemediğini ve oradan Muş ve Hıms ahâlîsinden ol bâbdaki evrâk-ı tahkîkiyyede muharrerü'l-esâmî yirmi beş nefer müsella Ermeni ile Pasinler'in Velibaba karyesine bi'l-vürûd Kürdlerle karye-i mezkûre Ermenilerinin arbedesine müdâfa'a ve müdâhale ederek oradan Bozvıran karyesine gelerek arkadaşlarının oradan mahallerine gittiğini ve kendisine âid eslihayı bunlar vesâtatıyla karyesinde bulunan birâderine gönderdiğini ve Pasinler'e bidâyet-i vürûdu bulunan yedi mâhın beşini Velibaba ve birini Bozvıran ve birini de Işkı karyesinde imrâr ederek Köprüköyü'ne gelip orada derdest edildiğini ve muhâberât-ı resmîyesi mukaddemâ Kars'da görüştüğü Mübâya'acıyan ile olup netîce-i makâli Memâlik-i Osmâniyye'de bulunan Ermenilerin Kürd ve Hükûmetden gördükleri i'tisâfâtdan ibâret idüğünü i'tirâf ve beyân eyledi. Senadık karyeli Vartabet Sitrak isticvâb olundukda elde edilen mektubun mürseli olan Aram nâm şahsı aslâ tanımadığını ve yalnız geçen sene Erzurum'dan karyesine gider iken Gürpınar nâm mahalde ve Parasuyan Muşih'a tesâdüf ederek yanındaki bulunan refikının Tanol olduğunu ta'rîf ve irâ'e ile ba'demâ vukû' bulacak muhâberesine tavassut istirhâmında bulunmuş ise de muvâfakat etmediğini ve tutulan mektubun mürselün-ileyhi kendisi ise de mezkûr mektup vusûl bulsaydı Hükûmete teslim etmekten başka bir fikri olmadığını ve şimdiye kadar bir kimse ile bir gûnâ muhâberesi olmadığını ve kendisine [419] mahsûs öyle bir nâm-ı müste'âr kullanmadığını ifâde ve beyân eylemiştir. Aram'ın derdest olduğu hâne sâhibi

Köprüköylü Mıgırdıç oğlu Agop isticvâb edildikde irâ'e olunan bu Tanol'un hânesine geldiğinden haberdar olmadığını ve fi'l-vâkı' bunun derdestinden evvel arabacı Sitrak hânesine bir gece misâfir olduğunu ve mektubun buna kimler tarafında verildiğine vâkıf olamadığını beyân etmiştir. Bu maddeden maznûnen derdest olunan ve tebe'a-i İraniyyeden bulunan Pasinlerin Işkı karyeli Çerci Avadis istintâk olundukda yirmi seneden beri karye-i mezkûrede ikâmet etmekte ise de şimdiye kadar merkûm Armanak ve erbâb-ı fesâddan bir kimseyi görmediğini ve güzel karyelerine öyle müsellağ kimseler geldiğine vâkıf olmadığını ve iki sene evvel Armanak'ın karyelerine gelerek kendilerine ta'lîmât-ı fesâdiye i'tâ ve tefhîm eylediğini sûret-i kat'ıyyede inkâr eylemiştir. Karye-i mezkûreli davulcu Avak'ın ifâdesine mürâca'at edildikde evvelen sûret-i hâli bi'l-külliyeye inkârla mu'ahharan merkûm Armanak'ın güz esnâsında bundan iki mâh evvelde iki kâfileden ibâret ve her kâfilesi yirmi beş adamdan mürekkeb bulunan müsellağ eşhâs ile karyelerine gelerek bir gece kaldıktan sonra bunları Hınıs tarafına aşırıldığı ve makarr-ı mefsedet ve merkûm Armanak'ın ikâmetgâhı karyeleri ahâlîsinden Yavekilik Bedros olduğunu ve merkûm Bedros'un tavassutu ile karyelerinden ol bâbdaki tahkîkât evrâkında muharrerü'l-esâmî on iki şahıs dâhil-i cem'ıyyet-i fesâdiyye edildiğini ve bunların hânelerinde silâhları mevcûd bulunduğunu ve bunların ta'lîmât ve teşebbüsât ve efkâr-ı mel'anet-kârâneleri pey-der-pey Hınıs'a gönderilen erbâb-ı ihtilâl oraca güz mevsimine kadar ictimâ' ederek güzün orada bulunan ekrâd üzerine hücum ve îkâ'-ı fesâd ve şûriş ile merkûm Armanak tarafından Pasinler'de tedârik edilen erbâb-ı ihtilâlin dahi üç karye mürettebâtı bir karyeye gidip orada birleşerek bunlar da Pasinler kurâsına tehâcüm ve bu sûretle ihtilâl îkâ' etmekden ibâret idüğünü ve karyelerinden tertîb edilen on iki fedâ'î Kumsor karyesi mürettebâtı olduğunu bundan maksad umûmî ve [boşluk] de beylik almak maddesi olduğunu ve Armanak vâsıtasıyla karyelerine götürülen ve Hınıs tarafına sevk edilen erbâb-ı ihtilâle mahsûs alâmet-i fârîka başlarında kalpak ve arkalarında kahverengi palto bulunduğunu i'tirâf ve beyân ve merkûmun birâderi Bedros dahi bunun ifâdâtını harfıyyen tasdîk ve dermiyân eylemiştir. Maznûnen derdest olunan ve fi'l-asl Kân karyesi ahâlîsinden olup üç seneden beri karye-i mezkûrede na'lbandlıkla iştigâl eden Sitrak'ın ve karye-i mezkûreli Serkiz ve kabzımal kâtibi diğeri Serkiz ve birâderi Mardiros ve mukaddemâ hânesinde [420] Armanak tarafından ta'lîmât-ı fesâdiyye verildiği beyân olunan Bozvıranlı Gülbank ve Köprüköylü Nazar'ın ifâdât-ı vâkı'alarının cümle-i mündericâtı merkûm Armanak'ı aslâ tanımadıklarını ve derûn-ı karyede öyle müsellağ adam görmediklerini musırren beyândan ibâret kalmıştır.

Hülâsa-i tahkîkât Aram ve Armanak'ın meşâhîr-i ru'esâ-yı mefâsidden oldukları ve tûl müddet envâ'-ı fesâda bi'l-fi'l mücâseret eyledikleri ikrâr ve i'tirâfları ile avanesinden bulunan kesânın ihbârâtıyla anlaşılmış ve elde edilip hakikat-ı hâli mektûm tutan dokuz eşhâs ile henüz elde edilemeyen ve esnâ-yı tahkîkâtda isimleri

muharrer bulunan kesân haklarında da istihsâl olunan esbâb-ı subûtiyye ve delâ'il-i kâti'aya nazaran bunların dahi ihtilâl erbâbından oldukları mertebe-i sübûta vâsıl olmuş ve keyfiyyetin tedkîkât-ı kânûniyye ve ta'lîmât-ı lâzıme icrâsıyla îfâ-yı muktezâsı zımnında evrâk-ı tahkîkiyyeleri cihet-i adliyyeye tevdi' ve kendileri de teslîm kılınmış olduğu ma'rûzdur.

Fî 27 Temmuz sene 1312

Erzurum Vilâyeti Polis Ser-komiserliği'nden Vârid Olan 7 Ağustos Sene 1312 Târihli ve Şifreli Telgrafnâmen Sûret-i Hallidir

Geçende derdest olunan müfsid-i ma'rûf Armanak ve Aramyan Aram ve rufekâsının ifâdelerine nazaran bu taraf Ermenilerinden Rusya cihetine gidenler Kazan şehri ile civâr kurâ ve kasabâtda kesretle tecemmu' ve orada bulunan Ermenilerle ittifâk eyleyip eylül ve teşrîn-i evvel mâhları zarfında Hınıs ve Eleşkird ve Pasinler kazâları üzerine şiddetli bir hücum tedârikinde buldukları anlaşılmağla, keyfiyyet hemen vilâyet-penâhîye arz edilmiş olduğu ma'rûzdur.

[421] Bugün Taraf-ı Sâmi-i Sadr-ı A'zamî ile Dâhiliye Nezâret-i Celîlesi'ne Ayrı Ayrı Yazılan Jurnal Sûretidir: 14 Ağustos Sene 1312

Bugün Ermenilerin bir fenâlık çıkaracakları birdenbire şâyi' olarak bu fesâdın mürettiblerinden Samatya'da sâkin Mühürdad şimdi taht-ı tevkîfe alındı. Samatya Ermeni muhtârı şimdi Samatya Polis Merkezi'ne mürâca'atla Sulumanastır Kilisesi'ne bugün bir arbede vukû'a geleceğini ve dökmece Kapriyel ile Artanas veled-i Misak'ın hânesinde ictimâ' vukû'a geldiğini haber vermesi üzerine Kapriyel bi't-taharrî hânesinde muhtefî olduğu hâlde bulunmuş ve Artanas hânesinin kapusunu açmayıp pencereden (Ne istersiniz, biz bugün evden çıkmayız, âmirlerimiz tarafından tenbîhât icrâ olundu. Saat altıda geliniz, ol vakit teslîm oluruz. Beyhûde yere böyle hâneleri basıp adam tutmayınız. Bizi ateşe tutsanız mümkün değildir. Sizin nasıl âmirleriniz var ise, bizim de vardır. Buradan def' olup gidin.) cevâbını verdiği merkez-i mezkûr polis komiserliğinden şimdi alınan jurnalden anlaşılmağla ve derhâl süvârî ve piyâde kolları tertîb olunarak tedâbîr-i mâni'a ittihâz edildiği gibi, merkûm Artanas nâm şahsın sâir rufekâ-yı mefseletiyle beraber muhtefî olduğu hânedan çıkarılması için başkaca me'mûrlar i'zâm kılınmıştır. Bugün Samatya'da ve gelecek pazar ve pazartesi günleri de Kumkapı ve sâir mahallerde Ermenilerin bir fenâlık çıkaracaklarına dâir deverân eden şâyi'a üzerine âile sahibi olan Ermeniler şimendüfer ve vapurlarla Makriköyü ve Boğaziçi tarafına gitmekte buldukları ve muhâfaza-i emniyyet ve âsâyişe i'tinâ kılınmakta olduğu ma'rûzdur.

Bâ-Tezkire-i Sâmiyye Gönderilen (İdâre-i Zâbıtaya [Dâir] Ta'lîmât-ı Fevka'l-âdedir) Ünvânı Altında Bulunan Ta'lîmât-nâme Sûretidir

Bank-ı Osmânî'de ictimâ' ve tehassun eden erbâb-ı şekâvetin orada mahsûr bırakılmalarıyla iktifâ câ'iz olamayacağından evvel-be-evvel içeride [422] bulunan banka me'mûrları hüsn-i sûretle ihrâc olunduktan sonra banka dâiresinin lâzım gelen mahallinden kuvve-i kâfiye ile içine girilerek eşhâs-ı mütehasşinenin hemen ahz ve giriftleri ve asâkir-i şâhâneye isti'mâl-i silâh ettikleri hâlde mukâbele-i bi'l-misl kâ'idesinin icrâsı ve şu kadar ki banka dâhilindeki vezne ve evrâk dâirelerinin her türlü tecâvüzdten mahfûz tutulması ile zerre kadar zarar gelmemesine dikkat olunması, bankadan mâ'adâ mahallerde tehassun eden eşhâsın dahi hâneler ve emâkin basılarak hayyen tutulmaları ve yine asâkir-i şâhâneye isti'mâl-i silâh eyledikleri takdîrde mukâbele-i bi'l-misl kâ'idesine tevfiikan mu'âmele edilmesi eşhâs-ı âsiyyenin istinâd ettikleri ba'zı emâkinin basılacağı sırada dâhilinde zî-medhal olmayanlar var ise konsolosları ma'rifetiyle çıkarıldıktan sonra harekât-ı tenkîliyyenin icrâsı ahâlinin vazîfe-i hükûmete müdâhale etmemelerine ve ez-cümle İslâm ve Hıristiyan beyninde bir kıtâl vukû'a gelmemesine fevka'l-gâye i'tinâ olunması ve silâhlı silâhsız her türlü cem'iyetlerin men' edilmesi.

Erbâb-ı şekâvetden hayyen ele geçirilecek eşhâsın tahkîkât-ı evveliyye evrâkıyla beraber derhâl cihet-i adliyyeye teslîm olunması.

Hıristiyan mahallâtının zabt ve rabtına dikkat olunarak ehl-i ırz takımının her türlü tecâvüzât ve telefâtdan muhâfaza kılınması ve ecnebî tebe'asının mal ve canlarının mahfûziyyetine be-gâyet dikkat ve i'tinâ edilmesi.

Erbâb-ı fesâd müte'addid yerlerde îkâ'-ı harîk ile İslâmı şaşkırtmak teşebbüsâtında bulunmaları melhûz olmasına mebnî mahallât ve çarşılarca tekayyüdât-ı mükemmele icrâ kılınması.

Bank-ı Osmânî me'mûrlarının ekserîsi bank dâiresine muttasıl reji dâiresine geçerek çıkmış olduklarından ve böyle bir imkân var iken bank dâiresinin kapısı kırılmak ve oradan girilmekten ise reji dâiresi cihetinden bank dâiresi dâhiline girilmesi münâsib olacağından bu sûretle hareket edilmesi ihtâr olunur.

İşbu ta'lîmâtın icrâ-yı ahkâmına irâde-i seniyye-i hazret-i pâdişâhî şeref-müte'allık buyurulmakla Zabtiye Nezâret-i Celîlesi'nden iktizâsına himmet buyurulmak. Fî 17 Rebî'ü'levvel, sene 1314 ve fî 14 Ağustos sene 1312.

[423] Tedâbîr-i Fevka'l-âde Hakkındaki Ta'lîmâta İlâvedir

Ermeni merkez komitesinin Dersa'âdet'de bir gâ'ile çıkarmak için bir takım fedâîler ve esnâ-yı şûrişde kullanılacak humbaralar tedârik ve tehyi'e etmekte oldukları hafî ve celî istihbâr ve ona göre vaktiyle uyanık davranılarak ve zâbitân ve efrâd-ı askeriyeye vazîfelerince ikdâr olunarak o makûle vukû'ât-ı nâgehânîye karşı kemâl-i ihtiyât ve basîrete ri'âyet kılınması ve öylece bir hâdise zuhûruna kuvve-i

askeriyye ve zabıtânın kumandasına me'mûr olanların vazîfe-i kânûniyelerini kemâl-i besâlet ve sür'atle icrâ eylemeleri bi'd-defe'ât ve bâ-irâde-i seniyye ihtâr ve tavsiye kılınmış olduğu hâlde bugün def'aten vukû'a gelen Ermeni şekâvetinde evvelce vâkı' olan istihbârâtın âsâr-ı fi'liyyesi zâhire çıkmış ve erbâb-ı şûrişin bir takım emâkini tehassungâh ittihaz ile îkâ' eyledikleri cinâyât-ı azîme ve asâkir ve ahâlî-i Müslimeden hayli telefâta ve âsâyîşi tahdîd edecek hâlâta sebep vermiş olmasıyla kuvvâ-yı askeriyye ve zâbita ümerâ ve zâbitânının cân-sipârâne ve fedâkârâne hareketle ehl-i fesâdı her nerede olur ise olsun basdırarak istîsâl edip de vukû'âtı ke'en-lem-yekün hükmüne getirmek ve bir dakika zâyi' etmemek ve'l-hâsil bu günün işini yarına bırakmamak muktezâ-yı sadâkat ve akdem-i vazîfe-i zimmet olarak hâlin iktizâ eylediği tedâbîr-i fevka'l-âdenin her cihetine dâir Encümen-i Vükelâ karârı ve bi'l-istîzân şeref-sâdır olan irâde-i seniyye-i hazret-i pâdişâhî mücebince akîb-i vukû'âtda ta'lîmât-ı mükemmele dahi tanzîm ve i'tâ kılınmış ve kumandaya me'mûr olan büyük ve küçük kâffe-i zâbitânın vezâ'if-i kânûniyelerini icrâdan hiç bir vechile mes'ûl ve mu'âtab olamamaları tabî'î bulunmuş olmağla, burasını en evvel nazar-ı pîş-i im'âna alarak ona göre ta'lîmât-ı mezkûrenin hükmüne tevfi'k-i hareket yolunda bezl-i mâ-hasal gayret ve musâdakâat etmeleri me'mûl ve muntazır olduğu hâlde Ermeni fedâ'îlerinden şurada ve burada han ve mekteb gibi emâkin ve ebniye dâhilinde tehassun ve tahaşşüd eden eşhâs-ı rezîlenin bu sa'ata kadar sokaklara humbaralar atarak ve itlâf-ı nüfûs ile i'lân-ı şekâvetde mükibb ve musırr olmaları ve üzerlerine sevk olunan kuvvâ-yı askeriyye ve zâbitânın yalnız hâricden o misillü tehassungâhları taht-ı nezâretde tutmakla iktifâ olunarak derûnlarına girilmekten ve eşrâr-ı mütehaşşide haklarında iktizâ eden vezâ'if-i kânûniyye tamâmıyla icrâ edilmekten zâbitânca tehâşî ve tevakkî olunmakta bulunduğu ve bu hâl ve mu'âmele ise erbâb-ı şekâvetin cür'et ve cesâretlerini arttırarak isti'mâl-i silâha devâmlarına sebep olduğu anlaşılıyor ki şu gidişle yarın hâdisenin tevessü' ve terakkî edeceği ve bunun devlet ve memleketce mazarrât ve muhâtarâtı o nisbetde artacağı derkâr olduğundan ol hâlde şimdi hakkıyla îfâ-yı vazîfe-i kânûniyyeden mütehâşî ve mütebâ'id bulunan zâbitânın taht-ı mes'ûliyyetde kalmaları umûr-ı tâbi'iyeden bulunmasıyla burasının ihtârıyla icrâ'ât mukarrerinin te'mîn-i fi'liyyâtı hakkında teblîgât-ı âtiyye bâ-irâde-i seniyye tekrâr olunur.

[424] Evvelen; her hangi mahalde olur ise olsun, Ermeni erbâb-ı ihtilâlden tehassun eden ve asâkir ve ahâlî üzerine humbara ve silâh atarak icrâ-yı cinâyâta ictisâr eyleyenlerin bilâ-ifâte-i vakt bu gece sabaha kadar tehassungâhlarına asâkir-i şâhâne ve zabtiye ile gidilerek eşhâs-ı mütehaşşide itâ'ata da'vetle inkıyâd ve mutâva'ât gösterdikleri hâlde fe-bihâ aksi takdîrde, ya'nî yine kuvve-i askeriyye ve zâbitaya humbara ve silâh atarak şekâvetde ısrârlarını izhâr eylerler ise ikâmetgâhları derûnuna girilerek mukâbele-i bi'l-misl kat'iiyen matlûb ve mültezimdir. İşbu hareketi icrâda sadâkat ve gayretlerini isbât edecek büyük küçük zâbitân mazhar-ı

mükâfât ve tekâsül ve tehâşî eyleyenler dûçâr-ı mücâzât olacaklarından, ona göre hareket ve îfâ-yı vecîbe-i sadâkat olunacaktır.

Sâniyen; bugün bâ-irâde-i seniyye i'tâ olunan sâlifü'z-zikr ta'lîmâtın kâffe-i mündericâtı yine bu gece harf-be-harf icrâ olunmak ve vukû'âtda zî-medhal olan kesâna her kim ve her hangi mezhebde bulunur ise bulunsun be-hem-hâl meydana çıkarılarak cihet-i adliyyeye teslîm kılınmak ve esnâ-yı arbedede ef'âl-i kîtâliyyeye ve dükkân ve mağazalarından nehb ü gârata iştirâk ve ictisâr edenlerin cins ve mezhebe bakılmayarak derdestleriyle bu gibi ef'âl-i cinâ'iiyenin yarınki gün dahi vukû'a gelememesine fevka'l-âde çalışılmak ve her gûnâ ihtimâlât ve melhûzâta karşı mütebassîrâne ve müteyakkızâne hareket olunmak elzem ve ehemmdir.

El-hâsıl hâdise-i mebhûsanın devlet ve memleketce hâlen ve istikbâlen derkâr olan mahâzîr ve mazarrât-ı azîmesi nazar-ı hamîyyet ve ehemmiyyete alınarak ve bunun devâmındaki muhâtarât der-pîş olunarak hilâf-ı rızâ-yı âlî hareketden ittikâ ve vezâ'if-i kânûniyyenin tamâmen ve kâmilen îfâ olunması kumandaya me'mûr ümerâ ve zâbitâna şimdî mü'ekkiden teblîğ ile ilâve-i ta'lîmât olan vesâyâ-yı meşrûhanın başka başka tefhîm ve tavsiyesi Encümen-i Mahsûs-ı Vükelâ karârıyla bâ-irâde-i seniyye tavsiye olunur.

Zeyl

Erbâb-ı mefsedetden Bank-ı Osmânî'de tehassun edenler mu'ahharan ittihâz olunan tedâbîr ile oradan çıkarılarak memâlik-i ecnebiyyeye tard ve def' olundukları cihetle ta'lîmât-ı mezkûrenin onlar hakkındaki maddesi bi't-tabî' hükümsüz kaldığı ilâve olunur. Fî 16 Rebî'ü'llevvel sene 1314 ve fî 14 Ağustos sene 1312.

[425] 15 Ağustos Sene 1312 Târihiyle Neşr Olunan Teblîgât-ı Resmîyedir

Sâye-i mekârim-vâye-i hazret-i pâdişâhîde sunûf-ı tebe'a-i mülûkâne min-küllî'l-vücûh nâ'il-i ni'met-i adâlet oldukları cihetle herkes her yerde işleriyle meşgûl bulunmakda iken Ermeni cemâ'atı miyânında ba'zı sebük-mağzân celb-i menfa'at ve hattâ kendi hemcinslerine dahi îsâl-i mazarrat maksadıyla bir müddetden beri serseriyâne harekâta cür'et eylediklerinden şu gibi hâller Ermeni cemâ'atının ehl-i ırz takımını da bîzâr etmekle mefsedete teşebbüs eden o misillü eşhâs-ı mel'anet-ihtisâsın dûçâr-ı mücâzât-ı şedîde edilmeleri istid'âsında bulunmuşlardır. İ'tiyâd-ı fesâd eden serserîler bi'd-defe'ât tenkîlâta uğramış oldukları hâlde mütenebbih olmayıp işte bu kabîlden olarak dünkü Çarşamba günü Galata'da Bank-ı Osmânî dâiresine Ermeni şerîrlerinden ba'zı eşhâs iş bahânesiyle birer ikişer giderek bağteten arbede çıkarmış ve hâlbuki daha evvelce hükûmet cânibinden haber alınması üzerine asâkir-i şâhâne ve polis ve jandarma kolları tehyi'e kılınmış olduğundan hemen mahall-i vak'aya şitâb olduğu ve diğer taraflara da devriye kolları

yetiştirilmiş bulunduğu hasebiyle bankaya giden fesede çıkarılmış ve sâir mahalde uygunsuzluğun tevessü'üne meydan verilmemiş olduğuna mebnî sükûn i'âde olunarak îkâ'-ı fesâd eden sebük-mağzân ahz u giriftle pençe-i kânûna teslîm kılındığından keyfiyyetin i'lânına ibtidâr olundu.

15 Ağustos Sene 1312 Târihinde Neşr Olunan İ'lân-ı Resmîdir

Dünkü gün ba'zı Ermeni sebük-mağzânı bağteten ve alenen şurada burada icrâ-yı şekâvete cür'et etmeleri üzerine Hükûmet-i Seniyyece derhâl tedâbîr-i kaviyye ve mü'essire-i inzıbâtiyyeye teşebbüsle mütecâsirlerin pek çoğunu istîsâl ile emniyet-i umûmiyyenin istihsâline müsâra'at olunmuş ve Dersa'âdet ve mülhakâtının her cihetinde nizâmiye ve zabtiyeden kolları tertîb ile hıfz-ı âsâyişe tamâmen ve kâmilen i'tinâ olunmakda bulunmuş olduğundan her sınıf ahâlînin iş ve güçleriyle iştigâl etmeleri lâzimedendir. Çünkü şâkî ve cânîleri ahz ü girift ile mücâzâtlarının tertîbi hakk-ı hükûmet olup, buna hiç bir kimsenin müdâhaleye hak ve selâhiyeti olmamasıyla her hangi sınıftan olur ise olsun, icrâ'ât-ı hükûmete karşı hod-serâne hareket, ya'nî sunûf-ı ahâlîden diğeri aleyhine tecâvüz ve ta'addîye cür'et eden bulunur ise hemen ahz ü giriftle hakkında kânûnun ta'yîn eylediği en şedîd mücâzâtın icrâsı mukarrerdir. Binâ'en-aleyh işbu tenbîhât hilâfına hareket eden hangi cins ve mezhebe mensûb olur ise olsun, bilâ-fark ve temyîz ve bilâ-te'ennî ve te'hîr ahz ve tenkîli ve kuvve-i askeriyye ve zâbitanın emr ve tenbîhine itâ'at etmeyip izhâr-ı muhâlefet edenler hangi dîn ve mezhebden olur ise olsun, [426] haklarında mukâbele-i bi'l-misl mu'âmelesinin icrâsı için me'mûrîn-i askeriyye ve zabtiyyeye emr-i kat'î verildiği herkesce ma'lûm olmak ve san'at ve ticâretleriyle iştigâl edip hilâf-ı hareketden tevakkî edilmek üzere sûret-i mahsûsada i'lân-ı keyfiyyet olunur.

Ermeni Patrik Kaymakamlığı Tarafından Makâm-ı Sâmi-i Sadâret-i Uzmâya Arz ve Takdîm Olunan ve İ'lân-ı Resmî ile Neşr Edilen Müzekkire Sûretidir

Hayli müddetden beridir şurada burada ve husûsuyla pâ-yı taht-ı saltanat-ı seniyyede gûnâ-gûn ef'âl-i cinâ'iyeyi îkâ' etmekde olan ve Ermeni cem'iyet-i fesâdiyyelerine mensûb oldukları melhûz bulunan bir takım cânîler dünkü çarşamba günü ihtilâl îkâ' maksadıyla ötede beride ba'zı vukû'ât-ı cinâ'iyeye cür'et etmiş olduklarından başka bunlardan bir cemm-i gaffîrin dahi Bank-ı Osmânî'ye bi'l-hücûm muhâfazasına me'mûr olan zâbita neferâtını ve sâir bir takım bî-günâh adamları itlâf ederek cinâyâtın en eşna'ını irtikâb etmiş oldukları cümlelerin kemâl-i esef ve nefretle meşhûdu olmuş ve sâye-i kudret-vâye-i hazret-i zıllullâhîde âsâyiş-i umûmiye halel getirilmeksizin bu fenâlığın önü alınmıştır. İşbu şirket-i fesâdiyyenin tavr u hareket ve meslekleri ve irtikâb etmekde oldukları cinâyât-ı şenî'anın hukûk-ı umûmiyyeye ve hukûk-ı devlete ve hukûk-ı mukaddese-i saltanat-ı seniyyeye karşı ne derecede azîm

mes'ûliyyet-i kânûniyyeyi dâ'î ve cezâların en eşeddini müstelzim olduğu emri âşikâr bulunduğu gibi eğer Ermeni cemâ'atı nâmına hareket ediyoruz süsünü veriyorlar ise bu iddi'âları vezâ'if-i mukaddese-i sadâkatı tamâmıyla tanıyan cemâ'at-ı âcizânemizce mezheb ve millet ve vicdân ve nâmus ve'l-hâsıl dünyada mukaddes olan hissiyâtın kâffesi nâmına olarak merdûd ve nazar-ı âlemde dahi mel'ûn bulunduğu ve çünkü böyle eşhâs-ı cinâ'iyye tarafından îkâ' edilmiş olan şûriş ve fesâdâtın İslâm ve sâir sunûf-ı ahâlî nazarında güyâ vukû'ât-ı müte'ellimeye meydan açılacağı sevâbıkıyla müstedell olduğundan cürm-i meşhûd eshâbından bulunan cânîlerin derdest edilmiş ve edilecek olanlarının dakîka fevt etmeyerek hemen cümlesinin mârrü'l-arz cezâ-yı sezâlarının icrâsı ve bu sûretle İslâm ve Hıristiyan umûm ahâlî muvâcehesinde Ermeni cemâ'at-ı sâdikasının leke ve ârdan muhâfaza ve İslâm karındaşlarımızla olan altı yüz senelik muhabbet ve merbûtiyyet-i ebediyyemizin ve saltanat-ı seniyyeye ve zât-ı akdes-i hazret-i hilâfet-penâhîye olan ubûdiyyet ve sadâkat-ı gayr-ı mütegayyiremizin halelden vikâye ve şu hakâ'ik umûm mesâlik-i mahrûsatü'l-memâlik-i şâhânece ma'lûm olmak üzere cemâ'at-ı âcizânemiz nâmına olarak [427] işbu arîza-i dâ'iyânemin hemen resmen i'lân ve şu arîzamdaki müsted'iyâtımızın tamâmen icrâ ve bu bâbda vülât-ı izâm hazerâtına dahi bâ-telgraf teblîgât-ı serî'a-i mü'essirenin îfâ buyrulmasını kemâl-i ehemmiyyet ve eşk-i te'essür ile istirhâm ve niyâz eder ve abd-i sâdikları tarafından da Dersa'âdet'de ve memâlik-i şâhânenin her tarafında bulunan Ermeni kiliselerinde Hazret-i Îsâ aleyhisselâm nâmına olarak bu mel'ûn cânîler haklarında kilisece lâzım gelen mu'âmelenin icrâsı mukarrer bulunduğunu gerek abd-i âcizlere ve gerek Ermeni Patrikhânesi idâre-i hâzıra erkânı kulları umûm cemâ'at nâmına olarak arz eylerim. Ol bâbda.

Taraf-ı Âlî-i Ser'askerîden bâ-Tezkire İrsâl Olunan Ta'lûmât Sûretidir

Cihet-i askeriyyeden çıkarılmış olan kolların hizmetleri te'mîn-i âsâyiş husûsunda zâbitaya mu'âvenetden ibâret olduğundan mezkûr kolların îfâ edeceği vezâ'if ber-vech-i âtî arz olunur:

(1) Ahâlîden yek-diğerine silâhla veya sopa ile ta'arruz edenleri derhâl men' ederek müte'arrız kim olursa olsun bi't-tevkîf silâhı veyâ sopası ile beraber tahte'l-hıfz bâ-jurnal zâbitaya göndermekdir.

(2) Hangi sınıfdan olursa olsun ahâlînin müctemi'an sokaklarda gezmesine müsâ'ade etmemek ve müctemi' olan ahâlîyi dağıtmaktır.

(3) Mezkûr kollar icrâ'âtının hiç birisine ahâlîden kimseyi karıştırmamaktır.

(4) Ermenilerden han ve hamam gibi ba'zı mahallere sûret-i müctemi'ada ilticâ ve ihtifâ edenlerin cümlesi erbâb-ı fesâddan olamayacağından ve bunlar silâh teşhîr etmeyerek humbara isti'mâl eylemedikleri sûretde korkularından saklanmış

demek olacağından bu misillülerin tarassud altında bulundurulmasıyla beraber hiç bir kimse tarafından ta'arruz olunmamaları için tekayyüd etmek ve ahâlînin teskîn-i ezhânına değin buldukları yerlerde kalmalarına müsâ'ade olunmak ve yedlerinde humbara gibi âlât-ı muhribenin vücûd ve adem-i vücûdundan emniyyet-i tâmme hâsıl olmak için üzerleri taharrî edilmek ve emniyyet-i tâmme hâsıl olduktan sonra şübheyi dâ'î yanlarında veyâ buldukları mahalde nesne bulunmadığı hâlde yerlerinde kalmalarına müsâ'ade olunmak.

(5) Ahâlînin yağma-gerliklerini men' ile bu misillü fenâlığa ön-ayak olanların tevki' ile tahte'l-hıfz jurnalı ile beraber zâbıtaya göndermek ve ellerinde bulunan eşyâ-yı mağsûbenin kimden alındığı bir deftere kayıd olunarak taht-ı muhâfazada bulduğu hâlde polis merkezine teslim eylemektir.

[428] (6) Hiç bir kimsenin hangi sınıftan olursa olsun, silâhlı gezmesine ve sopa taşımaya müsâ'ade etmemektir.

(7) Hiç bir kimsenin mesâkinine cebren, âharın duhûlüne müsâ'ade eylememektir.

(8) Devriye kolları her türlü ahvâl ve vukû'âtdan yekdiğerini habîr edip icâbî hâlinde birbirlerine mu'âvenet etmemektir.

(9) Tebe'a-i ecnebiyyenin mâl ve cân ve ırzları ile meskenleri her türlü ta'arruzdan masûn tutulmasıyla bir ecnebînin hânesinin taharrîsi lâzım geldiği takdirde sefâret veyâ konsolos ve yâhûd tercümanına mürâca'atla onların ma'rifetiyle kâ'ideten taharriyât-ı kânûniyye icrâ kılınmak.

(10) İşbu ta'lîmât ahkâmına mugâyir hareketde bulunanlar ve yâhûd ednâ mertebede müsâmaha ve tekâsül edenler şedîden mes'ûl ve mücâzât kılınacaklardır.

Fî 16 Ağustos sene 1312.

Beyoğlu Mutasarrıflığı'na Gönderilen 16 Ağustos Sene 1312 Târih ve Dört Yüz Kırk İki Numaralı Tezkirenin Sûretidir

Mösyö Stefanoviç'in bankasına zâbıta me'mûrları duhûl ile nükûd-ı mevcûde ve sâireyi alıp götürdüklerine dâir cânib-i sefâretten vukû' bulan şikâyet ve ol bâbda şeref-vârid olan telgrafnâme-i sâmi üzerine taraf-ı âlîlerinden telgrafnâme-i âcizî zahrına yazılan i'lâmlarda mûmâ-ileyhin yazıhanesi bulunan Küçük Millet Hanı'nın kapısı ba'zı mütecâvizler taraflarından şikest ve mûmâ-ileyh ba'zı tüccârın yazıhâneleri küşâd edilip evrâk-ı mevcûde karıştırılmış ve mûmâ-ileyhin kasası biraz zedelenmiş ise de nükûdu ahz olunmadığı ve zâbıta me'mûrlarının bunda medhali olmadığı anlaşıldığı ifade olunmuştur. Mütecâvizler mezkûr han kapısını şikest ile yazıhâneleri küşâd edecek kadar bir cür'et göstermiş olmalarına mukâbil zâbıtaca

bundan ma'lûmât alınıp da men' ve mütecâsirlerin derdest edilmemiş olması ve ale'l-husûs Galata polis komiserinin i'lâm-ı evveline nazaran mûmâ-ileyh Stefanoviç'in yazıhânesi nerede olduğuna dâir şimdiye kadar mahallî merkezince ma'lûmât bulunmaması gibi şâyân-ı istiğrâb sözleri pek az görülecek büyük bir gaflet ve betâ'et eseri olduğundan ve bank ve emsâli mü'essesât-ı mâliye ve han ve mağaza ve dükkân gibi mahallerin hüsn-i muhâfazasıyla bir gûna ta'arruza uğradılmasına meydan verilmemek için gâyet mutabassırâne davranılması teblîgât ve vesâyâ-yı mükerrere iktizâsından bulunmuş iken revîş-i ahvâle göre oraca pek dikkatsizlik ve betâ'et gösterilmekte bulunduğundan ve vehâmet-i hâl muhtâc-ı îzâh bulunmadığından, bâri bundan sonra olsun, dâhil-i dâire-i aliyyelerinde her mahalde terk-i rehâvetle ber-muktezâ-yı me'mûriyyet tekayyüdât ve teyakkuzât-ı lâzime [429] icrâ olunarak bu gibi me'mûrîn-i zâbitaca cidden şeyn addolunacak ef'âl-i tecâvüz-kârânenin tekerrür-i vukû'una kat'iiyen meydan verilmemesi ve şâyed her nerede bir tecâvüz vukû'a gelecek olur ise hemen o anda mütecâsiri derdest edilerek muhâfaza-i emn ü inzıbâta fevka'l-âde i'tinâ ve dikkat ve zikr olunan Küçük Millet Hanı'na duhûl eden mütecâvizler kimler ise hemen tahkîk ve derdest ile ibrâz-ı me'âsir ru'yet edilmesi sûret-i kat'iiyede ihtâr olunur.

Beyoğlu Mutasarrıflığı'ndan Alınan 17 Ağustos Sene 1312 Târih ve Beş Yüz Otuz İki Numaralı Tezkire-i Cevâbiyye Sûretidir

Şeref-vârid olan 16 Ağustos sene 1312 târih ve dört yüz kırk iki numaralı tezkire-i aliyye-i fahîmânelerinin arîza-i cevâbiyyesidir. Ermeni erbâb-ı fesâdının tertîbât ve ta'lîmât-ı mahsûsasından olmak üzere Bank-ı Osmânî'de vak'anın zuhûrunu müte'âkıb banka ile Galata merkezinin irtibâtını kesmek ve zâbitayı şaşırıp işgâl eylemek üzere Galata merkezine humbaralar endaht olunduğu hâlde bile yine zâbita kuvve-i inzıbâtiyyenin mevcûduna nisbeten ve cidden âsâr-ı fa'âliyyet gösterip vak'anın büsbütün kesb-i vehâmet edememesi için derhâl kol ve devriyeler çıkarmış ve bir taraftan da erbâb-ı fesâdın men'-i tahrîbâtı ve mütecâsirlerin derdesti husûsunda ibrâz-ı gayret ve ru'yet eylemiştir. Bu esnâda Galata'da kâ'in Millet Hanı derûnunda bulunan on yedi nefer hizmetkâr ve hamal Ermeni, bir taraftan hanın penceresinden, diğer taraftan dahi Mösyö Stefanoviç'in kasasını kırmağa uğraşmışlar ise de o kadar meşgale arasında derhâl oraya sevk olunan komiser-i sâlis Hasan Efendi ile me'mûrîn-i zâbita tarafından olunan ikdâm ve gayret üzerine merkûm Ermeniler orada pâydâr olamayacaklarını anlamasıyla evvelce istihzâr eyledikleri âlât vâsıtasıyla Halil Paşa Hanı'na bi'd-duhûl oradan muhrec bularak vak'anın fevka'l-âde kesb-i şiddet eylediği esnâda ferceyâb-ı firâr oldukları ve mütecâsirlerden üçünün meyyiten elde edildiği ve zâbitanın ittihâz eylediği gayret semeresiyle kasayı kırmağa muvaffak olamadıkları ve cereyân eden vak'anın ehemmiyyeti nazar-ı mütâla'aya alındıkda

zâbitaca bu bâbda zerre kadar eser-i tekâsül ve tesâmüh vukû'a gelmeyip, bi'l-aks ibrâz-ı ru'yet eylemiş olduğu Galata Polis Komiserliği'nin raporu üzerine arz olunur.

Beyoğlu ve Üsküdar Mutasarrıfıyyet-i Aliyyeleriyle İstanbul Polis Müdürlüğü'ne 16 Ağustos Sene 1312 Târihiyle Yazılan Tezkirenin Sûretidir

[430] Ermenilerin bağıteten pencerelerden İslâmlar üzerine attıkları humbaralardan Müslim ve gayr-i müslim telefât ve mecrûhîn ve el-yevm hastahânelerde bulunan mecrûhîn adedinin devâ'ir-i belediye tarafından ale'l-esâmî bir defterinin serî'an arz ve takdîmi şeref-sudûr buyurulan irâde-i seniyye-i hazret-i hilâfet-penâhî iktizâ-yı âlîsinden bulunduğu Mâbeyn-i Hümâyûn-ı Cenâb-ı Mülûkâne Başkitâbet-i Celîlesi'nden bâ-tezkire-i husûsiyye teblîğ ve iş'âr kılınmış ve jandarmadan telef ve mecrûh olanlar Jandarma Alayı Kumandanlığınca tahkik edilmekte bulunmuş olmağla ve ahâlîden telef ve mecrûh olanların bir defteri Şehr Emânet-i Celîlesi'nden istenmekle taraf-ı vâlâlarından dahi polisden ve ahâlîden vefât edenlerle cüz'î ve küllî mecrûh olanların bir kıt'a defterinin âcilen tanzîm ve irsâli mevdû'-ı himem-i aliyyeleridir. Ol bâbda.

Beyoğlu Mutasarrıfıyyet-i Aliyyesi'nden Alınan 17 Ağustos Sene 1312 Târihli ve Beş Yüz Otuz Üç Numaralı Tezkire-i Cevâbiyye Sûretidir

Şeref-vârid olan 16 Ağustos sene 1312 târih ve dört yüz kırk altı numaralı tezkire-i aliyye-i dâverânelerine cevâbdır. Ermenilerin bağıteten İslâmlar üzerine attıkları humbaralardan maktûl olan Müslüman cenâzeleri hamen mahalle imâmları tarafından gasl olunup defn eyledikleri ve yaralıların yaralarını kendi hânelerinde tedâvî etmek milliyyetleri îcâbından olduğu cihetle, mikdârının ta'yîni kâbil olamamış ise de meşhûdâta ve attıkları humbaraların ekserî ahâlîye isâbet eylemesine nazaran külliyyetlice bulunduğu ve Ermenilerden vefât edenler ile yaralılar müteferrik mahallerde olduğundan ve ekserîsi kendi attıkları humbaralardan vefât eylediğinden ve vefât edenlerin de kısm-ı a'zamı defn olduğundan mikdâr-ı sahîhi bilinemediği ve bunları tahkika teskîn-i heyecân-ı aceze için şu meşgûliyyet-i azîme içinde vakt ü zamânın gayr-i müsâ'id olduğu, hattâ dâire-i mutasarrıfiye endaht edilen humbaradan yirmi yedi asâkir-i şâhâne mecrûh ve mikdârı buraca mechûl şehîd olduğu gibi li-ecli'l-maslaha gelmiş olan yirmi beş kadar İslâm yaralanıp gittikleri görülmüş ise de ikâmetgâhları mechûl olduğundan, kimler olduğu öğrenilemediği ve işbu vak'ada dört komiser, sekiz polis, yirmi bir jandarma ümerâ ve zâbıtı mecrûh olup, bir polis, üç jandarma şehîd olduğu ma'rûzdur.

Mâbeyn-i Hümâyûn-ı Cenâb-ı Mülûkâne Başkitâbet-i Celîlesi'yle Taraf-ı Sâmi-i Sadr-ı A'zamîye Ayrı Ayrı Yazılan 18 Ağustos Sene 1312 Târihli Arıza Sûretidir

[431] Bidâyet-i hâdiseden şimdiye kadar zâbitaca derdest ve Tophâne-i Âmire'ye teslîm edilmiş olan humbaraların mikdârını ve mahall-i zuhûrunu mübeyyin tanzîm olunan pusula merbûtan arz ve takdîm kılınmış olmağla, ol bâbda.

Bitlis Vilâyeti Polis Komiserliği'nden Alınan 18 Ağustos Sene 1312 Târihli Şifreli Telgrafnâme Halli Sûretidir

Mâh-ı cârînin onyedinci gecesi saat bir râddelerinde Bitlis Ermenilerinden Haçik veled-i Apik nâm şahıs Ermeni kadınları murahhasa vekîli hakkında ba'zı ihbârâtda bulunduğundan, Sabikür nâm mahalde revolverle Ermeniler tarafından cerh olduğu istihbâr edilmesi üzerine derhâl mahall-i cürme azîmetle mecrûhun zabt olunan ifâdesinde bâlâda arz olunan ihbârât ve murahhasa vekîli aleyhinde mahkeme-i aliyyesinde şehâdet etmesinden dolayı Ermeni milleti kendisine husûmet peydâ ederek milletin mu'teberânından Haç Hanukyan ve Avadis Efendi'nin tâbi'î ile Kızıl Mescid Mahallesi ahâlîsinden Osep ve altı nefer rufekâsıyla kendisini bi'l-iğfâl Sabikür nâm mahalle götürüp işret ettikten sonra avdetleri esnâsında merkûmundan Osep üzerine iki el revolver endahtla karnından cerh ettiğini ifâde eylemiş ve bi'l-mu'âyene kurşunlardan birisi karnından duhûl ve sağ tarafından hurûc etmiş olduğu görülmüş ve beş saat sonra müte'essiren vefât etmiştir. Merkûmun katli, Avadis Efendi'nin tâbi'î ile Osep ve rufekâsı tarafından vukû' bulduğu ve merkûm Avadis Efendi dahi Ermeni fesâdı hakkında ihbârâtda bulunarak umûmunu katl ettirmek fikrinde bulunduğu ve bu yolda yüz lira sarf edeceği tahkîkât-ı vâkî'adan anlaşıldı. Kâtil-i merkûm ile rufekâsı ve Avadis Efendi derdestle taht-ı nezârete alınmış ve evrâk-ı tahkîkiyye dahi cihet-i âidesine derdest-i tevdî' bulunmuş olduğu ma'rûzdur.

Dâhiliye Nezâret-i Celîlesi'nden Vârid Olan 10 Ağustos Sene 1312 Târihli ve Beş Yüz Altmış Dört Numaralı Tezkire Sûretidir

Şakî-i meşhûr Minas oğlunun bir kaç neferi Gürcü İslâm ve on neferi Rum ve mütebâkîsi Ermeni olmak üzere seksen kadar avanesiyle [432] Terme kazâsına tâbi' Kurşunludere ormanında tehassun etmiş olduğu ve bunlardan başka Ermeni köylerinde sâkin ve iş güçleriyle meşgûl oldukları hâlde lüzûmu zamanında eşkiyâ-yı merkûmeye iltihâk ederek hareket etmek üzere beş yüz kadar Ermeni olup, esliha ve malzeme-i sâirelerini dahi bulunduğu ve bunların on beş gün evvel Havza ve Lâdik kurâsını basarak Amasya'ya tecâvüz teşebbüsünde iken tedârik ve teshîl-i ihtiyâcları umûrunda bulunan Samsun'da mukîm tüccârdan Eğinli Mısıryan Misak nâm şahsın bir kaç mâh kadar te'hîr-i hareketleri münâsib olacağını bildirmesini harekât-ı merviyenin te'ehhur eylediği haber alınarak vilâyetce tedâbir-i lâzımenin ittihâz olduğu beyâniyle Sivas vilâyetinden keşîde olunan telgrafnâme üzerine vilâyet-i mezkûreye ve Trabzon vilâyetine hemen vesâyâ-yı mukteziyye ifâ olunmuş olmağla, Tesrî'-i Mu'âmelât Komisyonu karârıyla iş'âr-ı keyfiyyete müsâberet kılındı.

Ermeni fesâd komiteleri tarafından öteden beri memâlik-i şâhânenin mahtelif mahallerinde îkâ' edilmiş olan ve bir sebab-i meşrû'a mübtenî olmayan hâdisât-ı ihtilâliyye, senelerden beri icrâ kılınan tahkîkât ve mehâkim huzûrunda defe'âtla cereyân eden muhâkemât ile sâbit olduğu ve komitelerin zâbitada mahfûz bulunan ta'lîmât programlarında musarrahan beyân olduğu vechile Ermeni fesâdı dünya üzerinde mevcûd hükûmetlerden hiç birinin usûl-i idâresiyle kâbil-i tevfiik olamayacak sûrette emvâl ve servet-i umûmiyye ve arâzî-i mevcûdenin mütesâviyen taksîmi ve bir hükûmet-i avâm te'sîsi ve dîn ve hükûmet ve izdivâcın lağvı misillü anarşi mekâsîdına müstenid olarak eğerçi sûret-i zâhirede komitelerce Ermenistan nâmına ba'zı metâlib dermiyân ve gazetelerle dahi neşr ve i'lân edilmekde ise de bunlar fesâd programında maksad-ı karîb nâmıyla beyân olduğu vechile Ermenilerin hissiyyât-ı milliyye nokta-i nazarından tahrîkleriyle bu maksad-ı karîbin istihsâlinden sonra anarşi fikrini ta'mîmen icrâ ve bu fikrin yalnız memâlik-i şâhâneye hasr edilmeyerek bütün Avrupa nihilist ve anarşistleriyle birleşerek umûm hükümdârânın ellerinde zimâm-ı idâre-i hükûmeti nez' etmek fikr-i sakîmini tervîc için ortaya konulmuş şeyler olduğu delâ'il-i kat'iyye ile müsbit ve mefâsid-i mezkûrenin bir takım sû-i kâd ve tehdîd ve tahrîb ve emsâli gayr-i meşrû' sebeplerle îkâ' edilmiş olması da anarşi fikrinin mukteziyâtından bulunduğu gayr-ı kâbil-i inkâr [433] bir hakikat olup, işte bu maksada mebnî geçen sene Dersa'âdet'de Van'dan evvel ve sonra memâlik-i şâhâne'nin mahâll-i muhtelifesinde Hınçak Komitesi tarafından îkâ' edilen ihtilâlât ve iğtişâşât hükûmetin tedâbîr-i sâ'ibe ve âdilânesiyle maksad-ı hâ'inânelerinin husûlüne nâfi' olmasından nâşî maksadları esâsen müttehid ve fakat sûret-i teşebbüs ve hareketleri muhtelif olan cem'iyât-ı mezkûre tesâdüf ettikleri aksi netîceden müte'essir olarak ve yek diğerleriyle rekâbete düşerek idâme-i ihtilâl ve isyân ile Hükûmet-i Seniyyeyi müsâdif külliyye-i dâime ihtiyârına ve bi'l-âhire âmâl-i mel'ûnânelerinin tervîcine mecbûr etmek zu'm-ı fâsidiyle memâlik-i şâhânenin mahall-i muhtelifesinde ve ez-cümle Dersa'âdet'de sûret-i mâhirânede yeniden iğtişâşât icrâsı Truşak Komitesi tarafından der'uhde edilmesiyle Hınçak Komitesi de onunla ittifâk ve Tiflis'de neşr olunan Ermenice (Arsagang) gazetesi sâhib-i imtiyâzının taht-ı riyâsetinde olmak ve bütün fesâd komitelerinin en şerîr a'zâsından mürekkeb bulunmak üzere Tiflis'de teşekkül etmiş olan ve Mısır ve İskenderiyye ve Kıbrıs'da şu'beleri ve bir çok efrâdı bulunan (Taşnaksâğan), ya'nî İttihâd şirketi nâm cem'iyet-i mefsetet tarafından Patrik-i sâbık Matyos İzmirliyan'ın riyâseti tahtında Dersa'âdet'de büyük bir şu'be teşkîli me'mûriyyetle gönderilmiş ve zâbitaca derece-i teşebbüs ve mel'aneti anlaşılacak Rusya Sefâretiyle cereyân eden muhâbere üzerine husûl-i merâmına meydan bulmaksızın derhâl Dersa'âdet'den teb'îd edilmiş olan mezkûr gazetenin muhbiri (Hahumyanes) nâm şahs-ı şerîrin burada bulunduğu bir kaç gün müddet zarfında verdiği fikr-i mefseteti rehber ittihâz ederek ve Tiflis'den ve Avrupa'nın sâir mahallerinden gelen ru'esâ-yı erbâb-ı mefâsid ile birleşerek

menviyyât-ı mel'anet-kârânelerini ve ondan başlamak sûretiyle taraf taraf icrâyâ mütecâsir ve bu teşebbüslerinden hâ'ib ve hâsir oldukları cihetle bi'l-ittihâd Dersa'âdetce Beyoğlu ve Galata ve Gedikpaşa ve Kumkapı ve Sulumanastır'da ve daha sâir mahallerde def'aten îkâ'-ı tecâvüzât ve iştişâşâta kat'iiyen karâr verdikleri tahkîk kılınarak ve hattâ hâdisât-ı sâbıkadan galeyâna gelmiş olan ahâl-i Müslimenin galeyânını tecdîd ve teşdîd ve ecânib üzerine tecâvüz ettirmek için başlarına şapka giyerek İslâm üzerine ve bir taraftan da Müslümanlar Hıristiyanları katl ediyor dedirtmek maksadıyla komite efrâdını ahâl-i İslâmiyye zey ve kıyâfetiyle ecânib üzerine hücum ettirmek ve taraf taraf humbara atmak ve îkâ'-ı harîk etmekle de herkesi şaşırtmak ve emâkin-i emîriyye ve âliyyeyi dinamit ile ber-havâ eylemek ve bu sûretle müdâhalât-ı ecnebiyyeyi da'vet ve zu'mlarınca nâ'il-i maksad olmak tasavvurât ve mukarrerât-ı mel'ûnâneleri cümlesinden olduğu dahi başkaca haber alınarak zâbitaca bu ahvâle karşı tekayyüdât-ı inzıbâtiyyenin mükemmelen tevsîk ve her tarafta polis ve jandarma ve nizâmiyyeden mürekkeb kollar tertîb edilip her kim ve her ne kıyâfette olur ise olsun, bir gûnâ tecâvüzât ve ta'addiyât [434] vukû'una meydan verilmemesi ve erbâb-ı fesâd ber-minvâl-i ma'rûz şapkalarla da tecâvüzde bulunacaklarından ve ecânibin sâye-i şâhânede her türlü ta'arruzdan masûniyyeti Hükûmet-i Seniyyece mültezim bulunduğundan bu husûsda fevka'l-âde iltizâm-ı dikkat ve basîret olunması ve mütehattimül-ittihâz olan sâir her türlü tedâbîrin bi-tamâmihâ istikmâliyle her hangi taraftan bir eser-i tecâvüz görülür ise tevessü'üne meydan verilmeyerek hemen olduğu yerde bastırılması ve ecânibin her yerde ve her sûretle ta'arruzdan muhâfazası hakkında öteden beri îcâb edenlere i'tâ-yı ta'lîmât ve icrâ-yı teblîgât ile beraber bir taraftan da gerek komiteye dâhil olanlar ve gerek fesâdda zî-medhâl bulunanlar zâbitaca kemâl-i ehemmiyyetle ta'kîb ve derdest olunarak fi'illeri tahkîkâtla derece-i sübûta îsâl edilenler ale'l-usûl evrâkıyla beraber cihet-i adliyyeye tevdî' ve taht-ı zannda kalanlar ve bir gûnâ iş ve ilişiği olmayıp da serseriyyâne dolaşan ve mâ'il ve müsta'id-i fesâd bulunanlar da sâye-i merâhim-vâye-i hazret-i pâdişâhîde harc-ı râhları verilerek ve muhâfaza altında olarak memleketlerine def' ve teb'îd edilmek sûretleriyle men'-i mefsemete ve geceli gündüzlü tahkîkât ve teccüsâta sarf-ı mesâ'î edilmekde bulunmuş ve binâ-berîn zâbitanın teşebbüsât ve icrâ'ât-ı ma'rûzasından muztarr ve me'yûs kalan bakıyye-i erbâb-ı mefseletin hâdiseyi zuhûrundan üç gün evvelki pazar günü çıkaracakları istitlâ'ât-ı vâkı'adan olmasıyla tekayyüdât-ı inzıbâtiyye mükemmelen te'yîd edilerek yevm-i mezkûrda bir uygunsuzluk zuhûruna meydan verilmemiş iken erbâb-ı fesâddan ba'zı eşirânın işbu Ağustosun ondördüncü Çarşamba günü her taraftan bağteten îkâ'-ı şûrişe mübâderet maksad-ı hâ'inânesiyle Samatya'da Sulumanastır civârında dökmeçi Mühürdad'ın hânesinde akd-i cem'iiyet etmek üzere karâr verdikleri akşamdan haber alınmasıyla derhâl me'mûrlar gönderilerek merkûm hânesinde bulunan birâderi Osep ve dayısı Ohannes nâm şahıslarla beraber derdestle dâire-i zabtiyyeye götürülmüş ve bu sûretle

planları bozulmuş olduğu gibi yine mahall-i mezkûrde sâkin kuyumcu Misak ve oğlu Ardaşer ve mekteb muallimi Haçik Kınoni ve dökmece Kapril nâm şahısların da bir vak'a ihdâs etmek husûsunu karârlaşdırdıkları haber alınarak bunlardan Kapril ale's-sabâh kendi hânesinde muhtefî olduğu hâlde derdest edilerek, fakat Misak'ın hânesinde bulunan merkûm Ardaşer ve Haçik Kınoni ve daha iki refikleri me'mûrlara karşı muhâlefetle pencereden bakarak: "Ne istersiniz, biz bugün evden çıkmayız, bize âmirlerimiz tarafından tenbîh olundu, saat altıda gelirsiniz, ol vakit belki teslim oluruz. Beyhûde yere böyle hânelere basıp adam toplamayınız. Bugün saat altıya kadar her ne olacak ise olacak, bizi burada ateşe tutsanız mümkün değil çıkaramazsınız. Zîrâ sizin âmirleriniz var ise bize de âmirimiz o yolda tenbîhât icrâ etti. Haydi buradan def' olun gidin." yolunda ve bî-edebâne [435] cevâb-ı red i'tâsına cür'et etmelerinden iğtişâş-ı mezkûrun o saatde her taraftan zuhûr edeceğinde şübhe kalmamasıyla her tarafta cârî bulunan tekayyüdât-ı inzibâtiyye ve ihtiyâtiyye derhâl bir kat daha te'yîd ve tevsîk ve diğer taraftan Polis Meclisi Re'îsi Hüseyin Efendi ve daha îcâb edenler Samatya cihetine gönderilerek ve her türlü ihtimâle karşı o taraf umûmen ve mahall-i maznûne husûsan ve ihtiyâten asâkir-i şâhâne ve me'mûrîn-i zâbıta ma'rifetiyle abluka altına aldırılarak erbâb-ı fesâd teslim olmak için tazyîk edilmekte bulunmuş iken yevm-i mezkûrde saat dört aralarında Beyoğlu'nda Dolapderesi'nde arabacı Agop nâmına bir Ermeni tarafından bir el humbara atılıp kendisiyle orada kasaplık eden Nikoli'yi cerh eylemesiyle merkûm Agop üzerinde atılmamış bir humbara ve iki aded revolverle beraber derhâl teslim olunarak saat beş râddelerinde Ermeni ru'esâ-yı erbâb-ı fesâdından yirmi üç kişi nazar-ı dikkati celb etmemek için ashâb-ı mesâlih sıfatıyla birer ikişer Galata'da vâkı' Bank-ı Osmânî'ye duhûl ve orada nöbet beklemekte olan jandarma neferini katl ile kapıyı zabt ettikten sonra o gün ve daha evvelce oraya idhâl ve ihfâ edilmiş olduğu tevâtüren ihbâr olunan humbara ve silâhları oraya sevk olunan kol ve devriyeler üzerine endaht ile jandarma mülâzimi Mehmed Ağa ve çavuş Hasan ve nefer İsmâil'i ve Tanaş isminde bir Rum'u katl ve Sâlih onbaşı ve iki jandarma ve beş polis ve iki Rum ve iki Mûsevî'yi ve li-maslahatin banka gitmiş olan bir çok İslâmları cerh ederek gerek oradan ve gerek Bank-ı Osmânî civârında ecânibin sâkin oldukları hânelerde mütehassın erbâb-ı fesâd taraflarından o gün akşama kadar asâkir-i şâhâne ve gelip geçen ahâlî üzerine silâh ve humbara endahtına devâm olunmakla beraber o sırada Beyoğlu Kışla-i Hümayûnu'ndan mutasarrıflık dâiresine gelmekte olan asâkir-i şâhâne kolu üzerine Haleb Çarşısı önünde bir Ermeni tarafından humbara atılıp zikr olunan kol dâire-i mutasarrıfîye gireceği esnâda dahi dâire ittisâlindeki Ermeni terzi dükkânının üstündeki odadan bir humbara atılmasıyla asâkir-i şâhânedan bir nefer ile bir polis şehîd ve asâkir-i şâhânedan yirmiyedi neferle iki komiser ve li-maslahatin dâire-i mutasarrıfîye gelmekte ve oradan geçmekte olan ahâlî-i İslâmiyyeden yirmi dört kadarı mecrûh olmuş ve bunlardan başka karşısında vâkı' ba'zı hâne ve apartmanlarda

bulunan Ermeni erbâb-ı fesâdı taraflarından dâire-i mezkûreye ve hattâ Mutasarrıflık odasına şiddetle kurşun yağdırılmış ve her taraftan iş'âl-i nâ'ire-i fesâd etmek hakkındaki mukarrerât-ı mel'anet-kârânelerinden olarak Galata ve Beyoğlu'nda hâdisât-ı mezkûre vukû' bulmakta iken Kasımpaşa cihetindeki Ermenilerin hemen kâffesi müctemi'an ve müteferrikan ahâlî-i İslâmiyye üzerine şiddetle hücum gösterip bir çok telefâta sebebiyyet vermelerinden ve Dolapderesi'nde sekiz İslâm'ı katl eylemelerinden dolayı dûçâr-ı heyecân ve galeyân olan ahâlî-i İslâmiyye tarafından dahi bi't-tabî' müdâfa'a gösterilmiş ise de derhâl gönderilen asâkir-i şâhâne ve me'mûrîn-i zâbîta taraflarından [436] icrâ olunan tekayyüdât-ı fevka'l-âde üzerine şûriş men' olunmuş olduğu gibi gece saat ikide Hasköy'de Bademlik civârında bir takım Ermeniler oradaki kabristanları derûnunda mezar taşlarını siper alarak ahâlî-i Müslime üzerine şiddetle silâh endaht eylemeleri ve Tosun Bağı civârında Ermeni Avadis'in hânesinden atılan kurşunlardan Bahriye onbaşlılarından Tevfik ve Humbarahâne Mektebi kahvecisi İsmâil mecrûh olması ve kadın kıyâfetine giren bir çok Ermeni ihtilâlcileri mahallâta dağılıp taraf taraf silâh isti'mâl eylemeleri üzerine ahâlî-i İslâmiyye tarafından mukâbele gösterilmesiyle oraya da mevcûda ilâveten ve müsâra'aten mikdâr-ı kâfî süvârî asâkir-i şâhâne gönderilerek arbeye bastırılmış iken mahall-i mezkûr Ermeni kilisesine tecemmu' ve tehassun eden Ermeniler tarafından gece ahâlî-i İslâmiyye üzerine silâh endahtına devâm olunmuşdur. Erbâb-ı fesâd işte bu sûretle câ-be-câ harekât-ı fesâdiyye îkâ' etmekle beraber müteferrik sûretde müsellehan sokaklara dağılan bir çok Ermeni fedâ'ileri her tarafça ihlâl-i âsâyiş ve ihdâs-ı şûriş maksad-ı mel'anet-kârânesiyle rast geldikleri ahâlî-i İslâmiyye ve asâkir-i şâhâne üzerlerine silâh isti'mâl ile bir çok telefât ve mecrûhiyyete sebebiyyet vermişlerdir.

Bankda tehassun eden ru'esâ-yı erbâb-ı fesâddan on üçü o gece hayyen ve diğerleri mecrûhan ve meyyiten oradan tahliye ve endaht edilenlerden mâ'adâ bank derûnunda altmış kadar atılmamış humbara derdest olunmuş ve her tarafça iltizâm olunan tekayyüdât-ı fevka'l-âde üzerine âsâyiş i'âde ve takrîr edilmiş olduğu hâlde cum'a günü selâmlık resm-i âlîsinden avdet eden Bahriye silâh-endâz tabur-ı hümâyûnu önünde mûsika müterennim olduğu hâlde Beyoğlu Mutasarrıflık Dâiresi önünden geçer iken dâire-i mezkûre karşısında vâkı' eczâcî dükkânlarının üstündeki odadan asâkir-i merkûme üzerine iki humbara endaht edilmiş ise de humbaralar oda derûnunda patlayıp savn-ı İlâhî ile asâkir-i şâhânece ve mârrîn ve âbirince bir sakatlık vukû'a gelmemiş ve bunun mütecâsiri olan iki Ermeniden biri silâh dahi isti'mâl etmesinden dolayı meyyiten ve diğeri hayyen derdest edilmiş olduğu gibi ferdâsı cumartesi günü Galata'da Bank-ı Osmânî'nin karşısında vâkı' Vitalis Hanı ile Almanyalı Bomonti'nin birahânesi deposu müştemilâtından kârgir hâne penceresinden Bank-ı Osmânî önünde nöbet beklemekte olan asâkir-i şâhâne üzerine humbara ve revolver endahtına cür'et ile iki İslâm katl ve asâkir-i şâhânedan bir zâbit ve bir nefer

de cerh edilmesiyle bi'l-mukâbele mütecâsirlerden bir takımı hayyen ve bir takımı meyyiten ahz u girift olunmuştur.

Beşiktaş cihetinde dahi vak'anın ikinci perşembe günü saat altıbuçuk râddelerinde Ermeniler tarafından Divriğili rencber Osman kurşunla itlâf [437] ve o sırada Galata'dan kemâl-i sür'atle ve araba ile oraya giden Karabet nâmında bir Ermeni fedâ'îsinin de icrâ-yı mefâside kıyâm ve yine Agop isminde birinin İslâmlar üzerine silâh endaht eylemeleri şûrişe sebebiyyet vererek zuhûr eden arbedede Beşiktaş ve civârında on altı Ermeni maktûl ve on kadar da mecrûh olup, o günün akşamı dahi Bebek'de ahâl-i İslâmiyye câmi'-i şerîfinde yatsı namazını edâ eder iken, civârında vâkı' Bogos'un fırınından bir çok silâh endaht edilmesi bâ'is-i galeyân olarak o sırada mezkûr fırında çalışan dört Ermeni ve ferdâsı cum'a günü saat yedi râddelerinde Kireçburnu Karakolhânesi önünde bulunan nizâmiyye nöbetçi neferinin üzerine teşhîr-i silâh eden iki Ermeniden biri bi'l-mukâbele itlâf edilerek, diğeri de kendisini denize atıp gark ve nâ-bedîd olmuştur.

İstanbul cihetine gelince: Samatya'da abluka altında bulunan hânesinde mütehassın Misak ile oğlu Ardaşes ve Haçık Kınoni ve iki refikleri teslîm olmaları hakkında vesâ'it-i müte'addide ile icrâ kılınan teblîgât-ı mükerrereyi isgâ etmeyip ve şiddetle olunan tazyîk üzerine söyledikleri gibi saat altıyı da beklemeyip, saat beşde vâkı' olan son ihtâra asâkir-i şâhâne ve me'mûrîn-i zâbıta üzerlerine revolver ve humbaralar endahtıyla cevâb i'tâ ve civârındaki dört bâb hâne ile Sulumanastır Ermeni Kilisesi Mektebine mütehassın rüfekâ-yı mefsedetleri de ol sûretle asâkir-i şâhâne ve me'mûrîn-i zâbitaya kezâlik revolver ve humbaralar endahtına ictirâ ederek bu hâl ferdâsı perşembe günü sabahına kadar devâm etmiş ve asâkir-i şâhânenen bir kaç nefer ile iki papazı cerh eylemeleriyle bi'z-zarûre mukâbele-i bi'l-misl kâ'idesine ri'âyeten eşhâs-ı mütehassına-i merkûme ve diğeri mahallerden humbara ve silâh ile tecâvüz edenler hayyen ve meyyiten derdest ve icrâ kılınan taharriyâtta sarf ve isti'mâl eylediklerinden mâ'adâ merkûm Misak'ın hânesinden sûret-i i'mâli muhtelif beş ve yaymacı Simon'un hânesinden yedi ve dökmeçi Dikran'ın hânesi bağçesinden bir ve mevkûf-ı merkûm Mühürdad'ın hânesinden de bir ve zikr olunan mektebden üç ve kezâlik mahall-i mezbûrda Ermeni inâs mektebi muallimesi Agoni'nin dolabından otuz altı ki cem'an elli üç aded humbara bulunarak ahz ve mercî'ine teslîm olunmuş ve bunlardan başka mezbûre Agoni'nin dolabından yedi kutu kapsül ve dört kutu revolver fişengi ve bir deste de dinamit kapsülü elde edilmiştir. Bundan başka zikr olunan çarşamba günü emti'a-i dâhiliyye gümrüğü hamallarından ba'zıları tarafından ve o günün akşamı da Bağçekapısı'nda kâ'in Celâl Bey Hanı'nda ve Eyüb'de Nişanca Mahallesi'nde vâkı' Ermeni hânelerinden ve ferdâsı perşembe günü de Tahtakale civârında Haraççı ve Mısır ve Fındıklıyan ve Çakmakçılar'da Yusufyan ve Tavukpazarı'nda Mehmed Efendi hanları pencereleriyle ba'zı dükkânlardan Ermeniler asâkir-i şâhâne ve me'mûrîn-i zâbıta ve ahâlî üzerlerine saatlerce humbara ve revolver

endaht etmek gibi cür'etlerde bulunmalarıyla halkda galeyân hâsıl olmuş ve bu esnâda ba'zı telefât ve eşyâca zâyî'ât vukû' bulmuş ise de zâbıtaca her tarafta ittihâz ve icrâ edilen tedâbîr ve tekayyüdât-ı serî'a üzerine bir taraftan Ermenilerin tecâvüzâtı men' ve bir taraftan da [438] halkın heyecânı teskîn ve mütecâvizler derdest ve gasb ü gârata şiddetle mümâna'ât olunmak sûretleriyle işin önü alınabilmiştir.

Vak'anın bidâyet-i zuhûrundan âsâyişin i'âdesine kadar Üsküdar cihetinde zuhûr eden vakâyi'-i cinâ'iyye dahi Kandilli'de rencber Hâlid'in mecrûhiyyet ve Çelgelköyü'nde sâkin Ermeni katolik papazlarından Atanas Efendi ile hemşîresi Virjini ve birâderzâdesi Sofik kadınların ve Kandilli İskeleyi hamamcısı Ohannes ve Kandilli sâkinlerinden Mişo ve kezâlik mahalle-i mezkûrda şalcı Dikran'ın hânesinde hizmetçi ihtiyâr bir kadın ve Beylerbeyi'nde fırında sâkin Osekya'nın maktûliyyetlerinden ibâret olup, vekâyi'-i mezkûrenin sûret-i zuhûruna gelince; merkûm Hâlid vak'anın ikinci gecesi Kandilli'ye gider iken esnâ-yı râhda tesâdüf ettiği merkûm Ohannes tarafından bıçakla bir kaç yerinden tehlikeli sûrette cerh edilip mu'ahharan kendisinin de maktûlen na'sı mahalle içinde görülmüş ve papas Atanas Efendi ile hemşîresi ve birâderzâdesi ise leyle-i mezkûrede saat beş râddelerinde hânelerinde oturmaktalar iken hânesine giren ve eşkiyâdan oldukları beyânıyla ve tehdîd ile kendilerinden talep ettikleri üç yüz liraya mukâbil red ile cevâb alan dört şahs-ı mechûl tarafından ve Mişo dahi aynı zamanda hânesinden silâh endahına cür'et eylemesinden dûçâr-ı galeyân olan ahâlî tarafından itlâf edilmiş olduğu gibi, hizmetçi kadının dahi hânedeki kimse olmadığı hâlde ve Osekya'nın ise iskele civârında maktûlen na'sları bulunmuş ve zâbıtaca derhâl her tarafça icrâ kılınan tahkîkât ve tedkîkât netîcesine göre maktûllerden papas Atanas Efendi ile hemşîre ve birâderzâdesinin kâtilleri olmak üzere Çankırılı Abdullah Arif ve diğer Abdullah nâmlarında iki şahıs derdest olunarak ve diğerlerinin kâtilleri olmak şübhesiyle maznûnen ba'zı eşhâs elde edilerek haklarında hey'et-i âidesince tahkîkât ve tedkîkât-ı amîka icrâsına mübâderet kılınmıştır.

Banka ve sâir mahallerden zuhûr eden humbaralardan mâ'adâ Beyoğlu Balıkpazarı Ermeni Kilisesi kapıcısının bi'l-mürâca'a vukû' bulan ihbârı üzerine me'mûrlar gönderilerek icrâ ettirilen taharrîde mezkûr kilisede dahi paketler derûnunda yedi aded memlû humbara zuhûr etmesiyle bi'l-ahz merci'ine teslîm olunmuştur.

İğtişâşât-ı mezkûre esnâsında erbâb-ı fesâdın isti'mâl etmiş oldukları humbara ve silâhdan şehîd ve mecrûh olan asâkir-i şâhânenin mikdârı cihet-i askeriyyece mukayyed olacağı vechile külliyetli olduğu gibi polis ve jandarmadan yedi şehîd ve otuz bir mecrûh olup ahâlî-i Müslimedden vukû' bulan ve mukteziyât-ı İslâmiyyeden olduğu üzere tesrî'-i nakl ve defni maksadıyla ekârib ve müte'allıkâtı taraflarından [439] te'hîr edilmeyerek hemen olduğu yerden kaldırılıp götürülmüş olan vefeyât-ı

İslâmiyyenin ta'kîb-i tahkîkâtına imkân ve zaman bulunamadığı cihetle bi't-tabi' mikdâr-ı sahîhi ve hüviyetleri şimdiden ta'yîn olunuyor ise de hanlarda mevcûd bîkâr Müslümanların bir çoğu dahi mefkûd olmasına bakılınca İslâm'dan olan zâyî'âtın yekûnünü de mühim bir yekûn teşkîl edeceği derkâr olup ma'a-mâ-fih bir taraftan tahkîkâtına devâm olunduğu gibi hîn-i iğtişâşâtda zâbıtanın tesâdüf edebildiği şühedâ-yı İslâmiyye yirmi üçe ve mecrûhîn kırk bire bâliğ olarak Ermenilerden de Kasımpaşa ve Hasköy dâhil olduğu hâlde Beyoğlu cihetinde cem'an altı yüz yirmi dört maktûl ve on üç mecrûh ve İstanbul cihetinde dahi üç yüz altmış iki maktûl ve doksan üç mecrûh ve Beşiktaş ve Bebek ve Kireçburnu'nda yirmi iki maktûl ve on mecrûh ve Üsküdar Mutasarrıflığı idâresinde Katolik cemâ'atinden üç ve Ermeniden dört maktûl vukû' bulmuş ve İstanbul cihetindeki maktûlîn ile Beyoğlu'ndan gönderilen iki yüz doksan beş ki cem'an altı yüz elli yedi cenâze Balıklı Kabristanı'na ve diğer taraflardakiler icâb eden mahallere defn ettirilmiş ve mecrûhîn sâye-i merâhim-vâye-i hazret-i pâdişâhîde kemâl-i i'tinâ ile tedâvî edilmekte bulunmuştur.

Ermeni maktûlîn ve mecrûhînün bir kısmı cereyân eden harekât-ı ihtilâliyye ve iğtişâşiyye sırasında vukû'u tabî'î olan mukâbelede maktûl ve mecrûh olmuş ise de en çoğu ru'esâ-yı mütehassınanın ve fedâ'îlerinin han ve hâne ve dükkânlardan ve bankadan ve sâir her taraftan rast gelene yağdırdıkları humbara ve revolver ateşiyle telef ve mecrûh oldukları da kâbil-i inkâr olmayan hakîkatlerden olup, hattâ Samatya'da erbâb-ı fesâda nesâyih icrâsı için gönderilmiş olan ve el'ân mecrûhan Spetalya'da bulunan papas Kirkor ve Karabet Efendilerin nasihat ederken atılan humbara ve kurşunlardan mecrûh olmaları hakîkat-i ma'rûzayı te'yîd ve tavzîh edecek delâ'il-i mühimmedendir.

İğtişâşât-ı vâkı'adan dükkân ve mağaza ve hânelerden gasb ü gârat gibi ahvâl vukû'a getirilmiş ise de mütecâsirleri olan ve ekserîsi yankesici ve serserî takımından bulunan eşhâsın bir haylisi akîb vukû'âtda mağsûbât ile beraber derdest olunarak birer sûretle savuşmuş olanların dahi tahkîk ve taharrîlerine devâm ve bir taraftan zâhire ihrâc olunmakta ve bulunan eşyâ ba'dehû usûlü vechile ashâbına teslim olunmak üzere hüsn-i muhâfaza edilmekte bulunmuştur.

Erbâb-ı fesâdın ecnebîleri dahi dûçâr-ı heyecân etmek hakkındaki mukarrerât-ı mel'ûnâneleri cümlesinden olarak Bank-ı Osmânî'ye giden eşkiyânın tecâvüzât-ı vâkı'asından dolayı bank muhâsebe ketebesinden ve Fransa tebe'asından Mösyö Jorj ve Mösyö Alfred nâmlarında [440] iki ecnebînin pencereden vukû' bulan feryâd ve istimdâdı üzerine derhâl bir jandarma neferi tarafından pencereye atılmış olan bir ipe sarılıp ve inip kaçarlarken Ermeni eşkiyası tarafından cerh edilmeleriyle derhâl yetişen asâkir-i şâhâne tarafından her ikisi de tahlîs edilip nizâmiyye karakolhânesine ve oradan dâire-i zabtiyyeye götürülmüş ve bu hâli imzâları altında ve teşekkür

ma'razında ifâde ve beyân ederek mu'ahharan me'mûrîn-i muhâfaza refâkatiyle berâ-yı tedâvî Fransa Hastahânesine gönderilmişlerdir.

En evvel Dolapderesi'nde humbara isti'mâl etmiş olan merkûm Agop isticvâbında zikr olunan humbaraları köprübaşında bekleyip Şeyhülislâm Efendi Hazretleri geçer iken üzerlerine endahet etmek için Hasköy'de tuğla harmanında sâkin rufekâsından Toros ve Ohannes nâm şahıslar tarafından iki sîm Mecidî ücretle kendisine verilmiş iken birisi ber-minvâl-i ma'rûz Dolapderesi'nde kazâ'en yere düşüp patladığını söylemiş olduğu gibi bankayı basan Ermeni eşkiyâsının re'îsi dahi humbaraları atıp bankanın kapılarını kapattırdıktan sonra bankanın büyük me'mûrlarına hitâben {İşte bu dakîkada basılan yalnız burası değildir ve Voyvoda karakolhânesiyle Galatasaray'na ve Sulumanastır taraflarına ve sâir mahallere dahi dinamitler atılacaktır. Rumları dahi tahrîk için Taksim'deki (Saint Trinite) nâm Rum kilisesi dinamitle ber-havâ edileceği gibi Ermeni Patrikhânesi dahi bu sûretle tahrîb edilecek ve Topkapı'da iğtişâş vukû'a getirilecektir.} demiş olduğu ve bu ifâdâtın tazammun eylediği teşebbüsât-ı mel'ânet-kârâne kısmen îkâ' edilmiş olmasına nazaran eşkiyâ-yı merkûmenin Rum kiliseleri ve Ermeni Patrikhânesi hakkındaki maksad-ı hâ'inânelerinin icrâsına fırsat-yâb oldukları anlaşılmış ve bu eşkiyânın nasıl bir hâ'in-i dîn ü insâniyyet olduklarına me'âbid hakkındaki bu teşebbüsleri dahi bir delîl bulunmuştur.

Ermeni fesâd komiteleri ve onların fedâ'îleri tarafından îkâ' edilen ve sûret-i vukû' ve cereyânı bâlâda tafsîlen arz ve beyân olunan iğtişâşât hiç bir sebep-i meşrû' olmaksızın mücerred devâ'ir-i emîriyyeye ve han ve mağaza ve kiliselere ve bir takım ecnebî mü'essesât-ı mâliyyeye her taraftan bağteten humbara ve dinamit atarak ve taraf taraf şûriş çıkararak ma'âzallâhi Te'âlâ pâ-yı taht-ı saltanat-ı seniyyede bir herc ü merc-i azîm husûle getirmek maksad-ı mel'ânet-kârânesiyle bed' edip mahâll-i muharrerede tehassun edip ve banka giren ru'esâ-yı erbâb-ı fesâd tarafından men'-i şûrişe me'mûr asâkir-i şâhâne ve me'mûrîn-i zâbıta ve tesâdüf ettikleri ahâlî-i Müslime ve gayr-i müslime üzerlerine humbara ve kurşunlar yağdırmak ve etrâfa dağıtılan fedâ'îleri dahi asâkir-i şâhâne ve polis ve jandarma efrâdından ve ahâlîden kime rast geldiler ise canavarcasına saldırarak [441] tevsî'-i dâire-i ihtilâle ve bunca tahrîbât ve telefâta sebebiyyet vermek sûretiyle de hitâm bulmuş ve ez-cümle Kasımpaşa ve Hasköy cihetlerine yayılan erbâb-ı fesâd oraların Ermenileriyle birleşerek ve en evvel Mûsevî hânelerine tecâvüz ederek beş-altı kişi cerh ve katl etmelerinden dolayı galeyâna gelen ahâlî-i Mûseviyyeyi şiddetle mukâbele ve atılan humbara ve kurşun ateşleri içinde kalan ahâlî-i Müslimeyi de iştirâke mecbûr ederek tevessü' ve devâm-ı iğtişâşâta ve orada ve sâir mahallerde vukû' bulan yağma ve gârata sebebiyyet verdikleri gibi vak'anın zuhûrundan biraz evvel bir çok Ermeniler Fındıklı ve Salıpazarı açıklarında mavnalara girip ve su'âl eden polislere hammallık ve kömürcülük etmek üzere vapurlara gideceklerini söyleyip bankada silâh atılır

atılmaz bunlar da hemen Fındıklı sâhiline çıkarak İslâm hânelerini basmak teşebbüsünde bulunmuşlar ise de derhâl asâkir-i şâhâne yetişerek basdırılmıştır.

Azm ve niyyet-i hâ'inânelerini me'mûrîn-i hükûmet mahall-i me'mûriyyetlerinde ve tüccâr ve esnâf dükkân ve mağazalarında iş güçleriyle meşgûl oldukarı bir sırada devâ'ir-i emîriyye ve âliye ve mü'essesât-ı mâliyye ile han ve mağaza ve kiliseleri ve'l-hâsıl Dersa'âdet'in hemen her tarafını humbara ve dinamit ile bir anda ber-havâ ederek herkesi bir dehşet ve felâket-i azîme içinde bırakmak ve şâyed maksadları hâsıl olmaz ise tesemmüm ile fedâ-yı cân eylemek gibi bir cür'et-i vahşiyânededen ibâret bulunan erbâb-ı fesâdın tertîbât-ı mezkûrelerini icrâ hâlinde hâsıl olacak dehşet ve vehâmet muhtâc-ı arz ve îzâh değil iken bu cür'et-i hâ'inânededen kable'l-vukû' zâbitaca ma'lûmât istihsâliyle derhâl ba'zı ru'esâ-yı mel'anet etmenin derdest ve tevkîfî diğerlerinin kesr-i cesâret ve kısmen olsun ihlâl-i tertîbât-ı mefsetlerini mûcib olarak maksadlarını tamâmen icrâyâ muvaffak olamadıkları gibi mahâll-i mezkûrede îkâ' ettikleri iğtişâsâtın men'î hakkında Mâbeyn-i Hümâyûn-ı Cenâb-ı Mülûkâne Başkitâbet-i Celîlesi'nden ve Bâb-ı Âlî'den bâ-tezkire-i müte'addide teblîğ buyurulan irâdât-ı seniyye-i hazret-i hilâfet-penâhî ahkâm-ı celîlesi dakîkası dakîkasına polis ve jandarma ümerâsına teblîğ olunmağla beraber, taraf-ı çâkerânemden dahi mahsûsan kollar ve husûsî me'mûrlar tertîb ve sevk ve hüküm-i irâdât-ı seniyyenin temâmî-i infâzı emrinde nezâret ve tekayyüdât-ı dâ'ime-i iltizâm olunarak ve bir yerde hâdisenin bastırılmasıyla iştigâl olunur iken me'mûrîn-i zâbitayı şaşkırtmak için erbâb-ı fesâdın cümle-i tertîbât-ı mel'anet-kârânelerinden olduğu üzere diğer bir tarafta kezâlik humbara ve silâh isti'mâliyle hasûle getirdikleri iğtişâşa dakîkası dakîkasına yetişilerek avn-i Bârî ve kemâl-i muvaffakiyyet-i hazret-i hilâfet-penâhî ile tevessü'üne [442] işbu Ermeni anarşistlerinin derece-i mel'anet ve vahşetlerine bir delîl daha olarak tahkîkât-ı resmiyye ile müsbet olduğu üzere Koca Mustafa Paşa sâkinlerinden Derviş Rüstem'in oğlu sekiz on yaşlarında Abdullah nâm çocuk vak'anın ilk günü mektebden çıkıp hânesine gider iken Samatya'da tehassun eylemiş olan eşkiyâ-yı merkûme tarafından bir sûret-i vahşiyânedede üzerine atılan humbaradan sabî-i merkûm ağır bir sûretde mecrûh olarak al kanlar içinde kalmış olduğu misillü daha bunun gibi ba'zı çocukların ta'arruzât-ı vahşiyâneye dūçâr oldukları haber verildiğinden ve hâdiseden bî-haber bulunan ve piyâde ve arabalı olarak li-maslahatin vukû'ât mahallerinden gelip geçen muhadderât-ı İslâmiyye üzerine de humbara ve revolver atmak denâ'etine dahi ictisâr ettikleri cihetle bunların umûmu bi't-tabî' havf ve telâşa dūçâr ve içlerinden ba'zılarının da humbara parçası veyâ kurşun isâbeti ile cerîhadâr olmuş olacağı bedîhî olup, ancak tevakkuf etmeyip yollarına devâm ettikleri cihetle derece-i felâketleri anlaşılamadığından gerek bunların ve gerek dūçâr-ı ta'arruz oldukları haber verilen sâir ba'zı mektebler çocuklarının tahkîkâtı icrâ olunmakta bulunmuştur.

Bâlâda mikdârı arz olunan Ermeni maktûlîni miyânında elbisece müşâbehet-i tâmmeleri ve cesedlerin ta'afününden dolayı bi'l-etrâf mu'âyene ve tefrîke hâl ve zamanın adem-i müsâ'adesi cihetiyle bir çok da Kürd ve Mûsevî cesedleri bulunduğu tahkîkât-ı ahîradan müstebân olmasıyla mikdâr-ı mezkûrun kâmilen Ermeni olmaması lâzım geleceği bedhîdir.

Bugün dahi icrâ ettirilen taharriyâtda Samatya'da Sulumanastır'da sâkin dökmece Dikran'ın hânesi bağçesinde sabun kalıbı şeklinde bir aded humbara zuhûr etmesiyle ahz olunmuştur.

Vak'anın sûret ve sebeb-i zuhûr ve cereyânı bundan ibâret olup ma'a-mâ-fih sâye-i kudret-vâye-i hazret-i hilâfet-penâhîde her tarafca tekayyüdât-ı inzibâtıyye mükemmelen cârî ve sükûn ve âsâyiş ber-devâm bulunmuş olmağla, ol bâbda. Fî 23 Rebî'ü'levvel sene 1314 ve fî 21 Ağustos sene 1312.

Beyoğlu Mutasarrıflığı'ndan 22 Ağustos Sene 1312 Târihiyle Alınan Tezkire Sûretidir

Ermeni vak'a-i ahîresinin son günü Hasköy'de esnâ-yı şûrişde yaralanıp hastahâneye yatırılmış olan asâkir-i Bahriyye-i şâhâne onbaşlarından Tevfik aldığı yaradan müte'essiren vefât eylediği ma'rûzdur.

[443] Geçenki Ermeni Hâdise-i Ma'lûmesinde (Kınoni) Nâmında Bir Müfsidin Samatya'da Sulumanastır Civârında Muhtefî Olduğu Hânenin Penceresinden Me'mûrîn-i Zâbitaya Humbara ve Revolver Attığı Esnâda Ahâlî-i İslâmiyyeye Hitâben Tab' Edilmiş Olan Türkçe Hezeyânnâmenin Bir Çok Nüshalarını Da Atmış Olduğu Cihetle Bir Sûreti Ber-vech-i Zîr Aynen Derc Edildi

(Taşnaksâğan) Nâm Ermeni Şirket-i İhtilâliyyenin Dersa'âdet Merkez Komitesi

AHÂLÎ-İ İSLÂMİYYEYE DA'VETNÂME

Ey Ahâlî-i İslâmiyye! Sana karşı hiç bir şeyimiz olmadığını anlatmak için şu da'vetnâme ile sana mürâca'at ediyoruz. Bu mürâca'at senden havf, yâhûd bir maksad-ı mahsûsa hizmet ettiğimizden değil. Hayır! Biz nazar-ı hasûdâne ile mevte doğru bakıyoruz ki bunu da senin hükûmetin bize ta'lîm ve telkîn eylemiştir. Ebâ an-ceddin seninle beraber aynı maksad ve vatanda bulunarak sâkinâne ve müttefikâne yaşaya gelmekte olduğu hâlde şu son vakitlerde kabâhatla halk olunmuş hükûmet, gerek seni ve gerek bizi ihnâk edebilmek için beynimizde tohm-ı nifâk ve şikâk saçmağa başladı. Sen ise ey ahâlî-i İslâmiyye! Bu hilel-i siyâsiyye-i duzahîyi

anlamayarak karındaşlarımızın bî-günâh kanları ile mülemma‘ olup cinâyet-i azîmeye iştirâk ettin.

Ey Türk karındaş! Şurasını iyice ders ve tefahhüm eyle ki tarafımızdan îkâ‘ edilegelmekte olan cenk ü cedel sana karşı olmayıp, illâ hükûmet-i zebûn-keş aleyhindedir ki onun hâl-i hâzırdaki sistemi sâyesinde azîz evlâdın hukûk-ı muhikkamı muhâfaza etmek için her an grev ve mübâreze ve yalnız Boğaziçi'nin emvâc-ı pâk-i serî‘ü'l-cereyânına ilticâ ediyorlar!..

Dost ve düşmanımı tefrîk et, ey ahâlî-i İslâmiyye!

[444] Beyoğlu Mutasarrıflığı'ndan Alınan 23 Ağustos Sene 1312 Târihli Tezkirenin Sûretidir

Hasköy'de Yenimahalle'de Tosun'un bağında keresteci Bogos'un hânesinde sâkin olup, vak‘a akşamı endaht eylediği revolver kurşunu ile Bahriye onbaşılarından Tevfik ile Humbarahâne Mektebi kahvecisi İsmâil'i cerh ile galeyân-ı ahâlîye sebebiyyet vermiş olan tömbekci Avadis ile oğlu bugün muhtefî oldukları istihbâr edilen kayınpederi Bağdik'in hânesinde derdest olunup nezâret-i celîle-i âsafânelerine i‘zâm edildikleri berâ-yı ma‘lûmât ma‘rûzdur.

Taraf-ı Sâmi-i Sadr-ı A‘zamîye Yazılan 24 Ağustos Sene 1312 Târihli Jurnal Sûretidir

Vanlı hammal Mıgır ve Sahak nâmlarında iki Ermeni dünkü gün Galata'ya gitmek üzere köprüden mürûrları esnâda bi'l-iştibâh çevrilerek ve üzerleri taharrî olunarak merkûmândan Sahak'ın iktisâ eylediği acem gömleğinin altından esnâf-ı Müslimeye mahsûs ve mütelevvin olmak üzere üç nîmten [mintan] daha zuhûr edip, bunların her biri bir kisve-i İslâmiyye olduğu görülmüş ve merkûmun sûret-i mütenevvi‘ada elbise-i İslâmiyyeyi lâbisen mecma‘-ı ecânib olan Galata cihetine geçmek teşebbüsünde bulunması icrâ edeceği mel‘anet ve mefsedetin ahâlî-i Müslimeye atf ve isnâd edilmesi maksadına mübtenî olacağı ve kendisinin Ermeni fedâîlerinden bulunduğu şübhe kalmamış olduğundan, her ikisi de bi't-tevkîf haklarında kemâl-i ehemmiyyetle tahkîkât icrâsına müsâra‘at edilmiş olduğu ma‘rûzdur.

Beyoğlu Mutasarrıflığı'na 24 Ağustos Sene 1312 Târihiyle Yazılan Tezkirenin Sûretidir

Hasköy cihetinde bulunan Mûsevîlerle Ermenilerde yekdiğerine tecâvüz isti‘dâdı mahsûs idüğü haber alınmış olmağla, bu bâbda tedâbîr-i mukteziyye ve tekayyüdât-ı mükemmele iltizâm ve icrâsıyla marzî-i âlîye mugâyir ve sâye-i âsâyiş-vâye-i cenâb-ı hilâfet-penâhîde takarrür eden emniyyet ve âsâyişi muhill

ahvâlin zinhâr vukû'una meydan ve imkân verilmemesi bi'l-hâssa mevdû'-ı himem-i aliyyeleridir.

[445] Dâhiliye Nezâret-i Celîlesi'nden Vârid Olan 20 Ağustos Sene 1312 Târihli ve Beş Yüz Doksan İki Numaralı Tezkire Sûretidir

Van hâdise-i mündefi'asının sûret-i vukû'u hakkındaki ma'lûmât ve meşhûdâtın bi'l-etrâf iş'ârı Tesrî'-i Mu'âmelât Komisyonu karârıyla mukaddemâ Ferik sa'âdetlü Sa'deddîn Paşa Hazretlerine bildirilmiş idi. İhtilâlin tahrîk ve teşvîk-i ecânible vukû'a geldiği âsâr ve esbâb-ı meşhûdesiyle kat'iyyen sâbit olduğu ve esnâ-yı ihtilâlde nefis-i Van'da vukû' bulan telefât ve mecrûhînün yekûnu sekiz yüz yetmiş dokuz nefere bâliğ olup bundan üç yüz kırk neferi şehîd ve iki yüz altmış neferi mecrûhîn-i İslâmiyyeden ve iki yüz on dokuz telefât ve elli dokuz mecrûhîn-i Hristiyanıyyeden ibâret olup asâkir-i şâhâne ve zabtiyyeden birisi yüzbaşı ve kusûru küçük zâbit ve neferât olarak on altı şehîd ve birisi erkân-ı harbiyye yüzbaşısı ve üçü mülâzim ve kusûru efrâddan olmak üzere yirmi mecrûh olduğu gibi nefis-i Van'da yüz on iki bâb hâne muhterik olmuş ise de bunun kısım-ı küllîsi eşkiyâ tarafından ihrâk edildiği ve merkez-i vilâyete tâbi' kazâlarda zuhûra gelen iğtişâşın keyfiyyet-i vukû'uyla İslâmdan ve Hristiyanıyandan şehîd ve telef olanların ve mecrûhînün mikdârıyla İngiltere konsolosunun ve Fransa konsolos vekîlinin raporlarında mûnderic mikdâr-ı telefâtın birinin pek mübâlağalı ve diğerrinin ona nazaran aşırı râddesinde bulunması bu bâbdaki mübâlağanın vücûdunu isbâta sened-i kavî idüğü ve tebe'a-i ecnebiyyeden ne telefât ve ne de malca zâyî'ât olup, yalnız tebe'a-i İrânıyyeden bir şahsın Erciş'den Van'a geleceği sırada ve esnâ-yı râhda maktûl olup kâtili bilinemediği ve eşyâsından cüz'î zâyî'ât olduğu ifâdesini ve bu yolda daha sâir bir takım tafsîlâta dâir ferik-i müşârun-ileyh tarafından vârid olup, komisyonca kırâ'at olunan lâyihanın ihrâc ettirilen sûreti mezkûr komisyon ifâdesiyle leffen tesyîr-i savb-ı âlî-i nezâret-penâhîleri kılınmış olmağla ve lâyiha-i mezkûrenin birer sûreti huzûr-ı sâmi-i sadâret-penâhîye ve Hâriciye Nezâret-i Celîlesi'ne takdîm ve isrâ kılınmağla, ol bâbda.

Ferik Sa'âdetlü Sa'deddîn Paşa Hazretleri Tarafından Tanzîm Olunup Dâhiliye Nezâret-i Celîlesi'nden Takdîm Kılınan Lâyihanın Sûretidir

Van hâdisesi Ermenilerin bir isyân ve ihtilâli midir, yoksa ba'zı bedhâhânın te'vîlâtı vechile bir kıtâl midir? Evvel-i emrde burasını ta'yîn etmek [446] îcâb-ı maslahatdan görüldüğünden, bu bâbdaki mütâla'a-i çâkerânemi levâzım-ı mühimmâtdan addederim. Bir kıt'ası 6 Temmuz sene 1312 târihli arîza-i kemterânemle Mâbeyn-i Hümâyûn-ı Cenâb-ı Mülûkâne Başkitâbet-i Celîlesi'nden takdîm olunan beş ateşli mavzer usûlündeki tûfengin üzerine mahkûk olan armanın sol cenâhındaki ٢٤ ve tepesindeki ٣١ ve sağ cenâhındaki ٣٣ hurûf-ı Ermeniyyesi (Ermeni Müttehide-i İhtilâliyyesi) ma'nâsını ifâde eden ve (Hayou Héghapohayan

Tachenagtzactiun) ibâresini teşkîl eyleyen üç kelimededen beherinin baş tarafında bulunan hurûfdan müteşekkil bir şifre olması cihetle ihtilâl ve isyânın kendi lisânlarıyla i'tirâf edilmiş bulunduğu şübhe kalmayacağı gibi sûret-i mütercimesinden bir nüshası (1) numara ile işbu lâyiha-i kemterâneme rabt edilen ve nüsha-i asliyyesi makâm-ı vilâyetten 29 Mayıs sene 1312 târihli arzaya leffen Mâbeyn-i Hümâyûn-ı Cenâb-ı Mülûkâne Başkitâbet-i Celîlesi'ne takdîm kılınan Cerîde-i Tayyar nâm Ermeni gazetesinin baş tarafında mahtûm bulunan ve daha sâir evrâk-ı isyâniyye üzerlerine basılmış olan komite mührü dahi ihtilâl ve isyânın bir burhân-ı diğeri olup, bu dahi meydân-ı muhârebede maktûl düşen Komite Re'îsi (Bido) nâm şahsın üzerinde zuhûr ederek alınmış olduğundan, 6 Temmuz sene 1312 târihli arzâ-i bendegânemle kitâbet-i celîle-i müşârun-ileyhâya takdîm kılınmıştır. Bu mühür üzerinde bulunan arma, tüfengin üzerinde bulunan mahkûk armanın aynıdır. Şu arma ve Ermenileri nokta-i ittifâk ve ihtilâle da'vet eden evrâk üzerine basılan mühür ve bu mühürü idâre eden komite hey'et-i meydanda oldukca bu hâdisenin bir isyân ve ihtilâlden ibâret olduğunu isbât sadedinde başkasında aramağa lüzûm ve ihtiyâc kalmayacağı derkâr ise de mütâlâ'a-i çâkerânemi bir kat daha takviye etmek üzere esnâ-yı cereyân-ı vak'ada buradaki düvel-i ecnebiyye konsolos ve konsolos vekîllerinin müttehiden sefâretlerine keşîde edip vâlî-i sâbık ve kumandan-ı mahallî ile müştereken taraf-ı çâkerânemden makâm-ı sâmi-i Sadâret-i Uzmâ'ya takdîm kılınan 8 Haziran sene 1312 târihli telgrafnâmeye zeyl edilen Fransavi'l-ibâre varakada Ermeniler aleyhinde (İnsurgîés) kelimesinin isti'mâl edilmesini ve el-yevm bu hâlin bir fenâlıkdan ibâret olduğunu iddi'â eden Dominiken papasları tarafından bi'z-zât kaleme alınan mezkûr varakaya yine kendi kalemleriyle işbu (İnsurgîés) kelimesinin yazılmasını ve defe'âtla olunan nesâyihî kabul ve isgâ etmeyerek asâkir-i şâhâne üzerine isti'mâl-i silâha devâm etmelerinden ve Fransa ve İngiltere [447] ve Rusya düvel-i fahîmesiyle İran devlet-i aliyyesi konsolosları ve Van Ermeni murahhasası taraflarından iki gün birbiri üzerine terk-i silâhla arz-ı mutâva'at eylemeleri tavsiye ve nasîhat edildiği hâlde kabul etmeyerek asâkir-i şâhânenin mukîm olduğu karakol üzerine muhâceme etmelerinden nâşî mukâbele-i bi'l-misl asâkir-i şâhâne tarafından isti'mâl-i esliha edilmesiyle mukâvemet edemeyen dört bin nefer müsella Ermeninin şehri terk ederek dağlara çıkıp asâkir-i şâhâne ile muhârebe etmesini de alâmet-i isyân ve ihtilâl olmak üzere irâ'e edebilirim. Ve lâ-siyemmâ İngiltere devlet-i fahîmesinin Van Konsolosu Mister William'ın esnâ-yı cereyân-ı vak'ada terk-i silâh ve izhâr-ı itâ'at teklîfinden bulunmak üzere Ermenilerin mütehassın olduğu müstahkem hâneye gittiği zaman kendisiyle mükâlemeye gelen üç şahısdan birisinin Almanca tekellüm ediyor ama hangi milletten idüğü ma'lûm olmadığını ve diğerlerinin Bulgar olduğunu ve âharının Rus Ermenilerinden bulunduğunu beyân ve bunlar taraflarından bu işin Zeytun işi gibi olması kâbil olamaz mı diye su'âl eylediklerini ifâde ve ityân eylemesi ve bu havâlîde konsoloslardan başka hiç bir

kimsenin başında şapka görülüş ve işitilmiş değil iken, meydân-ı muhârebede maktûlen kalanların başlarında şapka bulunması delâletleriyle Ermenilerin içinde ecânib bulunduğu sâbit ve muhakkak olduğundan, maslahata bir de (anarşistlik) karışmış olduğuna hükm-i kat'î ile hükm olunur.

Kable'l-ihtilâl politika töhmetiyle müttehem olarak taht-ı tevkîfe alınmış olan birer Ermeni kızının bikrine hâle geldiği iddi'âsına bi'l-âhire mahal kalmamak üzere nezdinde dâima bulunmaları için kızın vâlidesi ve müte'allikâtından diğer iki kadın ile bir de murahhasahânenin intihâbiyle papas konulmuş iken ahîren merkûm papas birine göndermek üzere Van murahhasası tarafından polis idâresine verilip bir sûret-i musaddakası (B) işâretiyle leff edilen varaka Ermeni eşkiyası ta'bîrinin isti'mâl olunması ve esnâ-yı ihtilâlde şehir telgrafhânesinden bağlıkdaki telgrafhâne vâsıtasıyla mûmâ-ileyh murahhasanın taraf-ı çâkerâneme keşide edip bir sûreti (H) işâretiyel leff olunan telgrafnâmesinde mücâzâtı mücib-i düvel-i ecnebiyye takımları şecâ'at-ı ekremîleri sâyesinde telef ve firâren def' olduklarına emînim diye yazması Van'da çıkarılan ihtilâlin ecnebîler tarafından olduğuna isbâta kâfi bir sened olup, bu da anarşistliğe delâlet eder âsârdan bulunmasıyla bi'l-umûm Avrupa devletleri parlamento ve ahîren Avusturya devlet-i fahîmesi Hâriciye nâzırının kendi parlamentosunda vâkı' olan nutuklarıyla te'lîf ve tatbîka muhtâcdır. İşin içinde ecnebî bulunduğu burhân olmak üzere meydân-ı muhârebede elde edilmiş olan Mısır'a müte'allik bir kıt'a nişânı (M) harfli zarf derûnuna vaz' ve takdîm eyledim. İmdi şu hâdisenin bir isyân ve ihtilâl olduğu kat'iyyen sâbit olarak, kimsenin bir başka sûretle te'vîle mecâl ve kudreti kalmayacağı bedhât ve vâzihât dandır.

[448] TEHYİ'ÂT

3 Kânûn-ı sâni sene 1311 târihli olarak makâm-ı sâmi-i Sadâret-penâhîye Bitlis'den takdîm olunan lâyiha ve melfûfâtının nâtik olduğu ve el-yevm Zabtiye Nezâret-i Celîlesi'nde mevcûd olan programlar ve nizâm-nâmelerin delâlet ettiği vechile Ermeni ihtilâl komiteleri gizli kapaklı bir şey olmayıp, her tertîbi meydanda olduğu bedhî ve bu tehyi'ât her gûnâ isbât külfetinden müstağnî ise de bura Ermenilerince ne yolda teşvîk görülmekte ve nasıl esliha ve fedâ'î tedârik olunmakta olduğunu irâ'e için elde edilen evrâkdan ba'zısı ber-vech-i zîr arz ve tezbîr olunur.

Üzerine (2) numara mevdû' olduğu hâlde rabt edilen ve Amerika'dan vârid olarak tercüme olunan varaka ile üzerlerine (3) numara vaz' olunan ve Tebrîz'den vârid olup sûret-i mütercimesi merbût olan mektup ve komite re'îsi üzerinde zuhûr edip ıstılâhına âgâh buraca mütercim bulunamadığı cihetle tercüme ettirilemeyerek (4) numara ile aynen takdîm kılınan ta'lîmnâme ve köylerdeki gençlerden fedâ'î yazdırılarak ve müste'âr isimler tesmiye edilerek beynlerinde mütehaddis işârâtı hâvî olmak üzere mehâkim-i adliyyeden bir sûreti alınıp (5) numara ile rabt edilen evrâk ve Komite Re'îsi Bido üzerinde zuhûr edip asılları mahkemeye bi't-teslîm sûretleri

üzerine (6) numara vaz' olunarak leff olunan yirmi sekiz nüsha kâğıd ve hâdisi üzerine Meks kazâsı Ermeni mu'teberânından yirmi dokuz imzâ ile taraf-ı çâkerâneme gönderilip sûret-i musaddakası (7) numara ile rabt edilen arzuhâl ve mekâtîbde çocukları teşvîk için mükâfât olmak üzere verilip bir cihetinde târîh-i kadîm adamlarının birinin resmi mahkûk ve zarfı üzerine (8) numara mevdû' nişân devlet aleyhine bir ihtilâl ve isyân çıkarmak üzere Van havâlîsi ahâlîsinin hazırlıklarını isbâta kâfi birer hüccet olduğundan mütâla'aya şâyândır.

SÛRET-İ ZUHÛR-I VAK'A

Hâmil olduğumuz ta'lîmât hükmü Bitlis'de tamâm olması üzerine makâm-ı sâmi-i Sadâret-i Uzmâ'dan alınan 29 Kânûn-ı evvel sene 1311 târihli telgrafnâme hükmünü tenfîzen hey'etce Bitlis'den Van'a muvâsalat olunarak ertesi gün Van murahhasıyla sâir papasları ve bütün [449] mu'teberânı dâire-i hükûmete celb ile bunca seneden beri zîr-i cenâh-ı saltanat-ı seniyyede lisânlarını, mezheplerini, milliyetlerini kat'â zâyî' etmeyerek sâyebân olmuş ve rüteb-i mülkiyye ve askeriyeden yüksek yüksek merâtibe nâ'il ve taraf-ı devletten gösterilen sühûlet delâletiyle ma'ârif ve ticâretce her türlü terakkîye mazhar olarak hiç bir milletin hiç bir yerde göremediği refâh ve hürriyete mazhar olmuş iken bu kadar ni'metin kıymetini takdîr edememek kadirşinâslık olduğu ve Ermeniler için tarîk-i selâmet ancak üç yüz seneden beri ta'kîb edegeldikleri meslek-i sadâkatdan inhirâf etmemek noktasında müstakarr bulunduğu bir çok delâ'il ve emsile ile ifâde olunarak itâ'at-ı sâbıkalarından adûl eylememeleri hey'etce tavsiye ve nasîhat edilmiş ve 24 Şubat sene 1311 gecesi Ermeni mahallesi karakolhânesinde mukîm asâkir-i şâhâne neferâtından birisini Ermeni fedâ'ileri tüfenkle şehîd etmeleri üzerine ertesi günü yine pend ü nesâyih-i sâbîka tekrâr olunmuş idi. (Bu vak'aya müte'allik evrâk "9" numaralı olarak melfûfdur.) Vilâyet dâhilindeki aşâ'ir ve ekrâda dahi yine hâmil olduğumuz ta'lîmât-ı seniyye ahkâmı teblîğ olduğundan ve 17 Mart sene 1312 târihiyle makâm-ı sâmi-i sipahsâlârîden teblîğ buyurulan irâde-i seniyye-i hazret-i hilâfet-penâhî üzerine bi'z-zât aşâ'ir içerilerine gidilerek nesâyih-ı sâbîka tekrâr edildiğinden aşâ'ir ve ekrâd kat'â yerlerinden hareket etmeyerek hîn-i zuhûr-ı vak'aya kadar vilâyet dâhilinde bir gûnâ vukû'ât zuhûr etmemiş idi. Fakat Ermeniler her bir tehyi'âtı yaparak bir mes'ele çıkarmağı karârlaşdırmış oldukları gerek İran'daki Sefâret-i Seniyye ve şehbenderlikler taraflarından ve gerek makâm-ı sâmi-i âsafânelerinden pey-â-pey ihbâr olunmakta bulunduğu gibi izhâr edegeldikleri alâ'imden dahi istidlâl edilerek meydan ve imkân bırakmamak üzere aralarında sık sık asâkir-i şâhâne kulları gezdirilmiş ve sırf Ermeniden ibâret olan nevâhî ve kazâ dâhilinde kuvvetli müfreze-i askeriyeler bulundurulmuş ise de Ermeniler kendiliklerinden def'aten bir ihtilâl çıkarmaktan ise öteden beri bahâne ittihâz edegeldikleri ekrâd ve aşâ'ire bir kıyâm yüzü göstererek gûyâ kendileri nefislerini

müdâfa'a ediyorlar imiş gibi görünmeyi menfa'atlarına muvâfık gördüklerinden aşâ'irin tahrîk-i urûk-ı milliyyeti emrinde esbâb-ı lâzımeğe teşebbüs etmiş olmak üzere bu havâlîdeki aşâ'irin en büyüğü olup bir ucu Musul'da diğere ucu vilâyetin Şatak kazâsında bulunan takrîben sekiz on bin hânelik Artuş aşîreti tetimmâtından Kîravî şu'besinin bulunduğu Norduz mevkî'ine azîmetle sengistân bir mevkî'de kâ'in Meryem Ana Kilisesi nâm mahalde tehasun ederek 13 Mayıs sene 1312 târihinde aşîret-i mezbûre halkından dört şahsı şehîd ve üç neferi mecrûh etmişler {Vak'anın evrâkı "10" numara ile melfûfdur}. Şühedânın ecsâdını paralamak ve kalblerini çıkarmak ve beyinlerini oymak gibi mu'âmelât-ı vahşiyâneye cür'et eylemişler idi. [450] Müte'âkıben Havasor nâhiyesinde vâkı' Engil nâm Ermeni karyesinde dahi iki Kürdü şehîd ederek cesedini pâre pâre etmişlerdir. Bu vak'anın evrâkı da (10) numara ile melfûfdur. Hükûmetce bu eşkiyânın ta'kîbâtında kol kol zabtiyeler ve asâkir-i şâhâne dolaştırılmakta ise de tekmîl Ermeni kurâsı müttefikân ve (7) numaralı evrâkda Meks Ermeni ahâlîsinin ikrâr etmekte oldukları vechile fedâ'îleri saklamakla mükellef bulduklarından hangi köye dâhil olsalar silâhları saklamakda ve câmelerini tebdîl için der-ân-ı hâl elbise verilmekde ve iş ile meşgûl olan köylüler aralarına karıştırılmakta olduğundan elde edilememekte idiler. Bir yandan dahi Kürdlere nasîhatde devâm olunarak ve başlarında Erkân-ı Harbiye yüzbaşısı kumandası ile asâkir-i şâhâne dolaştırılarak bir günâ uygunsuzluk zuhûruna meydan ve imkân bırakmamağa sa'y olunmakta idi. Şehr-i Haziranın üçüncü Pazartesi gecesini Van bağılığının Ermeni mahallesi arkasında devriyeye çıkan asâkir-i şâhâne kolunu (12) numaralı evrâk nâtik olduğu vechile Ermeni eşkiyâ çetesi pusuya tutarak kol zâbiti Receb Efendi ile bir neferi yaraladılar. Ale's-sabâh saat dokuzbuçukta müdde'î-i umûmî mu'âvini vekîli ve müstantık ve alaybeyi ve polis müdîri mahall-i vak'aya giderek vukû'âtı tahkîk ve orada mukâbele-i bi'l-misl olarak asâkir-i şâhâne kolu tarafından atılan kurşun ile mürd olmuş olan eşkiyânın bir hayvanı bulunup bağık derûnuna nakl ile hayvan sahibi taharrî olunmakta ve gündüz saat dahi dörde yaklaşmakta iken o vakte kadar hânelerinden çıkmayarak dükkânlarını açmamış ve melfûf haritada irâ'e olduğu vechile mevâkı'-i münâsebede hânelere yerleşmiş olan Ermeniler yolu düşerek sokakdan geçmekte olan gardiyan neferi Haydar'ı hâne penceresinden attıkları kurşunla şehîd etmeleri ve bağığın müntehâsında vâkı' olup şehre yakın bulunan Hankavenk Mahallesi'nde bağıkdan şehre giden caddenin sağ ve sol cenâhlarındaki hâneler Ermeni mekânları olup be-heme-hâl her şehrinin oradan geçmesi mecbûrî idüğünden biraz kalabalıkca yolcu bulunması münâsebetiyle oradaki hânelerden İslâm yolcuları üzerine de silâhlar atılmasıyla ortalık ayağa kalkmış ve asâkir-i şâhâne kolları ve bi'z-zât kemterleri taraf taraf gezerek Ermenilere îfâ-yı nesâyih olunmak istenilmiş ise de lisân-ı edeb ve tâbi'iyete yakışmayacak cevâblarla reddetmişler ve üzerlerimize tüfenkler atılarak yanlarına [451] yanaşdırmamışlardır. O gün akşama ve ertesi gece sabâha kadar Ermenilere nesâyih icrâ ve ahâlî-i İslâmiyyeye

vesâyâ-yı lâzıme îfâ ile ve lâzım gelen mahallere sekiz-onar neferden ibâret karakollar nasb ve bir düziye devriyeler gezdirilerek ve mühim ve mu'tenâ caddelerin dörtyol ağzlarına ikişer üçer bölük asâkir-i şâhâne ikâme olunarak vak'anın ilerlemesine sa'y olunmuş ise de mukaddimede isbât olunduğu vechile bu hâdise musammam bir ihtilâl ve isyân olduğundan Ermeniler fâriğ olamayarak vak'anın akşamı haritada irâ'e olunan Erek Kilisesi'nden Haçboğaz ve oradan Tepebaşı'na kadar olan arîz caddede ve Norşin Mahallesi'ne giden İt Sokağı üzerinde vâkı' hânelerinde Erek'den Protestan misyonerlerinin karârgâhına ve oradan Tazekeriz ve Dere Kilisesi'ne kadar olan mahallerdeki cesîm hânelerin pencerelerini kerpiçlerle örerek ve damların kenarlarını yine kerpiçten siperler yaparak ve hânelerin kerpiçten ma'mûl olan duvarlarını mahsûsan ihzâr edilmiş olan burgularla delerek nice tüfenk mazgalları vücûda getirmiş ve hâne kapılarının arkalarını duvar örerek tahkîm etmiş oldukları gibi hâne kapılarının önlerine kalın ağaç kütüklerinden blokhavz dokuzar neferlik siperler ve esâsen yolların cenâhainine merkûz olan ağaçları kesip yollar üzerine devirerek barikatlar yapmışlar ve âdetâ pek mükemmel bir erkân-ı harbiyye zâbitinin yapabileceği vechile Ermeni mahallesini müstahkem bir mevki' hâline koymuşlardır. Vak'anın üçüncü ve dördüncü günleri (7) ve (8) Haziran sene 1312 târihli telgrafnâmelerle arz olunduğu vechile İngiltere ve Fransa ve Rusya düvel-i fahîmesi ve devlet-i aliyye-i İrânîyye konsolos ve vekîlleri şehirden alınıp bağığa gönderilen Van Murahhasası Sahak Efendi ma'rifetleriyle Ermenilerin terk-i sîlâh ve izhâr-ı itâ'at eylemeleri teklîf olunmuş ise de kabul etmeyerek bir yandan asâkir-i şâhâne üzerine de muhâcemeye başladıklarından, Norşin Mahallesi'nde kâ'in Levendoğlu hânesindeki müfreze-i askeriyeyi ve gaz yağdı dökerek karakolhâneyi yakmak ve arkasını dolaşıp İslâm mahallesini pâ-mâl etmek üzere Haziranın sekizinci ve vak'anın beşinci gecesi saat yedide şiddetle muhâcemeye başlamışlardır. Mukâbele-i bi'l-misl olarak asâkir-i şâhâne tarafından dahi yalnız Norşin Mahallesi cihetinde müdâfa'a olunmuş olduğundan, eşkiyâ bulunduğu hâneyi ihrâk ederek biraz gerideki hânelere tehassun ile şiddetli ateşe devâm eylemişlerdir ve orada dahi sebât edemediklerinden, buldukları hâneleri ihrâk ve terk ile Hacke Caddesi'nin Haçboğazı'ndan Dere Kilise'ye kadar olan mahalleri kâmilen yakıp, Kendirci cihetine kaçmışlardır. Erek ve Hafızıyye Mahallelerindeki asâkir-i şâhâne yerinden hareket etmemiş ve isti'mâl-i esliha dahi eylememiş olduğu gibi, Norşin'den eşkiyâyı def' eden asker dahi Hacke Caddesi'nden Kendirci cihetine geçmeyerek cadde üzerinde [452] kalıp, yine terk-i silâh ile mutâva'ât eylemeleri teklîf olunmuşdur. Bugün ve bundan bir gün mukaddem vilâyet dâhilindeki ekrâd ve aşâ'ir Van'da Ermenilerin asâkir-i şâhâne ile harb etmekte olduklarını istimâ' ile fevc fevc şehir civârına geldikleri haber alınıp bi'z-zât karşı varılarak evâmîr-i seniyye-i cenâb-ı hilâfet-penâhî kırâ'at, âyât-ı Kur'âniyye ile bi't-teblîğ "semi'nâ" cevâbıyla mukâbele olunarak şehre girmemişlerdir. Ru'esâ ve ümerâsı bulunmayan ekrâddan bir kısım halk asâkir-i

şâhânenin harb ile meşgûl olduğu sırada birer ferce bularak bağığa dâhil olmuşlar ise harbin netîcesinde şiddet gösterilerek tekmîl ekrâd bağıktan dışarı çıkarılmıştır. Haziranın dokuzuncu günü kısmen ve onuncu günü büsbütün müstahkem hânelerden tüfenk atılmasının arkası alınması ve eşkiyânın firâr ettikleri haber verilmesi üzerine tekmîl müstahkem Ermeni mahallesinin etrâfı asâkir-i şâhâne ile çevrilerek taht-ı muhâfazaya alınmış ve mahalle derûnunda asâkir-i şâhâne dâhil olmuş ise de pek çok Ermeni kalabalığı görüldüğünden eşkiyânın firâr ettiğine emniyyet olunamamış idi. Fakat ihtiyât olmak üzere İran hudûdu üzerinde ve Elbak'da ve Mahmûdiyye'de vâkı' asâkir-i şâhâne kumandanlarına Van'dan İran'a giden yolların geçit mahallerini tutmaları bi't-telgraf iş'âr olunmuşdu. Müte'âkıben telgraf tellerinin kırılmasıyla ecnebî eşkiyânın hepsi ve yerlilerin bir kısmı Van bağığı verâsında vâkı' refî'ul-kâme ve sırf sengistândan ibâret Erek Dağı'na çıktığı haber-i sahîhi alınmış ve yerli Ermenilerin bir kısm-ı diğeri silâhlarını saklayarak Van'da kaldıkları öğrenilmiş idi. Dağdaki eşkiyânın yedi yüz seksen neferi Hamîdî kazâsından geçerek Elbak'daki Merzgi aşîretine tasallut etmesi üzerine hemen oralardaki geçitleri tutmuş olan asâkir-i şâhâne yetişerek harbe tutuşmuş ve bir aralık gecenin karanlığından ve bârânın şiddetle nüzûlünden bi'l-istifâde harb mevki'ini terk eden eşkiyâ hudûda iki saat mesâfede vâkı' Dir karyesindeki sûr-ı atîfde mütehaşşid asâkir-i şâhâne üzerine şiddetle savlet etmişler ise de söktüremeyerek ric'ate mecbûr olmuş ve arkalarından yetişen asâkir-i şâhâne dahi hatt-ı ric'atlerini almış olduğundan, oracıktaki Esistan nâm karyeye tehassun etmişlerdir. Bu bâbda Dir Kilisesi murahhasası cânibinden taraf-ı kemterâneme gönderilen tahrîrât sûreti (13) numara olarak melfûfdur. (O gece Dir murahhasası eşkiyâyâ terk-i silâh ile mutâva'ât teklîfini etmek üzere iki def'a gönderilmiş ise de kabul etmeyerek reddeylemişler ve ertesi gün ale's-sabâh İran cihetine firâr eder iken arkalarından yetişip mahv u karâr edilmişlerdir.) Bu vak'ada hayyen derdest edilen üç şakînin evrâk-ı nutkiyyesi şâyân-ı mütâla'a olduğundan, (14) numaralı olarak leffedilmiştir. Eşkiyâyı merkûmeden iki yüz seksen altı neferlik Truşak ve Hınçak gürûhu dahi [453] yine Hamîdiyye kazâsının Selhhâne nâm Şemiski aşîreti karyesine tasallut ettiği Mahmûdiyye'deki geçidi tutmuş olan asâkir-i şâhâne tarafından haber alınması üzerine sür'atle yetişmiş olduğu gibi Van'dan da bir tabur çıkarılarak gönderilmiş bulunduğundan, bir gün Baz Dağı'nda, ertesi gün Nazarâbâd Dağı'nda vukû'a gelen muhârebede dahi bu gürûhdan yalnız bir nefer kurtulup Kator'a firâr etmiş ve bâkîsi makhûr olmuştur. Yerli eşkiyâdan Şatak kazâsı halkından olanlar Şatak'a azîmetle orada bir vak'a çıkarmışlar ve nefsi kasabadaki kârgîr hâneleri tersîn ile tahassun ederek harb etmişler ise de esâsen Şatak'da bulunan müfreze-i askeriyeyi takviye için Van'dan gönderilen bir tabur piyâde ve bir kıt'a vesitvord nâm cebel topunun Şatak'a vüsûlü ile beraber bir kısım eşkiyâ firâr ve bir kısım tesellüm-i silâha karâr vermişlerdir ve firâr edenler dahi rızâlarıyla arz-ı mutâva'ata mecbûr olmuşlardır. (14) numaralı evrâk-ı nutkiyye me'âline ve Ermeni mahallesindeki

müstahkem hânelerde mevcûd mazgalların adedine nazaran eşkiyânın mikdârı kesîr olmak lâzım gelip, hâlbuki Elbak'da, Mahmûdî'de, Şatak'da görülen mikdâr bin iki yüz râddesinde olup, üst tarafının hiç bir tarafda zuhûr eylememesinden ve yerli eşkiyâ köylü ve şehirli gençlerden ibâret olduğu (15) numaralı evrâk me'âlinden müstebân olduğundan, bunların da silâhlarını saklayarak ellerini böğrüne koyup boyun bükerek sûret-i ma'sûmiyyet gösteren köylü ve yerlilerden ibâret olacağında şübhe yoktur. Eşkiyânın isti'mâl ettiği esliha beş ateşli ve üzeri Truşak Komitesi'ne mahsûs armalı mavzer ve sürmeli berdan ve martini hanri ve remington ve revolver ve kılıç ve hançer olup, bunlardan mavzer ve sürmeli berdan ile bir kılıç bir de kama manzûr-ı âlî buyrulmak ve Şataklı bir şakînin de müsellahan resm-i fotoğrafîsi meşmûl-i nigâh-ı dekâ'ik-iktinâh-ı cenâb-ı hilâfet-penâhî buyrulmak üzere takdîm kılınmıştır. Ale'l-husûs attıkları kurşunlardan ba'zılarının tepesinde kapsül derûnunda barut bulunarak âdetâ bir humbara olduğundan ve bu nevi' mermiyâtın endahıtı beyne'd-düvel memnû' bulunduğundan Ermeni eşkiyâsının mu'âmelât-ı vahşiyânesine bir numûne daha olmak üzere bu hartuçdan dahi bir adedi kitâbet-i müşârun-ileyhâya takdîm edilmiştir. Bu ihtilâlde nefsi-i Van'da vukû' bulan telefât ve mecrûh yekûnu sekiz yüz yetmiş dokuz nerefeye bâliğ olup, bunlardan üç yüz kırk neferi şühedâ ve iki yüz altmış neferi mecrûhîn-i İslâmiyyeden ve iki yüz on dokuz telefât ve elli dokuz neferi mecrûhîn-i Hıristiyanıyyeden ibârettir. Ve asâkir-i şâhâne ve zabtiyyeden birisi yüzbaşı ve kusûru küçük zâbit ve neferât olarak on altı şehîd ve birisi erkân-ı harbiyye yüzbaşı ve üçü mülâzim ve kusûru efrâddan olmak üzere yirmi mecrûh vardır. Van'da yüz on iki bâb hâne muhterik olmuş ise de bunun seksen bâbı eşkiyâ tarafından ihrâk olunmuştur. Ermenilerin tehyi'ât ve tedârikâtı yalnız merkez-i vilâyet olan Van şehrine münhasır olmayıp (7) numaralı Meks kazâsı Ermeni ahâlîsi [454] istid'âsında beyân olunduğu ve (5) numaralı fedâ'î defterlerinde murakkam bulunduğu vechile mülhakâtda ve köylerde dahi olduğundan ve ale'l-husûs güz mevsiminden beri Amerikan misyonerlerinden i'âne almak bahânesiyle tekâmül köylüleri Van'a gelip Van'da derdestlerine alarak kalacakları kalmış ve yerlerine gidecekler gitmiş bulduklarından, Kariçkan kazâsının Olgüllü karyesi Hıristiyanları hallaç ağası Süleyman ve Mahmûd Ağaları şehîd eylemeleri üzerine ahâlî-i İslâmiyye tarafından dahi mukâbele-i bi'l-misl olunarak 5 Haziran sene 1312 târihinden 7 Haziran sene-i minhu târihine kadar muhârebe devâm etmiş ve İslâm ve Hıristiyan hâne ve me'âbidinden muhterik olan olmamıştır.

Bu muhârebede ahâlî-i İslâmiyyeden iki ağa ve kusûru efrâddan olmak üzere on iki şehîd ve birisi zabtiyye onbaşı olarak on altı mecrûh ve Hıristiyanlardan iki yüz beş maktûl vukû' bulmuştur.

Vilâyetin Gevaş kazâsında zuhûr eden şûriş dahi Kagazin nâm dere başında bir Ermeni çetesi Siird sancağının Toluh karyesi ahâlîsinden ve çerçi esnâfından iki şahsa tesâdüf edip, birisin katl etmeksizin diri diri gözlerini çıkarmak ve derisini yüzmek ve

diğerini katl edip cesedini parça parça etmek gibi mu'âmelât-ı vahşiyâne icrâsından ve Gevaş'ın Narik karyesi Ermeni ahâlîsi ile İslâmlara muhâceme vukû' bulmasından münba'is olup Haziranın onbirinci gününe kadar devâm etmiştir. Bu hâdisede sûret-i katilleri yukarıda mezkûr olan iki nefer Siirdli dâhil olmadığı hâlde yerliden dört nefer şehîd ve sekiz nefer mecrûh olup, Ermenilerden yüz nefer maktûl vardır. Büyût ve emâkin yanmamıştır. Yalnız Akkilise nâm ma'bedin bir-iki odası yanmıştır. Mahmûdî ve Elbak kazâlarındaki vukû'ât Van'dan firâr eden iki eşkiyâ gürûhundan yedi yüz seksen neferinin Elbak cihetine giderek Merzgi aşîretini ve iki yüz seksen altı neferinin de Mahmûdî cihetine azîmetle evvelâ Şemiski ve ba'de Milan aşîretlerini vurmak istemelerinden inbi'âs edip tafsîlâtı 14 ve 18 Haziran sene 1312 târihli telgrafnâme-i çâkerânemle arz olunduğu vechile muhârebe bir kaç günler devâm etmiş ve bunda ahâlî-i İslâmiyyeden otuz dokuz nefer şehîd ve otuz sekiz nefer mecrûh vukû' bulmuştur. Bu kazâlarda yanmış büyüüt ve emâkin ve me'âbid yoktur.

Şatak kazâsı öteden beri habâset ve şekâvet yatağı olup, hiç bir zaman bu kazâda Ermeniler râhat oturmamış ve bu kazânın Kaçet karyesi ahâlîsinden elde edilerek 6 Temmuz sene 1312 târihli arîza-i kemterânemle Mâbeyn-i Hümâyûn-ı Cenâb-ı Mülûkâne Başkitâbet-i Celîlesi'ne bir kıt'a resm-i fotoğrafîsi takdîm olunan (Çeto) nâm Ermeni eşkiyâsının kıyâfetinden de istidlâl olunacağı vechile bu kazâ halkı öteden beri [455] şekâvetde devâm edegelmiş olduklarından Van'da ihtilâl çıkardıktan sonra sebât edemeyerek firâr eden eşkiyâ gürûhundan Erek Dağı'nda ayrılıp Şatak'a giden iki yüz kadar şakî yollarda rast geldiği ahâlî-i İslâmiyyeyi katl ederek cem'iyetle Şatak'a dâhil olup orada ihtilâl çıkarmışlar ve metîn ve rasîn hânelere tehassun ile gelen geçen üzerine kurşun atmışlar ve nihâyet bir kısmı firâr ve diğer kısmı yalnız bir cesîm kârgîr hânede karâr eylemişler ise de oradaki asâkir-i şâhâneye ilâveten Van'dan i'zâm olunan bir tabur piyâde ile bir kıt'a dağ topunun oraya duhûlü ile beraber teslîm-i silâh ederek kârgîr hâneye tehassun edenler mutâva'at etmişlerdir. Firâr eyleyenler dahi pey-der-pey gelmektedirler. Bu vak'ada ahâlî-i İslâmiyyeden on beş şehîd ve otuz nefer yaralı olup eşkiyâdan otuz maktûl ve sekiz nefer mecrûh vardır. Eşkiyânın tehassun ettiği hânedan birisine kendileri tarafından ateş verilerek ittisâlinde bulunanlara sirâyetle cem'an yüz hâne yanmıştır. Bu vak'a dahi iki gün devâm etmiştir.

Erciş kazâsının 5 Haziran sene 1312 târihiyle Pertak karyesinde Haydaranlı aşîretine mensûb Hamîdiyye Süvârî Alayları mülâzimlerinden Mehmed Ağa'nın Ermeniler tarafından i'dâm olunması ve Erciş kazâsında dört hâneye tehassun etmiş olan Ermeniler cânibinden yollardan geçen ahâlî-i Müslime ve ekrâd ve aşâ'ir üzerine tüfenkler atılarak bir kaç İslâmın şehîd edilmesiyle çıkarılan ihtilâlde İslâm'dan altı şehîd ve sekiz mecrûh ve Ermenilerden yirmi yedi maktûl ve dört mecrûh vukû' bulmuş ve köylerde dahi yetmiş yedi nefer telefât vukû' bulmuştur. İhtilâl on sekiz

gün devâm etmiş ve yalnız bir hâne yanıp o dahi eşkiyânın tehassun ettiği hâne olduğundan, kendileri tarafından ihrâk olunmuştur.

Bargiri kazâsında yalnız Körzük ve Engüzük karyeleri Ermenileri derûnunda asâkir-i şâhânedan iki bölük mütehaşşid olduğu hâlde alev etmişler ise de hemen basdırılıp, fakat bunda dahi otuz nefer telef olmuştur. Büyût ve emâkin yanmamıştır. Meks kazâsı dâhilinde ihtilâl zuhûr etmeyip, ancak ittisâlinde bulunan Şatak kazâsı hudûduna yakın Şeydan karyesine gelmiş olan Şatak eşkiyâsı Meks ahâlî-i İslâmiyyesinden iki neferi cerh etmişler, o civârdaki Ermeni köylerinden de sekiz nefer vefeyât vukû' bulup büyût ve emâkin yanmamış ve başka vukû'ât dahi olmamıştır.

Âdilcevâz kazâsına Van ihtilâlinin aksetmesiyle Ermeniler mevsim-i ihtilâlin hulûl etmiş olduğunu bi't-teferrüs güft ü gûya ibtidâr ve ahâlî-i İslâmiyye dahi her tarafdandan vukû'a gelmekte olan ihtilâlden havf ve her işe dûçâr olarak beyne'l-ahâlî şûriş zuhûr etmiş ve sabahdan öğleye kadar devâm ile ahâlî-i İslâmiyyeden iki şehîd ve bir mecrûh ve Ermenilerden otuz bir maktûl ve iki mecrûh vukû' bulmuştur. Kasabada büyût ve emâkin yanmamış ve fakat iki karyede beş hâne muhterik olmuştur.

[456] Van'a tâbi' Ercik nâhiyesi İran'dan Van'a gelen caddenin memerrî ve Van'dan İran'a ve İran'dan Van'a gidip gelen eşkiyâ-yı ecnebiyyenin melce' ve mehfâsı olduğundan ahâlî-i kurâ çetin ve haşin ve esliha ile mücehhezdirler. Binâ'en-aleyh esnâ-yı ihtilâlde hudûdu tecâvüz ile Van'a gelmek üzere bulunan İran aşâ'iri ile harb etmiş olduklarından, yedi mecrûh ve otuz nefer telefâtı vardır. Ve Van bağığının cihet-i şimâliyyesinde vâkı' olup, bağığın Norşin Mahallesi'ne civâriyyeti 8 Haziran sene 1312 târihinde asâkir-i şâhâne ile Ermeni eşkiyâsı muhârebe ederler iken asâkir-i şâhânenin arkasını çevirmek üzere Şahbağı karyesi ahâlîsi bağığa hücum gösterdikleri sırada orada bulunan Şivli ve Livli aşîretleriyle muhârebeye tutuşarak geri gönmüş ve bu sırada yüz on sekiz nefer maktûl vermişlerdir. On iki bâb hâneleri yanmıştır. Vâkı'a Ermeniler daha ziyâde telefât olduğunu iddi'â ile bu bâbda dahi tezvîrden hâlî kalmıyorlar ise de maktûllerinin cesedlerini ve medfenlerini irâ'e edemiyorlar. Ermeni köylülerinin on sekiz yaşından otuz yaşına kadar olan tekâmül gençleri fedâ'î olduğu ve her biri Armenia ve Hınçak ve Truşak Komitelerine mensûb olarak âdetâ aylıklı askerler idüğü re'îs-i eşkiyâ üzerinde zuhûr edip (15) numaralı olarak sûret-i mütercimesi melfûf olan varaka ve (5) numaralı evsâfî mezkûr evrâk dahi isbât edeceğine ve bu vak'a bir iğtişâş olmayıp umûm Ermenilerin silâha sarılmasından ibâret bulunduğuna nazaran el-yevm meydanda olmayan ba'zı köylü Ermenilerin 16 Haziran sene 1312 târihli telgrafnâme-i çâkerânemle arz etmiş olduğum vechile Erek Dağı'ndan firâr edip bir tarafa tasallut etmeksizin gizli dağlardan bi'l-mürûr cihet-i şimâliyyeye giden gürûh içinde bulunmaları îcâb eder. Ve

Hoy Şehbenderliği'nin Kator'da ictimâ' ettiğini haber verdiği Ermeniler dahi bunlar olmak iktizâ eder. Ve İngiltere konsolosu ile Fransa konsolos vekîlinin raporlarında münderic mikdâr-ı telefâtın birinin pek mübâlağalı ve diğerinin ona öşr râddesinde olması da bu bâbdaki mübâlağanın vücûdunu isbâta sened olabilir. Ve şu aralık Hoy cihetinde ictimâ' ile yine Van'a gelmek azminde bulunduğu haber alınan ve Rumiye ve Salmas cihetindeki Ermenilerin yük yük cebhânelerle mu'âvenete mazhar oldukları Elbak'dan bâ-telgraf ihbâr edilen Ermeni cem'iyetinin elbette Van köylüleri olacağı bedîhî ve çünkü ru'esâ-yı meşhûresinden ve Ermeni fedâîlerinin isti'mâl-i esliha muallimlerinden Karakin ile Nikol nâm ecnebi ihtilâlin yevm-i vukû'undan biraz mukaddem Van'a fedâ'î getirmek ve esliha ve cebhâne tedârik etmek üzere İran'a gitmiş oldukları mevsûken mesmû' ve el-yevm İran'da şu cem'iyeti onların cem' etmekde oldukları maznûndur. Şu ihtilâl-i azîm ve cesîmde emvâl ve eşyâ zâyî'âtı olmak tabî'î bulunduğundan bir kısmı esnâ-yı cereyân-ı vak'ada zabt olunarak askerî karârgâhları nezdinde depo edilip akîb-i vak'ada Ermeni mahallâtı muhtârlarına [457] teslîm edilmiş ve bir kısmı da aranıp bulunarak pey-â-pey teslîm edilmekte bulunmuşdur. Mülhakâtda dahi hayvânât ve eşyâdan küllü yevm asâkir-i şâhânenin satvetinden bi'l-istifâde istirdâd vukû' bularak sahiplerine red olunmaktadır. Ve bu hizmeti îfâ etmek üzere Timar nâhiyesine ve Hamîdiyye kazâsına muhsûsan me'mûrlar çıkarılmışdır. Tebe'a-i ecnebiyyeden ne telefât ve ne de malca zâyî'ât olmayıp iyice muhâfaza olunmuşlar ise de devlet-i aliyye-i İrâniyye tebe'asından olduğu Van kâr-perdâzı tarafından haber verilen Aleksî nâm şahıs Erciş'de muhâfaza olunmak üzere iken Erciş'den kıyâm ve hareketle Van'a geleceği sırada ve esnâ-yı tarîkde maktûl düşmüş ise de bunun kâtîli dahi o aralık hudûdu tecâvüzle Van'a altı saat kadar takarrüb etmiş ve bizim taraf aşâ'irinden Şivli aşîretiyle de muhârebe eylemiş olan İran'ın Kılın ve Arusanlı aşâ'iri olması ağleb-i me'mûldur. Yalnız bu şahsın cüz'î emvâli Erciş'de zâyî' olduğu haber verilmektedir. Başka gûnâ ecânib emvâlince zâyî'ât yoktur.

Tafsîlât-ı ma'rûzadan ma'lûm-ı sâmi-i nezâret-penâhîleri buyrulacağı vechile vak'anın masdar ve menşe'i Ermeniler olup esbâb-ı sudûr-ı ihtilâl dahi (14) numaralı evrâk-ı nutkiyyede eşkiyâ tarafından ikrâr olunmakta ve eşkiyânın eşkiyâlığı da hem düvel-i ecnebiyye konsoloslarının yukarıda ma'rûz Fransavi'l-ibâre varakalarında ve hem de Dir Kilisesi murahhasasının (13) ve Van murahhasasının (B) işâretli ve Meks kazâsı Ermenilerinin (7) numaralı evrâk ve arzı-ı hâllerinde i'tirâf edilmekte bulunduğundan tekrâr isbât külfetinden müstağnî ve ilk evvel ne taraftan silâh atıldığı yukarıdan beri arz edilen tafsîlâtdan mertebe-i subûta müntehî olmuş ve ahâlî-i İslâmiyye yedinde nâdiren çakmaklı kaval tûfengi ve kâr-ı kadîm piştov ve tek av tûfengi ve sopadan başka silâh bulunmayıp ihtilâlin basdırılması asâkir-i şâhâne tarafından vukû' bulmuş olmakla, ol bâbda.

Huzûr-ı Sâmi-i Sadâret-penâhîye 26 Ağustos 1312 Târihiyle Yazılan Tezkirenin Sûretidir

Hasköy ve Üsküdar ve Gedikpaşa Kiliselerinde ve civârı mahallerde dinamit ve humbara ve sâir âlât-ı muhrîbe bulunduğu mahsûs olduğundan patrik kaymakamı efendi hazretleriyle mahremâne bi'l-muhâbere verilecek karâra göre hareket ve netîcenin arz ve iş'ârına müsâra'at olunması hakkında hâme-pîrâ-yı ta'zîm olan 24 Ağustos sene 1312 târihli tezkire-i sâmiye-i cenâb-ı sadâret-penâhîleri mü'eddâsı müdrike-ârâ-yı çâkerânem oldu. Karakolhâneler Müfettişi Miralay izzetlü Hüseyin Dâim Bey kaymakam-ı müşârun-ileyhin nezdine gönderilmiş idi. Mîr-i mûmâ-ileyh şimdi avdetle erbâb-ı fesâddan Vartazar ve Dakis ve çömlekcuyan Diran ve Magaviyan Aram nâmında dört fedâ'înin yanlarında humbara ve dinamit bulunduğu hâlde [458] bir nümâyîş-i ihtilâl-kârâne icrâ ve üzerlerine gidecek asâkir ve sâireye karşı endahat etmek ve hattâ kiliseyi bile ber-havâ eylemek üzere Hasköy Kilisesi'nde muhtefî oldukları merkûmlarla görüşmüş ve humbara ve dinamitleri aynen görmüş olan kendi emniyetli adamları tarafından ihbâr edilmiş ise de nasılsa zikr olunan kiliseden fedâ'îler ferceyâb-ı firâr olarak bunlardan Diran nâmındaki şahsın Marsilya'ya savuşduğu ve diğerleri de Rusya Sefârethânesi'ne ilticâ ettikleri ve humbara ve dinamitlerin merkûmlarla beraber olması melhûz ve yâhûd o civârda bir mahalde ihfâ edilmiş olması me'mûl bulunduğu cümle-i müstahberâtından olduğu ve Üsküdar Kilisesi'nde bir şey yok ise de ekserîsi Üsküdar yerli Ermenilerinden ve birazı da Rusyalı Ermenilerden ve otuz altı ve yâhûd diğer altı kişiden mürekkeb bir fesâd komitesinin hâmil oldukları humbara ve dinamitleri Üsküdar'da Selâmsız'da sâkin olup zâbitaca bi'l-iştibâh derdest edilmiş olan Kurunyan'ın ma'lûmâtı olmaksızın hânesine veyâ yanındaki diğer bir hâneye götürüp bırakmış ve fakat o taraflarca gördükleri teşebbüsât-ı zâbitadan şübhelenererek yine o civârdaki diğer hânelere nakletmiş oldukları ve binâ'en-aleyh zikr olunan hânelerin taharrî edilmesini ve mahall-i mezkûrda bulunan İngiliz Protestan Hum nâmındaki mektebden dahi şübhesi bulunduğu ve ma'a-mâ-fîh eşhâs-ı merkûme Beyoğlu ve İstanbul cihetlerinde zâbitayı işgâl edip Üsküdar'da be-heme-hâl bir hâdise çıkaracaklarını ve sebebiyeti hükûmete atf ve isnâd etmek için (Üzerimize geldiler atdık.) diyeceklerini ve binâ'en-aleyh oralarca icrâsı lâ-büdd olan taharriyâtda iltizâm-ı dikkat ve i'tinâ edilmesini ve Gedikpaşa'da Bâlipaşa Yokuşu Caddesi'nde sekiz hânedeki dinamit ve humbara bulunduğunu muhakkak sûrette biliyor ise de hangi hânelerde bulunduğunu bilemediğini ve Balat Feneri'nde bir İngiliz'in taht-ı idâresinde iki tiftik fabrikasında dahi humbara ve dinamit olması zannında bulunduğunu ve Batum'dan Dersa'âdet'e gelen Rusyalı kadınlar sandık ve boğçaları içinde humbara ve dinamit getirmekte olduklarını ve Rusya'dan kırk kadar Ermeni hazırlanıp bir aya kadar Dersa'âdet'e gelerek pek büyük yerleri herc ü merc edeceklerini ve Rusya İmparatorunun Avusturya İmparatoru ile vukû' bulan mülâkâtı esnâsında Ermenilerin pâ-yı taht-ı saltanat-ı seniyyede bu def'a

îkâ'ına mütecâsir oldukları harekât-ı ihtilâl-kârâne nihilistlikten başka bir şey olmadığı cihetle Hükûmet-i Seniyyenin bu bâbda olacak icrâ'âtına müdâhale edilmemesi lüzûmunu ihtâr eylediği hâlde Rusya sefâret me'mûrlarının Ermenilere karşı gösterdikleri harekât-ı himâyet-kârâne imparator-ı müşârun-ileyhin ifâdât-ı mesrûdesine mugâyeretle beraber erbâb-ı fesâdın cür'etlernii arttırmakda olduğundan Petersburg Sefâret-i Seniyyesi'nin bu ahvâle karşı isti'mâl-i nüfûz ile bunların elini çekirmek gibi bir teşebbüsde bulunmasına Şûrâ-yı Devlet a'zâsından Nuryan Efendi hazretleriyle müttehiden beyân-ı ta'accüb eylediklerini ve taraf-ı eşref-i hazret-i pâdişâhîden Ermeni musâbînine beleğân-mâ-belağ atıyye-i seniyye ihsân buyurulmuş iken Rusya Sefâreti Baştercümanı Mösyö Maksimof'un iki üç gülle peynirle bir kaç kıyye ekmek tevzî' etmek istemesi ve buna mümâsil ba'zı harekât ve mu'âmelâtı Ermeni erbâb-ı fesâdınca Rus himâyesi makâmında telakkî olunarak şımarmalarını mücib olduğunu ve sefârât-i sâire-i ecnebiyye me'mûrları da bir takım entrika çevirmekde olduklarından bunların nerelere gittiklerinin ve kimlerle görüşüklerinin ve ne yaptıklarının hafiyyen bi't-ta'kîb tahkîki münâsib olacağını ve Ermeni fesâd [459] gazetelerinden ele geçirileceklerinin bir kerre mütâla'a ve kırâ'atla mündericâtı hakkındaki ma'lûmât ve mütâla'âtını beyân etmek üzere kendisine irâ'e ediliyor ise pek çok fâ'ide hâsıl olacağını ve bu vukû'âtda humbara ve dinamit ile tutulanların isimleri kendisine bildirilecek olur ise kendi muhbirleri vâsıtasıyla eşhâs-ı merkûmenin diğer arkadaşlarını meydana çıkarmak sûretiyle zâbitaya bir hizmet edeceğini ve bir de zâbitaca tevkîf olunan eşhâsdan dolayı kendisine pek çok mürâca'âtlar vukû' bulmakta olup, eğerçi Hükûmet-i Seniyyenin icrâ'âtına karışmaz ise de Ermeni cemâ'atına karşı patrik kaymakamı işimize bakmıyor dedirtmek ve cemâ'ata kendisini bir derece ısıdırmak maksadıyla ve hükûmetce alıkonulacaklarına alıkonulmak şartıyla sûret-i husûsiyyede taraf-ı çâkerâneme göndereceği bir defterin hâvî olduğu eşhâsdan zâten tahliye edileceklerin isimleri bâlâsına birer işâret vaz' olunduktan sonra Van'ın üzerine erbâb-ı mürâca'âtdan te'mînât olarak resmen bir istirhâm-nâme takdîm ettikten sonra tahliye edilmeleri ricâsında bulunduğunu ve bir de kendi muhbirlerinden aldığı ma'lûmâta göre müşârun-ileyh Nuryan Efendi hazretlerinin erbâb-ı fesâd tarafından katl ve i'dâmı mukarrer olduğu kaymakam-ı müşârun-ileyhin beyân ve hikâye ettiğini ifâde eylemiş ve nezâretce ifâdât-ı ma'rûzaya mukâbil ittihâzı lâzım gelen tedâbîr ve tekayyudât bi'l-etrâf îcâb edenlere teblîğ ve iş'âr edilmiş ise de evvel ve âhir gerek pâ-yı taht-ı saltanat-ı seniyyede ve gerek vilâyât-ı ma'lûmedeki iğtişâşâtın ekserîsi Rus Ermenileri tarafından tertîb ve icrâ kılınmış olduğu ve hattâ Kumkapı hâdisesini îkâ' eden Badrikof nâm şahıs huzûr-ı mahkemede ihtilâlcî olduğunu ikrâr ve i'tirâf etmiş bulunduğunda Rusya Sefâreti Tercümanı Mösyö Maksimof tarafından tahlîs edildiği gibi bu def'a bank basanlar için de mûmâ-ileyhin vâkî' olan teşebbüsât ve muvaffakiyyâtına ve sefâretce bi't-tahkîk sühûletle anlaşılacağı vechile gerek sefâret ve gerek acentede postahâne

müstahdimîni miyânında bir çok münâsebetsiz adamlar bulunmasına ve Menteşof nâmında olan ve kapudanından dümen neferine kadar bütün müstahdimîni Ermeni bulunan Rus vapurunun gerek Ermeni fedâ'îleri ve gerek humbara ve dinamit gibi eczâ-yı muhribeyi götürüp ve gece veyâ gündüz fırsattan bi'l-istifâde hafiyen dışarı çıkarıp o sûretle erbâb-ı fesâda hizmet etmesine ve kaymakam-ı müşârun-ileyhin beyânı vechile Rusya'dan kırk fedâ'înin mel'ûnâne bir maksad için Dersa'âdet'e gelmek üzere bulunmalarına ve'l-hâsıl Rusya Sefâreti me'mûrları tarafından erbâb-ı fesâda karşı iltizâm olunan mu'âmelât ve harekât-ı sahâbet-kârâneye ve sâir ba'zı tercümanların da münâsebetli münâsebetsiz işe karışmalarına bakılınca Rusya Sefâretince iltizâm olunan ve bâlâda arz edilen meslek-i himâyet-kârânenin tebdîliyle beraber erbâb-ı nâmus ve haysiyyetden olan tüccâr ve sâir müstesnâ olmak üzere idâme-i şûriş ve fesâda hizmet edebilecek bulunan bir takım Rusyalı Ermenilerin buradan def'i ve gelecekleri beyân olunan kırk fedâ'înin men'-i azîmetleriyle beraber her ne san'atla olur ise olsun Rusya'dan bu tarafa geleceklerin öyle humbara ve dinamit gibi eczâ-yı muhribe ve memnû'anın getirilememesi ve sefârât-ı sâire me'mûrlarının erbâb-ı fesâdca medâr-ı cür'et olacak harekât ve mu'âmelât-ı gayr-i lâyıklarının men'i zımında Bâb-ı Âlîce bir tedbîr-i ciddî ittihâz edilmedikçe zâbitaca her ne yapılmış olsa şûriş ve fesâdın tamâmen mahv ve izâlesi kat'iyen kâbil olamayacağı derkâr olmağla ona göre îcâb-ı hâlin icrâsı vâbeste-i re'y-i sâmi-i cenâb-ı sadâret-penâhîleridir.

[460] Varna'da Neşr Olunan İravunk Gazetesinin İkinci Sahifesinin Tercümesidir

Taşnaksâğan Ermeni Komitesi Tarafından İstanbul Hâdise-i Ahîresinden Evvel Dersa'âdet'de Bulunan Süferâ-yı Düvel-i Ecnebiyyeye Gönderilen Beyânnâmenin Tercümesidir

Türkiye'nin gaddârlığına karşı mütemâdiyen Avrupa'ya protesto ettin. Fakat haklı protestoların dâimî sûretde redd olundular. Türk Hükûmeti bize cevâben kan ile ahz-ı sâr eyledi. Avrupa bu dehşetli cinâyeti görüp sükût etti. Avrupa cellâdı gaddârlıktan men' etmedikden mâ'adâ bizim figân ve tazarru'muzu men'e çalıştı. Hukûk-ı insâniyyemizin reddi ile bize hakâret edip, figân ve feryâdımızı bizin kanımız içinde boğarak millî haysiyyetimizi imhâya kalkıştı. Kendi kanımız ile takdîs olunan matlûbâtımıza şu saatde mukaddes intikâmın tağyîri nâ-kâbil azm-i kavîsi dahi iltihâk ederek kara hortlak gibi karşımıza dikilmiştir. Avrupa kendi kâtilâne vazîfesizliği ile bize (kuvvet, hakdan ileri geçer) dedi. Bizim hukûk-ı insâniyyeden mahrûm bîçâreler Türk'ün tahammül-güzâr ve menfûr boyunduruğunu atmak için fenne mürâca'at etmeğe mecbûr olduk. Diplomatluk oyunlarının vakti geçmiştir... Yüzbinlerce şühe-dâmızın akıttığı kanlar da'vâ-yı hürriyyeti ikâmeye bize hak verir. Düşmanlarımızın

kesretine bakmayarak iktizâsı lâ-büdd olan şerâ'it-i âtiyyeyi talep etmişiz ve etmekteyiz:

Birinci: Düvel-i sitte-i mu'azzama tarafından Ermenistan'a Avrupa tebe'asından bir ser-komiser ta'yîni,

İkinci: Vâli ve mutasarrıf ve kaymakamların ser-komiserlik tarafından ta'yîn ve zât-ı şâhâne cânibinden tasdîki,

Üçüncü: Asâkir-i muhâfaza ile jandarma ve polislerin yerli ahâlîden tahrîriyle Avrupalı zâbitlerin kumandası altına tevdi'i,

Dördüncü: Mahkemelerin Avrupa usûlünde teşkîli,

Beşinci: Mezâhib ve matbû'ât ve ma'ârife serbestî-i tâm verilmesi,

Altıncı: Vâridâtın dörtde üçünün ihtiyâcât-ı mahalliyyeye terk ve tahsîsi,

Yedinci: Bakâyâ vergisinin ilgâsı,

Sekizinci: Vergilerin beş sene mu'âfi, beş sene dahi Hükûmet-i Seniyyeye te'diyesi lâzım gelen vergilerin ihtilâl-i ahîrden mutazarrır olanlara tahsîsi,

Dokuzuncu: Emlâk-i mağsûbenin ashâbına derhâl i'âdesi,

[461] Onuncu: Firâr eden Ermenilerin sûret-i serbestânede avdet edebilmeleri,

Onbirinci: Ermeni politika mahkûmînleri için afv-ı umûmî,

Onikinci: Şerâ'it-i muharrerenin icrâsına nezâret için Ermenistan'ın büyük şehirlerinin birinde Avrupa düvel-i mu'azzama murahhasalarından mürekkeb bir muvakkat komisyonun ta'yîni.

İşte bizim matlûbâtımız. Maksudımıza ermek için hiç bir fedâkârlıktan geri durmayacağız. Bundan böyle kendimizi her bir mes'ûliyyetden vâreste addederiz. İhtilâl-i umûmîde kurban gidecek olan ecnebî ve yerliler için şimdiden mutazarrî'âne te'essüf ederiz. Gerçi bunlar için ziyâde te'essüf eder isek de felâket-i umûmiyye arasında te'essüfler ma'nâsızdır. Öleceğimizi pek a'lâ biliyoruz, fakat hukûk-ı insâniyyemizi istihsâl edince[ye] değin Ermenilerin damarlarına işlemiş olan ihtilâl, bir Ermeni kalmamasına kadar Devlet-i Osmâniyye'yi tehlikede bırakmağa devâm edecektir.

{Taşnaksâğan Nâm Ermeni İhtilâl
Müttehidleri İstanbul Merkez Komitesi}

**Mâbeyn-i Hümâyûn-ı Mülûkâne Başkitâbet-i Celilesi Cânib-i Âlîsine 27
Ağustos Sene 1312 Târihiyle Cevâben Yazılan Arîza Sûretidir**

Cemâ'at-ı Mûseviyyenin mütekarribü'l-hulûl olan yılbaş ve yekdiğerini müte'âkıb bayramlarında âyîn-i rûhânî icrâ edecekleri esnâda Ermeni erbâb-ı fesâdı tarafından tecâvüze meydan verilmemek üzere tekayyüdât-ı iltizâmî hakkında iktizâ edenlere icrâ kılınan teblîğâta dâir vukû' bulan arz ve iş'âr-ı kemterânem üzerine Ermeni eşkiyâsının böyle ikide birde nümâyîş icrâsına kıyâh etmeleri memleketin âsâyiş-i dâimîsini ihlâl edeceğine ve cünûd-ı cenâb-ı mülûkânenin de dâimâ silâh altında ve ayak üzerinde bulundurulmasını müstelzim olacağına nazaran bu hâlin maddeten ne kadar asîr olduğu ve mu'âmelât-ı nâsı ne derecede işkâl edeceği vâreste-i îzâh olduğundan eşkiyâ-yı merkûmenin ma'bed ve mekâtib gibi mü'essesâta ve sâir nukâta tecâvüzle îkâ'-ı fesâd edememelerini tekellüf edecek sûrette ne türlü tedâbîr-i berriyye ve bahriyye ittihâzı îcâb edeceğinin ve sevâhilde ne yolda ihtiyât edilmekte bulunduğunun muvazzahan arz-ı atabe-i ulyâ kılınması hakkında şeref-sâdır olup 25 Ağustos sene 1312 târihli tezkire-i husûsiyye-i kerem-kârîleriyle teblîğ buyurulan irâde-i seniyye-i hazret-i hilâfet-penâhî kemâl-i ta'zîm ile telakkî kılındı. Dersa'âdet'de âsâyiş ve inzıbât takarrur ederek ezhân-ı umûmiyyede sükûn-ı tâm hâsıl olmadıkca ve ale'l-husûs erbâb-ı fesâdın [462] icrâ-yı mel'anet edecekleri yolundaki işâ'ât-ı kâzibesî devâm ettikçe hâl-i hâzırdaki tedâbîr ve tekayyüdât-ı askeriyye ve zâbitanın şu sûretle devâmı zarûrî olup tekayyüdât-ı bahriyye bahsine gelince bunu te'mîn edebilmek için elde matlûba gayr-ı muvâfık bir istimbotla pâ-yı taht-ı saltanat-ı seniyye sevâhilinin vüs'at ve ehemmiyyeti ile nisbet kabul etmeyecek sûrette kalîlü'l-mikdâr olan sandallardan başka bir vâsıta-i tekayyüdiyye olmadığı gibi limana her gün gelip giden ve nukât-ı muhtelifede tevakkuf eden bunca ecnebî vapur ve gemilerinden eşhâs-ı muzırî ve eşyâ-yı memmû'a çıkarılamaması ve alınamaması için zâbitaca hir ne türlü tedbîre teşebbüs edilse ve meselâ hâsıl olan şübhe üzerine berâ-yı tarassud bir ecnebî vapurunun açıklarında bir kol sandalı bulundurulsa her şeyde olduğu üzere bin türlü müşkilât ihdâs edilerek ve âdî bir nezârete âdetâ abluka altına vapurun alındığı rengi verilerek zâbitayı müşkil bir mevki'de bırakmamakdan ve Menteşof vapuru gibi Ermeni tüccâr malı olan ve kapudanından makinistine kadar Ermeni bulunan vapurlarda Boğaz'dan gelinceye kadar her istediği yerlerde ve husûsuyla Büyükdere ve Tarabya gibi sefârât-ı ecnebiyye bulunan mahaller önlerinde tevakkuf ile eşhâs-ı muzırî vapur tâ'ifesi elbisesi ile karaya çıkarmak gibi vesâ'ilden hâlî kalmamakda oldukları cihetle inzıbât-ı bahriyyenin te'mîn-i maksad edecek derecede bulunduğu iddi'â olunamayacağı bedîhîdir. Ahvâl-i ma'rûza öteden beri sırası düşdükce Bâb-ı Âlî'ye iş'âr ile şikâyetden hâlî kılınmamış ise de şimdiye kadar maksad-ı inzıbâtîyi te'mîn ve ecânibin teşebbüsât-ı zâbitaya karşı ihdâs ettikleri müşkilâtı men' için bir tedbîr-i kâfî ittihâz edilmemesine ve inzıbât-ı bahriyye büsbütün ihlâl eden ahvâl-i ma'rûza ise el-ân devâm etmekte olmasına nazaran ve zâbitaca el-yevm cârî bulunan tekayyüdât-ı inzıbâtîyyeyi te'yîden Tersâne-i Âmire'den Büyükdere ve Fener cihetlerinde müte'addid ve dâimî kol sandalları bulundurularak

ve Boğaziçi'nde seyyâr bir iki istimbot gezdirilerek Menteşof ve emsâli Ermeni ve sâir ecnebî vapurlarının hafiyen eşyâ ve adam alıp çıkarmalarına dikkat ve i'tinâ ettirmekle beraber Bâb-ı Âlice de bu ahvâli ve zâbıta mu'âmelâtına karşı sefâretlerden gösterilegelmekte olan müşkilâtı mâni' ve mü'essir bir tedbîr ve karâr ittihâzından başka bir şey tahattur olunamadığı ma'rûzdur.

Huzûr-ı Sâmi-i Sadâret-penâhî'ye 18 Ağustos Sene 1312 Târihiyle Yazılan Jurnal Sûretidir

Dökmeci Dikran'ın Sulumanastır civârında kâ'in hânesi bağçesinde dün bi't-taharrî bulunmuş olan bir humbara ile fesâdın hîn-i zuhûrunda derdest edilen müfsid Mühürdad'ın mahall-i mezkûrdaki hânesinde bu kerre icrâ kılınan taharriyâtta zuhûr eden diğer bir humbaranın ale'l-usûl Tophâne-i Âmire'ye irsâli derdest bulunmuş ve zâten taht-ı tevkîf ve isticvâbda bulunan merkûmândan bu bâbda daha ziyâde îzâhât talep olunarak ona göre taharriyât-ı lâzıme mü'sâra'ât edilmek üzere icâb edenlere ta'lîmât verilmiş olduğu ma'rûzdur.

[463] Mâbeyn-i Hümâyûn-ı Cenâb-ı Mülûkâne Başkitâbet-i Celîlesi'ne Yazılan 17 Ağustos Târihli Arıza Sûretidir

Dökmeci Dikran'ın Sulumanastır civârında kâ'in hânesi bağçesinde zuhûr eden bir aded humbaraya dâir ba'zı ifâdâtı havî İstanbul Polis Müdürlüğü'nden şimdi alınan jurnal aynen takdîm kılındı. Mahall-i mezkûrda bu humbaralardan daha bulunması ihtimâline binâ'en ve ihtiyâten taharriyât-ı lâzıme icrâsına devâm olduğundan, mezkûr humbaranın netîce-i taharriyâtta zuhûr edecek sâir humbaralarla beraber Tophâne-i Âmire'ye gönderilmek ve müşîriyyet-i celîleden ol vakit ale'l-usûl me'mûr talep olunmak üzere şimdilik bir münâsib mahalde hıfz edilmiş olduğu ma'rûzdur.

Huzûr-ı Sâmi-i Sadâret-penâhî ile Rusûmât Emânet-i Celîlesi'ne 21 Ağustos Sene 1312 Târihiyle Gönderilen Jurnal ve Tezkire Sûretidir

Ermeni erbâb-ı ihtilâline mahsûs olmak üzere zeytin yağı fiçileri derûnuna dinamit ve humbara memlû gaz tenekeleri vaz' olunarak, bunların Kıbrıs ve sâir tarîk ile Dersa'âdet'e idhâl edilmekte olduğu haber alınması üzerine bu bâbdaki gümrüklerce fevka'l-âde bir sûretde tekayyüdât icrâsı ile bu gibi eczâ-i nâriyye ve eşyâ-yı memnû'anın Dersa'âdet'e ve memâlik-i şâhânenin aksâm-ı sâiresine hiç bir vechile idhâline zinhâr meydân ve imkân verilmemesi lüzûmu bâ-tezkire Rusûmât Emânet-i Celîlesi'ne iş'âr kılınmış olduğu ma'rûzdur.

Mâbeyn-i Hümâyûn-ı Cenâb-ı Mülûkâne Başkitâbet-i Celîlesi'ne 18 Ağustos Sene 1312 Târihiyle Yazılan Arıza Sûretidir

Dökmeci Dikran'ın Sulumanastır civârındaki hânesi bağçesinde dün bi't-taharrî elde edildiği arz olunan humbaradan başka fesâdın hîn-i zuhûrunda derdest olunan müfsid Mühürdad'ın mahall-i mezkûrdeki hânesinde bu kerre icrâ edilen taharriyâtda bir humbara daha zuhûr etmiş olmasıyla zâten taht-ı tevkîf ve isticvâbda bulunan merkûmândan bu bâbda daha ziyâde îzâhât alınarak ona göre icrâ-yı taharriyât olunması îcâb edenlere ihtâr olunmuş ve ma'â-mâ-fih zikr olunan iki humbarayı Samatya merkezinden almak için me'mûr-ı mahsûs gönderilmesi zımında Tophâne-i Âmire Müşîriyyet-i Celîlesine i'tâsı menût-ı fermân-ı âlî bulunmuş olmağla, ol bâbda.

[464] Huzûr-ı Sâmi-i Cenâb-ı Sadâret-penâhîye ve Dâhiliye Nezâret-i Celîlesi'ne 29 Ağustos Sene 1312 Târihiyle Ayrı Ayrı Yazılan Jurnal Sûretidir

Hasköy Ermeni Kilisesi mektebinde bugün icrâ kılınan taharriyâtda beş humbara ve on bir revolver ile iki yüz kadar fişenk zuhûr ettiği ve taharriyâta devâm olunduğu arz edilmiş-idi. Şimdi bir humbara daha zuhûr ederek mecmû'u altıya bâliğ olmuş ve idâme-i taharriyât edilmekte bulunmuş olduğu ma'rûzdur.

Huzûr-ı Sâmi-i Cenâb-ı Sadâret-penâhî ile Dâhiliye Nezâret-i Celîlesi'ne Yazılan Jurnal Sûretidir: 29 Ağustos Sene 1312

Hâdise-i ma'lûmede Samatya'da derdest edilen Komite Re'îsi Kuyumcu Kapril'in rufekâsından olup, bu kerre ahz u girift olunan matba'acı Sahak'ın icrâ kılınan isticvâbında re'îs-i merkûmdan bir humbara ile iki revolver alındığını ikrâr ve i'tirâf eylemiş ve bi't-taharrî mezkûr revolverler hânesinde ve humbara da Samatya'daki Rum kilisesi ittisâlindeki arsada çalılar içinde bulunarak ve mahallî polis merkezinde taht-ı muhafazaya aldırılarak zikr olunan humbaranın ale'l-usûl Tophâne-i Âmire Müşîriyyet-i Celîlesi'ne nakl ve irsâli için tezkire yazılmış olduğu ve bu gibi şüpheli mahaller hakkında idâme-i taharriyât edilmekte bulunduğu ma'rûzdur.

Huzûr-ı Sâmi-i Cenâb-ı Sadâret-penâhî'ye 30 Ağustos Sene 1312 Târihiyle Yazılan Jurnal Sûretidir

Beyoğlu Polis Meclis Re'îsi Mehmed ve Altıncı Dâire-i Belediye Tahrîrât Müdürü Aziz Beyler ile Bahriye zâbitânından bir binbaşı ve iki polis komiseri ve bir jandarma yüzbaşı bugün Kasımpaşa'ya giderek Yeniçeşme'de vâkı' Ermeni kilisesinin mahzenleriyle sarnıçları ve ba'zı hâneleri taharrî olunmuş ise de kilise odasında zuhûr eden Sahakyan nâmına Ermeni hurûfuyla büyük bir mühür ve çifte tabanca ve bir bıçak ile bir kaç mektup ve bir takım perâkende evrâk ve bir kaç şişe eczâdan başka bir şey bulunamadığı ve tahkîkât ve taharriyâta devâm olunduğu ma'rûzdur.

[465] Mâbeyn-i Hümâyûn Başkitâbet-i Celîlesi ile Huzûr-ı Sâmi-i Cenâb-ı Sadâret-penâhî'ye 31 Ağustos Sene 1312 Târihiyle Gönderilen Arıza Sûretidir

Rusya, İngiltere, Fransa sefâretleri ile diğer sefâretlere Ermeni erbâb-ı mefâsidi tarafından şimdi birer nota gönderilip, bu notada ta'yîn olunan saate kadar Ermenilerin arzusu is'âf edilmez ise tekrâr îkâ'-ı şûriş eyleyecekleri musarrâh olduğu Fransa meb'ûsu tarafından bir zâta gâyet mahramâne olarak beyân edildiği mevsûkan istihbâr olduğu ve sefârethânelerde bulunan kendi gemileri askerleri onda sekiz nisbetinde bugün sabahdan beri arttırıldığı dahi haber alındığı şimdi Beyoğlu Mutasarrıflığı'ndan alınan jurnalden müstebân olmuş ve komite nâmına sefâretlere bu me'âlde birer varaka gönderildiği çâkerlerince de başkaca haber alınmış olduğu ma'rûzdur.

Huzûr-ı Sâmi-i Sadâret-penâhî ile Dâhiliye Nezâret-i Celîlesi'ne 31 Ağustos Sene 1312 Târihiyle Ayrı Ayrı Yazılan Jurnal Sûretidir

Ermeni hâdise-i ahîresini îkâ' eden (Taşnaksâğan) nâmındaki komitenin merkezi Tiflis olduğu gibi mü'essisi dahi Tiflis'de neşr olunan Arsagang gazetesi muharriri Simon Hahomof bulunduğu ve burada bulunan Rusyalı Şihyanlar ile Menteşof nâm vapur hey'eti teşebbüsât-ı fesâdiyyenin vesâ'it-i teshîliyyesi oldukları ve Tiflis'de neşr olunan mezkûr gazetenin sâhib-i imtiyâzı Apkar Ohannesyan (Taşnaksâğan) komitesinin ru'esâsından bulunduğu ve mezkûr komitenin Varna'da büyük bir şu'be te'sîs eylediği gibi Odesa'da îkâ'-ı ihtilâl için yeni bir komite teşekküle başladığı tahkîkât ve istitlâ'ât-ı husûsiyyeden olarak bunlar hakkında mu'âmele-i lâzıme icrâsı dâire-i zabtiyyeye müdâvemet eden Rusya Sefâreti üçüncü tercümanı Mösyö Yankof'a ifâde kılındığı ma'rûzdur.

Dâhiliye Nezâret-i Celîlesi'nden Vârid Olan 31 Ağustos Sene 1312 Târih ve Altı Yüz Otuz Sekiz Numaralı Tezkirenin Sûretidir

Zeytun'da Nezaret nâmına Kayseriyye'den gelen bir mektup ile Sivas İttihâd Komitesi mührüyle Zeytun ağalarına vürûd eden diğer mektup mündericâtından bahisle [466] Adana ve Haleb Kumandanlığı'ndan vukû' bulan iş'âra atfen taraf-ı vâlâ-yı Ser'askerînin bi't-takdîm tevdi' buyurulan tezkire üzerine Ankara ve sâir icâb eden vilâyetlere teblîgât-ı lâzıme icrâ ve bu bâbda tahkîkâta medâr olmak üzere tezkire-i mezkûre sûreti 27 Temmuz sene 1312 târihinde savb-ı âlî-i âsafânelerine isrâ kılınmış idi. Bu kerre sâlifü'z-zikr Ankara vilâyetinden alınan cevâbnâme Zeytun'da Nezaret'e mektup gönderen Talas şirket-i fesâdiyyesi re'îsi ve mürettibi Haçinli Luper Şahinyan olup, geçende avenesiyle derdest olunarak taht-ı tevkîfe alınmış ve nâmına para talep eylediği Küçük Hasan maktûl Çullu'nun refîklerinden mü'ebbed kürek cezâsıyla mahkûm ve mevkûf olup merkûm Şahinyan ve iki ay mukaddem İngiltere

Konsolosluğu'na da otuz lira talebini hâvî bir telgraf yazmış ise de keşide ettirilmeksizin Sivas vilâyetine gönderilmiş olduğu ve Hasan ile refiklerinin mü'ebbed onbeşer sene kürek cezâsıyla mahkûm olduğu gibi Şahinyan ve refiklerinin dahi gâyet ağır cezâ ile mahkûm edileceklerine göre, mahkeme re'îslerine verilmek üzere Zeytun'dan akçe taleb edişî bir nevi' dolandırıcılık addolunabileceği ve para gönderilmez ise hayâtları tehlikede kalacağından bahs eylediği dörtler Çullu'nun refikleri ve yediler de kendileri olmak lâzım geleceği ve mürûr tezkiresiyle şimdiiye kadar Sivas'a giden Ermeniler beş neferden ibâret olup, ahvâli şübheli Ermenilerden olmadığı ifâde ve izbâr olunmuş olmağla Tesrî'-i Mu'âmelât Komisyonu karârıyla beyân-ı hâle ibtidâr edildi.

Huzûr-ı Sâmi-i Cenâb-ı Sadâret-penâhî'ye 1 Eylül Sene 1312 Târihiyle Yazılan Jurnal Sûretidir

Kudüs'de ikmet etmek üzere geçende idâre-i mahsûsanın Girid vapuru ile gönderilmiş olan sâbık Ermeni Patriği İzmirlîyan'ın dün saat sekizde Yafa'ya vâsıl ve oradaki Ermeni manastırına nâzil olarak ba'dehu Kudüs'e azîmet eyleyeceği mahallî polis ser-komiserliğinden şimdi alınan telgrafnâme ma'rûzdur.

Mâbeyn-i Hümayûn-ı Cenâb-ı Mülûkâne Başkitabet-i Celîlesi'yle Taraf-ı Sâmi-i Sadâret-penâhîye ve Dâhiliye Nezâret-i Celîlesi'ne 2 Eylül Sene 1312 Târihiyle Yazılan Arîza ve Jurnal Sûretidir

Geçenki hâdisede Ermeni erbâb-ı fesâdının attıkları humbara ve revolverlerden bir çok ahâlî-i İslâmiyyenin şehîd ve mecrûh olarak müte'allıkâtı ve rufekâsı ma'rifetleriyle [467] kaldırılmış oldukları cihetle zâbitaca mikdâr ve hüviyetleri hakkında derhâl ma'lûmât-ı lâzıme istihsâl edilememiş idi. Bu cümleden olmak üzere Şa'bân ve Şevket ve Yûsuf ve Lebîb nâmındaki dört kimsenin Galata'da erbâb-ı fesât tarafından atılan humbara ve revolverlerden mecrûh olarak kaldırılmış buldukları ve bunlardan Lebîb'in cerîhası dışarı çıkamayacak sûrette ağır olduğu tahkîk ve istihbâr olunarak mu'âyene ve tahkîkât-ı lâzımelerinin icrâsına ibtidâr edildiği ma'rûzdur.

Huzûr-ı Sâmi-i Cenâb-ı Sadâret-penâhî ile Dâhiliye Nezâret-i Celîlesi'ne 4 Eylül Sene 1312 Târihiyle Gönderilen Jurnal Sûretidir

Geçende bankada bi't-tehassun harekât-ı ihtilâl-kârâneye cür'et eden Ermeni anarşistlerini Dersa'âdet'e hafiiyen getirmiş ve bu kerre tekrâr avdet etmiş olan ve kapudanından mâ'adâ bi'l-cümle tâ'ife ve sâiresi Ermenilerden mürekkebe bulunan İngiliz bandırası altında (Menteşof) nâm ecnebî vapuru bu akşam saat onbirde Bahr-i Sefîd'e müteveccihen Dersa'âdet Limanı'ndan fekk-i lenger eylemiş ve gerçi mezkûr vapur burada bulunduğu müddetce şedîden taht-ı nezâretde tutularak eczâ-yı nâriyye

ve eşhâs-ı muzırrasına çıkarmasına kat'ıyyen meydan ve imkân bırağılmamış ise de güzergâhına müsâdif bulunan iskelelerle sevâhil-i Osmâniyyenin cihât-ı hâliyesine çıkarmak üzere ba'zı fesede ve eczâ-i nâriyyeyi hâmil olması dahi melhûzât-ı kaviyyeden bulunmuş olduğundan nâkil-i erbâb-ı fesâd olan bu vapurun ve bu kumpanyaya mensûb sâir vapurların yalnız bu def'a değil, ba'demâ her icrâ eyleyecekleri seferlerinde bi'l-etrâf iltizâm-ı tarassudât ve ittihâz-ı tekayyüdât olunması zımnında sevâhilde bulunan vilâyât-ı şâhâneye ve elviyeye telgraf keşide edildiği ma'rûzdur.

Huzûr-ı Sâmi-i Cenâb-ı Sadâret-penâhî ile Dâhiliye Nezâret-i Celîlesi'ne 4 Eylül Sene 1312 Târihiyle Yazılan Jurnal Sûretidir

Sâye-i muvaffakiyyet-vâye-i cenâb-ı hilâfet-penâhîde humbaralar hakkında şimdilik istihsâl olunabilen tahkîkât ber-vech-i zîr beyân olunur. Hâdise-i ahîrede Ermeni komitesi tarafından erbâb-ı fesâda tevzî' olunan humbara ve eslihanın kâğıd tüccârından Üsküdar'da Selâmsız'da sâkin Avadis Kurunyan'ın hânesine götürülerek oradan tevzî' edilmiş olduğu haber alınarak ve merkûm derdest olunarak taht-ı tevkîf ve isticvâba alınmış idi. Merkûm devâm eden tahkîkât-ı istintâkıyyesinde kendisinin beş seneden beri hizmetinde bulunup yanından def' etmiş olduğu (Zara) nâmındaki Ermeninin [468] ehîbbâsından terlikçi Avadis ve Haçik hâdise-i ahîreden bir kaç gün evvel bir çuvala sarılmış otuz kırk kadar revolver ile gaz sandığına tevzî' humbarayı kendi hânesine götürüp ve müte'âkıben yine bunları kaldırıp kendilerince ma'lûm olan Ermenilere dağıtmış olduklarını ikrâr eylemesiyle terlikçi Avadis dahi derdest edilep icrâ kılınan istintâkında mezkûr humbaralardan her tarafa tevzî' olunduğu gibi Üsküdar cihetinde bulunan Hınçak Komitesi efrâdına dahi tevzî' edilmek üzere Komitenin Re'îsi terlikçi Ağya'ya kırk humbara ve bir kaç yüz revolver fişengi, otuz kadar revolver bâ-ilmühaber kendisi tesellüm ve bir o kadar humbarayı dahi Üsküdar Ermenilerinden ba'zılarına tevzî' eylediğini ve bunlardan yirmi kadar humbara ile bir hayli revolverin komitece görülen lüzûm üzerine bi'l-istirdâd Selâmsız civârında sâkin ve Truşak Komitesi'ne mensûb kunduracı Stepan'ın hânesinin duvarı içinde ihfâ olunduğu ve erbâb-ı fesâdın isti'mâl etmiş olduğu humbaralar Selâmsız'da Tekyekapısı civârında dökmece Karabet'in fabrikasında oğlu Mikail ile Serkiz tarafından dört nev' olmak üzere altı yüz kadar i'mâl edilmiş ve Beyoğlu'nda bir mahalle nakl ile imlâ olunarak erbâb-ı fesâda taksîm olunmuş olduğunu ikrâr eylemiş ve Üsküdar cihetindeki humbaralarla erbâb-ı fesâdın derdestleri için şimdi lâzım gelen me'mûrlar i'zâm olundukları gibi tahkîkât-ı mukteziyeye kemâl-i germî ile devâm edilmekte bulunmuş olduğu ma'rûzdur.

Huzûr-ı Sâmi-i Sadâret-penâhî ile Dâhiliye Nezâret-i Celîlesi'ne 5 Eylül Sene 1312 Târihiyle Yazılan Tezkire Sûretidir

Hâdise-i ahîrede Ermeni erbâb-ı fesâdı taraflarından isti'mâl olunan humbaraların Üsküdar'da Selâmsız'da kâ'in Karabet'in fabrikasında i'mâl ve bir kısmı o civârdaki hânelerde ihfâ olunduğu zâbitaca alınarak dün gece icrâ-yı taharriyât için Üsküdar cihetine sûret-i mahsûsada gönderildikleri jurnal-i kemterânemle arz edilmiş olan me'mûrîn ma'rifetiyle icrâ ettirilen taharriyât ve tahkîkâtta müfsidlerden Stepan'ın hânesinin kömürlüğü tavanından on altı aded humbara ve dokuz revolver ve bir somun âdî fişenk ve bir mendil derûnunda humbara kapsülleri ve evrâk-ı muzırrayı hâvî bir teneke kutu zuhûr etmesiyle zabt ve Selâmsız Karakolhânesi'ne nakl olunarak ve merkûm Stepan ile beraber mezkûr fabrikanın sâhibi Karabet ve Ağya Mardikyan derdest edilerek idâme-i taharriyât ve tahkîkât edilmekte bulunmuş ve mezkûr humbaraların ale'l-usûl zikr olunan karakolhânedeki hemen şimdi Tophâne-i Âmire'ye nakli zımında îcâb eden me'mûrîn-i mahsûsanın i'zâmı müşîriyyet-i celîleye bâ-tezkire bildirilmiş olduğu ma'rûzdur.

[469] Huzûr-ı Sâmi-i Sadâret-penâhî'ye 19 Ağustos Sene 1312 Târihiyle Yazılan Jurnal Sûretidir

Bankda kalan on dört Ermeni odacınının hizmetlerinden çıkarılıp Amerika'ya gönderilmesine banka idâresi teklîf etmekte ve odacılar ise memleketlerine gönderilmelerini istid'â eylemekte olduğu beyân ile şikk-ı sâninin zâbita nezâreti altında olarak icrâsı hakkında vukû' bulan arz ve iş'âr-ı kemterânem üzerine merkûmların erbâb-ı fesâddan oldukları, eşkiyânın bankaya duhûl etmesinden ve banda müdîrinin bunları bankadan çıkarmağa teşebbüs etmesinden anlaşılmasıyla serbestce memleketlerine i'zâmları câ'iz olamayacağından usûlü dâiresinde haklarında ta'kîbât-ı kânûniyye icrâsı hakkında şeref-sâdır olup, Mâbeyn-i Hümâyûn-ı Mülûkâne Başkitâbet-i Celîlesi'nden bugün bâ-tezkire-i husûsiyye teblîğ olunan irâde-i seniyye-i hazret-i pâdişâhî kemâl-i ta'zîm ile telakkî olunmuş ve îcâb-ı hâl ve maslahat bunu îcâb ettireceği cihetle emr ü fermân-ı hümâyûn-ı cenâb-ı hilâfet-penâhî ayn-ı isâbet ve mahz-ı kerâmet bulunmuş olup, ancak dünkü gün eşhâs-ı maznûneyi celb için gönderilen me'mûr vâsitasıyla bunların maznûn veyâ müttehem sıfatıyla zâbitaya teslim edilemeyeceklerini ve hemen vapura irkâben Amerika'ya gönderilmelerini ve nihâyet asıl îkâ'-ı fesâda hizmet edenlerden yalnız beş kişinin bi'l-isticvâb kendilerine i'âdesine muvâfakat edeceklerini bi'l-beyân zikr olunan beş kişiyi irsâl etmişler idi. Bugün Panciri Efendî, Direktör Edgarensan beraberinde olduğu hâlde dâire-i nezâretde nezd-i çâkerâneme gelerek evvelki ifâdelerini tekrâr ve o noktada ısrâr ile beraber fazla olarak bunlar hakkında maznûn veyâ müttehem sıfatıyla mu'âmele edilir ise Mösyö Edgarensan'ın sefârete mürâca'atla şikâyet edeceğini Panciri Efendî ifâde etmesiyle, yarın görüşülmek ve bi'l-müzâkere işe bir karâr verilmek üzere söze nihâyet verilerek avdet ettiler. Ve Kredi Leone Bankası müstahdemlerinden adem-i emniyyet beyânıyla hizmetlerinden çıkarılanların da zâbitaya teslim edilmeyerek vapura irkâben

memâlik-i ecnebiyyeye gönderilmek istendiği gibi Rusya Sefâreti'nden bulunan yüz kadar Ermeni hizmetçiler haklarında aynı mu'âmele icrâ edilmiştir. Mu'âmelât-ı mefseret-kârâneye hizmet eden ve zâbitaca taht-ı zann ve şübhede bulunan Ermenilerin tebe'a-i Devlet-i Aliyye'den oldukları hâlde zâbitaya teslim edilmekten başka muhâfaza altında olarak memleketlerine i'zâmlarına olsun muvâfakat edilmeyip de ecnebî vapurlarına irkâben ecnebî memâlikine i'zâmları ve bu mu'âmelenin ba'zı taraftan bu gece icrâsı husûsunda isdâr edilmesinden maksad ne olduğu anlaşılamadığından ve Edgarensan ile Panciri Efendi yarın nezd-i çâkerâneme geleceklerinden, gerek bankada müstahdem ve mefsetede hizmetle maznûn bulunan Ermeniler emâkin-i sâire-i ecnebiyyede bulunup memâlik-i ecnebiyyeye gönderilmeleri musırran taleb olunan sâir Ermeniler haklarından olunacak mu'âmelenin arz ve istîzânına müsâra'ât kılındı. Ol bâbda.

Beyoğlu Mutasarrıflığı'ndan Alınan 19 Ağustos Sene 1312 Târihli Telgrafnâme Sûretidir

Şimdi Rusya tercümanı nezd-i çâkerâneme gelip Rusya Sefârethânesi'nde yüz kadar hademe olduğundan hem Devlet-i Aliyye'nin râhatı ve hem de kendilerinin râhatı için [470] bu gece Rus kumpanyası vapuruna i'zâm edeceklerini ve esnâ-yı i'zâmında polis me'mûru bulunmasını beyân eylemiş olmağla, ne yolda mu'âmele olunmak lâzım geleceğinin sür'at-i inbâsı ma'rûzdur.

Taraf-ı Sâmi-i Sadâret-penâhiye 19 Ağustos Sene 1312 Târihiyle Cevâben Yazılan Telgrafnâme Sûretidir

Sefâret tercümanları adem-i emniyyet ve bir taraftan da sahâbet göstererek doğrudan doğruya kendi vapurlarıyla Avrupa ve Amerika'ya göndermek istiyorlar. Mikdârları mütefâvit olup, Rusya Tercümanı Mösyö Maksimof'un doğrudan doğruya sevk etmek istediği Ermeninin mikdârı yüze karîb olduğu ve bunların içinde iğtişâşa medhaldâr olup olmadığı henüz ma'lûm değilse de hâmîleri olan ecnebîlerin adem-i emniyyetle buradan çıkarmak istemelerine ve bu makûlelerin ekserîsi teşebbüsât-ı fesâdiyyede medhaldâr olmak zannı gâlib bulunmasına nazaran kendilerine kânûnen bir mu'âmele îfâ olunamayacağı gibi emniyyet dahi edilemeyeceği ma'rûzdur.

Beyoğlu Mutasarrıflığı'na Cevâben Yazılan 19 Ağustos Sene 1312 Târihli Telgrafnâme Sûretidir

Rusya Sefârethânesi'ndeki hademe hakkında Bâb-ı Âlîce bir karâr ittihâz ve tarafıma bir emir olunmadıkca nezâretce bir şey yapılamaz. Binâ'en-aleyh karârdan evvel nakle teşebbüs olunur ise men' edilemsi.

[471] Beyoğlu Mutasarrıflığı'ndan Alınan 19 Ağustos Sene 1312 Târihli Telgrafnâme Sûretidir

Rusya Sefârethânesi'nde bulunan yüz kadar hizmetkâr Ermenilerin Rus kumpanyası vapurlarına i'zâmını ve yanlarına asâkir-i şâhâne terfîkını Rus tercümanı musırran beyân ettiğinden olunacak mu'âmelenin demincek istîzân edilmiştir. El-ân cevâb vürûd etmediğinden ve tercüman da ısrârında feka'l-âde sebât ile hemen şimdi yanlarına asâkir-i şâhâne terfîk olunarak vapura i'zâmlarını beyân eylediğinden bi'l-mecbûriyye Rus Sefârethânesi'ne asâkir-i şâhâne ve jandarma ve polis i'zâm kılınmış ve Hüseyin Paşa da me'mûr edilmiş ve merkûmlar vapura nakl edilmek üzere bulunmuş olduğundan, bunların denizde her ihtimâle karşı taht-ı nezâret-i fevka'l-âdede bulundurulmasını kemâl-i ehemmiyetle arz eylerim.

Beyoğlu Mutasarrıflığı'na 19 Ağustos Sene 1312 Târihiyle Yazılan Telgrafnâme Cevâbı Sûretidir

Rusya Sefârethânesi'ndeki eşhâs hakkında bir saat evvel yazıldığı üzere Bâb-ı Âlîce bir karâr verilmedikce nezâretce bir şey denilemeyeceğinden, bunlar tebe'a-i Devlet-i Aliyye'den iseler men'-i azîmetleri.

Huzûr-ı Sâmi-i Cenâb-ı Sadâret-penâhîye 19 Ağustos Sene 1312 Târihiyle Yazılan Telgrafnâme Sûretidir

Rusya sefâreti tercümanı nezdine gelip Rusya Sefârethânesi'nde yüz kadar hademe olduğundan, hem Devlet- Aliyye'nin râhatı ve hem de kendilerinin râhatı için bu gece Rus kumpanyası vapuruna i'zâm edeceklerini ve esnâ-yı i'zâmda polis me'mûru bulundurulmasını beyân eylediğinden bahisle îcâb eden mu'âmele demincek Beyoğlu Mutasarrıflığı'ndan bâ-telgraf iş'âr ve istifsâr olunmuş ve eşhâs-ı merkûme hakkında Bâb-ı Âlîce bir karâr ittihaz ve teblîğ olunmadıkca nezâretce bir şey yapılamayacağı cihetle karârdan evvel nakle teşebbüs olunur ise men' edilmesi cevâben teblîğ edilmiş olduğu hâlde şimdi mutasarrıfiyyet-i müşârun-ileyhâdan alınan telgrafda eşhâs-ı merkûmeye asker terfîk olunmaz ise kendi askerleriyle vapura irsâl olunacağını tercüman fevka'l-âde bir ısrâr ile beyân eylemesi üzerine kendi askerleriyle götürülüp de bir uygunsuzluk çıkarılmaktan ise asâkir-i şâhâne ile i'zâmları münâsib görüldüğünden Vehbi Paşa da hazır olduğu hâlde çâr u nâçâr asâkir-i şâhâne ve polis ve jandarma gönderildiği izbâr olunduğu ma'rûzdur.

Huzûr-ı Sâmi-i Sadâret-penâhîye 25 Ağustos Sene 1312 Târihli Jurnal Sûretidir

Memâlik-i şâhânedeki Ermeni eşkiyâsı tarafından (nihilizm) ve (sosyalizm) ve (anarşi) tarzında îkâ' edilen envâ'-ı cinâyâtın mürettib ve mü'essisleri Rusyalı

Ermeniler olup, hattâ Londra Hınçak Komitesi'nin re'îsi ve a'zâsı dahi Tiflis Ermenilerinden olmasına ve Rusyalı Ermeniler burada sefâretlerine istinâden her türlü teşvîkât ve tahrîkât-ı ihtilâl-kârânede bulunup zâbitaca bunlardan esbâb-ı müdâhaleden dolayı bin türlü müşkilât ile zâhire çıkarılan bile Mösyö Maksimof tarafından vukû' bulan taleb ve ısrâr üzerine mücâzât-ı kânûniyyeden kurtulmuş [472] olmaları burada bulunan diğer Rusyalı Ermenilerin cür'etlerini tezyîd eylemiş bulunduğuna ve bu hâl bi'l-vücûh câlib-i nazar-ı dikkat olunduğuna binâ'en Bâb-ı Âlîce bu bâbda bir tedbîr-i mü'essir ittihâzı husûsuna.

Mâbeyn-i Hümâyûn Başkitâbet-i Celîlesi'ne 25 Ağustos Sene 1312 Târihiyle Yazılan Arıza Sûretidir

Hâdise-i mündefi'adan dolayı gerek maznûnen ve gerek adem-i emniyyete binâ'en celb ve tevkîf edilen Ermeniler için sefâret tercümanlarının tevâlî eden mürâca'atları hadd-i ma'rûfu ve âdâb-ı nezâketi tecâvüz etmekle beraber mu'âmelât-ı zâbitayı da tas'îb ve işkâl ve sâye-i me'âlî-vâye-i cenâb-ı hilâfet-penâhîde bunlar için derece derece teşekkül eden komisyonlar tahkîkât ve tedkîkât ile iştigâl eylemekde bulunmasına binâ'en ba'de-mâ Devlet-i Aliyye tebe'asından olan Ermeniler için mürâca'at edecek tercümanların ifâdât-ı vâkı'alarına mukâbil Hâriciye Nezâreti'ne mürâca'at eylemelerinin teblîğ ve tefhîmi Beyoğlu ve Üsküdar Mutasarrıflıklarıyla Polis Müdürlüğü'ne ta'mîmen tavsiye ve iş'âr olunduğu berâ-yı ma'lûmât ma'rûzdur.

26 Ağustos Sene 1312 Târihiyle Yazılan Arıza Sûretidir

Tüccâr-ı ecnebiyye mağazalarında ve bankalarda müstahden olup, hâdesi-i ma'lûmeden dolayı memleketlerine def' edilmekte olan Ermeni hamal ve bekçilerin yerine Karadağlılar alınmakta olduğu mevsûken müstahber olarak, bu hâle Karadağ'dan bir çok eşhâs geleceğine ve bunların huşûnet-i mizâc ve isti'dâd-ı tabî'ilerine ve bir emâret-i müstakille tebe'asından olmalarına nazaran, burada tekessürleri şâyân-ı dikkat görüldüğü arz-ı hâk-i pây-ı âlî-i cenâb-ı cihân-bânîleri kılınmış olduğundan, bu bâbda zâbitaca olan mülâhazâtın atebe-i seniyye-i velî-ni'met-i bî-minnet-i a'zamîlerine arz ve iş'ârı hakkında şeref-sâdır olup, başkâtib bey kulları tarafından bâ-tezkire-i husûsiyye teblîğ buyurulan irâde-i seniyye-i cenâb-ı hilâfet-penâhîleri kemâl-i ta'zîm ile telakkî olundu. Bu teşebbüs-i sahîh, şimdi değil bir sene evvelden beri ba'zı gazino ve emsâli mahallerde cârîdir. Hattâ Mavroyani Paşa kullarında görüldüğü günden i'tibâren binek arabalarının üstüne birer Hırvat oturmak da moda hükmünü almış idi. Hâdiseden sonra da Hırvat istihdâmı tezâyüd ediyor. Ma'a-mâ-fîh bu teşebbüsde dahi sefârât-ı ecnebiyye tercümanlarından ba'zı muta'assıbların teşvîkâtı olacağı bedîhîdir. Hattâ sefâret tercümanlarından birinin : Ermeni hamal ve bekçileri sürüyorsunuz, [473] bunların yerine Müslümanları mı kullanıracaksınız? Bu hem olamaz, hem de sû-i te'sîr bulmuş olur, demiş olduğu

müstahberât-ı mevsûkadandır. Ma'a-hâzâ bu gibi teşvîkât-ı bed-hâhâne ve ta'assub-kârâneye ve Hırvatların tekessüründe derkâr olan mahzûra mukâbil Şehr Emânetince vesâ'it-i münâsibe ile bu gibi hamal ve bekçi istihdâm eden esnâfa Hırvatların istihdâmındaki mahzûrdan ve bunların hizmetini görecek memleketimizde İslâm ve Rumlardan pek çok adamlar bulunacağından bahisle sûret-i husûsiyye ve gayr-ı resmiyyede olarak vesâyâ ve Ticâret Nezâreti idâresinde bulunan Ticâret Odası vâsıtasıyla da tüccâra o yolda ihbârât icrâsı te'mîn-i maksada kifâyet edebilir gibi mütâla'a olunuyor ise de, isâbet ve kerâmet; mücerred irâde ve fermân-ı celîl velî-ni'met-i bî-minnet-i a'zamîlerinde olacağıın arz ve beyânına cür'et eylerim.

Mâbeyn-i Hümâyûn-ı Cenâb-ı Mülûkâne Başkitâbet-i Celîlesi'yle Huzûr-ı Sâmi-i Sadâret-penâhîye 28 Ağustos Sene 1312 Târihiyle Yazılan Jurnal Sûretidir

Beyoğlu Mutasarrıflığı'ndan şimdi alınan ve câlib-i nazar-ı dikkat bulunan tezkirenin bir sûreti merbûtan arz ve takdîm kılındı. Mösyö Maksimof'un her ne maksada mebnî ise bu yoldaki harekâtı evvel ve âhir arz olunduğu üzere dâire-i nezâketi tecâvüz etmiş ve tedâbîr ve icrâ'ât-ı zâbitayı hakîkaten işkâl etmekte bulunmuş olmasına nazaran, mûmâ-ileyhin harekât-ı vâkı'asına nihâyet verdirilmesi lüzûmu Bâb-ı Âlî'ye yazılmış olduğu ma'rûzdur.

Arîza ve Huzûr-ı Sâmi-i Sadâret-penâhîye Yazılan Jurnal Sûretidir

Rusya vapuruna ilticm eden Ermenilerden vukû' bulan mürâca'ât üzerine buraca âile sâhibi olanlar dışarı çıkarılmak üzere zâbitaca her türlü teshîlât ve mu'avenât tamâmıyla îfâ edildiği hâlde Rusya Sefâret me'mûrları tarafından hiç bir ahde muvâfık olamayacak sûretde dışarı çıkarılan Ermenilerin yanına birer Rus askeri terfîk edilerek dâire-i zabtiyyeye gönderildikleri ve mu'âmelenin Ermenilere ne derece cür'et vereceği ve ahâlî-i İslâmiyyece nasıl te'sîr ve hayretle telakkî edileceği muhtâc-ı arz ve îzâh olmadığı ve zikr olunan Rus askeri buradan hüsn-i sûretle def' edildiği ma'rûzdur.

Mâbeyn-i Hümâyûn-ı Mülûkâne Kâtib-i Sâni Atûfetlü Ahmed İzzet Beyefendi Hazretleri'ne 29 Ağustos Sene 1312 Târihiyle Yazılan Arîza Sûretidir

Bankda tahaşşüde îkâ'-ı şûriş ve ihtilâle cür'et eden anarşistlerden mecrûhan Rusya Sefârethânesi'ne nakl edilmiş olan beş şahsın me'mûr irsâliyle [474] ifâdelerinin alınmasına Rusya Sefâreti Ser-tercümanı Maksimof tarafından muvâfakat olduğuna dâir savb-ı âlîlerinden gönderilen haber üzerine, bir kaç gündür me'mûr gönderiliyor ise de bugün yarın cevâbıyla geçiştirildiği gibi, bugün de Müstantık Midhat Bey i'zâm olunmuş ise de cerîhaları ağır ve binâ'en-aleyh kendileri ifâde

vermeğe gayr-ı muktedir olduğundan bahisle cevâb verilmiş ve revîş-i hâle ve müstantıkın hissiyâtına nazaran merkûmların ifâdesi aldırılmak istenilmediği ve bir kaç gün sonra Mösyö Maksimof'un tertîbiyle bunların tebdîl-i havâyâ ihtiyâclarından bahisle, buradan aşırılmak istenilmesi maznûn bulunmuş olduğu ma'rûzdur.

Huzûr-ı Sâmi-i Sadâret-penâhî ile Dâhiliye Nezâret-i Celîlesi'ne 4 Eylül Sene 1312 Târihiyle Yazılan Tezkire Sûretidir

Bugün de Dersa'âdet Limanında Varna, Pire [ve] Galos'a müteveccihen hareket eden İngiliz, Yunan, Gürcü, İtalya vapurlarıyla sefâret-i ecnebiyye tarafından dört yüz otuz sekiz Ermeni sevk ve i'zâm olunup zâbitaya kat'â ma'lûmât verilmemiş olduğuna ve tebe'a-i Devlet-i Aliyye'den bulunan Ermeniler hakkında sefâret-i ecnebiyyenin şiddetle göstermekte olduğu himâyete inzimâm eden ve usûl ve kavâ'id-i düveliyyeye tevâfuk etmeyen bu mu'âmelesi, çünkü bunlar miyânında zâbitanın hasbe'l-tahkîkât ta'kîb etmekte olduğu bir çok eşhâs-ı mefsedet-ihtisâs bulunmasından dolayı zâbitayı sahîhan müşkilât içinde bırakmakta ve ibzâl olunan bunca mesâ'î semeresiz kalmakta olduğuna binâ'en Bâb-ı Âlîce bir çâre-i âcil bulunarak bu mu'âmeleye nihâyet verdirilmesi menût-ı re'y-i sâmi-i cenâb-ı sadâret-penâhîleridir. Ol bâbda.

Makâm-ı Sâmi-i Sadâret-penâhî ile Dâhiliye Nezâret-i Celîlesi'ne 6 Eylül Târihiyle Yazılan Jurnal Sûretidir

Ermeni anarşistleri hakkında olan tahkîkât kemâl-i ehemmiyyetle cârî olup, fedâ'îlerden bu kerre derdest edilen ve İranîlik iddi'âsında bulunan Frangöl nâm şahıs irâ'e edeceği bir bağçeye on beş kadar humbara ve on bir kadar da revolver ve fedâ'î bölükbaşısı olup, mevkûf bulunan ve hânesi bağçesinde on beş humbara bulunmuş olan Stepan nâm şahıs da hânesinin irâ'e edeceği mahalline on altı humbara ve onbeş kadar revolver ve fişenk ve derûnunda ne olduğunu bilemediği bir teneke ihfâ eylediğini ikrâr etmelerine binâ'en, merkûmân îcâb eden me'mûrlara bi't-terfîk Üsküdar'a gönderildikleri ve hâsıl olacak netîcenin ba'de arzı tabî'î bulunduğu ma'rûzdur.

[475] Huzûr-ı Sâmi-i Sadâret-penâhîye ile Dâhiliye Nezâret-i Celîlesi'ne 6 Eylül Sene 1312 Târihiyle Yazılan Jurnal Sûretidir

Fedâ'îlerden Frangöl ve Stepan nâm şahısların hânelerinde ihfâ eylediklerini ikrâr ettikleri humbara ve revolver ve fişenk ve sâireden dolayı taharriyât icrâsı için merkûmân îcâb edenlere me'mûrlara bi't-terfîk Üsküdar'a gönderildikleri demincek jurnal-i kemterânemle arz olunmuş idi. Bunlardan Frangöl'ün hânesi bağçesinden ve duvar aralarından sabun kalıbı şeklinde sekiz ve müdevver altı ki cem'an on dört

humbara ve muhtelif mahallerden dört aded revolver ve bir takım evrâk zuhûr eylediği ve taharriyâta devâm olunmakta bulunduğu ma'rûzdur.

Huzûr-ı Sâmi-i Sadâret-penâhîye ve Dâhiliye Nezâret-i Celîlesi'ne 6 Eylül Sene 1312 Târihiyle Yazılan Jurnal Sûretidir

Sâye-i mevaffakiyyet-vâye-i cenâb-ı pâdişâhîde derdest olundukları demincek arz olunan humbara ve revolverlerden başka komite ru'esâsından taht-ı tevkîf ve isticvâbda bulunan Stepan'ın ikrârı üzerine Üsküdar'daki hânesi bi't-taharrî sabun kalıbı şeklinde beş ve müdevver on iki cem'an on beş aded humbara ile on yedi revolver ve bir kama ve beş yüz kadar revolver fişengi ve bir mikdâr dinamit tozu zuhûr etmiş ve bunlarla iki saat evvel yine o civârda derdest edilmiş olan ma'rûzu'l-mikdâr humbaralar Selâmsız Karakolhânesi'nde taht-ı muhafazaya alındığından bunların me'mûr-ı mahsûs irsâliyle Tophâne-i Âmire'ye nakli şimdi bâ-tezkire müşîriyyet-i celîleye iş'âr edilmiş olduğu ma'rûzdur.

Arîza ve Huzûr-ı Sâmi-i Sadâret-penâhî ile Dâhiliye Nezâret-i Celîlesi'ne 7 Eylül Sene 1312 Târihiyle Yazılan Jurnal Sûretidir

Üsküdar'da Selâmsız'da kâ'in Karabet'in fabrikasında i'mâl ve o civârdaki hânelerde ihtifâ olunup bi't-taharrî ashâbıyla beraber derdest edildiği arz kılınmış olan humbaralardan dolayı icrâsına müsâra'at olunan tahkîkât-ı istintâkiyye netîcesi olarak dün gece nezâretde gönderilen me'mûrîn-i mahsûsa ma'rifetiyle Beyoğlu'nda Karnaval Caddesinde İskuhi kadının hânesinde icrâ kılınan taharriyâtda bir aded humbara tıpası ve on iki deste revolver fişengi ve humbaraları nakle mahsûs sandık ve boş bir çanta zuhûr ettiği gibi mezkûr hânenin zemîn katında üzeri toprakla örtülmüş bir mahzen keşf olunarak derûnunda üzerleri kapsüllü tahmînen on beş-yirmişer kıyyelik altı aded humbara ile iki gaz [476] sandığı memlû eczâ-i nâriyye ve henüz adedi gayr-i mu'ayyen humbara ile kezâlik gaz sandıklarında evrâk ve edevât-ı sâire bulunmuş ise de çıkarılması tehlikeli olduğundan bunları çıkarmak için Tophâne-i Âmirelerinden me'mûr istenilmiş ve mezkûr hâne ve mahzen taht-ı muhafazaya aldırılmış olduğu ve netîcenin arzı tabî'î bulunduğu ma'rûzdur.

Arîza ve Huzûr-ı Sâmi-i Sadâret-penâhî ile Dâhiliye Nezâret-i Celîlesi'ne 7 Eylül Sene 1312 Târihiyle Yazılan Jurnal Sûretidir

Humbara i'mâl edilgi evvelce arz olunan Üskadar'da Selâmsız'da kâ'in Karabet'in fabrikası ve zâbıtaca bi't-taharrî mezkûr fabrikada bulunan bir takım âlât ve edevâtı Tophâne-i Âmire'den resmen celb edilmiş olan me'mûrîn-i fenniyye ma'rifetiyle yegân yegân mu'âyene ve tedkîk olunarak humbaraların mezkûr fabrikada i'mâl edildiği fennen tebeyyün eylemiş ve ol bâbda i'tâ eyledikleri resmî rapor ve zeylinde muharrer zabtın birer sûreti leffen takdîm kılınmış olmağla, ol bâbda.

Me'mûrîn-i Fenniyye Tarafından Tanzîm ve İ'tâ Olunan Rapor ile Zeylinde Muharrer Zabıt Sûretidir

Aldığımız emir üzerine bu cum'a günü saat on râddelerinde Üsküdar'da Selâmsız'da kâ'in olup, humbara i'mâl edildiği beyân olunan Mikail ve Serkiz'in döküm fabrikasına geldik. İcrâ ettiğimiz tedkîkât-ı fenniyye ve mu'âyenede humbara i'mâlinde isti'mâl edilen iki aded masyebors ve bir aded humbara tıpası ve bir aded mu'âyene potası ve on aded ufak somun ve humbaraların tıpa deliğini torna etmek üzere mak'ab ki altında görülen ve humbara konulup torna edilmesinden ezilmiş ve yuva peyda etmiş olan tahta ve eşyânın hânesinden humbaraların çıktığı söylenen ve Zabtiye Nezâreti'nde tarafımıza irâ'e edilen dökme parçalarının aynı ya'nî o ma'den ve hamurdan demir parçaları zuhûr eyledi. Şu zuhûr eden edevâta nazaran humbaraların bu fabrikada i'mâl olduğuna fennen şübhe kalmadığını mübeyyin işbu rapor tanzîm ve i'tâ kılındı. Fî 6 Eylül sene 1312.

Fabrika-i mezkûr dökmeçi
üstâdından ve Yedikule'de
Hacı Hüseyinağa Mahallesi
sâkinlerinden

Fabrika-i mezkûr dökmeçi
üstâdından ve Yedikule'de
Hacı Hüseyinağa Mahallesi
sâkinlerinden

Zeytinburnu fabri-
ka-i hümayûnunda
Dökmeçi Kolağası

İsmâil

Ahmed Edhem

Hüseyin

Mu'ahharan dökülmüş olan kumun içinde humbaranın yuvası aynen müşâhede edilip, bir sûret-i münâsibe ile alınmış ve şu hâl dahi aslâ şübhe bırakmamıştır.

İsmâil

Ahmed Edhem

Hüseyin

[477] Zabıt Varakası Sûreti

Eylül'ün altıncı Cum'a günü, saat on karârlarında firârî erbâb-ı mefsedetden Mikail ve birâderi Serkiz'in Üsküdar'daki [Selâ]msız'daki dökümhânesine bâlâda mühürleri mevzû' bulunun fen me'mûrları ile birlikte gelindi. İcrâ kılınan taharriyât ve tedkîkâtda bir aded tesviye edilmiş humbara tıpası ve bir aded humbaraların tornasını i'mâl eden mak'ab ile bir pota ve bugün Frangöl'ün irâ'e eylediği bağçede zuhûr etmiş olan on dört aded humbaradan birisinin üzerinde görülmüş olan ve somun ta'bîr edilen tornalı demirin aynından on aded ve bir takım derûnlarında ne olduğu tedkîkât-ı fenniyye ile anlaşılabilir mâyi' ve dinamit i'mâline mahsûs eczâ' olması me'mûl bulunan yedi-sekiz şişe zuhûr etmiş ve fen me'mûrlarının bâlâdaki raporu

mûcebince humbaraların bu fabrikada i'mâl olduğuna bizce kanâ'at-ı vicdâniyye hâsıl edilmiş olduğunu mübeyyin işbu zabıt varakamız tanzîm ve mezkûr edevât ile getirülmüştür. Fî 6 Eylül sene 1312.

Selâmsız Nizâmiyye Karakolhânesi'nde me'mûr Yüzbaşı	İstanbul Polis Meclisi Re'îsi	Karakolhâneler Müfettişi Miralay
Ahmed Muhtar	Hüseyin Hüsni	Hüseyin Dâim
Üsküdar Ciheti Kumandanı Mu'âvini, İkinci Livâ Kumandanı Mirlivâ	Nizâmiyye Tahkîk Me'mûrlarından	Çinili Merkezinde müstahdem Jandarma Yüzbaşı
Saîd	Şemsi Hâlid	İsmâil
Çınar Karakolhânesi'nde müstahdem polis çavuşu	Nizâmiyye tahkîk me'mûrlarından	
Mehmed Ali		Mehmed Cemâl

Karakolhâneler Müfettişliği'yle Polis Meclisi Riyâsetinden 7 Eylül Sene 1312 Târihiyle Beyoğlu'ndan Keşide Olunan Telgrafnâme Sûretidir

Bir çok dinamit kapsül ve lağım atmak için fitil ve Truşak gazeteleri ve matbû' risâleler ve komitenin yedi kişi bir arada fotoğrafı ve müstensih makinesi ve yağlı kâğıdlara çekilmiş evrâk daha zuhûr eyledi. Mührün burada isti'mâl olduğuna şübhe yoktur ve hakkı mühürde tezâhür edecek ve mezkûr fotoğrafya Ali Çavuş ile irsâl kılındı. Fermân.

[478] Dâhiliye Nezâret-i Celîlesi'nden Vârid Olan 3 Eylül Sene 1312 Târihli ve Altı Yüz Elli Sekiz Numaralı Tezkirenin Sûretidir

Zeytunluların Haçinlilerle ittihâd ederek fesâd îkâ'ına teşebbüs edecekleri hakkındaki ihbârâtın kizb ve iftirâdan ibâret olup, dâire-i itâ'atdan ayrılmamağa ahd ve yemîn eylediklerine dâir Zeytun'da bulunan ba'zı ru'esâ-yı rûhâniyye ile mu'teberân tarafından i'tâ olunup Haleb vilâyet-i celîlesinden tesyâr olunan

mazbatanın sûret-i muhricesi Tesrî'-i Mu'âmelât Komisyonu ifâdesiyle leffen tesyîr kılınmış olmağla, ol bâbda.

Ru'esâ-yı Rûhâniyye ile Mu'teberân Tarafından Verilip bâ-Tezkire İrsâl Kılınan Mazbata Sûretidir

Kazâmız ahâlîsinin ahvâl-i mâziyye-i muzırrası mülâbesesiyle umûmiyyetle ikmâl-i enfâs-ı ma'dûde-i hayât nokta-i mühlikesinde bulunmuş iken mahzâ sâhib-i merhamet-i mücesseme olan velî-ni'met-i bî-minnetimiz şevket-me'âb efendimiz hazretlerinin eltâf-ı celîle-i şehriyârî ve inâyât-ı adâlet-güsterîleri muktezâ-yı âlîsi olarak nâ'il olduğumuz afv-ı âlî-i tâc-dârî cümlemizi de tahlîs ve ihyâ eylediği müsellemtâdan olduğu gibi sâye-i satvet-vâye-i hazret-i hilâfet-penâhîde âsâyiş-i mahallîmizin dilhâh-ı âlî vechile tamâmiyle i'âdesinde müşirimiz devletlü Edhem ve kumandanımız sa'âdetlü Ali Paşalar hazerâtının leyl ü nehâr bilâ-ârâ ifâ buyurdıkları himemât-ı aliyye-i ahâlî-perverâneleri sâyesinde refâh ve emr-i ta'ayyüş-i bendegânemiz dahi te'mîn edildiğinden fî-mâ-ba'd zîr-i cenâh-ı cenâb-ı mülk-dârîde âdâb-ı tâbî'iyet ve ubûdiyyet dâiresinde hizmet etmeye va'ad ve saltanat-ı seniyyeye çeşm-i ihânetle bakanın gözleri kör ve adâletden mehcûr olsun diye ahd etmiş iken, ba'zı garazkârânın tasnî'ât ve müfteriyâtı semeresi olarak bu kerre Patrikhâne tarafından âcizlerine keşîde kılınan telgrfnâmede gûyâ kazâmız ahâlîsinin bir kısmı hâlâ vâdî-i şekâvetde pûyân ve yaylalara çıkmakta bulunan ahâlî-i Müslimeyi iz'âc etmekte olduklarından, keyfiyyet Mâbeyn-i Hümâyûn'a kadar aks ederek netîcesi vahîm olmağla nesâyih-i lâzîmenin icrâ ve o gibi hâlât-ı muzırradan sarf-ı rû olunması izbâr buyrulduğu ma'a't-te'essüf okunmuştur. Hâlbuki bi'l-umûm kazâmız ahâlîsi nâ'il oldukları şu inâyet-i cihân-kıymet-i zillu'llâhînin ifâ-yı hakk-ı teşekküründen âciz buldukları ve iş ve güçleriyle iştigâl eyledikleri ve velev cüz'î olsun, bir gûnâ vukû'ât-ı âdiyye dahi bulunmadığı ve âsâyişin ber-kemâl olduğu şu esnâda Zeytun'un mahv ve itlâfını arzulayanın fikr-i fâsidine bilâ-tahkîkât i'timâdla husûs-ı ma'rûzun izbâr ve işâ'ası hakîkaten ahâlî-i bî-çâregân kullarını lücce-i elem ve esefe gark eylemiştir. Zîrâ keyfiyyet-i mezkûrenin isnâdı mahzâ yeni baştan gasb-ı Hükûmet-i Seniyyeye uğratmak ve ahâlî miyânelerinde hâsıl olan muhabbetden mahrûm ve nâm-ı âcizânemizi bir kat daha [479] lekedâr etmek maksadına mübtenî idüğü derkâr bulunmuştur. Binâ'en-aleyh bu kerre husûs-ı ma'rûzdan dolayı icrâ-yı nesâyih için Mar'aş papaslarından Der Dikran ve Der Artin Efendiler kazâmıza gelmişler ve dâire-i itâ'atda yaşamaklığımız nasîhat edilmiş ise de nasîhat edecekleri madde-i asliyyenin esâsı olmadığı mûmâ-ileyhimâca da tahakkuk eylediği gibi öyle hâlât-ı nâ-marziyyenin kat'iyen vukû' bulmadığı hükûmet-i mahalliyyemiz kumandan-ı zî-şânımız taraflarından dahi cevâben iş'âr olunacağı tabî'î bulunmuş ise de artık isti'tâf-ı ma'delet ve protesto zımında hâk- pây-i sâmi-i hazret-i mutasarrıf-ı

âsafânelerine ilticâ ve dehâlet eylediğimizden icrâ-yı îcâbı vâbeste-i re'y-i razîn-i isâbet-karîn-i mün'imâneleri bulunmuş olmağın, ol bâbda. Fî 7 Ağustos sene 1312.

Arıza ve Taraf-ı Sâmi-i Sadâret-penâhî ile Dâhiliye Nezâret-i Celîlesi'ne 7 Eylül Sene 1312 Târihiyle Yazılan Jurnal Sûretidir

Sâye-i muvaffakiyyet-vâye-i cenâb-ı hilâfet-penâhîde bulunduğu demincek arz olunan humbara ve sâir edevât-ı muhribenin Üsküdar'daki fabrikadan yük arabasıyla Beyoğlu cihetine nakl edildiği tahkîkât-ı vâkı'adan müstebân olarak ve arabacı celb ve isticvâb edilerek, onun delâletiyle Beyoğlu cihetinin humbara ve sâire tevzî'i için merkez ittihâz edilmiş olan ve arz olunan hâne keşf edilmiş ve zuhûr eden humbara ve sâirenin külliyyet ve cesâmetine nazaran bunun keşfi muvaffakiyyât-ı celîle-i hazret-i hilâfet-penâhî âsâr-ı bâhiresinden bulunmuş olduğu ma'rûzdur.

Arıza ve Taraf-ı Sâmi-i Sadâret-penâhî ile Dâhiliye Nezâret-i Celîlesi'ne 7 Eylül Sene 1312 Târihiyle Yazılan Jurnal Sûretidir

Sâye-i muvaffakiyyet-vâye-i cenâb-ı hilâfet-penâhîde Ermeni anarşistlerini bugün Beyoğlu'nda keşf olunan dinamit ve humbaraların merkez-i tevzî'inde zuhûr eden yirmi-yirmibeş kıyyelik humbaralardan lağım atmak için dinamit fitillerinden ve kapsüllerden mâ'adâ Truşak Komitesi'nin evrâk ve resâ'ili komite a'zâsının resimleri ve bir nev'i istinsâh makinesi dahi zuhûr eylemiş ve komitenin Beyoğlu için merkezi burası olduğu tahakkuk eylemiş bulunduğu ma'rûzdur.

[480] Mâbeyn-i Hümâyûn-ı Cenâb-ı Mülûkâne Başkitâbet-i Celîlesi'yle Huzûr-ı Sâmi-i Sadâret-penâhî'ye 7 Eylül Sene 1312 Târihiyle Ayrı Ayrı Yazılan Arıza ve Jurnal Sûretidir

Sâye-i muvaffakiyyet-vâye-i hazret-i pâdişâhîde Beyoğlu cihetinde bu kerre keşf edilen humbara ve dinamit deposunda zuhûr eden humbara ve dinamitlerin bi'z-zât görmek arzusıyla İngiliz ve Fransız sefirleri tarafından başka başka birer tercüman gönderildiği Beyoğlu Mutasarrıflığı'ndan yek-diğerini müte'âkıb alınan telgrafnâmelerden müstebân olarak arz ve beyândan müstağnî olduğu üzere bu gibi muvaffakiyyetlere inanmamak istedikleri ma'lûm olduğundan ve görmekte mahzûr olmadığından, fakat patlamak tehlikesi olmadığı hâlde onlar ve daha mürâca'ât edeceklere uzaktan irâ'e ettirilmesi cevâben Mutasarrıfiyyet-i müşârun-ileyhâya yazıldığı ve ma'a-mâ-fih her işiten ecnebî gidip görmek isteyeceği derkâr olup, binâ'en-aleyh mezkûr humbara ve dinamit ve sâirenin tûl müddet orada durdurulması mahzûrdan sâlim olamayacağından ve me'mûr irsâliyle kaldırılması taraf-ı çâkerânemden Tophâne-i Âmire Müşîriyyet-i Celîlesi'ne evvelce yazıldığından, ta'yîn olunacak me'mûrun müsâra'aten irsâli için müşîriyyet-i müşârun-ileyhâya emr-i ekîd i'tâsı lüzûmu ma'rûzdur.

Huzûr-ı Sâmi-i Sadâret-penâhî ile Dâhiliye Nezâret-i Celîlesi'ne 5 Eylül Sene 1312 Târihiyle Yazılan Jurnal Sûretidir

Dün gece Üsküdar'da bi't-taharrî derdest edildikleri arz olunan humbaralardan başka Selâmsız'da bu humbaraların i'mâl edilmiş olduğu Karabet'in demir fabrikası dahi taharrî olunarak bir çok humbara parçaları zuhûr etmiş ve fabrikanın humbaraları i'mâl eden makine ve âlât ve edevâtı mahkemeye gösterilmek üzere bâb-ı zabtiyeye celbi derdest bulunmuştur. Dün gece elde edilen humbaracıardan ve Komite ru'esâsından Ağya hîn-i istintâkında nezdinde bulunan kırk humbara ile revolveri Üsküdar'da Filipos ile tablekâr Karabet'e verdiğini ikrâr eylemiş ve bunların da derdeslerine teşebbüs olunmuştur. Elde edilen merkûm Ağya'dan başka rufekâ-yı mefsedetinden Stepan ve Leon ve dökmeci Karabet dahi derdest edilmiştir. Fabrikada bi'z-zât humbaraları i'mâl edenlerden Serkiz ile Mikail'in İran Kañçılaryası vâsıtasıyla Varna'ya firâr etmek üzere dün Üsküdar'dan çıkıp İran Kañçılaryasına gittikleri [481] ve müte'âkıben bir Acem gelip bunların eşyâsını aldığı cümle-i tahkîkâtdan olmasına ve bu gün Varna'ya müteveccihen hareket eden vapurlarda bu nâmlarda Ermeni bulunmamasına binâ'en bunların el-yevm İran Kañçılaryasında muhtefî olmaları ihtimâliyle zâbıtaya teslîmleri zımnında konsolos nezdinde me'mûr-ı mahsûs gönderilmiş ve nefîce-i tahkîkât ve taharriyâtın başkaca arzı tabî'î bulunmuş olmağla, ol bâbda.

Mâbeyn-i Hümâyûn-ı Cenâb-ı Mülûkâne Başkitâbet-i Celîlesi'yle Makâm-ı Sâmi-i Sadâret-penâhî ve Dâhiliye Nezâret-i Celîlesi'ne 7 Eylül Sene 1312 Târihiyle Yazılan Jurnal Sûretidir

Kürkçü Stepan'ın Kuzguncuk'da kâ'in hânesinde dün gece icrâ ettirilen taharriyâtda iki aded revolver bir kama ve bir çok fişenk ve fedâ'îlere mahsûs elbise zuhûr etmekle bi'l-ahz icrâ-yı icâbına ibtidâr ve ma'a-mâ-fih ta'mîk-i tahkîkât ve taharriyâta devâm olunduğu ma'rûzdur.

Taraf-ı Sâmi-i Sadâret-penâhî ile Dâhiliye Nezâret-i Celîlesi'ne 8 Eylül Sene 1312 Târihiyle Yazılan Jurnal Sûretidir

Selâmsız Ermeni Kilisesi'nin bugün taharriyâtında sabun kalıbı şeklinde bir humbara ve bir takım esliha zuhûr etmiş ve tahkîkâta devâm edilmekte bulunmuş olduğu ma'rûzdur.

Arıza ve Makâm-ı Sadâret-penâhî'ye ve Dâhiliye Nezâret-i Celîlesi'ne 7 Eylül Sene 1312 Târihiyle Yazılan Jurnal Sûretidir

Sâye-i muvaffakiyyet-vâye-i cenâb-ı hilâfet-penâhîde Beyoğlu'nda Karnaval Caddesi'nde kâ'in İskuhi'nin hânesinde zâbıtaca keşf olunduğu arz edilmiş olan

komitenin şimdi mührü dahi zuhûr etmiş ve ma‘a-mâ-fih idâme-i taharriyât edilmekte bulunmuş olduğu ma‘rûzdur.

[482] İskuhi'nin Hânesinde Zuhûr Eden Mühürlerin Tatbîkidir:

Arıza ve Huzûr-ı Sâmi-i Sadâret-penâhîye 8 Eylül Sene 1312 Târihiyle Yazılan Jurnal Sûretidir

Beyoğlu'nda Karnaval Caddesi'nde İskuhi kadının hânesinde keşf olunan humbara ve dinamit ve sâire mahzeninde sûret-i mahsûsada i‘mâl ettirilmiş olduğu hâlde elde edildiği demincek arz olunan altmış beş aded provalı anahtar ile yedi aded maymuncukdan mâ‘adâ bu kerre on bir anahtar ile bir maymuncuk daha zuhûr etmiş olduğu ma‘rûzdur.

Arıza ve Huzûr-ı Sâmi-i Sadâret-penâhîye 8 Eylül Sene 1312 Târihiyle Yazılan Jurnal Sûretidir

Sâye-i kudret-vâye-i hazret-i pâdişâhîde Beyoğlu'nda Karnaval Sokağı'nda İskuhi kadının hânesinde keşf olunan humbara ve dinamit ve sâire mahzeninde sûret-i mahsûsada i‘mâl ettirilmiş altmışbeş aded provalı anahtar ve yedi aded maymuncuk dahi elde edilmiştir. Âdî vakitlerde bunlara gerçi hırsız âlât ve edevâtı denilmekle iktirâ olunabilir ise de hâlen cârî bulunan harekât-ı iğtişâşiyeye ve mezkûr hânenin hırsız yatağı değil, en şerîr ve müdhiş bir komitenin humbara ve dinamit deposu olmasına ve cümlesi yeni ve gâyet i‘tinâli yapılmış şeyler bulunmasına nazaran zikr olunan anahtar ve maymuncukların erbâb-ı fesâdın kendilerine karârlaştırmış oldukları emâkin-i ecnebiyye kapılarını sühûletle açıp ve içeriye girip humbara atmak ve isti‘mâl-i silâh etmek gibi bir maksad-ı mel‘ûnâneyi te‘mîn ve teshîl için tehyi‘e ve ihzâr edilmiş olacağı bî-iştibâh olmağla ma‘rûzdur.

[483] Arıza ve Huzûr-ı Sâmi-i Sadâret-penâhî ile Dâhiliye Nezâret-i Celîlesi'ne Yazılan 8 Eylül Sene 1312 Târihli Jurnal Sûretidir

Sâye-i muvaffakiyyet-vâye-i cenâb-ı hilâfet-penâhîde Beyoğlu'nda Karnaval Caddesi'nde İskuhi kadının hânesinde zâbitaca keşf olunan mahzende bi‘t-taharrî zuhûr eylediği dünkü arıza-i müte‘addide-i çâkerânemle arz edilmiş olan muhtelifü'l-ecnâs humbara ve edevât-ı sâirenin mikdârı ve müfredâtını mübeyyin

pusula merbûten arz ve takdîm kılınmış ve komiteye mahsûs iki kıt'a mühürde bulunmuş olduğu ma'rûzdur.

Beyoğlu Mutasarrıflığı'ndan bâ-Tezkire Gönderilen Mazbata Sûretidir

Tophâne-i Âmire Müşîriyyet-i Celîlesi'nden aldığımız emir üzerine bugün saat dokuz buçukda Beyoğlu'nda Karnaval Caddesi'nde İskuhi kadının hânesine gidilerek zemîn katında içerisi kazılmış ve toprağı bir cihete yığılmış ev altının bir kenarında yetmiş beş santimetre kutrunda dâirevî bir delik görülmekle mu'âyene olundukda üç metre derin olduğu ve etrâfı tuğla ile i'mâl edilip zîr-i zemînde, altı metre murabba'ında açık bir mahzene vâsıl olduğu anlaşılmış bulunduğu mahzenin her tarafı araştırıldıkda merbût defterde müfredâtı vechile ve bi'l-etrâf arz ve ta'rîf olunan humbara ve eczâ-i nâriyye ile eşyâ-yı mütenevvi'a zuhûr eylemiş ve bunlardan tehlikeli olanların kâffesi ayrı ayrı ve sandıklara yerleştirilerek kazâ zuhûru men' edilmiş olduğu hâlde Baruthâne-i Âmire'ye gönderilmek üzere gelen me'mûr Kaymakam Âsım Bey'e teslîm olduğu gibi Tophâne'ye âid olmayan eşyâ ve edevâtın mahkemeye tevdi'i icâb eylediğine dâir Polis Meclisi Re'îsi Hüseyin Hüsnü Efendi tarafından beyân olunmağla matba'a hurûfu ile revolver fişenkleri ve mühürler ile muhtelif Hınçak ve Truşak Komitelerinin gazete ve evrâkı ile ba'zı Ermenilerin fotoğrafları mûmâ-ileyh Hüsnü Efendi'ye teslîm olunmağla, ol bâbda.

Dâire-i mezkûre
a'zâsından

Dâire-i mezkûre
a'zâsından

Tophâne-i Âmire Meclisi
Tecrübe ve Mu'âyene
Dâiresi a'zâsından

Binbaşı Hıfzı

Miralay Ali Refîk

Mirlivâ İsmâil Hakkı

[484] Beyoğlu Mutasarrıflığı'ndan bâ-Tezkire Gönderilen Müfredât Pusulası Sûretidir

Adet

Yirmisekiz santimetre kutrunda
pik demirinden ma'mûl tahmînen
seksen memeli on üç kilo sikletinde
ve üzeri Ermeni Komitesi'ne mahsûs
Ermenice yazılı kebîr humbara.....5
Pik demirinden ma'mûl üzerleri
memeli memlû humbara3 kapsüllü vasat
9 kapsüllü sagîr

Sabun kalıbı şeklinde kapsülsüz mendlû humbara.....	3
Humbara memesi-paket.....	11
Dinamit kapsülü-kutu.....	3
Klorat de potas-dirhem.....	50
Humbaralara mahsûs âdî kapsül-kutu.....	1
Humbaraları iş'âle mahsûs nitro gliserinle mendlû ince şişe boru.....	28
Lağım fitili-metre.....	20 pamuklu 20 katranlı
Revolver fişengi-kutu.....	9 9 milimetre kutrunda 1 vinçester 1 7 milimetre kutrunda 1 12 milimetre kutrunda
Humbara meme deliklerine mahsûs ölçü.....	2
Humbara imlâ deliklerine mahsûs miftâh.....	2
Tenekeden ma'mûl dinamit kalıbı.....	1
Müstensih mürekkebi almağa mahsûs çuhalı kurşun levha.....	1
Müstensih silindiri.....	1
Bir paket derûnunda muhtelif cesâmetde matba'a hurûfu.....	1
Truşak ve Hınçak gazete ve i'lânnâmeleri ve muhtelif fotoğrafya ve resimler.....	
Ermeni Komitesi'ne mahsûs mühür.....	1 beyzî 1 müdevver

Kalem-18. Yalnız onsekiz kalemdir.

[486] 9 Eylül Sene 1312 Târihiyle Yazılan Arıza Sûretidir

Hâdise-i mündefi'ada Ermeni erbâb-ı fesâdı tarafından endahat edilen humbaraları Selâmsız'da ahîren zâbıtaca keşf edilmiş olan demir fabrikasında i'mâl eyledikleri tahakkuk etmiş ve ferceyâb-ı firâr olmuş olan Serkiz ve birâderi Mikail ile Üsküdar ciheti Ermeni Komitesi ru'esâsından olup i'mâl ve tevzî'inde bi'l- fi'l hizmet eden araba demircisi Onnik Mirasyediyan nâm müfsidlerin birer kıt'a fotoğrafları leffen arz ve takdîm kılınmış ve bunların her tarafça kemâl-i ehemmiyetle taharrîleri zımnında fotoğraflarından birer kıt'ası iktizâ edenlere gönderilmiş olduğu ve netîcesinin arzı tabî'î bulunduğu ma'rûzdur.

Ermeni Erbâb-ı Mefâsidi Yedlerinden Alınıp ve Hâne ve Meskenlerinde Zuhûr Edip Cânib-i Zâbitadan Tophâne-i Âmire'ye Teslîm Edilmiş Olan Humbara ve Revolver ve Tüfenk ve Kama ve Sâire Gibi Âlât ve Ešliha ile Ba'zı Elbisenin Müfredâtını Mübeyyin Defterdir

(İSTANBUL VE ÜSKÜDAR CİHETİ)

15 Ağustos sene 1312 târihiyle Sulumanastır'da dökmeçi Karnik'in hânesinde zuhûr eden 20 revolver fişengi, bir bıçak.

16 Ağustos sene 1312 târihiyle Samatya'da miyâncı Karnik'in hânesinde zuhûr eden bir revolver, onbeş revolver fişengi.

18 Ağustos sene-i minhu târihiyle kuyumcu Mühürdad'ın hânesinden zuhûr eden bir revolver, bir aded humbara.

15 Ağustos sene-i minhu târihiyle Samatya'da aynacı Artaki'nin hânesinden çıkan bir aded revolver.

15 Ağustos sene-i minhu târihiyle Samatya Ermeni Kilisesi derûnunda kâ'in zükûr mektebinden zuhûr eden humbara, üç aded.

15 Ağustos sene-i minhu târihiyle Samatya'da dellâl Misak'ın hânesinde zuhûr eden bir revolver, yedi aded humbara.

15 Ağustos sene-i minhu târihiyle Sulumanastır'da kâ'in Ermeni Kız Mektebi'nden zuhûr eden bir aded dinamit kapsülü ve dört kutu âdî kapsül, üç revolver ve otuz altı aded humbara.

[487] 19 Ağustos sene 1312 târihiyle Samatya'da yaymacı Simon'un hânesinde zuhûr eden yedi aded humbara.

17 Ağustos sene-i minhu târihiyle Kadıköyü'nde kâ'in Avadis'in hânesinde derdest edilen bir aded revolver ve beş aded revolver fişengi.

29 Ağustos sene-i minhu târihiyle Samatya'da matba'acı Sahak'ın hânesinden çıkarılan iki aded revolver ve elli revolver fişengi ve bir aded humbara.

5 Eylül sene-i minhu târihiyle İcâdiye'de terlikçi Stepan'ın hânesinde zuhûr eden üç aded dinamit fişengi, bir dinamit kapsülü, bir mikdâr âdî kapsül, yüz elli dirhem klorat de potasyum ve on yedi revolver ve dört yüz fişenk ve on beş aded humbara.

5 Eylül sene-i minhu târihiyle [bu] def'a Stepan'ın hânesinde derdest edilen bir mikdâr âdî kapsül, dokuz revolver, yüz revolver fişengi, on altı aded humbara, bir çok humbara derûnuna konulmak için demir parçası.

6 Eylül sene-i minhu târihiyle Üsküdar'da Bülbülderesi'nde Avak'ın hânesinden zuhûr eden dört aded revolver, elli aded fişenk, on dört aded humbara.

6 Eylül sene-i minhu târihiyle Serkiz ve Mikail'in Üsküdar'da kâ'in dökümhânesinden çıkan bir aded istinsâh makinesi, üç aded humbara modeli, on aded humbara parçası, bir aded humbara tıpası, iki aded torna, humbara tıpasını sıkıştırmak için on aded humbaraların birinin üzerinde ve bir çok humbara derûnuna vaz' etmek için demir parçası.

6 Eylül sene-i minhu târihiyle Üsküdar'da kürkçü Stepan'ın hânesinde zuhûr eden iki aded revolver, bir kama, dört takım elbise.

8 Eylül sene-i minhu târihiyle Üsküdar'da kâ'in Selâmsız nâm mahaldeki Ermeni Kilisesi'nden zuhûr eden bir aded revolver ve bir aded humbara.

Tophâne-i Âmire Sevk Komisyonu Re'îsi Kaymakam Mehmed Âsım Bey Tarafından Tanzîm ve İ'tâ Olunan İlmühaber Sûretidir

	<u>Aded</u>	
Muhtelifü'l-cins revolver	56	Bir tanesinin topu yoktur
Muhtelifü'l-cins kama.....	3	
Bıçak.....	1	
Matba'a hurûfu edevâtı bir torba derûnunda olduğu		
[488] Meşin revolver kılıfı.....	1	
Komite re'îsine mahsûs mühür.....	1	Kebîr sapsız
"	1	Sagîr saplı
"	1	Sagîr üç taraflı
Paslı ispelen fendil tüfengine mahsûs		
köhne kasatura.....	1	
Revolver fişengi- iki çanta içinde.....	1537	
Sagîr eczâlı revolver fişengi.....	40	
Sivil elbise.....	4	Pantolon
	3	Ceket
	4	Palto
	1	Yelek
	1	Kalpak
	1	Ermeni takyesi
Âdî tüfenk kapsülü-kutu.....	6	
Av tüfengine mahsûs kovan.....	42	
Humbaraların derûnuna konnak için		
demir parçaları-mendil.....	1	

Alçıdan kalıp	2	
Boş fişenk kovanı.....	4	
Kapaklı tüfenge mahsûs fişenk	4	
Fişenk doldurmağa mahsûs makine-köhne.....	2	
Birden ona kadar rakam terkîmine mahsûs marka	9	
Maymuncuk	8	
Muhtelif kıt'ada anahtar.....	76	
Hücre delmeğe mahsûs el makinesi.....	1	
Tıpa vidaları i'mâline mahsûs lokma	8	
Tornavida.....	4	
Barut ölççeği.....	1	
Baskı makinesi.....	1	
Pirinç boru.....	1	Arşın
Humbara modeli	3	
Humbara pota parçası	-	
Humbara tıpası.....	2	
Dökmeci kumu-kutu	1	
Provalı anahtar	1	
[489] Sepet ve gaz tenekesi derûnunda boş eczâ şişesi.....	20	
Sagîr dökmeci potası	1	
Birer kadem tûlünde âhen boru.....	2	
Bir kutu derûnunda demir parçaları	-	
Ecnebî yazılı dükkân markası	1	
Nühas ecnebî akçesi.....	9	
Âdî sandık.....	1	
Sagîr meşin çanta.....	3	

Ermeni erbâb-ı fesâdı yedinde müsâdere olunup Bâb-ı Vâlâ-yı Zabtiyede taht-ı muhâfazada bulundurulan bâlâda muharrer otuz dokuz kalem revolver ve sâire dâire-i mezkûre Emânet Müdîri Mehmed Efendi ma'rifetiyle Tophâne-i Âmire'ye teslîm edildiğini mübeyyin işbu ilmühaber mûmâ-ileyhe verildi.

Fî 9 Eylül sene 1312

Tophâne-i Âmire Sevk Komisyonu Re'îsi
Kaymakam

Mehmed Âsım

(BEYOĞLU CİHETİ)

15 Ağustos sene 1312 târihiyle Bank-ı Osmânî'den alınan 48 aded kapsüllü humbara 11 kıyye, 400 gram dinamit barutu.

25 aded dinamit fişengi, 5 deste kapsül, 100 aded revolver fişengi, 1 kutu humbara kapsülü, 4 metro dinamit fitili, 1 kutu âdî revolver kapsülü.

16 Ağustos sene 1312 târihiyle Beyoğlu'nda Balıkpazarı'ndaki Ermeni Kilisesinden 7 aded humbara.

17 Ağustos sene-i minhu târihiyle Dolapderesi'nde Agop'un üzerinde bulunan 1 aded humbara.

23 Ağustos sene-i minhu târihiyle Altıncı Dâire-i Belediye tulumbacılarından Muşlu Bilâl'de derdest olunan 1 aded humbara.

30 Ağustos sene-i minhu târihiyle Hasköy Ermeni Kilisesinden zuhûr eden 5 humbara lağımdan ve 1 humbara mezkûr kilisenin müzâkere odası döşemesi altından ve Hasköy Ermeni Kilisesi mektebinden de 11 revolver ve 200 revolver fişengi ve bir kama.

[490] 6 Eylül sene-i minhu târihiyle kömürcü Agop'un Hasköy'deki hânesinden humbara nakline mahsûs olduğu ve nakl edildiği beyân olunan 2 aded çanta.

7 Eylül sene-i minhu târihiyle Beyoğlu Ermeni Kilisesi vâ'izlerinden papas Tatyos'un hânesinden çıkarılan 2 aded revolver ve 10 aded revolver fişengi.

7 Eylül sene 1312 târihiyle Beyoğlu'nda Balıkçı Artin'in hânesinde bir kama bulunmuştur.

10 Eylül sene-i minhu târihiyle Galata Ermeni Kilisesi'nde zuhûr eden 3 aded humbara, 4 aded revolver ve Truşak gazeteleri ve evrâk-ı sâire, 1 aded Karadağ revolveri, 48 aded revolver fişengi ve âlât ve edevâtıyla beraber kimyâhâne, 4 aded kebîr ve sagîr bıçak, 1 aded fişenklik ve 1 aded sagîr kösele tayı ve 1 aded tutyadan ma'mûl derûnî delik tutyâ parçası.

Arıza ve Zât-ı Sâmi-i Sadâret-penâhî ile Dâhiliye Nezâret-i Celîlesi'ne 10 Eylül Sene 1312 Târihiyle Yazılan Jurnal Sûretidir

Galata Ermeni Kilisesi'nde dahi dinamit humbaraları bulunduğu taraf-ı çâkerânemden haber alınarak me'mûrîn-i mahsûsa i'zâm olunmuş idi. Mezkûr kilisenin icrâ kılınan taharriyâtında kilise havlusu dâhilinde mekteb-i ibtidâî muallimlerinden Doğramacıyan Karabet Efendi'nin odasının çekmecesinden sabun kalıbı şeklinde ve fakat şimdiye kadar zuhûr eden humbaralara gayr-i müşâbih bir sûretde üç aded dinamit humbarasıyla müfsidlere mahsûs iki revolver ve Truşak

gazeteleri ve evrâk-ı sâire zuhûr etmiş ve taharriyâta devâm edilmekte bulunmuş olduğu ve bu humbaraların oradan kaldırılması şimdi Tophâne-i Âmire Müşîriyyet-i Celîlesi'ne tezkire yazıldığı ma'rûzdur.

Arıza ve Huzûr-ı Sâmi-i Sadâret-penâhî ile Dâhiliye Nezâret-i Celîlesi'ne 10 Eylül Sene 1312 Târihiyle Yazılan Jurnal Sûretidir

Derûnunda bi't-taharrî humbaralar zuhûr eylediği demincek arz edilmiş olan Galata Ermeni Kilisesi'nin sol cihetinde mermer üzerine hakk olunmuş bir Ermeni arması görüldüğü gibi kiliseye merbût mekteb derûnunda ve iki odada bir kimyâhâne ve onun âlât ve edevâtı zuhûr etmiş ve dinamitin burada i'mâl edilmiş olması dahi melhûzâtta bulunmuş olmasına binâ'en lâzım gelen kimyâgerler vâsıtasıyla âlât ve edevât-ı mezkûrenin [491] mu'âyenesi bâ-tezkire Tophâne-i Âmire Müşîriyyet-i Celîlesi'ne iş'âr olunduğu ve mezkûr mektebde demincek zabt edilen humbara ve revolverlerden başka bir Karadağ revolveri ile yirmiye mütecâviz fişenk ve Hınçak Komitesi'nin toplattığı paralara dâir ilmühâberler ve bir çok evrâk-ı muzırta daha zuhûr eylemiş ve tahkîkâta devâm edilmekte bulunmuş olduğu ma'rûzdur.

Adana Vilâyeti Polis Ser-komiserliği'nden Alınan Şifreli Telgrafnâme Hallidir

Te'mîn-i inzibât için derdest olunacak Ermeni eşkiyası hakkındaki emr-i âlî-i dâverânelerine tevfiik-i hareketin netîce-i muvaffakiyyet-bahşâsı olmak üzere mukaddemâ tutulan ve daha tahkîkât-ı ibtidâ'iyeye sırasında sübût-ı habâset ve cinâyetlerine dâir delâ'il-i külliyye elde edilerek mahkemeye tevdi' olunan ve Hınçakyan Komitesi'nin i'timâd-nâmesini hâ'iz olup, dâhil-i vilâyetdeki Ermenileri ifsâd ile harekât-ı ihtilâl-kârânelerine me'mûr edilen ve Hayguni nâm-ı müste'ârını taşıyan Ermeni erbâb-ı mefsedetinin en muzırralarından Stepan nâm şahs-ı la'în tahkîkât-ı vâkı'ada merkûme müşâreketi anlaşılan mühîn-i devlet ma'hûd Gökdereli Agop Karabet'in mahkemece dün i'dâmlarına ve rufekâ-yı sâireleri Ohannes Hamut'un dahi mü'ebbeden küreğe vaz' edilmelerine karâr verildiği ve sâye-i kudret-vâye-i cenâb-ı pâdişâhîde vilâyetin her tarafta sükûn ve emniyyet ber-kemâl bulunduğunu arz ile sadâkat ve hizmet mukâbili olan mükâfât-ı seniyyeye mazhariyyetimi istirhâm eylerim.

Fî 8 Eylül sene 1312

Sivas Vilâyeti Polis Ser-komiserliği'nden Vârid Olup 10 Eylül Sene 1312 Târihiyle bâ-Arıza Mâbeyn-i Hümâyûn-ı Mülûkâne Başkitâbet-i Celîlesi'yle Dâhiliye Nezâret-i Celîlesi'ne Gönderilen Şifreli ve Dokuz Eylül Üçyüzoniki Târihli Telgrafnâme Sûretidir

Eğin hâdisesinden sonra avdet eden Ma'mûretülazîz vilâyeti ekrâdı Divriği'nin Pengân ve Zamare ve Keşme karyeleri Ermenileriyle evvelki gün arbeye îkâ' eyledikleri ve mikdâr-ı hasâr ve telefât derdest-i tahkîk idüğü Divriği kazâsı kaymakamlığından bildirilmesiyle te'mîn-i âsâyîş için Divriği'de bulunan bir tabur nizâmiyye ve merkez-i vilâyetden nizâmiyye ve jandarma süvârîleri kurâ-yı mezkûrye sevk ve i'zâm edilip, alınacak netîce de arz olunacağı ve dâhil-i vilâyetde bundan başka bir gûnâ vukû'ât olmadığı ma'rûzdur.

[492] Huzûr-ı Sâmi-i Sadâret-penâhîye Cevâben 6 Eylül Sene 1312 Târihiyle ve İki Bin Beş Yüz Sekiz Numara ile Yazılan Tezkirenin Sûretidir

Geçen şehr-i Ağustos'un on dokuzundan Eylül'ün ikinci gününe kadar ba'zı kançılaryalarla sâire taraflarından bilâd-ı ma'lûmeye gönderilmiş olan ma'lûmu'l-mikdâr Ermenilerin tebe'a-i Devlet-i Aliyye'den ise pasaportları verilmek sûretiyle gönderilmiştir. Bu miyânda fesededen olup da zâbitaca taharrîsi îcâb eden eşhâs var ise bi'l-âhire bulunamayacaklarından bu bâbda kable'l-azîme istihsâl-i ma'lûmât teşebbüsünde bulunmuş mudur? Buralarının arz ve iş'ârını âmir cevâben şeref-vârid farak-ı ta'zîm ve tefhîm olan 5 Eylül sene 1312 târihli tezkire-i sâmiyye-i hazret-i sadâret-penâhîleri me'âl-i âlîsi müdrike-pîrâ-yı çâkerânem olarak bu bâbda cereyân eden mu'âmelât ve muhâberât ber-vech-i âtî sırasıyla arz olunur:

Evvelen : Ağustos'un ondokuzuncu günü Rusya Tercümanı Mösyö Maksimof Beyoğlu mutasarrıfının nezdine gidip Rusya Sefârethânesi'nde yüz kadar hademe olduğundan, hem Devlet-i Aliyye'nin ve hem de kendilerinin râhatı için o günün gecesi Rus kumpanyası vapuruna i'zâm edeceklerini ve esnâ-yı i'zâmlarında polis me'mûru bulundurulmasını beyân eylemiş olduğundan, olunacak mu'âmele mutasarrıf-ı müşârun-ileyhden istifsâr olunmasıyla bunlar hakkında Bâb-ı Âlice bir karâr ittihâz ve emr olunmadıkça nezâretce bir şey yapılamayacağından, karârdan evvel nakle teşebbüs olunur ise men' edilmesi cevâben telgrafla iş'âr olunmasını müte'âkıb yine mutasarrıf-ı müşârun-ileyhden gelen telgrafnâmede eşhâs-ı merkûmenin vapura i'zâmları ve yanlarına asâkir-i şâhâne terfiki husûslarında Rus tercümanı ısrâr ve vâkı' olan istîzâna cevâb alamadığından ve tercüman ısrârında fevka'l-âde sebât ile hemen şimdi yanlarına asâkir-i şâhâne terfiki ile vapura i'zâmlarını talep eylediğinden bahisle bi'l-mecbûriyye Rusya Sefârethânesi'ne asâkir-i şâhâne ve jandarma ve polis i'zâm olunduğunu ve Beyoğlu Jandarma Tabur Kumandanı Hüseyin Paşa'nın me'mûr edildiği ve eşhâs-ı merkûmenin vapura nakl olunmak üzere bulunduğu beyânıyla bunların denizde her türlü ihtimâle karşı taht-ı nezâret-i fevka'l-âdede bulundurulması ifâdesine dâir alınan telgrafnâme üzerine sefârethânedeki eşhâs-ı merkûme hakkında bir saat evvel yazıldığı üzere Bâb-ı Âlice bir karâr verilmedikçe nezâretce bir şey denilemeyeceğinden, bunlar tebe'a-i Devlet-i

Aliyye'den ise şimdilik men'-i azîmetleri lüzûmu derhâl mutasarrıf-ı müşârun-ileyhe teblîğ olunarak kezâlik telgrafla alınan cevâbda sefârethânedede bulunan ve hademe denilen eşhâs-ı merkûmeye asker terfîk olunmaz ise kendi askerleriyle vapura irkâb olunacağını tercüman fevka'l-âde musırran beyân eylediği [493] ve kendi askerleriyle götürülüp de bir uygunsuzluk çıkarılmakdan ise asâkir-i şâhâne ile i'zâmları münâsib görülerek Vehbi Paşa dahi hazır bulunduğu hâlde asâkir-i şâhâne ve polis ve jandarma gönderildiği bildirilmesiyle ve bu sûret yevm-i mezkûrda taraf-ı çâkerânemden bâ-telgraf tafsîlen pîşgâh-ı sâmi-i sadâret-penâhîlerine arz ve iş'âr ve târih-i mezkûrda cevâben hâme-pîrâ-yı ta'zîm olan telgrafnâme-i sâmi-i dâver-i ehamîlerinde kendi vapurlarına irkâbı sefâret tercümanları tarafından teklîf olunan Ermenilerin ne münâsebet ve maksada ve ne gibi esbâba mebnî irkâb edileceklerinin ve nereye gönderileceklerinin ve kaç kişiden ibâret olduğunun Nezârete mürâca'at eden tercümanlardan bi'l-istîzân burasının içinde iğtişâda medhaldâr olanlar bulunup bulunmadığının sür'at-i arz ve inhâsı emr ve izbâr buyrulması üzerine sefâret tercümanları adem-i emniyyet ve bir taraftan da sahâbet göstererek doğrudan doğruya kendi vapurlarıyla Avrupa'ya ve Amerika'ya göndermek istedikleri ve bunların mikdârı mütefâvit olup Rusya Tercümanı Mösyö Maksimof'un göndermek istediği Ermeninin mikdârı yüze karîb olduğu ve bunların içinde iğtişâda medhaldâr olup olmadığı henüz ma'lûm değilse de hâmileleri olan ecnebîlerin adem-i emniyyet ile çıkarmak istemelerine ve bu makûlelerin ekserîsi teşebbüsât-ı fesâdiyyede medhaldâr olmak zannı gâlib bulunmasına nazaran kendilerine kânûnen bir mu'âmele ifâ olunamayacağı gibi emniyyet dahi edilemeyeceği yine o târihde cevâben telgrafla huzûr-ı sâmi-i sadâret-penâhîlerine ve Eylül'ün dördüncü günü dahi Dersa'âdet Limanı'ndan Varna, Pire ve Galos'a müteveccihen hareket eden İngiliz, Yunan, Gürcü, İtalya vapurlarıyla sefârât-ı ecnebiyye tarafından dört yüz otuz sekiz Ermeni sevk ve i'zâm olunup, zâbitaya kat'iyen ma'lûmât verilmemiş olduğuna ve tebe'a-i Devlet-i Aliyye'den bulunup Ermeniler hakkında sefârât-ı ecnebiyyenin şiddetle göstermekde olduğu sahâbete inzımâm eden ve usûl ve kavâ'id-i düveliyyeye tevâfuk etmeyen bu mu'âmelesi, çünkü bunlar miyânında zâbitanın hasbe't-tahkîkât ta'kîb etmekte olduğu bir çok eşhâs-ı mefsedet-ihatisâs bulunmasından dolayı zâbitayı sahîhan müşkîlât içinde bırakmakta ve ibzâl olunan bunca mesâ'î semeresiz kalmakta olduğuna binâ'en Bâb-ı Âlice bir çâre-i âcil bulunarak bu mu'âmeleye nihâyet verdirilmesi yevm-i mazkûrda hem makâm-ı fehâmet-ittisâm-ı dâver-i a'zamîlerine ve hem de Dâhiliye Nezâret-i Celîlesi'ne arz ve izbâr kılınmış ve bu bâbda bir gûnâ emr-i cevâbî şeref-vârid olmamıştır. Mebde'-i mu'âmele ve sûret-i cereyân-ı muhâbere bundan ibâret olup, Rusların ol vechile kendi vapurlarına Ermeni irkâb ettiklerini gören sâir sefârât-ı ecnebiyye ve hattâ İran Sefâreti bile onları tevfiik-i hareket ederek ve işin önüne geçilmek ve zâbitaca istihsâl-i ma'lûmât edilmek kâbil olamayarak, mikdârı arz olunan ve tebe'a-i Devlet-i Aliyye'den ve bir kısmı harekât-i fesâdiyye erbâbından

bulunan Ermenileri bildikleri gibi cihât-ı muhtelif-i ecnebiyyeye sevk etmişler ve el-ân da sevk etmekte bulunmuşlardır. Geçen gece [494] muvaffakiyyet-i seniyye-i hazret-i hilâfet-penâhî sâyesinde Selâmsız cihetinde zâhire çıkarılan komitenin en mühim ru'esâsından ikisinin İran Konsoloshânesi'ne ilticâ etmek sûretiyle ferce-yâb-ı firâr oldukları ve hiç bir münâsebet ve ta'alluku olmadığı hâlde el-ân mezkûr Kançılaryada bir çok Ermeni mültecîleri bulunduğunun arz u beyânına mücâseret eylerim. Ol bâbda.

Hâriciye Nezâret-i Celîlesi'nden Vârid Olan 10 Eylül Sene 1312 Târih ve Elli Beş Numaralı Tezkire Sûretidir

Bank-ı Osmânî'ye bi'l-hücûm îkâ'-ı şûriş eden ve Marsilya'da tevkîf ve habs olunan on yedi anarşistin başlıca re'îsi olan (Armen Garo) ve (İradcıyan) nâm şahısların iki komiser-i mahsûsa terfîkan Cenevre'ye kadar îsâl edilmeleri için prefeden aldığı ta'lîmâta imtisâlen emir vermiş olduğu ve diğer on beş anarşistin de mu'ahharan (Buenos Aires)'e gönderilmek üzere prefe ma'rifetiyle nakliyyât-ı bahriyyeye mahsûs İtalya vapuruna irkâb edildikleri Marsilya Başşehbenderliği'nden telgrafla bildirilmiş olmağla, ol bâbda.

Van Vilâyeti Polis Ser-komiserliği'nden Vârid Olup 12 Eylül Sene 1312 Târihiyle Birer Sûreti Mâbeyn-i Hümâyûn-ı Cenâb-ı Mülûkâne Başkitâbet-i Celîlesi'yle Huzûr-ı Sâmi-i Sadâret-penâhî'ye ve Dâhiliye Nezâret-i Celîlesi'ne bâ-Jurnal Gönderilen Şifreli Telgrafnâme Sûretidir

Dün saat onda ecnebî ve yerli eşkiyası Erek mevkı'inde bir hâneye tecemmu' ederek asâkir-i şâhâne tarafından atılan kurşunlardan iki nefer mecrûh ve eşkiyâyı merkûme tarafından iki telef vukû' bulduğu ve o hânedan firâr edip diğer Ermeni hânelerine tehassun ettikleri şimdilik vukû'ât bundan ibâret olup, netîcesi arz olunacağı ma'rûzdur.

Mâbeyn-i Hümâyûn-ı Mülûkâne Başkitâbet-i Celîlesi'ne ve Taraf-ı Sâmi-i Sadâret-penâhî ile Dâhiliye Nezâret-i Celîlesi'ne 14 Eylül Sene 1312 Târihiyle Yazılan Jurnal Sûretidir

Hüdâvendigâr vilâyet-i celîlesi mülhakâtından Pazarköy kazâsının Ortaköy Ermenileri geçen hafta müsellahan Cihân karyesine hücum etmişler ise de karye-i mezkûre [495] ahâl-i Müslimesinin karyeden dışarı çıkmaları üzerine Ermenilerin bir revolver terk ile firâr ettikleri ve erbâb-ı fesâddan Karabet nâmında birinin orada bulunduğu ve o civârdaki karyelerde bir çok Ermeni mevcûd olduğu cihetle bir fenâlık çıkarmaları melhûz idüğü haber alınmış ve ma'a-mâ-fih oralarca tekayyüdât-ı kâfiyye iltizâmiyle bir gûnâ uygunsuzluk vukû'una kat'iiyen meydan ve imkân verilmemesi

derhâl şifreli telgrafla vilâyet-i müşârun-ileyhâya bildirilmiş ve Bâb-ı Âlî'ye de ma'lûmât verilmiş olduğu ma'rûzdur.

**Arıza ve Taraf-ı Sâmi-i Sadâret-penâhî ile Dâhiliye Nezâret-i Celîlesi'ne
14 Eylül Sene 1312 Târihiyle Yazılan Jurnal Sûretidir**

Taht-ı nezâretinde idâre olunmakta olan Galata Kilisesi'ne merbût mekteb odalarında zuhûr eden memlû humbaralarla esliha ve eczâ-i muhribeden ve İstanbul hâdise-i ahîresini îkâ' eden (Taşnaksâğan) Komitesi'nin merkez-i idâresi dahi orası olduğu bi't-taharrî zabt edilen evrâk ile tezâhür eylemesinden dolayı taraf-ı çâkerânemden taht-ı tevkîf ve isticvâba alınmış olan Uncuyan Apik Efendi'nin tedkîk olunan evrâkı miyânında sâlifü'l-arz ihtilâl komitesinin kendisine göndermiş olduğu mazrûfun aynen tercümesi sûreti aynen takdîm kılındı ve mezkûr mazrûfun aslı mahkemede inkâr etmemesi için kendisine imzâ ettirildi. Hâdise-i ahîrenin kendi re'yiyle tertîb ve icrâ edilmiş olduğunu bu mazrûf müdericâtı da ve tamâmen isbât eylemiş ve kendisinin tahkîkât-ı evveliyyesi bu gece bi'l-ikmâl yarın cihet-i adliyye evrâkının teslîmi mukarrer bulunmuş olduğu ve tahkîkât-ı câriyyenin bu netîce-i haseneye iktirânı cümle-i muvaffakıyyât-ı seniyye-i hazret-i hilâfet-penâhîsinden bulunduğu ma'rûzdur.

**Uncuyan Apik Efendi'nin Nâmına Muharrer Olan Bir Zarf Derûnunda
Zuhûr Eden Kartvizitin Tercümesidir**

**{Ermeni İhtilâl Taşnaksutyun İttihâd Komitesi'nin Dersa'âdet Merkez
Elçisi}**

Sizinle görüşmemiz Merkez Komitesi'nin emriyle Nisan'ın ondördüncü Pazar günü alaturka saat altıya te'hîr edilmiştir.

Mütercim	Mütercim	Mütercim
Komiser-i sâlis	Komiser-i sâni	Dersa'âdet Gümrükleri Müfettişi
Dikran	Sezâi	Leon Sisliyan

**[496] Van Vilâyetinden 11 Eylül Sene 1312 Târihiyle 14 Eylül Sene 1312
Târihli Tezkiresine Leffen İrsâl Kılınan Şifreli Telgrafnâme Sûretidir**

Eşkiyânın yine beş-altı hânede onar-onbeş[er] nefer tehassun ettiği haber alınarak hâneler asâkir-i şâhâne ma'rifetiyle abluka edilmesi üzerine şiddetle vukû' bulan mukâvemetden sonra tahrîb veyâ ihrâk ile bir hayli telefât vererek perîşân

edildiği ve ta'kîbât ve taharriyâta devâm edilmekde ve şehir dahi hâl-i sükûnetde idüğü ma'rûzdur.

Van Vilâyeti Polis Ser-komiserliği'nden 16 Eylül Sene 1312 Târihiyle Vârid Olup Derhâl Zât-ı Sâmi-i Sadâret-penâhî ile Dâhiliye Nezâret-i Celîlesi'ne Arz Edilmiş Olan Şifreli Telgrafnâme Sûretidir

Bu kerre İran'dan Van'a gelen ecnebî ve Zeytun ve yerli Ermenileri dört yüz kişiden mütecâviz olup, bağlar ve köyler ve şehirde ve öte beride kırkar ellişer adım taksîm ve ihfâ ve bir sene evvel ma'a-rufekâ Van'a gelir iken esliha ve edevât-ı nâriyye ile derdest olunarak Dersa'âdet'e gönderilen Rusyalı Ardivaz şimdi İran'ın Heftvan ve Melhami ve Hüsrevan ve civâr Ermeni kurâsında iki bini mütecâviz eşkiyâ tecemmu' edip ve bunlar ve gerekse Van'da bulunan eşkiyânın cümlesi kendisinin taht-ı kumandasında olup Van'a gelmekte olduğu ve berâberlerince beş top götüreceği ve merkûmun humbara ve dinamit san'atında mahâreti olup yapmakda olduğu ve İran'da bulunan Zeytunlu Mari isminde bir kadın tarafından ta'yîn ve ma'âş ile esliha-i nâriyyenin esmânı Ermenilerden toplanıp verilmekte bulunduğu ve buna da İran Hükûmetinin ma'lûmâtı munzam olduğu mevsûkan istihbâr kılınmış ve bu yolda vilâyete de ma'lûmât verilmiş olduğu ma'rûzdur.

Taraf-ı Sâmi-i Sadâret-penâhîden Vârid Olan 16 Eylül Sene 1312 Târih ve İki Yüz Doksan Altı Numaralı Tezkire-i Sâmiyye Sûretidir

5 Safer sene 1314 târihli tezkire zeylidir. Ru'esâ-yı erbâb-ı fesâddan Roştani'nin ahîren Paris'den Londra'ya giderek Viktorya Oteline nâzil olduğuna ve merkûmun asıl ismi Zanorof Baron Serj'in dahi mezkûr otelde bulunduğu ve ol bâbda sâir ba'zı ifâdâta dâir [497] Londra Sefâret-i Seniyyesi'nden ve Mihran Damadyan'ın Londra'da bulunduğu esnâda sık sık görüştüğü Tiflis Ermeni mu'teberânından Mamikonof nâm şahs-ı şerîr hakkında icrâ edilen tahkîkâtı mutazammın Tiflis Başşehbenderliği vekâletinden Hâriciye Nezâret-i Celîlesi'ne meb'ûs tahrîrâtların tercümesi ve sûreti nezâret-i müşârun-ileyhânın 15 Rebî'ülâhir sene 1314 târih ve iki bin altı yüz yetmiş yedi numaralı tezkiresiyle li-ecli'l-ma'lûmât leffen savb-ı devletlerine irsâl kılınmış olduğu beyâniyle tezkire-i senâ-veri terkîm olundu. Ol bâbda.

Huzûr-ı Sâmi-i Sadâret-penâhî'ye Takdîm Olunup bâ-Tezkire-i Sâmiyye Gönderilen 12 Eylül Sene 1312 Târihli Hâriciye Nezâret-i Celîlesi Tezkiresidir

Ru'esâ-yı erbâb-ı fesâddan olup Londra'dan Paris'e gittikleri bildirilen ve hareketlerinin nezâret-i mütemâdiyye altında bulundurulacak ve muhâberelerine dâir ma'lûmât istihsâline çalışılarak netâyicinin iş'ârı Paris Sefâret-i Seniyyesi'ne tavsiye

ve izbâr olunan Mihran Damadyan ve Roştoni ve Manukyan ve Kalfayan nâm şahıslardan Manukyan'ın Dersa'âdet'den firâr edip Sofya'da bir müddet ikâmetden sonra İngiltere'ye giden kimyâger olduğuna ve Damadyan ile Roştoni'nin nezâret altında bulundurulduklarına ve bunların Paris'de kimlerle muhâbere etmekte olduklarına ve ba'zı ifâdâta dâir sefâret-i müşârun-ileyhâdan alınan tahrîrâtın tercümesi 7 Rebi'ü'lâhir sene 1314 târihli tezkire-i âcizî ile takdîm kılınmış idi. Merkûmlardan Roştoni'nin Londra'ya geldiğine dâir sefâret-i müşârun-ileyhâdan alınan telgrafnâme üzerine istihsâl edilen ma'lûmâtdan merkûmun asıl ismi (Zanorof) olup Londra'da Viktorya Oteli'ne nâzil olmuş ve bir iki gün için bir kaç oda istîcâr eylemiş olduğunu ve Baron Serj'in dahi mezkûr otelde ikâmet etmekte idüğünü merkûmânın müfsidînden Nazar Bey ziyâretini kabul ve dâire-i husûsiyyelerinde birlikte ta'âm ettiklerini ve otel hademesinin merkûm Roştoni'nin orada olup olmadığını anlamak üzere gelenlere bir şey söylememeleri için emir aldıklarını ve ahvâl ü harekâtına dâir alınacak ma'lûmâtın pey-der-pey iş'âr edileceğini mutazammın Londra Sefâret-i Seniyyesi'nden merkûm Mihran Damadyan'ın mukaddemce Londra'da bulunduğu esnâda sık sık görüştüğü sefâret-i müşârun-ileyhâdan evvelce iş'âr olunan ve tahkîk-i ahvâli Tiflis Şehbenderliğine bildirildiği 2 Safer sene 1314 târihli tezkire-i çâkerînin bir fıkrasında arz olunan Tiflis Ermeni mu'teberânından (Mamikonof) nâm şahsın Londra'da ve bu nâmda Tiflis'de bir çok kimseler bulunduğu cihetle Paris'e giden şahsın bunlardan hangisi olduğu anlaşılamadığını ve merkûmun asıl ismi (Vahan) olduğu sûretde takrîben iki sene mukaddem hastalanmasıyla berâ-yı tedâvî Tiflis'den Petersburg'a nakledilerek kesb-i ifâkât ettikten sonra Brüksel'e ve oradan Londra'ya giden ve Ermeni işleriyle iştigâl eden şahıs olduğu tahkîk kılındığı ve ba'zı ifâdâtı şâmil mezkûr Başşehbenderlik vekâletinden ahz olunan 10 Eylül sene 1896 [498] ve 6 Rebî'ü'levvel sene 1314 târihli ve yedi yüz yetmiş ve otuz altı numaralı iki kıt'a tahrîrâtın tercüme ve sûreti dahi leffen arz ve tesyîr olunmağla, ol bâbda.

Hâriciye Nezâret-i Celîlesi'ne 10 Eylül Sene 1896 Târihiyle Londra Sefâret-i Seniyyesi'nden Vârid Olan Yedi Yüz Yetmiş Numaralı Tahrîrâtın Tercümesidir

Paris Sefâret-i Seniyyesi'nden aldığım altmış beş numaralı telgrafnâme üzerine derhâl istihsâl eylediğim ma'lûmât-ı husûsiyyeye nazaran Roştoni nâm şahıs Londra'ya muvâsalat eylemiştir. Merkûmun asıl ismi Zanorof olup cumartesi günü Paris'ten gelerek Viktorya Oteli'ne nâzil olmuş ve bir-iki gün için bir kaç oda istîcâr eylemiştir. Baron Serj dahi mezkûr otelde ikâmet ediyor. Merkûmân pazar günü (Nazar Bey)'in ziyâretini kabul etmiş ve dâire-i husûsiyyelerinde birlikte ta'âm eylemişlerdir. Otel hademesi Roştoni'nin orada olup olmadığını anlamak üzere gelenlere bir şey söylememeleri için emir almışlardır. Roştoni ve Zanorof nâmıyla

ma'rûf müfsid bir şahısdan ibârettir. Müfsid-i merkûmûn ahvâl ve harekâtına dâir alacağım ma'lûmâtı zât-ı âlî-i âsafâneleri pey-der-pey iş'ârda tecvîz-i kusûr etmeyeceğim derkârdır. Ma'lûmât-ı mebsûtânın istihsâli on beş şilin mesârif-i mûcib olduğundan, mesârif-i mezkûre ber-mu'tâd şuhûr-ı selâse hesâbına geçirilmiştir.

6 Rebî'ü'levvel Sene 1314 ve 3 Ağustos Sene 1312 Târihiyle Tiflis Başşehbenderliği Vekâleti'nden Gelen Tahrîrât Sûretidir

Ahîren Londra'dan Paris'e azîmet etmiş olan Mamikonof nâm kimsenin tahkîk-i ahvâli emrini hâvî şeref-vârid olan 23 Temmuz sene 96 târih ve 19771/140 numaralı tahrîrât-ı aliyye-i cenâb-ı nezâret-penâhîleri muktezâsı îfâ kılınmış ise de Mamikonof nâmı familya ismi olması hasebiyle Tiflis'te Mamikonof nâmında bir çok kimseler bulunduğundan, ahîren Paris'e giden (Mamikonof)'un hangi Mamikonof olduğu anlaşılammış ve fakat ahîren Paris'e giden (Mamikonof)'un asıl ismi Vahan ise merkûmun takrîben iki sene mukaddem hastalanarak berâ-yı tedâvî Tiflis'den Petersburg'a nakl edildiği ve kesb-i ifâkat ettikten sonra Brüksel'e ve oradan Londra'ya gittiği tahkîk kılınmış ise de iki seneden beri [499] Tiflis'e avdet etmediğinden nâşî ahîren Londra'dan Paris'e gittiği buraca mechûldür. Mârru'l-arz Mamikonof Vahan nâm kimsenin müteveffâ pederi son derece millet-perver ve mutaassıb bir Ermeni olduğu gibi kendisinin dahi Ermeni işleriyle iştigâl etmekte olduğu tahkîk kılınmış olmağla, terkîm ve takdîm-i cevâb-nâme-i kemterîye müsâra'at edildi.

Arîza ve Zât-ı Sâmi-i Sadâret-penâhî ve Dâhiliye Nezâret-i Celîlesi'ne 18 Eylül Sene 1312 Târihiyle Yazılan Jurnal Sûretidir

İstidlâ'ât-ı çâkerâneme nazaran menviyyât-ı mefsedet-kârânelerini kisve-i sadâkate bürünerek desâ'is-i iblîs-i pesendâne ile icrâ edilmekte olan ba'zı Ermeni küberâsı şu aralık dahi efkâr-ı mel'anet-kârânelerini tervîce tertîb ve işâ'a eyledikleri erâcîf-i âsâyiş ile bir kat daha kesb-i nezâket eden hâl-i hâzırı müsâ'id görerek gûyâ teskîn-i şûriş ve te'mîn-i âsâyiş için çâre-i münferid gûyâ Ermeni nizâmnâmesi denilen imtiyâzât-ı ma'lûmenin i'âde-i mer'iyetle beraber o imtiyâzât dâiresi dâhilinde bir patrik intihâbı kazıyyesini dermiyân etmekte oldukları anlaşılmaktadır. Ermeni fesâdınının sebep-i aslîsi olan imtiyâzât-ı mezkûreyi câmi' nizâmnâmenin tashîh olunması lüzûmunun tezâhür eylediği bir zamânda bunun i'âde-i mer'iyetine ve bir meclis-i umûmî teşkîliyle İzmirliyan gibi birinin Patriklik makâmına su'ûduna teşebbüs-i ayn-ı ihânet olup, mezkûr nizâmnâme hakkında erbâb-ı sadâkatden pek çok ihtârât vukû'a geldiği gibi sûret-i mütercimesi arz ve takdîm kılınan lâyhada vaktiyle isbât-ı sadâkat etmiş bir Ermeni piskopusunun eser-i fikr ve mütâla'ası olduğu cihetle, sezâ-vâr-ı dikkat bulunduğu ma'rûzdur.

Ermeniceden Mütercem Lâyiha Sûretidir

{KABÂHATLİ KİMDİR?}

Ermeni cemâ'atının şimdiki acınacak hâline bakarak, herkes kabâhatli kimdir diyerek yekdiğerine su'âl etmektedir. Ba'zıları Ermenilerdir diyor. Çünkü kendi hâllerinden bî-haber olup esâssız rü'yâya ve aldatıcı hayâlâta uydular. Diğer ba'zıları da ecnebîlerin teşvîkâtına kapıldılar ve hadd-i zâtından ziyâde cesâret gösterdiler, diyorlar. Ve sâirleri dahi akılsız ve tedbîrsiz patriğin ve âtiyi düşünmeyen idâre meclisinin sersemce olan delâletlerine uydular. Yine ba'zıları da mukteziyât-ı asriyyeden olarak hâsıl olan selin kuvve-i müfrita-i mücbiresine mağlûb [500] oldular diye i'tirâzâtında bulunuyorlar ve bu söylenen esbâbın hiç birisi ahvâl-i ma'lûmenin esbâb-ı kaviyye ve esâsiyyesinden değildir. Bunun sebab-i hakîkîsini beyân edelim. Bir milletin umûmen akılsız olması mukârin-i akıl ve hikmet değildir. Esâssız rü'yâya ve hayâlât-ı vâhiyeye aldanarak ve tehlikeyi gözüne alarak teslîm olması kâbil değildir. Teşvîkât-ı hâriciyye her ne kadar iltifâtlı maskelerle arz-ı endâm etseler ol kadar da hâricî ve yabancı olup bir milleti iğfâl edecek derece hâ'iz-i kuvvet ve ehemmiyyet olamaz. Husûsiyle Ermeniler gibi bir milleti ki, her ne kadar kalîl iseler de milel-i kadîmenin gurûruna mâlikdir. Ecnebî te'sîrini sevmez. Bu sözlerimin sıhhatine târih ve mezhebin ayrılığı şâhiddir. Bu sûretle Ermeniler sâir cemâ'at-ı Hıristiyaniiyenin âyîn-i mezhebîsinden farklıdır. Her ne kadar son vakitlerde patrik ve cismânî meclisi a'zâsı fenâ sûrette cemâ'ata rehberlik ettiler ise de hâsıl olan fikri isyânı teskîn edecek kuvvet bunlarda da yok idi. Ermeni yaramazları çoktan beri patrik ve idâre a'zâsını kovalamak cesâretine alışmış olup, hiç bir vechile bunların taht-ı te'sîrinde kalmayacaklar idi. Vakit her işi ileri götürür. Fakat milleti öldürmek ve mahv etmek derecesinde bir şaşkınlık ile ileri götürmez. Bu iş mantık ve medeniyete mugâyirdir. Çünkü vakit terakkî eder ve insanların terakkîsini te'mîn etmiştir. Şu hâlde Ermeni cemâ'atının şu sefâlete ducâr olmasına sebep olan kimdir? Kabâhatli şimdiki Patrikhâne'nin millet kânûnnâmesidir. Çünkü bu kânûnnâmeye istinâden her yirmidört yaşını tecâvüz eden bir takım câhil gençler milletin idâresi emrinde sâhibü'r-re'ydirler. Her otuz yaşını tecâvüz eden şahıs meclis-i umûmî a'zâlığına ta'yîn olunmak salâhiyetini hâ'izdir. Patrik on dört rûhânî ve on dört cismânîden ibrâret olan a'zânın kararına itâ'at ve riâ'yet edecektir. Bu a'zâ meclis-i umûmî tarafından intihâb edilecektir. Bu kânûnnâme mücebince yirmidört yaşını tecâvüz eden delikanlılar mahalle kilise meclisi a'zâlığına ta'yîn olunurlar. Bunlar mahalle kilise ve mekteblerini idâre ve mu'âmelâtına bakmak hakkına mâlikdirler. Papasların müdâhale ve mu'âmeleye aslâ hakları yoktur. Bu kânûnnâme mücebince kiliseler vâ'ize ve başpapaza sâhib olabilirler. Lâkin hod-be-hod patriğin intihâb ve re'yi ile olamayıp, papasların ve cemâ'atın kararıyla olacaktır. Yine bu kânûnnâme mücebince patrik taşraya bir murahhasa ta'yîn edemez. Yalnız cemâ'atın ta'yîni ile kendisi i'zâma me'mûrdur. Bu kânûnnâme mücebince her merbûtât ve â'idât

parçalanmıştır. Hiç bir mes'ûliyyet yoktur. Otuz beş ve daha ziyâde senelerden beri bu hâl devâm etmektedir. Birbirini müte'âkıb yedi patrik re's-i idâreye geçip ve her biri birer türlü hüçûma tesâdüf edip kovulmuşlar. Ve yâhûd müşkilâta dûçâr olarak işten çekilmişlerdir. idâresizliğin ve husûsuyla yaramazlığın ileri gitmesine asıl bu kânûnnâme sebebiyyet vermiştir.

[501] Acınacak derecede olan hâl-i hâzırın netîce-pezîr olabilmesinin çâresi şundan ibârettir. Şöyle ki: Şimdiki muvakkat meclis-i muhtelit a'zâsı devlete emniyyetli adamlar oldukları gibi millete dahi menfa'atlı olmağa muktedirler. Bu hey'et bir müddet daha devâm etmelidir ki zâbıta ve hükûmet ile bi'l-ittifâk kabâhatlilere şiddet göstererek ve kabâhatsızlara merhamet ederek icrâ-yı vazîfe etsinler. Hükûmet Patrikhâne'nin şimdiki muvakkat idâresinin tekliflerine ehemmiyyet vererek icrâ etmelidir. Diğer taraftan hükûmet Patrikhâne Millî Kânûnnâmesi'nin husûsî bir komisyon vâsıtasıyla ta'dîl ve tashîh edilmesini emr eylemelidir. İşbu komisyonda bulunacak a'zânın nısfı cânib-i hükûmetden ve diğer nısfı Patrikhâne tarafından intihâb ve ta'yîn olunmalıdır. Öyle bir kânûnnâme tanzîm etmelidirler ki bu milletin eski tâbi'iyetine ve mezhebine ve Devlet-i Aliyye'nin hükümdârîsine muvâfık olsun. İşbu kânûnnâmede millet meclis-i umûmîsine ta'yîn olunacak zât emlâk ve akar sahibi ve nazar-ı hükûmetde ma'rûf ve emniyyetli adamlardan olması nazar-ı mütâla'aya alınmalıdır. İşlerin ve mes'ûliyyet şerâ'itinin kuvvetli bir esâs üzerine te'sîsine dikkat edilsin. Ve sûrî ve esâssız ru'yâlar üzerine te'sîs edilmemesine dikkat oluna.

Patriğin hükmü gerek pâ-yi tahtda gerek taşrada te'sîrli olmasını düşünmelidir. Murahhasaları kendi nâmesi ve hükûmetin fermânı ile hod-be-hod ta'yîn ve irsâl edebilsin. Bu sûretle devlet ve millet beyninde umûmî bir ittifâk hâsıl olur.

İşbu ta'dîlât icrâ olunmazdan evvel, eğer patrik intihâb olunması emir buyurulur da patrik ta'yîn ve meclis teşkîl olunur ise, sonraki evvelkinden daha ziyâde fenâ olur. Uygunsuzluğun sonu alınamaz. Hâsılı âsâyîşin idâmesi mümkünsüz olur.

Arîza ve Huzûr-ı Sâmi-i Sadâret-penâhî ile Dâhiliye Nezâret-i Celîlesi'ne 19 Eylül Sene 1312 Târihiyle Yazılan Jurnal Sûretidir

Kumkapı civârında Musallâ nâm mahalde sâkine Ermeni nisvânından Lüsyen'in imhâ maksadıyla geçen salı günü Yenikapı'dan denize attığı sırada patlamış olan humbaradan dolayı icrâ kılınan tahkîkât ve taharriyât esnâsında mezbûrenin hânesi civârında sâkin olduğu hâlde âilesini Varna'ya gönderip kendisinin çıkmış olduğu anlaşılan dibekçi Hacı Mıgır'ın hânesi kömürlüğünden iki aded humbara bulunarak Kumkapı Karakolhânesi'nde taht-ı muhâfazaya aldırılmış ve bunların ale'l-usûl teslîm ile Tophâne-i Âmire'ye nakil için bir me'mûrun mezkûr

karakolhâneye i'zâmı zımında müşîriyyet-i celîleye tezkire yazılmış olduğu ma'rûzdur.

[502] Van Vilâyet-i Aliyyesinden Vârid Olup Dâhiliye Nezâret-i Celîlesi'ne Gönderilen 18 Eylül Sene 1312 Târihli Tezkireye Leffen İrsâl Kılman Mûte'addid Târihli Telgrafnâmelerin Sûretidir

Muhâfazası kâbil olmamasıyla İran hudûdundan vilâyete ferceyâb-ı duhûl olarak Van'a geldikleri haber alınmakda olan Ermeni fedâîlerinden yirmi-yirmibeş kişi bugün öğle vakti Van'ın Ermeni mahallesinde bulunan bir hânedede oldukları haber alınarak hânenin etrâfı asâkir-i şâhâne ile kuşattırılmış ise de derûn-ı hânededen şiddetli ateş ettikleri cihetle henüz derdest olunamadıkları ve ahâlî-i İslâmiyye el-hâletü hâzihi sükûnet üzere olup muhâfaza-i âsâyiş için tedâbîr-i lâzîme ittihâz kılındığı ma'rûzdur.

Fî 10 Eylül sene 1312

Şemseddin

Bugünkü telgrafnâme-i âcizîde arz olunduğu vechile abluka edilmiş olan Ermeni karyelerinin şiddetle mukâvemetleri üzerine buldukları hâne ihrâk olundukda, enkâz altında kalması muhtemel olanlardan başka meydanda bir maktûl bırakarak geceden ve mevki'in müsâ'adesinden bi'l-istifâde ferce-yâb-ı firâr olmuşlar ise de taharriyât-ı lâzîme icrâ ve tedâbîr-i mukteziyye ittihâz kılındığı ve şehir sükûnet üzere bulunduğu ma'rûzdur.

Fî 10 Eylül sene 1312

Şemseddin

Eşkiyânın yine beş-altı hânedede onar-on beşer nefer tehassun eylediği haber alınarak hâneler asâkir-i şâhâne ma'rifetiyle abluka edilmesi üzerine şiddetle vukû' bulan mukâvemetden sonra tahrîb veyâ ihrâk ile eşkiyânın bir hayli telefât vererek perîşân edildiği ve ta'kîbât ve taharriyâta devâm edilmekte olup, şehir dahi hâl-i sükûnetde idüğü ma'rûzdur.

Fî 11 Eylül sene 1312

Şemseddin

Bugün dahi dâhil-i şehirde sükûn ber-devâm olup, yalnız hâricde asâkir-i şâhâne ile müsâdemede buldukları arz olunan eşkiyâdan Havasor nâhiyesi cihetine gidenlerin Kim karyesinde bir samanlığı tehassun eden sekiz nefer ihrâk ve itlâf ile ferce-yâb-ı firâr olan bakıyyesi hakkında taharriyât ve ta'kîbât icrâ edilmekte olduğu Gevaş Kaymakamlığı'ndan ve Hamîdiyye cihetince ta'kîbe giden me'mûrlar eşkiyâya tesâdüf etmemiş ise de tahkîk ve taharrîden geri durulmadığı mahallinden bildirilmiş olduğu ma'rûzdur.

Fî 14 Eylül sene 1312

Şemseddin

[503] C. 12 Eylül sene 1312. Eşkiyâ leylen hareket ve zamân-ı firârdan iğtinâm-ı fırsat edeceği tabî'î olup seksen-doksan saat boyu olan hudûd-ı İrâniyyeden men'-i duhûlleri beynleri iki saatden ziyâde olmak üzere hudûd boyunca kuleler inşâ ve bunlara mikdâr-ı münâsib asâkir-i şâhâne ikâme olunarak muhâfaza-i hudûd kazıyyesine fevka'l-âde i'tinâyâ bağçelerle etrâfa yapılmış olan şehrin muhâfazası dâiren-mâdâr kordon içine alınmış olup, bunun îcâb ettirdiği mesârif-ı maşâtın tahammülü ise hasbe'l-vakt olamadığından bi't-tabî' imkân dâiresinde idâre-i maslahat olunmakta ve vilâyetin tahammül-fersâ olan müzâyaka-i mâliyesi her türlü tedâbîr ve icrâ'ât-ı hükûmete fevka'l-âde sû-i te'sîr etmekte olduğunun arzına müsâra'at eylerim.

Fî 14 Eylül sene 1312

Şemseddin

Londra'da Hınçakyan Komitesi Şirketi Merkezinden İzmir'e Tâbi' Bağçecik'de Kâ'in Amerikan Mektebi Müdürü Mister Çembers'e Gönderilen Ermeniyyü'l-ibâre Beyânnâmenin Aynen Tercümesidir

HINÇAK ŞİRKETİNİN ŞU'ÛBÂTINA [DÂ'İR] TEBLİĞNÂME

Şu son aylarda görülen müşkilât Hınçakyan şirketimizin târih-i te'sîsinden şimdiye kadar güzerân eden dokuz sene zarfında vâkı' olmamıştır. Bu sebebdan dolayı bugün şirketimizin sâdik ve menfa'at-ı şahsiyyesini aramayan kuvvetlerinin birleştirilmesine ihtiyâc hâsıl oldu. Şimdiye kadar Hınçakyan cem'iyeti şirketimizin ve milletimizin düşmanı olan Türk Hükûmetine karşı silâh ile kavga etmiş ise de bugünden itibâren şirketimiz ittihâz edilen tedâbîr-i sâire ile kavga etmeğe mecbûr olmuştur. Şirketimiz ziyânkâr ve mahv edici adamlara karşı kavga etmeğe mecbûrdur. Türkiye'ye mu'âvenet edildi. Şirketimizin mü'essisleri onun terakkîsine çalıştılar. Ve devâmına mu'âvenet etdiler. Te'sîsinden şimdiye kadar olan vukû'ât işteki desâ'isi tefrîke kâfîdir. Binâ'en-aleyh bu salâhiyyete mebnî her türlü avârız ve mehâlikden şirketimizi muhâfaza etmek onlar için mukaddes bir vazîfedir. Maksudımız bu beyânnâme ile idâremizdeki şu'ûbâta revîş-i hâli bildirmek ve şirketimizin şu son günlerdeki mu'âmelâtını hulâsaten göstermektir. Bu vechile mes'ûliyyeti ta'yîn ile şirket ve milletimizin azgın olan düşmandan kurtulur ve müceddeden peydâ edeceği kuvvet ile ve arzu ile senelerden beri ta'kîb ettiği [504] kavgaya devâm eder. Bundan daha mafassal sûretde beyân-ı hâl ve böylelikle ta'yîn-i mes'ûliyyet olunur. Bir kaç ay mukaddem Hınçakyan merkezinden iki a'zâ ve altı müsteşâr bi'l-ittifâk bir da'vetnâme-i resmî tanzîm ile şirketimize meclis-i umûmînin teşkîl olunmasını hey'ete teklîf eyledi. Bu sûret nizâmât-ı dâhiliyyemize muvâfık olmağla Türkiye'de ve bize hem-efkâr olan memâlikde, ya'nî Kafkasya ve İran ve Kıbrıs'da bulunan

bi'l-cümle Hınçakyan şirketlerine da'vet-nâme gönderildi. Bu da'vet-nâmeden evvel Dersa'âdet Hınçakyan Şu'besi tarafından tavsiyenâme-i mahsûs ile Arpiyar Arpiyaryan buraya gelerek idâremizi ziyâret eyledi. Merkûmu şirketimiz kabul eylediğimizden dolayı beynimizde bir ihtilâf tahaddüs etdi. Çünkü ahvâl-ı sâbıkası bizce ma'lûm idi. Hattâ kendisinin Londra'ya geldiği iki-üç hafta olmadan harekâtı bir çok şübühâtı da'vet eyledi. Hınçakyanlardan olup Zeytun'dan gelmiş olan Agasi ve Abah'ın ihzâr ettikleri şâhidlerin şehâdetiyle Arpiyaryan'ın entrikaları sâbit olmuştur. Hattâ merkûmun bi'l-cümle işlerin idâresini ele almak ve menâfi'-i şahsiyyesine kullanmak için bunların harekât-ı desâ'is-kârâneye tevessül etmiş ve bunun üzerine şirket idâre-i a'zâsından sekiz kişi bi'l-ittifâk Arpiyaryan'ı Hınçakyan şirketimizden tarda karâr verdiklerini bir i'lânnâme ile derhâl merkûma teblîğ eylemişlerdir. Dersa'âdet Hınçakyan a'zâsından bir kaçının dahi merkûm ile hem-efkâr olduğu meydana çıkmıştır. Bunun neden ileri geldiği mechûldür. Arpiyaryan'a teblîğ olunan karârname sûreti zîrinde imzâları hâvî olduğu hâlde aynen ber-vech-i zîr derc edildi.

Karârname Sûreti

Hınçakyan İhtilâl Merkez Şu'besi zîrde imzâları bulunan a'zâ ve müşâvir, ber-vech-i âtî hükm ederler. Şöyle ki: Mösyö Arpiyar Arpiyaryan hilâf-ı usûl-ı hareketde bulundu. Merkezin i'tâ eylediği ta'lîmâta karşı mekâtibât-ı husûsiyye ile resmî mu'âmeleler yapmak için kendisi emirler istâr ve nizâmât vaz' eyledi. İşte bu vezâ'if merkezin hukûk-ı umûmiyyesinden olduğu hâlde bu hakkı gasb ile beraber şirketin bi'l-cümle hafî mukarrerâtını ve mu'âmelâtını meydana çıkarmış şuna buna ve husûsuyla şirketimize büsbütün ecnebî olanlara bildirmişdir. Kendisine olan şirketin teveccüh ve muhabbetini takdîr edemeyerek gammâzlık gibi hareketi [505] ihtiyâr etmiştir. Ve şirketimizin menfa'at-i umûmiyyesine zarar vermiştir. Arpiyaryan'ın bu hareketi şirketimizin umûm mu'âmelâtını ve matba'a ve merkezin kâffe-i hukûkunu eline geçirmek istemesinden ileri gelerek bu yüzden şirketimizde dâhilî karışıklık vukû'a geldi. Merkûmun hâl-i hâzır gibi Ermeni da'vâsının en endîşeli bir zamânında şirketimizin mu'âmelâtını tehlikeye ilkâ eylediği anlaşıldı. Artık şirketimizin umûm me'mûrları bugün müttefikane gayret etmeleri elzemdir. İşlerimize sekte îrâs ettiğinden ve ihtilâl îcâbâtı hilâfında şâyân-ı nefret harekâta cür'et eylediğinden dolayı {İntikâm karârıyla} Mösyö Arpiyar Arpiyaryan'ı bundan böyle Hınçak şirketimiz a'zâsından tard eylediğimizi resmen beyân eyledik.

Hınçakyan şu'bemizin merkez a'zâsı ve
müşâvir a'zâsı

Bedros Marmıyan

Andon Nazar Bekyan

Cerrah Maral

K. K

B. Kalfa

Mihran Damadyan

Ebah Vekafyan

Agasi K.T.-S. Yan
Mar Nazarbekyan

Mühür

Londra, 21 Nisan 1896

Bundan sonra bâlâda beyân olunan da'vetnâme ile meclis-i umûmî da'vet olunmuştur. Da'vetnâmeye tevfikân Hınçakyan mü'ellifinin isti'fâsı resmen meclis-i umûmîye verileceği gibi şirketimizin Dersa'âdet ve Tiflis ve sâir mahallerdeki şubeleri kendi veznelerinin muhâsebât ve sâir mu'âmelâtını meclis-i umûmîye bildirilmelidir.

Cümleye ma'lûmdur ki 1895 Eylülünde Dersa'âdet nümâyişinden sonra Dersa'âdet Hınçakyan İdâresi milletin menfa'ati ve Zeytun ihtilâli nâmına bir çok paralar elde etti. O sırada Arpiyaryan Dersa'âdet Hınçak idâresinde idi. Bu paraların cem'i için desâ'is ve cebir ta'arruzât icrâ olunduğunda şübhe yoktur. Şu harekât-ı nâ-becâdan dolayı idâre-i merkeziyye Dersa'âdet Hınçak şubesine beyân-ı i'tirâz eylemiştir. Bu bâbdaki mes'ûliyyeti kendisinden ref' için Hınçak, 15 Şubat 1896 târihinde [506] ve dokuz numara tahtında bir beyânnâme neşr etmiştir. Lâkin merkezimizin bu iddi'â ve feryâdı işitilmedi. Yine onlar dehşetli tehdîdler ile ve hattâ ikâ'-ı katl ile bir çok akçe ele getirdiler. Bu hâl umûm milleti tahvîf etti. Ve hattâ Avrupa gazeteleri Hınçakyanlara (Anarşist Hırsız Bölüğü) tesmiyeye başladı. İşte merkezin rızâsı hilâfına Dersa'âdet irâdesi böyle bir meslek ittihâz eyledi. Cüz'î bir müddet zarfında bunlar onbin leh altun cem' ettiler. Şirketimizin adamları ve milletimizin mu'teberânı bunların yirmi bin liraya karîb meblağ cem' eylediklerini söylüyorlar. Bu para Hınçakyan nâmına alındı. Ne oldu ve hangi işe kullanıldı? Hınçakyan merkezine gelen para yalnız bin dört yüz altındır. Bu para da bir kaç def'a talebden sonra gelebildi. Ve Dersa'âdet merkezinde iki bin lirayı mütecâviz fazla akçe kaldığı bildirildi. Bu para hesâbı pek karışık olmağla, meclis-i umûmînin en ağır vazîfesi bu olacaktır. Bu para Hınçakyan nâmına toplandığından, merkezin nazar-ı dikkatini câlibdir.

Bir kaç aydan beri işler bu hâldedir. Meclis-i umûmînin yevm-i ictimâ'mı karârlaştırmak için bir ay evvel Andon Roştoni Londra'ya geldi. Mûmâ-ileyh Paris'de Arpiyaryan ile görüşmüştür. Bir hafta sonra Mihran Damadyan nâmında birini yanına

alıp merkez ile olan münâsebâtını kat' ettiler. Sonra bu iki zât bize türlü türlü iftirâda bulundular. Şirketimizin meclis-i umûmîsine Türkiye'de ve Kafkasya ve İran ve Kıbrıs'da ve sâir memâlikde bulunan Hınçakyan şirketi şu'be re'îsi ve me'mûrlarının da'vet olunmasını talep ediyorlar. Maksudları beynlerine nifâk ve taraf-gîr hissi bırakmak ve sonra Damadyan ve Roştoni'nin ve sâirlerinin efkârına hizmet etmektir. Şu'belerin nizâmât ve mukarrerâtına dâir karârname intizâmsızlık edilmeyeceğine dâir tanzîm kılınan karârname Damadyan'ın imzâsını da hâvîdir. Bu sebebe mebnî da'vetnâme ve melfûfâtını inkâr edemez. Çünkü bir kaç ay evvel şu'belere tevdi' ve teblîğ olunmuştur. Damadyan'ın ve Roştoni'nin beyân ettikleri mes'eleden dolayı merkezimiz beyânât-ı âtiyyeyi kendilerine tefhîm etti.

(1) Meclis-i umûmîye iştirâk için sizin re'yinizle hâricde bulunan şu'belerin re'îslerini ve sâirlerini merkezin da'vet etmeğe salâhiyyeti yoktur. Çünkü bu iş şirketin nizâmât-ı dâhiliyyesine mugâyirdir. Hınçakın birinci senesinin dokuz ve o numaralı nüshasına mürâca'at edin.

[507] (2) Gönderilen da'vetnâme mahalline vâsıl olmağla merkez hilâf-ı nizâm hareket edemez. Bunların iştirâki lâzım gelir ise dâhilî şu'belerin inzımâm-ı re'yi lâzımdır. Şu'belerin vezâ'ifi muhtelif olmağla merkez şunun bunun fikrine göre ve dâhilî şu'belerin ma'lûmâtı olmaksızın da'vetnâme gönderemez. Damadyan ve Roştoni hâricde bulunan şu'belerin me'mûrları meclise iştirâk edilmelerini iddi'â etmekte ise de bunların da'vet olunup olunmaması meclise âid olduğu kendilerine tefhîm olunmuştur. Binâ'en-aleyh Roştoni ve Damadyan ve Amerikalı Hınçakist Karakin Çeteciyan müttefikan bir beyânname neşr ederek kendi imzâları ile hâricde bulunan şu'belere göndermişlerdir. Bunların tuttuğu meslek ve mu'âmele şirketimizin esrârını ifşâyâ sebep oldu. Hâlbuki bunların bir gûnâ salâhiyyeti ve şirketce de me'mûriyyetleri yoktur. Bu da'vetnâmelerle beraber her bir tarafa tahrîrât dahi göndermişlerdir. Bunda her gûnâ iftirâ ve iştikâda buldukları ve şu'beleri merkeze karşı tahrîk ve teşvîk eyledikleri tabî'îdir. Merkeze âid olan şeylerin ketm olunduğu şu'belerden alınan tahrîrât mündericâtından anlaşıldı. 1/13 Ağustos sene 1896 târihinde te'sîs edilmiş olan meclisin in'ikâdından bir hafta mukaddem vukû'a gelen bir hâl Damadyan ve Roştoni'nin tuttıkları meslek ve planı meydana çıkardı. Şöyle ki, bunlardan Roştoni husûsî olarak Paris'e gidip matrûd Arpiyaryan'ı alarak Londra'ya getirdi. Arpiyaryan aleyhine hüküm veren Damadyan ve Agasi ve Abah karârnamenin altındaki imzâlarından nükûl ile ma'lûm olmayan bir sebeden dolayı merkûm ile barışdılar. Hattâ Agasi ve sâire merkûm hakkında gammâzdır dedikleri hâlde, şimdi onunla müzâkerede bulunarak emel ve efkârına hizmet ediyorlar. 1/13 Ağustos sene 1896'da da'vet olunan şu'be me'mûru beklenmiştir. Şimdiye kadar da'vet olunan yirmi dört kişiden dört-beş kişi Londra'ya muvâsalat eylediğinden, merkez-i idâre daha beklemeyi münâsib gördü. Bir hafta sonra meclis-i umûmî toplanacaktır. Bu ictimâ'dan bir gün sonra bunlar tarafından da meclis-i umûmî nâmıyla bir meclis

teşkîl ve istedikleri adamları da'vet etmişlerdir. İkinci ictimâ'ında bize bir da'vetnâme gönderip birleşmemizi söylemişlerdir. Cevâb vermeğe bile tenezzül etmeyerek bu meclisde resmen şirketimizden tard edilmiş kimseler hazır bulundular. Merkezin bu meclise hiç emniyeti yoktur. Bunlar şirketimize hâlel vericidir. Bunların şu mu'âmelâtına karşı şirketimiz Hınçak mü'essislerine mürâca'at ve şu'ûbâta dahi teblîğ-i keyfiyyet etti. Ve desîselerinden tahazzür etmelerini tavsiye eyledi.

[508] Şu'beler veznelerinde sarfiyât icrâ etmeyip akçeyi emniyetli ve i'tibârlı bir mahalde muhâfaza olunduğunu bildirmek lâzımdır. Hazırdaki hâlimiz meclis-i umûmîde karârlaştırılmamıştır.

Hınçakyan mü'essislerine şu'belerin böyle adamlar elinde oyuncak olmamasını ricâ ederiz. Çünkü ıslâhât icrâ edecek yerde bunlar dolandırıcılık ve hîlekârlık ve gammâzlık ediyorlar.

Bizim işimiz kuvvetli bir ittifâka muhtâcdır. Ma'nen ve maddeten terakkî için bunun lüzûmu anlaşıldı. Dâhilî ve husûsî karışıklıktan aslâ kat'-ı ümîd etmeyelim. Dâimâ milletin menfa'atine çalışarak ef'âl-i nâ-becâdan ictimâb edelim ve yeni kuvvet ile azîz kavgamızı ta'kîb edelim. Şu son saatde bir kaç fenâ adamların harekâtına uyar isek bize büyük kabâhatdir. Bî-tarafâne ve müdekkikâne milletin hâlini tefâtş etmelidir. Ve bu hâlden kurtulmağa çâre düşünmelidir. Bu azîz vazîfeyi icrâyâ mâni' olanlara ayıp olsun... Bugün bütün Hınçakyan şirketimizi meşgûl eylediler.

Hınçakyan mü'essis-i merkez a'zâsı ve Abdak mü'ellifi
A. Savarik

12/24 Ağustos sene 1896 {Londra}
Mayo Nazar Bey

RESMÎ BEYÂNNÂME

Hınçakyan arkadaşlarımızın ma'lûmâtı olmak için merkezden resmen beyân ederiz ki bundan böyle Mihran Damadyan ve Andon Roştoni ve Agasi ve sâir bi'l-cümle zevât ile şirketimizin merbûtiyyeti kat' edilmiştir. Bunu da beyân ederiz ki Dersa'âdet şu'be idâresi resmen lağv olunmuştur. Dersa'âdet şu'besi nâmına cem' edilmiş meblağın gerek tahsîl ve gerek sarfındaki intizâm ve ittîrâdsızlığından dolayı kendisi mes'ûldür. Ma'a-mâ-fîh cüz'î bir müddet zarfında Dersa'âdet fırkası şu'besine iki idâre intihâb ve te'sîs etmek için me'zûniyyet verilecektir.

14/26 Ağustos sene 1896 {Londra} Hınçakyan şirketimizin merkezi
tarafından

A. Navarikyan
Hınçakyan Şirketi

[509] {İ'LÂN}

Merkezimizde bulunan Hınçakyan icrâ me'mûrları ve meclise gelen umûm Hınçakyan vekîlleri tarafından şirketimizin şu'belerine husûsî tahrîrât gönderileceğini beyân eylerim.

**Sivas Ser-komiserliği'nden 22 Eylül Sene 1312 Târihiyle Alınan
Telgrafnâme Sûretidir**

Geçen sene Küreli Hamparsum'un katli ve vergi kâtibi Mustafa Efendi'nin cerhi keyfiyyetinden dolayı cinâyetle mahkûm ve firârda bulunan Sivaslı Ağya'nın oğlu Hamparsum'un bu gece hânesinde mahzen derûnunda muhtefî olduğu haber alınması üzerine polis ve zâbit me'mûrları ma'rifetiyle derdest ve tevkîf olunduğu ma'rûzdur.

**Erzurum Vilâyetinden 18 Eylül Sene 1312 Târihiyle Keşide Olunup
Dâhiliye Nezâret-i Celîlesi'nden 22 Eylül Sene 1312 Târihiyle Vârid Olan
Tezkireye Leffen Gönderilen Telgrafnâmenin Sûretidir**

İran'dan evvelki gün ve dün iki çetenin geçidden geçip Diyadin Karakilise havâlîsinde îkâ'-ı fesâda çalışacakları tahkîk ve istihbâr kılınması üzerine mezkûr çetelerin ta'kîb ve istîsâlleri için mikdâr-ı kâfî süvârî ve piyâde sevk edildiği gibi Karakilise ve Diyadin kaymakamlarına teblîgât icrâ ve civârdaki ru'esâ-yı aşâ'ire dahi hâl-i tekayyüdâtta bulunmaları hakkında vesâyâ-yı lâzime îfâ kılındığı Bâyezîd sancağı Mutasarrıflığı vekâletine bildirilmekle arz olunur.

**Taraf-ı Sâmi-i Sadâret-penâhiye Erzurum Vilâyet-i Celîlesi'nden Keşide
Olunup Dâhiliye Nezâret-i Celîlesi'nden 22 Eylül Sene 1312 Târihiyle
Leffen Gönderilen Telgrafnâme Sûretidir**

Ahâl-i Müslime ve gayr-i müslimeden lâzım gelenlerin başka başka celbiyle ve îcâbı vechile îfâ-yı nesâyih ve vesâyâ edildiği gibi içlerinde harekât-ı [510] ihtilâl-cûyânede bulunanların hükûmete teslîmi ile mahall-i âsâyîş-i hâlâtdan mücânebet edilmesi lüzûmu dahi ilâveten telkînât olunduğu 5 Eylül sene 1312 târihli telgrafnâme-i çâkerânemle arz olunmuş idi. Tefhîmât-ı vâkı'a semeresinden olmak

üzere dünkü gün Ermeni mu'teberânından ba'zısı nezd-i çâkerîye gelerek erbâb-ı fesâddan bir kaç Ermeninin bir hânedede bulduklarını sûret-i hafiyede ifâde ve ihbâr etmeleri üzerine derhâl ta'rîf edilen hâne bastırılıp lede't-taharrî iki Ermeni, üzerinde Ermeni hurûf-ı mukatta'asıyla Ermeni İhtilâl Komitesi cümlesinin ilk harfleri mahkûk bir iğneli tüfenk ve revolver ile bir balta, bir kalpak, bir Kürd külâhı ve henüz mündericâtı derdest-i tercüme bir takım evrâk elde edilerek polis dâiresince tahkîkât devâm edilmekte olduğundan, netîce-i tahkîkâtın arz edileceği ma'rûzdur.

Fî 18 Eylül sene 1312

Dâhiliye Nezâret-i Celîlesi'nden Vârid Olan 23 Eylül Sene 1312 Târihli ve Yedi Yüz Seksen Numaralı Tezkirenin Sûretidir

İran'dan gelen dört yüz kadar ecnebî ve Zeytunlu ve yerli eşkiyâ ötede beride kırkar ve ellişer ihtifâ ve İran'ın Heftvan ve Melhı ve Husrevan karyeleriyle sâir Ermeni köylerinde iki binden mütecâviz Ermeni ictimâ' edip cümlesi Rusyalı Erdivaz'ın taht-ı idâresinde ve yanlarında beş top bulunduğu halde Van'a gelmekte olduğuna ve ifâdât-ı sâireye dâir 17 Eylül sene 1312 târihiyle Nezâret-i Celîlelerinden ib'âs buyurulan jurnal üzerine İran'dan vukû'una bir netîce verilmesi husûsu Hâriciye Nezâret-i Celîlesi'ne izbâr kılındığı gibi Van vilâyetine de îcâbı vechile ifâ-yı teblîgât edilmiş idi. Vilâyetden gelen telgrafnâme-i cevâbîde polis komiserliğinden bu yolda vilâyete de ihbârâtta bulunmuş ise de dört yüz kadar eşkiyânın Van civârına geldiğine dâir emârât-ı kâfiyye mevcûd olmadığı gibi, iki bin fedâ'înin hudûdu tecâvüze âmâde oldukları hakkındaki haber de muhtâc-ı tahkîk bulunduğu ve vilâyetce bu gibi ihtimâlâta karşı alâ-kaderi'l-imbân tedâbîr ittihâz edilmiş olduğu izbâr olduğundan, bu bâbdaki tahkîkât netîcesinden i'tâ-yı ma'lûmât olunması cevâben cânib-i vilâyete iş'âr kılınmış olmağla, Tesrî'-i Mu'âmelât Komisyonu ifâdesiyle beyân-ı hâle ibtidâr edildi.

Van Vilâyeti Polis Ser-komiserliği'nden Vârid Olan 4 Eylül Sene 1312 Târihli ve Şifreli Telgrafnâme Halli Sûretidir

11 ve 12 Eylül sene 1312 Ereğ'in Acem Haço ve civârlarında dört hâneye tehassun eden Ermeni eşkiyâsından dört nefer maktûl ve asâkir-i şâhânededen [511] iki nefer mecrûh ve iki nefer şehîd ve ahâlîden bir mecrûh olup eşkiyâ tehassun eylediği üç hâne kısmen ihrâk edilmiş ise de diğer üç hânenin duvarını delip firâr eyledikleri ve Havasor nâhiyesinin Van'a dört saat mesâfede Kim karyesinde bir samanlığa tehassun eden eşkiyâdan dört nefer telef ve ahâlî-i İslâmiyyeden iki mecrûh ve şehîd ve asâkir-i şâhânededen süvârî onbaşısı şehîd ve bundan iki gün evvel iki saat mesâfede Sebükrek karyesine eşkiyâ tehâcüm ederek atılan kurşun çobanların birisinin arkadan

elbisesine isâbetle karye ahâlîsinin müdâfa'asından asâkir-i şâhâne gidinceye kadar firâr ettikleri ve bu güne değin vukû'ât bundan ibâret olduğu ma'rûzdur.

Erzurum Vilâyeti Polis Ser-komiserliği'nden Vârid Olup bâ-Jurnal Hâk-i Pây-ı Âliye ve Taraf-ı Sâmi-i Sadâret-penâhiye ve Dâhiliye Nezâret-i Celîlesi'ne Aynen Takdîm ve İrsâl Olunan 24 Eylül Sene 1312 Târihli ve Şifreli Telgrafnâme Sûretidir

Erzurum kilise mektebi muallimlerinden dört ve esnâftan üç Ermeni, Eylül'ün onbeşinci pazar günü Erzurum'a bir saat mesâfede kâ'in Mirke Manastırı'na gidip sarhoş olarak yevm-i mezkûrda manastıra ictimâ' eden bir çok Ermeni miyânında çalgı çaldırarak (Yaşa Ermenistan, yaşa!) gibi alâyişlerden sonra içlerinden bir muallim Ermeni karındaşlarının nusret ve muvaffakiyeti yolunda vak'a esnâsında telef olanlar ervâhının istirâhati için alenî bir du'â etmiş ve umûm tarafından Ermeni erbâb-ı mefâsidinin en muzırlarından bulunan Gogonyan'ın muzır şarkısını terennüm ederek ve bundan başka pek çok muzır şarkılar söyleyerek Gogonyan ve el-yevm Erzurum hapishânesinde mevkûf bulunan Ermeni cem'iyât-ı fesâdiyyesi ru'esâsından Armanak ve Sitrak'ın aşkına idâre-i ikdâh edildikten sonra: Şimdiye değin bu kadar kanlarımız döküldü. Son damlasına kadar kanlarımızı döküp de yine Ermeni erbâb-ı mefâsidi cem'iyetinin teşkîlinden ve Ermenilere istiklâliyyet verilmek için çalışmağa gayretten aslâ geri durmayacağız, fesâd çıkaracağız. Bizim önümüze kim duracak, gibi yolsuzluklara ictisâr eyledikleri vesâ'it-i hafiyeye ile haber alınıp derhâl merkûmlar derdest ve tahkîkâta teşebbüs olunarak cümlesi harekât-ı vâkı'alarını ikrâr etmiş ve bunlardan sabuncu Mihran'ın hânesi bi't-taharrî üzerinde Ermeni ihtilâl cem'iyeti ibâresi yazılı bir sürmeli tüfenk bulunmuş olduğu ve hitâm-ı tahkîkâtda keyfiyyet be-tafsîl arz olunacağı ma'rûzdur.

[512] Teftîş-i Askerî Komisyon-ı Âlisi Riyâset-i Seniyyesi Cânib-i Sâmisinden Vârid Olan 19 Eylül Sene 1312 Târih ve Beş Yüz Yetmiş Dokuz Numaralı Tezkire Sûretidir

Ermeni hâdisesinin zuhûru hakkında Samatya'da Salı akşamından ba'zı emârelere dest-res olunup Çarşamba gecesi Mühürdad nâm Ermeninin hânesi basılarak kendisi tevkîf edilmiş ve sabah diğer hânelerde ve mektebde Ermeni fesedesini tehassun ettikleri Ermeni mahallesi muhtârı tarafından haber verilip bu hâneler abluka altına alınmış ise de içlerinde bulunan fesedenin bir an evvel elde edilmesine teşebbüs olunmayarak Polis Meclisi Re'îsi Hüseyin Efendi tarafından bir takım muhâberât ile vakit geçirilmiş olduğu bâ-irâde-i seniyye-i hazret-i pâdişâhî icrâ olunan tahkîkâtdan anlaşılmiş olduğundan merkûm Mühürdad'ın tevkîfini müte'âkıb icrâsı tabî'î olan istintâkdan sabah zuhûr edecek vukû'ât hakkında bir ser-rişte alınarak vak'anın önü alınmak mümkün olamamış mı ve Samatya'da erkenden

fesedenin elde edilmesine cehd ve gayret olunmayıp da muhâberât ile imrâr-ı evkâta neden mecbûriyyet görülmüş? Ve'l-hâsıl hâdisenin daha evvel önü alınmak husûsunca kimse tarafından bir gûnâ kusûr ve îfâ-yı vazîfede terâhî görülmüş müdür? Buraları nezd-i âlî-i dâverîlerinde ma'lûm olacağından bunun veyâ ne gibi esbâbın buna mânî' olduğunun iş'ârı husûsundan himem-i celîle-i nezâret-penâhîleri sezâ-vâr buyrulmak bâbında.

Teffîş-i Askerî Komisyonu Re'îs-i Sânisî
İsmâil Hakkı

Teffîş-i Askerî Komisyon-ı Âlîsi Riyâset-i Sâniyesine Cevâben Yazılan 20 Eylül Sene 1312 Târih ve Dört Yüz Kırk Numaralı Tezkire Sûretidir

Hâme-pîrâ-yı ta'zîm olan 19 Eylül sene 1312 târihli ve beş yüz yetmiş dokuz numaralı tezkire-i aliyye-i dâver-i ekremîleri me'âl-i âlîsi müdrike-pîrâ-yı çâkerî oldu. Ermeni hâdisesinin zuhûruna dâir Samatya cihetinden Salı akşamından ba'zı emârâta dest-res olunduğunan ve Polis Meclisi re'îsi tarafından muhâvere ile vakit geçirildiğini kat'iyyen aslı olmayıp, hakîkat-ı hâl ve sûret-i cereyân-ı mu'âmele ber-vech-i âtî tafsîlen arz olunur.

Çarşamba gecesi saat sekiz râddelerinde Polis Komiseri Cevdet Efendi'nin getirmiş olduğu muhbir, Samatya'da sâkin Mühürdad'ın hânesine [513] iki şahıs gelip kendisiyle görüşmüş ve onların avdetinden sonra merkûm Mühürdad eşhâs-ı merkûmenin komiteden olduğunu ve yarın yine geleceklerini ve her şey olacağını ve binâ'en-aleyh familyasıyla deniz aşırı bir mahalle gitmesini beyân ile dâ'î-i şübhe ba'zı sözlerde bulunduğu ve ferdâsı merkûmlar gelince irâ'e ve derdest ettireceğini söylemiş ve gerçi ferdâsı Çarşamba günü ne gibi ahvâl vukû' bulacağı anlaşılamamış ise de, erbâb-ı fesâdın teşebbüsât-ı mel'anet-kârânedeki hâlî olmadıkları öteden beri mahsûs olduğundan ve izâ'a-i vakt muvâfık-ı maslahat görülemediğinden, merkûm Mühürdad'ın hânesi hemen basılarak merkûmun getirilmesi ve hânenin etrafında hafiyen me'mûr bulundurulur ve idârelerin her cihetinden te'yîd-i tekayyüdât edilerek ferdâsı gelecek iki şahsın da derdest ve irsâlleri ta'lîmâtıyla mûmâ-ileyh komiser i'âde olunmuş ve ihtiyâten merâkiz-i sâireye de teblîğ-i vesâyâ edilmiş idi. Çarşamba günü saat iki râddelerinde mûmâ-ileyh komiserden gelen jurnalde Mühürdad'ın derdest ve hânesi taharrî olduğu sırada Ermeni kethudâsı tarafından şübheli oldukları ve lüzûm-ı derdestleri ihtâr olunan eşhâsdan Kapril'in hânesi dahi basılarak ve merkûm abdesthânedeki muhtefî olduğu hâlde derdest edilerek müte'âkıben kuyumcu dellâlı Misak'ın hânesine girilmiş ise de orada bulunan ru'esâ-yı erbâb-ı fesâddan mekteb muallimi Haçık Kınoni ve Misak'ın oğlu Aradaş ve daha iki refîkleri ve familyaları kapıyı açmadıkları gibi ihtârât-ı vâkı'aya bî-edebâne ve cür'et-kârâne bir sûretde mukâbele etmeleriyle mu'âmele-i mukteziyye istifsâr

olunması ve iş bi't-tabi' daha ziyâde kesb-i ehemmiyyet etmesi üzerine merkûmların derdesti için Polis Meclisi Re'îsi Hüseyin Efendi me'mûr edilerek ve ta'lîmât-ı mukteziyye verilerek Samatya'ya i'zâm kılındığı gibi Beyoğlu ve Galata cihetlerinde ne olacağına dair kat'iyen bir emâre yok iken o cihetce de ihtiyâten tedâbîr ittihâz olunmuş ve Beyoğlu mutasarrıfı dahi Beşiktaş'da yoldan çevrilerek Galata cihetine gönderilmiş ve cihet-i askeriyye ile bi'l-muhâbere te'yîd-i tekayyüdât edilmiş idi. Re'îs-i mûmâ-ileyh mahall-i mezkûra muvâsalatla teslîm olmaları için eşkiyâ-yı merkûmeye pek çok nesâyih icrâ eylemiş ise de isgâ etmedikleri bildirilmesiyle tedâbîr-i hakîmâne bi'l-ittihâz cebren derdest edilmeleri ve isti'mâl-i silâha cür'et ederler ise mukâbele-i bi'l-misl kâ'idesinin icrâsı hakkında verilen ta'lîmâta tevfikân re'îs-i mûmâ-ileyh orada asâkir-i şâhâne ve me'mûrîn-i zabtiyye ile her türlü ihtimâlâta karşı îcâb eden tertîbât ve tedâbîr-i inzîbâtiyye ve tahaffuziyyeyi ba'de'l-icrâ mezkûr hâneye cebren girmek esbâbına teşebbüs eylediği sırada eşhâs-ı merkûme me'mûrîn-i zâbîta ve asâkir-i şâhâne üzerine humbara ve silâh yağdırmaya ve Sulumanastır Kilisesi mektebine ve leblebici köşesindeki hânelere hafiyen tehassun etmiş olan rufekâ-yı şekâvetleri de onlara imtisâlen buldukları mahallerden [514] kezâlik asâkir-i şâhâne ve me'mûrîn-i zâbîtaya karşı humbara ve silâh isti'mâl etmeleriyle mukâbeleye müsâra'at olunarak o esnâda eşkiyâ tarafından re'îs-i mûmâ-ileyhin üzerine bir humbara atılıp yanında bulunan bekçi mecrûh olmuş ve göğsüne isâbet eden bir mermi re'îs-i mûmâ-ileyhin setresini delip göğsünü berelemiş olduğu ve mekteb-i mezkûra takarrub edilince eşkiyâ-yı merkûme tarafından atılan bir humbara asâkir-i şâhâne efrâdından beş-altı kişinin def'aten mecrûhiyyetine sebebiyyet vermiştir. Şu hâle ve eşkiyânın tehassun ettikleri kârgîr hânelerin metânetine karşı ihtiyâtsizca üzerlerine varılmak hem îcâb-ı ihtiyâta mugâyir ve hem de pek çok sakatlığı müntec olacağına binâ'en, bir taraftan merkûmları teslîm olmağa mecbûr etmek için tehassun-gâhları bi'l-mukâbele silâhla tehdîd-i kavî altına alınarak ve bir taraftan da ateş-i fesâd ve ihtilâlin tevessü' ve halkın işe müdâhale edememesi esbâbı istikmâl olunarak son derecede fedâkârâne ve cân-sipârâne sarf-ı mesâ'î ve ikdâmât ile eşkiyâ-yı merkûmeyi dûçâr-ı ye's ve fütûr ettikleri sırada tesrî' ve te'yîd-i mu'âmele için polis müdürü dahi mahsûsan gönderilmiş ve ma'lûm olduğu vechile tevessü'-i dâire-i ihtilâle ve halkın müdâhalesine kat'iyen meydan verilmeyerek eşkiyâ-yı merkûme sâye-i kudret-vâye-i hazret-i pâdişâhîde oldukları mahallerde hayyen ve meyyiten elde edilmiştir. Tafsilât-ı ma'rûzadan muhât-ı ilm-i sâmi-i düstûrîleri buyurulacağı vechile Ermeni hâdisesinin zuhûruna dâir Samatya'dan salı akşamı ba'zı emârâta dest-rest olunmayıp ve denildiği gibi re'îs efendi muhâberât ile vakit geçirmeyip zâten işin rengi mûmâ-ileyh re'îsin Samatya'ya muvâsalatından sonra tezâhür etmiş ve inâyet-i Bârî ve inzîmâm-ı muvaffakiyyet-i celîle-i hazret-i şehriyârî ile müddet-i kalîle zarfında ve cidden takdîr edilecek sûretde önü alınmış ve re'îs-i mûmâ-ileyh hayâtını bütün bütün fedâ ettiği ve

me'mûrîn-i sâire bâ-cem'uhum vazîfelerini hüsn-i îfâ eyledikleri hâlde re'îs-i mûmâ-ileyh hakkında o sûretle vâkı' olan isnâd şâyân-ı te'essüf-i ahvâlden bulunmuş olmağla, ol bâbda.

Dâhiliye Nezâret-i Celîlesi'nden Vârid Olan 24 Eylül Sene 1312 Târihli ve Yedi yüz Doksan Bir Numaralı Tezkirenin Sûretidir

Tebrîz murahhasa vekîli tebe'a-i Devlet-i Aliyye'den Yusuf Saraçyan'ın oradaki Ermenilerin mekâsıd-ı fesâd-kârânesini tervîc ve i'âne cem'ine sa'y etmekte olduğu gibi Selmas'da mevkûf Ermeni firârîlerinin bilâ-kayd ü şart tahliyelerinde medhali olduğu ve şimdiye kadar memâlik-i mahrûsadan oralara firâr ve ilticâ eden bir-iki bin Ermeninin iskân ve îvâlarına mu'âvenet ettiği Tahrân Sefâret-i Seniyyesi'nin iş'ârına atfen Hâriciye [515] Nezâret-i Celîlesi'nden bâ-tezkire izbâr kılındığından, Tesrî'-i Mu'âmelât Komisyonu ifâdesiyle beyân-ı hâle ibtidâr olundu.

Dâhiliye Nezâret-i Celîlesi'nden Vârid Olan 25 Eylül Sene 1312 Târih ve Sekiz Yüz Beş Numaralı Tezkirenin Sûretidir

Ermeni ru'esâ-yı fesâdından olup Avrupa'daki Ermeni komitesi cânibinden dört sene akdem Sivas ve Ankara vilâyetlerinde îkâ'-ı şûriş için gelmiş ve Yozgad ihtilâlini meydana getirdikten sonra sâye-i hazret-i şehriyârîde avanesiyle beraber derdest edilmekle Yozgad'da iki yıl evvel i'dâm kılınmış olan Haçınli Moruk'un refîki denilen ve kendisi Sivas'ın Gemerek nâhiyesi ahâlîsinden bulunan Dede, nâm-ı diğeri Murat Kayseri'de ihtilâl çıkarmak maksad-ı hâ'inânesiyle bir Ermeni hânesinde muhtefî idüğü istihbâr olunmasıyla bilâ-vukû'ât refîkiyle beraber derdest olunarak nezdinde bir hayli evrâk-ı muzırta ve iki revolver zuhûr eylemiştir. Haklarında îcâb eden mu'âmele-i kânûniyenin serî'an icrâ ve evrâk-ı mezkûre sûretlerinin isrâsı lüzûmu vilâyete ve cevâben Kayseri Mutasarrıflığı'na iş'âr kılınmış olmağla Tesrî'-i Mu'âmelât Komisyonu ifâdesiyle beyân-ı hâle ibtidâr kılındı.

Dâhiliye Nezâret-i Celîlesi'nden Vârid Olan 28 Eylül Sene 1312 Târihli ve Sekiz Yüz On Altı Numaralı Tezkire Sûretidir

Karahisâr-ı Şarkî'de Lelebici oğlu Haçik'in hânesinde muhtefî oldukları haber alınan dokuz nefer Ermeni eşkiyâsının üzerlerinde martini ve şeşhâne ve revolverler ile hayli cebhâne ve komite elbisesi ve evrâk-ı muzırta bulunduğu hâlde sûret-i mahsûsada hazırlanmış bir mahzen derûnundan sâye-i kudret-vâye-i hazret-i hilâfet-penâhîde bilâ-vukû'ât çıkarıldığı Tesrî'-i Mu'âmelât Komisyonu ifâdesiyle beyân olunur.

Sivas Vilâyet-i Aliyyesinden Vârid Olup Hâk-i Pây-ı Şâhâne ve Taraf-ı Sâmi-i Sadâret-penâhî ile Dâhiliye Nezâret-i Celîlesi'ne Birer Sûretleri

**Leffen Takdîm ve İrsâl Kılınan 28 Eylül Sene 1312 Târihli
Telgrafnâmenin Sûretidir**

[516] Karahisâr-ı Şarkî'de Ermeni mu'teberânının ba'zılarından akçe ahz etmelerinden dolayı bir senedir vâdî-i firârda dolaşan Karahisârlı altı ve Sivaslı üç ki cem'an dokuz nefer Ermeninin Karahisâr kasabasının civârında bir Ermeni hânesinde muhtefî oldukları istihbâr olunması üzerine asâkir-i şâhâne ve polis ve jandarma taraflarından mezkûr hâne abluka edilerek samanlık derûrunda bulunan mahzende muhtefî oldukları hâlde bir gûnâ vukû'âta meydan verilmeksizin sâye-i satvet-vâye-i hazret-i pâdişâhîde üzerlerinde bulunan dokuz adet revolver ile beş adet kapaklı ve bir adet de Rus fundallısı ve iki adet kâr-ı kadîm şeshâne ve bir hayli cebhâne ile Hınçakyan gazetesi ve eşkiyâ-yı merkûmenin sûret-i hareketlerini mutazammın ta'lîmât ve bir kaç muzır şarkı ile beraber eşhâs-ı merkûme ve hâne sâhibleri derdest olunarak taht-ı tevkîfe adındıkları iş'âr-ı mahallî üzerine ma'rûzdur.

**Ankara Vilâyeti Polis Ser-komiserliği'nden Vârid Olup bâ-Arîza Hâk-i
Pây-ı Şâhâneye ve Taraf-ı Sâmi-i Sadâret-penâhî ile Dâhiliye Nezâret-i
Celîlesi'ne Takdîm ve İrsâl Olunan 28 Eylül Sene 1312 Târihli ve Şifreli
Telgrafnâme Sûretidir**

Kigork'un rufekâsından ve Ermeni erbâb-ı mefâsidinden olup mel'ânet-i mütehakkıkasına mebnî mü'ebbeden kürek cezâsıyla mahkûm olduğu hâlde vâdî-i firârda bulunan Gemekli Tano nâm-ı diğer Murat Hınçakyan fesâd şirketi nâmına adam tevkîl etmek üzere Kayseriyye'ye gitmiş bulunduğu hâlde muvaffakıyyât-ı celîle-i cenâb-ı nezâret-penâhîleri cümlesinden olarak derdest edilmiştir. Şimdiye kadar icrâ edilen tahkîkât netîcesinde mezkûr şirkete Kayseriyyeli Acemyan nâm-ı diğer Kadınoğlu Kigork'un riyâset etmekte olduğu anlaşıldığı gibi şirkete mahsûs bir de mühür zuhûr etmiş ve dâhil-i fesâd olarak on bir kişi de derdest ile taht-ı tevkîfe alınmıştır. Bi't-taharrî elde edilen ve Sis ve Zeytun Ermeni ahâlîsine hitâben yazılan i'lân-nâmelerle evrâk-ı muzır sûret-i muhriceleri posta ile taraf-ı sâmi-i sadâret-penâhîlerine takdîm kılınacaktır. Tahkîkâta mahallince devâm edilmekte olduğundan, hâsıl olacak netîcenin pey-der-pey arz olunacağı Kayseriyye polis komiserinin iş'ârına atfen ma'rûzdur.

**[517] Erzurum Vilâyeti Polis Ser-komiserliği'nden Vârid Olup Birer
Sûretleri bâ-Jurnal Mâbeyn-i Hümayûn-ı Cenâb-ı Mülûkâne Başkitâbet-i
Celîlesi'yle Taraf-ı Sâmi-i Sadâret-penâhîye ve Dâhiliye Nezâret-i
Celîlesi'ne Gönderilen 28 Eylül Sene 1312 Târihli ve Şifreli Telgrafnâme
Sûretidir**

24 Eylül sene 1312 târihli telgrafnâme-i âcizânemle arz olunan fesedenin re'îsleri olup Ermeni hânelerinde muhtefî olduğu haber alınması üzerine taharrî

edilmekte bulunan şahıs sâye-i celîl-i cenâb-ı nezâret-penâhîlerinde derdest olunup Karslı olduğu ve ihtilâl komitesi erbâbından bulunduğu ve bi'l-muhâbere Londra'da ihtilâl cem'iyeti ru'esâsından olduğu, emir üzerine on gün evvel Erzurum'a gelip üç gece evvel Müdrike Manastırı'nda derdest edildiği arz olunan cem'iyet-i fesâdiyye ile beytütet ettiğini söylemiş ve binâ'en-aleyh merkûmun Muş sancağına tâbi' Bulanık kazâsında Kop karyesinde Artin Mosesyan'a yazmış olduğu pek muzır bir mektup dahi derdest edilip ta'mîk-ı tahkîkâta devâm olunmakta bulunmuş olmağla ve netîcenin arzı tabî'î bulunmağla, ol bâbda.

Sivas Vilâyeti Polis Ser-komiserliği'nden Vârid Olup Bir Sûretleri bâ-Arîza Hâk-i Pây-ı Şâhâneye ve Taraf-ı Sâmi-i Sadâret-penâhî ile Dâhiliye Nezâret-i Celîlesi'ne Gönderilen 29 Eylül Sene 1312 Târih ve Şifreli Telgrafnâme Sûretidir

Geçen cum'a günü edilen iştibâh üzerine Sivas'a bir saat mesâfede bulunan ve seknesi Ermeni katoliği olan Perkenek karyesi kabzımalı Mıgırdıç'ın hânesi bi't-taharrî iki aded martini ile iki aded revolver ve dört yük kadar martini ve revolver fişengi ve iki Gürcü başlığı ile bir takım evrâk-ı mekâtîb-i muzır ve Truşak gazeteleri ve civârında bulunan bir kaç hânedan dahi bir martini ile bir revolver ve yirmi beş kadar fişenk elde edildiği gibi icrâ kılınan tahkîkât netîcesinde dahi merkûm Mıgırdıç'ın Venedik'de Murat Refail Mektebi me'zûnlarından olup Dersa'âdet İttihâd-ı İhtilâl Truşakyan Cem'iyeti tarafından Sivas ve havâlîsinde komite teşkîli ve ihtilâlin tevsî'i me'mûriyeti ile Dersa'âdet'den sûret-i mahsûsada gönderilmiş olduğu anlaşılmağla sâye-i hazret-i pâdişâhîde kendisi de derdest olunmuş [518] ve merkûmun Dersa'âdet'de kimlerle muhâbere ettiği de anlaşılacak icâb edenlerin hâne ve mağazası taharrî ettirilmesi için makâm-ı vilâyete müzekkiresi verilmiş ve müfsid-i merkûmun şu sûretle derdesti muvaffakiyyet-i seniyye-i hazret-i şehriyârî âsâr-ı bâhiresinden bulunmuş olmağla ma'rûzdur.

Erzurum Vilâyeti Polis Ser-komiserliği'nden Vârid Olup Birer Sûreti bâ-Arîza Hâk-ı Pây-ı Şâhâneye ve Taraf-ı Sâmi-i Sadâret-penâhî ile Dâhiliye Nezâret-i Celîlesi'ne 1 Teşrîn-i Evvel Sene 1312 Târihli ve Şifreli Telgrafnâme Sûretidir

Erzurum'un üç saat mesâfesinde (Kızıl Vanik) nâm Ermeni manastırında evrâk-ı muzır ve esliha olduğu haber verilmekle (Vanik) bi't-taharrî bir kaç muzır şarkı ve Erzurum murahhas-ı sâbıkı Şişmanyân Gayunet Efendi'nin hemşîresi tarafından gönderilmiş bir de muzır ru'l-me'âl mektup zuhûr etmekle râhib-i merkûm tevkîf kılınarak tahkîkât icrâ edilmekde olduğu ve netîcesinin arz edileceği ma'rûzdur.

Ma'mûretülazîz Vilâyetinden Vârid Olup, Dâhiliye Nezâret-i Celîlesi'nden 29 Eylül Sene 1312 Târihli Tezkireye Leffen Gönderilen 24 Eylül Sene 1312 Târihli Telgrafnâme Sûretidir

Eğin hâdise-i zâ'ilesinin mukaddime-i vukû' ve zuhûrunun ve ittihâz olunan tedâbîr-i keyfiyyâtının mufassalan ve muvazzahan rapor sûretinde iş'ârı bâ-telgrafnâme Ma'mûretülazîz vilâyetine bildirilmiş idi. Eğin Kumandanı Miralay Tevfîk Bey ve Nizâmiye Taburu binbaşısıyla kaymakam vekâletinin iş'ârât-ı müşterekelerine atfen vilâyet-i müşârun-ileyhâdan bu kerre keşîde olunan telgrafnâme-i cevâbîde Ermenilerin etvâr ve harekâtından ve kilisede ve hânelerinde ictimâ'larından bir fesâd çıkaracakları hiss olunması üzerine murahhasa efendi ile idâre ve mahkeme ve belediye a'zâsından ve mu'teberân-ı milletden lâzım gelenler hükûmete celb ile tenbîhât-ı lâzime ve nesâyih-i mü'essire bi'l-icrâ hükûmetce tekayyüdât-ı fevka'l-âdeye ibtidâr olunmuş ise de Eylül'ün üçüncü günü ale's-seher yine cem'iyetli bir hâlde Köybaşı nâm Ermeni mahallesi kilisesinde ictimâ' ile müddet-i medîde kaldıktan sonra dükkânlarını açmayarak bir kısmı mahalle-i mezkûre üstünde bulunan cesîm taşlara müsellahan çekilip kısm-ı mütebâkîsi dahi hânelere kapanmış ve öteden beri orada ikâme edilmiş olan asâkir-i şâhâne bölüğü üzerine silâh ve humbara endahtına kıyâm ile bir nefer şehîd ve biri de mecrûh edilmesiyle asâkir-i şâhâne tarafından müdâfa'a ve tenkîllerine mübâderet olunması üzerine hânelerde [519] tehassun eden fesede mukâvemet edemeyeceklerini anlamalarıyla buldukları hâneleri ateşleyip, yukarıdakiler de iltihâk eylemeleri ve Tave Mahallesi'nde ikâme edilen bölük ve ahâlîye de silâh endaht eylemeleri üzerine şûriş her tarafa sirâyet eylemiş ve bu esnâda evvelce taşları tutmuş olan re'îs-i eşkiyâ kasap Manuk avenesi ve mu'ahharan onlara iltihâk eden fesede üzerine asker sevk ve tazvîk edilmesiyle Handuk dağa doğru firâra yüz tutmuş ve kuvve-i askeriye ancak kasabanın muhâfazasına kâff olduğu cihetle o sırada ta'kîblerine çıkarılması mümkün olamamış ise de etrâfdan gelmekte olan aşâ'ir tarafından bi't-tesâdüf vukû' bulan müsâdemede cümlesi perîşân edildiği ve üzerlerinde yüz kadar martini ve kapaklı gibi esliha-i harbiye ve revolver ve kama bulunup ordu-yı hümâyûna gönderilmek üzere depo-yı askerîde hıfz edilmiş ve fakat bu sırada telef olan merkûm Manuk ile avenesinin eslihası eyâdî-i aşâ'ire geçmiş ve kasaba civârında muhtefî iken hayyen tutulan Kozmoz nâmında bir Ermeni nezdinde dahi bir aded Rusya berdan tüfengi ile bir revolver ve bir sandık derûnunda yedi aded memlû humbara ve boynuzdan ma'mûl bir boru ve şifre miftâhı gibi rakamlı bir şey elde edilerek mahkemeye tevdi' olunmuş ve îkâ'-ı şûriş edenler nefis-i kasaba ahâlîsinden olup maktûl olanlar miyânında Eğin'in İliç ve Divrik kazâsının Pengân karyeleri Ermenilerinden dahi bulunmasına nazaran civârdan dahi ba'zı erbâb-ı fesâdın iştirâki anlaşılmış olduğu gibi harîk ibtidâ Ermeniler tarafından mahalle-i mezkûrede îkâ' edilerek kasabanın sıklık ve hânelerin yekdiğerine mülâsık olması mülâbesesiyle orada dört yüz on Hıristiyan hânesiyle

sirâyeten kilisenin kısm-ı ahşâbîsi on üç İslâm hânesiyle mezkûr mahalle ittisâlindeki Kazancı çarşısında vâkı' ve metrûk doksan beş ve yüz otuz yedi İslâm dükkâmı muhterik olduğu ve diğer ba'zı mahallâtda dahi harîk zuhûr ederek yüz doksan Hıristiyan hânesiyle aşağı kilisenin ahşap kısmı ve dokuz İslâm hânesi yanmış ise de bu harîkin kimin tarafından îkâ' olunduğu anlaşılammış ve ma'a-mâ-fih Eğin'in müstakıl çarşısı ve sâir şerefli mahallâtı asker ile muhâfaza edilerek orada hiç bir zâyî'ât vukû'una meydan verilmediği ve esnâ-yı şûrişde Ermenilerin zâyî' olup kasaba ve civârın ahâlî-i İslâmiyyesi yedine geçen eşyâsı tahkîk ve taharrî ile istirdâd olunmakta ve sâhibi mevcûd olanlara i'âde ve sâhibi bulunmayanları hükûmette hıfz edilmekte idüğü ve esnâ-yı vak'ada ahâlî-i İslâmiyyeden on bir vefât ve yirmi altı mecrûh ve Ermenilerden beş yüz seksen bir maktûl ve kırk sekiz mecrûh ve bunlar miyânında kazâ'en tesâdüfle nisâdan iki vefât ve yedi mecrûh ve üç çocuk hafîfçe yaralanmış ve bir hastahâne küşâdı ile mecrûhîn tedâvî edilmekte ve ta'yînât verilmekte olduğu ve iğtişâş sırasında kasaba etrafına ba'zı aşâ'ir gelmiş ise de kasabanın medhallerine ikâme edilen asâkir tarafından duhûl ve iştirâklarına meydan [520] verilmemiş ve sâye-i kudret-vâye-i hazret-i pâdişâhîde satvet-i askeriyye semeresi olarak yirmi dört saatde âsâyiş tamâmen i'âde kılınmış ve Ermeni milletinden ve da'vâ vekillerinden Aleksander'in Eğin'de bulunan erbâb-ı fesâda ve bunlara mu'âvenet edenlere dâir verdiği ihbâr üzerine müfsidînden hayâtta bulunanları adliyyeye teslîm edilmiş ve geçen cumartesi günü sabahı mezkûr Köybaşı Mahallesi'nin yangın mahallinde bir cebhâne patlamış olduğundan şübheli mahaller hafr edilerek taharriyât icrâ bulunmuş olduğu bildirilmiştir.

Bağcecik'te Amerikan Mektebi Müdîri Mister Çembers'e Londra'dan Gelen 24262 Ta'ahhüd Numaralı Mektubun Zarfı Derûnunda Zuhûr Eden Hınçak Gazetesinin 28 Eylül Sene 1312 Târihli ve On Sekiz Numaralı Nüshasından Ba'zı Fıkarâtın Tercümesidir

{TEBLÎGÂT-I RESMÎYYE}

Hınçakyan şirketinin sâbık merkez me'mûrları tarafından gönderilen da'vetnâmeler üzerine Londra'ya gelen bir şirket hey'et-i meb'ûse nâmıyla 1 Eylül'de in'ikâd etti. Bu meclis on altı meb'ûs ve müşâvir ve a'zâdan mürekkebi idi. Meclis-i mezkûr dördüncü ictimâ'ında Hınçakyan şirketinin dokuz sene müddet zarfında vukû' bulan vâridât ve mesârifâtı muhâsebâtını bi't-tedkîk nizâm dâiresinde cereyân etmiş olduğunu Hınçakyan şirketinin şu'belerine ma'lûmât olmak üzere i'lân eder. Hınçak ve Abdâk ve Fagapari nâşiri Mösyö Avadis Nazarbekyan ile Madam Mariya Nazarbekyan dokuz sene zarfında şirketimize on sekiz bin yedi yüz dokuz frank ihsân ettiğinden başka, müddet-i mezkûre zarfında Hınçak ve sâir gazeteler masraflarını dahi tesviye eylediklerini hey'et-i meb'ûsa umûmiyyetle tasdîk etmekle beraber Londra'da icrâ-yı vazîfe etmek üzere şirket programı mücebince merkez a'zâlığına

yeniden yedi kişi ta'yîn ve intihâb etmiştir. Şirketimizin mü'essisi Avadis ve Meryem Nazarbekyan bi'l-ittifâk merkez a'zâlığına ta'yîn olundukları hâlde hilâf-ı me'mûl isti'fâ etmişler ise de hey'et-i meb'ûsenin ricâları üzerine isti'fâlarını geri aldılar.

18 Eylül sene 1896 Londra

Kâtib

Masya Maramyan

Hınçakyan Şirketinin Hey'et-i Meb'ûse
Meclis-i Umûmîsi tarafından

Hamayak Hoşbolyan

[521] {SAKINDIRMAK}

Hınçak şirketimizin hey'et-i meb'ûse meclis-i umûmîsi şu son vakitlerde şirketimizce vukû' bulan ba'zı işlerden dolayı tahkîkât icrâ ederek bi'l-ittifâk zîrde beyân olunan hüküm ve karâr resmen şu'belerine tevdi' edildi. Hey'et-i meb'ûse meclis-i umûmîsi Eylül'ün onikinci günü ictimâ'ında şehâdetnâmeler ile Arpiyar Arpiyaryan, Mihran Damadyan, Andon Roştani nâm zâtlar ile refîklerinin Hınçakyan şirketi kânûn ve menfa'atına mugâyir hareketde buldukları cihetle Arpiyaryan'ın geçen sene Mayıs ayında şirketimizden tard olunduğuna dâir verilen karâr sâbık merkez a'zâsından Damadyan ve Agasi ve Abah taraflarından musaddak olmağla muvâfık-ı maslahat görüldü. Şirketin sâbık a'zâsı tarafından yirmialtı Ağustos târihinde neşr edilen resmî beyânnâmelerin muvâfık-ı hâl olduğunu hey'et-i meb'ûse tasdik eder. Mezkûr beyânnâmede dermiyân olunan Arpiyaryan ile refîkleri Damadyan Roştani, Agasi, Sivasyan Ohancanyan şirketimizle olan ilişkileri kat' edilerek kendileri şirketten çıkarılmışdır. Eşhâs-ı matrûda meclis-i umûmî nâmıyla sahte olarak bir meclis teşkîl ve Ermenileri katl eden sultan ile me'mûrlarının arzularına muvâfık harekâtda bulunacaklarından bu müfsidlik sözlerine aldanmamak için bi'l-cümle şirket şu'belerine i'lân ederiz. Ve mezkûr fırka-i muhâlîfe sahte bir Hınçak gazetesi neşrederek asıl Hınçak gazetesi hukûkunu gasb ve düşmanımız olan Türk Hükûmetinin aleyhimizde ittihâz ettiği tedâbîrin icrâsına fi'len delâlet ettiklerinden hey'et-i meb'ûse meclis-i umûmîsi eşhâs-ı merkûmenin şu harekâtını tekzîb ve açıktan açığa Hınçak ve Hınçakyan şirketine karşı habâsetlerini i'lân ve binâ'en-aleyh Ermeni cemâ'atının bunlardan ictimâb etmelerini ve milleti mahv edici desîselerinden kurtarmak için bu beyânnâmeyi neşr ederim.

Londra, 25 Eylül sene 896

Hınçakyan Şirketi Hey'et-i
Meb'ûse Meclis-i Umûmîsi
Re'îsi Nâmına

Avadis Nazarbekyan

(BİZİM İŞİMİZ)

Siyâsinin intizâmsız ve mülevvesliği içinde yüzmekteyiz. Ma'a-mâ-ffih telefâtın önü alınır alınmaz Ermenilerimizin hissiyât-ı milliyye ve efkâr-ı intikâm-cûyâne ile [522] havaya bombalar atmaya başlamışlardır. Düşman dâ'imî sûretle bî-esâs böyle sebeplerden istifâde ederek zâten vermiş olduğu emrin icrâsını te'kîd etmiştir. Biz kendi seyelân eden hûnumuzdan havf ve heyecâna gelmiş olduğumuz hâlde atılan humbaralar sebebiyle Ermeni ihtilâlcilerinin anarşist oldukları gibi isnâdâta da hedef olduk bu nihâyetsiz vukû'ât Ermenistanın yalnız müntehâsında vâkı' olmayıp, bu def'a da bî-günâh ve cevâbdan âciz olan sefîl Ermeni cemâ'atı Türk'ün livâ-yı hâkimiyeti altında kalmıştır. Avrupa devletlerinin pîşgâh-ı enzârında ve onların re'yleriyle olduğu zannedilen büyük bir devlet bir millete karşı dehşetli vukû'ât ve cinâyetleri îkâ' etmektedir. Ermeni mes'elesinden dolayı Avrupa meslek-i siyâsîsi şimdiki gibi hiç bir vakit cizvitlik icrâ etmemiştir. Bir adam her işden müstesnâ olarak aklını gâ'ib etmiş gibi silâhları vâsıtasıyla râst geleni katl ve itlâf etmiştir. Bu mu'âmeleye karşı onları siyâsetden te'dîbe hükûmetin hakkı olduğunu Avrupa devletleri zât-ı şâhâneye beyân etmesinden bi'l-istifâde önüne geleni katl etmiştir. Bir hükûmet mâdâm ki müstakil ve büyük bir cânîdir. Şu hâlde kendi taht-ı tasarrufunda bulunan mahallerde öyle bir tedbîr ittihâz etmelidir ki bir daha bu gibi cinâyâtın tekerrürü vâkı' olmasın. Bu öyle bir hükûmetin esliha ve hakk-ı hâkimiyetini yedinden ahz ve gasb etmek gibi de bir tedbîr olamaz. Fakat Avrupa devletlerinin mütâla'ası bu yolda olmayıp, yalnız kendi menâfi'-i zâtiyyeleri için zât-ı şâhânenin icrâsına havâle-i sem'-i i'tibâr etmiyorlar. İngiltere ahâlîsinin Ermeni mes'elesi hakkındaki âvâzesi ve Gladston'un nutku Avrupa'ya te'sîr etmiş olsaydı zât-ı şâhânenin kestirmiş olduğu Ermenilerin kemiklerinden ma'mûl tahtında oturmaması îcâb ederdi. İşte bir sene zarfında cereyân eden mu'âmele-i siyâsiyye bundan ibâretidir. Bizim pîşgâh-ı tedkîkimize vaz' olunan iki cihet vardır: Birinci Avrupa devletlerinden ba'zısının menâfi'-i şahsiyyesi için Ermeni mes'elesinin siyâseten halli, ikinci de devletlerden ba'zısı mes'ele hall olundukda beynlerinde olan tezâdın zâ'il olacağıdır. Dersa'âdet'de yirmi kişi tarafından atılan humbaralardan istifâde ederek telefâta meydan verilmiş ve bir sene zarfında vukû' bulan telefâtın mikdârı on iki bine bâliğ olmuş olduğu hâlde henüz bizim efkârımıza muvâfık bir hak kazanamadık. Bugün sözüme nihâyet vererek merak için antika nev'inden Ermeni mes'elesinin hall olunması hakkında deverân eden havâdisi beyân ederim. Me'yûs çehreli âmirlerin

a'dâdı gittikçe tezyîd etmektedir. Bunlar Ermenilerin fî-mâ-ba'd sadâkatdan inhirâf etmeyerek gûyâ merhamet-i pâdişâhîye dehâlet eyledikleri hakkında kendi taraflarından millet nâmına bir ilticânâme tanzîm ederek atabe-i şâhâneye takdîm etmek efkârında iseler de yüzü gülmez Parto Aminos nâmındaki [523] şahıs şeytanlığı sâyesinde bu şerefi ihrâz etmiştir.

{İ'LÂNNÂME-İ RESMÎ}

Hınçakyan şirketimizin meclis-i meb'ûsu ikinci ictimâ'ında Hınçakyan icrâ me'mûrlarının yedlerinde bulunan şehâdetnâmelerini zîrdeki târihten i'tibâren hükmü mensûh olduğu gibi icrâ meclisi a'zâsıyla meb'ûslar dahi lağv edilmiş olduklarından, işbu târihten i'tibâren Hınçakyan Merkez Komitesi tarafından Hınçakistlere yeni şehâdetnâme göndermesine karar verildiği i'lân olunur.

Fî 17 Eylül sene 1312, Londra

Dâhiliye Nezâret-i Celîlesi'nden Vârid Olan 3 Teşrîn-i Evvel Sene 1312 Târih ve Sekiz Yüz Altmış Beş Numaralı Tezkire Sûretidir

Mahmûdî kazâsına tâbi' Takori nâhiyesinin merkezi bulunan Ahurbey karyesinden geçerek İran'a firâr etmekde olan kırk altı kadar Ermeni eşkiyâsı asâkir-i şâhâne ile aşâ'ir tarafından bi't-ta'kîb vukû'a gelen mücâdelede eşkiyânın dört neferi maktûl olarak hudûdu tecâvüz eyledikleri ve asâkir-i şâhâne ile aşâ'ir-i Osmâniyeden üç-dört kişi mecrûh olup, eşkiyâ-yı merkûmenin geçende Van'a gelerek gördükleri taziyk üzerine firâr etmiş olan çetenin bakiyyesi olmak lâzım geleceği Van vilâyetinden alınan telgrafnâmede bildirilmekle Tesrî'-i Mu'âmelât Komisyonu ifâdesiyle beyân-ı ma'lûmâta ibtidâr olundu. Ol bâbda.

Cevâben Beyoğlu Mutasarrıflığı'na Yazılan 7 Teşrîn-i Evvel Sene 1312 Târihli ve Sekiz Yüz Kırk Üç Numaralı Tezkirenin Sûretidir

Dün gece Pangaltı'da Kololiyan Avadis Efendi hânesindeki vak'anın sû-ret-i zuhûruyla bu bâbda iltizâm olunan tedâbîrin tafsîlâtına dâir cevâben vârid olan 7 Teşrîn-i evvel sene 1312 târihli ve bin on sekiz numaralı tezkire-i aliy-yeleri mütâlâ'a olundu. Vak'a esâsen pek çirkin ve tedâbîr-i ibtidâ'iyenin noksânını ve o civârda devriye kollarının ve hattâ mahalle bekçilerinin bile fik-dânını mutazammın olmakla beraber beyân buydulduğu üzere [524] hâne derûnunda erkek ve kadın olarak bir çok eşhâs bulunduğu hâlde bunlar tarafın-dan istimdâd için olsun hiç bir ses ve sadâ çıkarılmaması bi'l-vücûh nazar-ı dikkati câlib bir hâl olduğundan ve bir de fesâd komiteleri fedâ'îlerini husûsî hânelerde ve otel ve emsâli mahallerde hizmetçilik ve aşçılık sıfatıyla ihtifâ etmekte oldukları ma'lûm bulunmasına nazaran bu işde hânedeki eşhâsın medhali olmasa bile ma'lûmâtı olmak derkâr olduğundan eşhâs-ı

merkûme ve ale'l-husûs aşçı Karabet hakkında bu nokta-i nazardan ve muktedir me'mûr-lar ma'rifetiyle ta'mîk-ı tahkîkât ve tedkîkât edilerek ve bir dereceye kadar kendileri ile de sıkıştırılarak işin ve mütecâsirlerin be-heme-hâl zâhire ihrâcî ile beraber hâsıl olacak netâyicden pey-der-pey ma'lûmât i'tâsı ve bir de mütecâ-vizlerin geceleyin serbestce mezkûr hâneye girip îkâ'-ı habâset ettikten sonra iş'âr buyurulduğu üzere müsterîhan çıkıp gitmeleri oralarca ber-minvâl-i muhar-rer inzıbâtından eser bulunmadığına delâlet eylediği gibi ahîren tezyîd edilen ve vazîfelerinin hüsn-i îfâ ettirilmesi evvel ve âhir iş'âr olunan bekçilerden de kimsenin oralarda bulunmadığı anlaşılıp bu hâl dahi başkaca şâyân-ı te'essüf ve bi'l-vücûh gayr-i câ'iz bulunduğundan, zâbitaca her yerde, her sûretle geceli gündüzlü tekayyüdât-ı inzıbâtıyyenin mükemmelen te'yîd ve idâmesiyle beraber bekçilerin de geceleri zinhâr terk-i vazîfe edemeyip işleri başında bulundu-rulmaları esbâbı neye mütevakkıf ise hemen ve mütemâdiyen icrâsı himmet ve reviiyyet-i aliyyelerinden kemâl-i ehemmiyyetle ve şiddetle muntazırdır.

Beyoğlu Mutasarrıflığı'na 7 Teşrîn-i Evvel Sene 1312 Târih ve Sekiz Yüz Kırk Dokuz Numara ile Yazılan Tezkire Sûretidir

Dün gece Kololiyan Avadis Efendi'nin hânesinde cerh edilen polislerin sarhoş edilmiş oldukları cümle-i müstahberâtın olmasıyla ve çünkü muhâ-fazaya me'mûr olan polislerin sarhoş edilmesi ve esnâ-yı vak'ada hânedeki yedi kişi tarafından ses çıkarılmaması ve bunların içinde mechûlül'-ahvâl iki kişi bulunması bu fi'lin zâbitayı lekelemek ve erbâb-ı fesâda cür'et vermek üzere an-kasdin tertîb ve icrâ edilmiş olduğuna delâlet edecek ahvâlden bulunmasıyla tahkîkât-ı câriyyenin ona göre ta'mîk ve ta'kîbi ile hakîkat-i hâlin be-heme-hâl zâhire çıkarılması ve şâyed oraca meydana bir şey çıkarılmaz ise cihet-i adliyyeye tevdî-i mu'âmele olunmaksızın eşhâs-ı mevkûfenin evrâk-ı müteferri'a ile doğruca dâire-i zabtiyyeye gönderilmesi ekîden tavsiye olunur.

[525] Beyoğlu Mutasarrıflığı'na Yazılan 7 Teşrîn-i Evvel Sene 1312 Târih ve Sekiz Yüz Kırk Dört Numaralı Tezkirenin Sûretidir

Dâhiliye Nezâret-i Celîlesi da'vâ vekâletinde bulunan ve Ermeni Komitesi tarafından tehdîd olunan Kololiyan Avadis Efendi'yi muhâfaza için mûmâ-ileyhin hânesine me'mûr bir kaç Ermeni anarşisti tarafından tehlikeli ve tehlikesiz cerh sûretiyle dûçâr-ı tecâvüz ve ta'addî olan polis Mahmûd ve Nuri Efendilerin üzerlerinde silâh bulunmadığı ve me'mûr eyledikleri sırada silâhın lüzûmsuzluğu beyân olunduğu rivâyet ediliyor. Hakîkat-i hâlin, ya'nî silâhsız gönderilmiş iseler esbâbının ve silâhları var idiye cinsinin müsâra'aten izbârı muntazırdır.

Beyoğlu Mutasarrıflığı'ndan Cevâben Alman 7 Teşrîn-i Evvel Sene 1312 Târih ve Bin Yirmi Bir Numaralı Tezkirenin Sûretidir

Şeref-vârid olan 7 Teşrîn-i evvel sene 1312 târih ve sekiz yüz kırk dört numaralı tezkire-i aliyye-i dâverânelerinin arıza-i cevâbiyyesidir:

7 Teşrîn-i evvel sene 1312 târih ve bin on sekiz numaralı tezkire-i çâkerânemin irsâlinden sonra icrâ edilen tahkîkâtta Avadis Efendi'nin oğlu Vahan ile akşamdan sûret-i cereyân-ı vak'ada ketm-i ma'lûmât edip şimdi ikrâr etmeğe başlayan Mihran Efendilerin ve besleme kızın ifâdelerine göre gelen üç şahsın fesli olduğu anlaşılmalı ve ancak birisi şapkalı bulunduğu yalnız polislerden birisi söylemiştir. Ve bunların taşra ahâlîsinden olduklarını Mihran ile Vahan, Ermenice tekellümlerinden teyakkun ettiklerini beyân etmişlerdir. Ve üstleriyle başlarının temizce, palto-pantolonlu olduklarını müşâhede ettiklerini, gerek Vahan ve gerek Mihran ve hizmetçi kadın hikâye eylemelerine göre şapkalı olmak sözü yalnız polis Nuri Efendi'nin ifâdesine kalmış olmağla beraber bunlardan birisinin ayrıca sakallı ve diğer birinin siyah bıyıklı ve diğerinin de on sekiz yaşında bir genç olduğu ihbârât-ı vâkı'a cümlesindedir. Mecerûh polislerin dahi taht-ı tasdiklerinde bulunmuştur. Polislerin sarhoşlukları hakkında isimleri zikr olunan kesân tarafından mütehâlif rivâyât ile beraber polis Mahmûd Efendi'nin işret etmediği ve yalnız Nuri Efendi'nin bir kadeh içtiğini Vahan ve dört beş kadar içip yüzü kızardığını besleme kız beyân edip bu cânîlerin Ermeni olmayıp da [526] ecnebî sıfat ve muvâza'asını işrâb eder bir delîl ve ma'lûmâta şimdiki hâlde dest-res olunamamıştır. Leyle-i mezbûrede çâkerleri elli günden beri gitmemiş olduğum hâneme gittiğim hâlde gece şehir emîni paşa tarafından gönderilen ser-müfettiş makâm-ı âcizâneme gelmiş ve mu'âvin-i âcizânem İsmâil Bey'e Kololıyan Efendi'nin hânesine bir tehdîdnâme gelmiş olduğundan hânesinin muhâfaza altında bulundurulmasını beyân eylemiş olmasıyla mîr-i müşârun-ileyh Merkez Komiseri Hasan ve ser-taharrî me'mûru Komiser Tahsin Efendileri nezdine celb ile keyfiyeti tebliğ ve iki me'mûru terfîk ve intihâbını talep eyledikde ihzâr edilen polis Mahmûd ve Nuri Efendileri mûmâ-ileyh Tahsin Efendi'ye terfîkan ve ta'lîmât-ı lâzımeyi i'tâ ile Kololıyan Efendi'nin hânesine i'zâm eylemiş olduğu hâlde Tahsin Efendi sabahleyin avdetinde Kololıyan Efendi ibtidâ me'mûrları kabulde tereddüd edip ancak sabaha karşı hânesi dâhiline almış olduğunu ve emr-i muhâfazaya tamâmıyla ibtidâr eylediğini kendisine serd ve ifâde eylediğini mu'ahharan mu'âvin-i müşârun-ileyh tarafından çâkerlerine beyân ve ihbâr olunmuştur. Mûmâ-ileyhimâ polislerden Nuri Efendi yedi gün mukaddem Üsküdar'dan becâyış sûretiyle Beyoğlu'na gelip zâten Beyoğlu'nda müstahdem bulunan Mahmûd Efendi gibi bu misillü hidemât-ı tarassudiyede muktedir bulunduğunu mûmâ-ileyh komiser tarafından mu'âvin-i müşârun-ileyhe bildirilmiş olduğu ve oralarda kol ve devriye me'mûrları her an geşt ü güzâr etmekde oldukdan başka yakınında Elmadağ Karakolu mevcûd bulunduğu hâlde komiser-i mûmâ-ileyhin kol ve devriye me'mûrlarına ve

zıkr olunan Elmadağ Karakolhânesi'ne dâhil hâneye konulan iki me'mûra icâbında imdâd etmeleri için ma'lûmât vermemiş olduğu, olunan su'âl ve cevâbdan anlaşılması ve bunu da şuyû'-ı keyfiyyetle maksadın fevt olması kazıyyesiyle beraber kendisine bu yolda emir verilmediğini dahi makâm-ı i'tizârda söylemekte bulunmuştur. Cânîlerin adem-i itâ'atı hâlinde mukâbele-i bi'l-misl kâ'idesinin icrâsına âid ta'lîmât-ı seniyye nezd-i zâbitada mevcûd ve bi'l-cümle me'mûrîn-i zâbitaca ma'lûm ise de mecrûhîn-i mûmâ-ileyhimânın bu kâ'ideyi icrâ etmeleriyle beraber yanlarında kendi ifâdelerine göre silâh bulundurmamış olmaları ve komiserin kavline nazaran silâhları yanlarında mevcûd olduğu hâlde ketm etmeleri sebepleri henüz ta'ayyün edemediğinden bu cihetler bi'l-etrâf derdest-i tahkîk bulunduğu gibi vukû'-ı cinâyâtı müte'âkıb Kololiyan Efendi'nin adamları tarafından oralardaki polislere ve zâbita me'mûrlarına beyân-ı ma'lûmât edilmiş ve tekrâr edilen su'âl ve cevâbda mecrûhîn-i mûmâ-ileyhimâdan Mahmûd Efendi nezdinde revolveri mevcûd bulunmuş ise de cânîlerin hücum ve cerhiyle kendisinin silâh isti'mâline vakit bulunmadığını ve Nuri Efendi ise kendisinin silâhsız gönderildiğini ve silâh istediği hâlde de ehem-miyyet verilmeyip kendisine sonra silâh gönderileceği sözülle gönderildiğini beyân eylemiş oldukları Beyoğlu Müdde'î-i Umûmî mu'âvinliği ma'rifetiyle zabt olunan ifâdelere müstebân olduğu marûzdur.

[527] 8 Teşrîn-i Evvel Sene 1312 Târihli Arıza Sûretidir

Dâhiliye Nezâret-i Celîlesi da'vâ vekîli olup Pangaltı'da mukîm bulunan Kololiyan Avadis Efendi'nin hânesine Ermeni eşirrâsı tarafından tehdîdnâme bırakılmasıyla berâ-yı muhâfaza Beyoğlu Mutasarrıflığınca mezkûr hâneye gönderilen polis Mahmûd ve Nuri Efendilerin dün gece oraya hücum eden bir kaç Ermeni tarafından ne sûretle cerh edilmiş oldukları ma'a'l-hicâb mücmelen arz olunmuş idi. Ehemmiyyet-i madde ve ma'neviyyesi derkâr olan bu hâl hâdisi-i ahîresiyle muhtell olmuş ve sâye-i kudret-vâye-i hazret-i pâdişâhîde bir çok mesâ'î ile i'âde edilmiş olan pâ-yı taht-ı saltanat-ı seniyye emn ü âsâyışinin tekrâr ihlâlini ve halkca hâsıl olan sükûnet-i efkârın mübeddel-i heyecân olmasını ve erbâb-ı mefâsîdin cür'et ve cesâretlerinin tezâyüdünü dahi mûcib olduğu cihetle sükût ile geçiştirilmek çâkerlerince kâbil olmayıp binâ'en-aleyh işin bidâyetinden nihâyetine kadar cereyân eden ahvâli ve Beyoğlu zâbitasının ittihaz-ı tedâbîrdeki gaflet ve cehâletini ber-tafsîl arz ve beyân etmeği vazîfe-i ubûdiyye ve sadâkatden addeylerim. Şöyle ki mûmâ-ileyh Avadis Kololiyan Efendi'nin Ermeni haşerâtı tarafından tehdîd edildiği mahdûmu vâsıtasıyla şehir emîni paşa hazretlerine ihbâr olunarak müşârun-ileyh tarafından Beyoğlu mutasarrıfına i'tâ-yı ma'lûmât olunduğu gibi taraf-ı âcizâneme de bâ-tezkire ihbâr-ı keyfiyyet edilmiş idi. Binâ'en-aleyh bu işin fevka'l-gâye nazar-ı dikkati câlib olmasıyla ve acz-ı fitrîsi derkâr olan mutasarrıf-ı müşârun-ileyhi bir kat daha îkâz etmek maksadıyla iki gün evvel de Ermeni katolik patriğine yine o me'âlde bir

tehdîdnâme vürûd etmesi zâbitaca fevka'l-âde tedbîrlere mürâca'atı müstelzim olduğu beyânıyla bu bâbda tedâbîr-i fevka'l-âde iltizâmıyla mütecâ-sirlerin bi't-tahkîk zâhire ihrâcî sûret-i mahsûsada mutasarrıf-ı müşârun-ileyhe tavsiye ve ihtâr edilmiş ve alınan cevâbda mûmâ-ileyhin hânesine lüzûmu mikdâr-ı sivil ve müsta'id me'mûrlar konularak icrâ-yı tekayyüdât ve tarassudâta müsâra'at edildiği iş'âr olunmuş iken bu sözün bütün bütün hilâfına olarak gönderilen me'mûrlar iki kişiden ya'nî mûmâ-ileyhimâ Mahmûd ve Nuri Efendilerden ibâret olduğu ve mûmâ-ileyhimânın üzerlerinde silâh nâmına hiç bir şey bulunmadığı ve kendilerine gelecek adamları tutacaksınız sözünden başka bir gûnâ ta'lîmât verilmediği anlaşılmalıdır. Esâsen o hâne dâhiline me'mûr konulması lâzım gelmeyip tehdîdât-ı vâkı'aya karşı hâricen sûret-i müdebbirânede tekayyüdât icrâ edilmek ve civârında me'mûrîn-i kâfiyye bulundurulmak ve oralarda sıkça sıkça kollar gezdirilmek ile berâber bekçilerin de ol bâbda nazar-ı dikkat ve basîretleri celb olunmak ve zıkr olunan hâneye nezâret edebilecek bir iki mahal tedârik ve tarassud için müsta'id me'mûrlar ikâme edilmek gibi teblîgât-ı vâkı'anın ehemmiyetle münâsib ve ciddî tedâbîr ittihâzı muktezî olduğu ve zâten hâne dâhilinde altı-yedi erkek bulunduğu hâlde en mühim ve ittihâzı mütehattim olan tedâbîr-i ma'rûzanın hiç birisi yapılmayıp mûmâ-ileyhimâ Mahmûd ve Nuri Efendilerin öyle silâhsız ve ta'lîmâtsiz hâne dâhiline gönderilip bu fâci'aya sebebiyet verilmiştir. Mütecâvizlerin bî-mühâba derûn-ı hâneye duhûl ile aşağı yukarı dolaştıkları ve hânedeki bulunan yedi kişiye hiç bir [528] tecâvüzde bulunmadıkları hâlde yalnız polisleri cerh ederek müsterîhâne sıvışıp gitmeleri ve bu yedi kişinin de bunlara karşı bir hareketde bulunmayıp hattâ istimdâd sûretinde olsun ses ve sadâ çıkarmamaları ve polislere rakı içirilmesi ve hâne derûnunda bulunanlardan bir ikisinin hâl ve hüviyetlerinin ve nereden geldiklerinin mechûliyyeti bu işin be-heme-hâl zâbita-i şâhâneye birliğe götürmek ve erbâb-ı fesâdın cür'etlerini arttırmak için müretteb bir şey olduğuna kaviyyen delâlet etmektedir. Bu gibi ahvâlde me'mûrîn-i zâbitanın mütâla'ât-ı mû-şikef-âne ve ona göre icrâ-yı tertîbât ve mu'âmelât-ı müteyakkızâne etmek en mühim vazîfelerinden olduğu hâlde değil böyle dekâyıktan zâbita mu'âmelâtından en âdî aksâmına müte'allık mu'âmelâtın külliyyen gâfil bulunan Beyoğlu mutasarrıfı ise dâimâ böyle yalan yanlış iş'ârât ve bir takım âdî mu'âmelât ile iştigâl ederek ve ma'iyetini de kendi gibi yalancılığa ve âdîliğe alıştırarak her şeyde olduğu gibi Dersa'âdet Hınçak Merkez Komitesi a'zâsının en dehşetlisi ve icrâ me'mûru olup vâdî-i firârda bulunmasından dolayı zâbitaca bir seneden beri kemâl-i ehemmiyetle taharrî edilmekte iken geçende Dersa'âdet'e gelmesiyle ve tesâdüf sûretiyle derdest edilip âdiyen nezârete gönderilmiş olan (Barsam) nâm şahs-ı şerîrin burada gûyâ fenâlığı men' etmek maksadıyla geldiğini beyân etmesini işitmiş olan mutasarrıf-ı müşârun-ileyh derhâl sözüne i'timâd edip ve işi velveleye devşirip esâsen şu cinâyeti îkâ' eden komiteyi teşkîl maksadıyla gelmiş olan şahs-ı merkûmun maksad-ı mel'ûnânesinde muvaffakiyyetine ve hüsn-i

muhâfazası kemâl-i ehemmiyyetle kendisine mevdû' iken firârına sebebiyet vermesi ve mûmâ-ileyhin Avadis Efendi'nin ve hânesinin muhâfazası hakkın-daki ihtârât-ı mühimmeye mukâbil lüzûmu mikdâr sivil ve müsta'id me'mûr gönderildiği sözüyle ve silâhsız iki polis gönderilmek sûretiyle işi geçiştirmesi kendisinin mâhiyyetine ve umûr-ı zâbitada adem-i ehliyyet ve liyâkatine delîl-i kâfî bulunmuştur. Mutasarrıf Mu'âvini İsmâil Bey de gâyet âdî ve âtıl ve umûr-ı zâbitadan külliyyen gâfil ve câhil bir adam olup en mühim işi de ticârete ve Uncuyan Apik Efendi gibi adamlarla mu'âmeleye münhasırdır. Mu'âvin-i müşârun-ileyhin derece-i gaflet ve cehâletini isbât için muhâkemesi derdest-i ru'yet bulunan Uncuyan Apik Efendi tarafından müdâfa'a şâhidi gösterilmesinden dolayı vukû' bulan da'vete icâbetle mahkeme-i fevka'l-âdeye şitâb eylemesi kâfîdir. Müşârun-ileyhin şu hareketini hissedenden ve mahkemede ictimâ' eyleyen halkın îfâ-yı şehâdet esnâsında yûhâ çağıracakları haber alınmasıyla müşârun-ileyh bi'l-vâsıta tehdîd ile mahkemeye duhûlü ve binâ'en-aleyh muhakkak olan rezâlet-i azîmenin vukû'u men' edildi. Beyoğlu hey'et-i zâbitasının hâli ve iktidârı bu merkezde ve komite tarafından tehdîd olunan bir Ermeninin muhâfazası için hükûmetin ta'yîn ettiği iki polis muhâfazasına me'mûr oldukları ve hâne içinde vurulmuş ve cârihler firâra muvaffak olmuş olduklarından ve mu'âmele-i inzıbâtıyye böyle gider ise komite tarafından tehdîd olunacakların mahfûz kalamayacaklarından bahisle halkın lisânında çirkin çirkin sözler deverân eylemektedir. Üsküdar cihetine gelince, oranın mutasarrıfı Sabri Beyefendi hazretleri dahi hadd-i zâtında halûk ve afif bir zât olmakla beraber hiç bir zaman zâbita me'mûriyyetini îfâ edecek iktidâr ve ma'lûmâtı hâ'iz olmadığı idâresi dâhilinde [529] İstanbul'un her tarafını herc ü merc edecek derecede ve bir mükemmel fabrika içinde o kadar humbaralar, dinamitler yapıp durur iken her gün (Hamdolsun bir şey yoktur, âsâyiş ber-kemâldir.) yolunda Nezârete telgrafnâmeler çekmesiyle de müsbet olmasına göre hasbe'l-hâl bir kat kesb-i nezâket etmiş olan Üsküdar gibi mühim bir mevki'de müşârun-ileyhin te'mîn-i inzıbât ve hüsn-i temşiyet mu'âmelât edebileceğine ihtimâl verilemez. Eğerçi hiç bir kimsenin aleyhinde bulunmak ve rızkına mâni' olmak meslek-i çâkerânemin hilâfında ise de pâ-yi taht-ı saltanat-ı seniyye mu'âmelât-ı inzıbâtıyyesinin kesb etmiş olduğu şu ehemmiyyet-i fevka'l-âdeye karşı müşârun-ileyhimin iktidârsızlıkları yüzünden bir çok menâfi'-i devletin zâyi' olmasına sükût etmek de hamiyet ve sadâkat-ı kemterâneme mugâyir bulunmasıyla ve nasıl emr ü fermân buyurulur ise hükm-i celîline tevfiik-ı mu'âmele tabî'î bulunmasıyla bi'l-mecbûriyye arz ve beyân-ı hâl ile istûzân-ı mu'âmeleye cür'et eyledim. Ol bâbda.

**Arıza ve Taraf-ı Sâmi-i Sadâret-penâhî ile Dâhiliye Nezâret-i Celilesi'ne
12 Teşrîn-i Evvel Sene 1312 Târihiyle Yazılan Jurnal Sûretidir**

İran pasaportu ve Magak nâm-ı müste'ârî ile şu günlerde taşradan Dersa'âdet'e geldiği istihbâr kılınmasından dolayı taht-ı taharrîde bulunan bir Ermeni anarşistin bazı avanesiyle âsâyîş-i pâ-yi tahtı ihlâlden evvel bunlardan beşi gâyet temiz ve alafranga elbiseyi lâbis ve birer humbarayı hâmil oldukları hâlde Beyoğlu'nda Ağa Câmî'i civârında sokak cihetine ikişer ikişer ayrılıp ve beşincisi de sokak başında bulunup Ermeni patrik kaymakamı efendi dâ'îlerinin araba ile oradan esnâ-yı mürûrunda vukû' bulacak işâret-i hafiyeye üzerine humbaralarla arabanın ber-hevâ edileceği musammem ve bu sû-i kasdın beş on gün zarfında icrâsı muhakkak olup, fakat bunların Bulgaristan'dan Haçık nâm-ı müste'ârî ile İstanbul'a gelecek olan bir anarşiste intizâren Beyoğlu'nda isticâr eyledikleri hânedeki muhtefî oldukları zâbitaca bu kere elde edilen ikisinin bi'l-isticvâb vukû' bulan ifâde ve ikrânlarından anlaşılmiş ve merkûm Magak'ın İstanbul'a geldiği sırada yanında bulunan on kıyye dinamitin bir kız vâsıtasıyla vapurdan çıkarılıp mezkûr hâneye nakl olunduğu dahi tahkîk kılınmış olduğundan, hemen dağdağsızca me'mûrîn-i mahsûsa tertîb ve leyleden Beyoğlu cihetine tesrîb olunarak sâye-i muvaffakiyyet-vâye-i cenâb-ı pâdişâhîde anarşistlerden üçü derdest ve on üç aded dinamit fişengi ve iki revolver ve bazı evrâk ve fotografyalar zabt edilmiş ve mezkûr hânedeki ikinci def'a olarak icrâ-yı taharriyât olunmak ve taşradan geldiği arz olunan İranlı anarşist için İran Kançılıyasına gönderilecek me'mûra intizâr edilmek üzere nokta vaz' edilmekle beraber bunların asıl re'îsi Rusya Postahânesi me'mûrlarından Onnik nâmında biri olduğu ve dinamitden ma'lûmâtı bulunduğu ve hattâ zikr olunan hâneye [530] bu dinamiti kendi gönderdiği derdest edilen anarşistlerin ifâdât-ı vâkı'asıyla tezâhür ederek re'îs-i merkûmun da mezkûr postahânedeki çıktığı hâlde hemen derdesti zımında tedâbir-i lâzıme ittihaz kılınmış olduğu ve netîcenin arzına müsâra'ât tabî'î bulunduğu ma'rûzdur.

**Arıza ve Taraf-ı Sâmi-i Sadâret-penâhîye ve Dâhiliye Nezâret-i Celilesi'ne
Yazılan 12 Teşrîn-i Evvel Sene 1312 Târih ve Beş Yüz Numaralı Jurnal
Sûretidir**

Şu günlerde îkâ'-ı ihtilâl maksad-ı mel'ûnânesiyle ve dinamit ile İstanbul'a geldiği ve avanesinin derdest edildiği demincek arz edilmiş olan Mikail dahi sâye-i muvaffakiyyet-vâye-i cenâb-ı hilâfet-penâhîde şimdi elde edilerek ve dâire-i zabtiyyeye getirilerek taht-ı tevkîf ve isticvâb olunmuş ve bunların muhtefî oldukları Beyoğlu cihetindeki hânedeki tekrâr icrâ ettirilen taharriyâtda mukaddemâ bulunan iki revolverden başka ve komite ru'esâsına mahsûs iki revolver ve kan ile mülemmâ' bir bıçak zuhûr etmiş ve mezkûr bıçağın geçende Avadis Kololiyan Efendi'nin muhafazasına me'mûren hânesine Beyoğlu mutasarrıfı tarafından gönderilen iki

polisın cerh ve katlinde isti'mâl edilmiş olan bıçak olması melhûz bulunmuş olduğundan ona göre icrâ-yı taharriyâta ibtidâr olunmuş ve Üsküdar cihetinde de Ermeni anarşistlerinden birinin hânesinde humbara mudahhar ve mahfûz bulunduğu tahkîkât-ı müteselsile ile tezâhür ettirilerek hemen o cihetle nezâretten me'mûrîn-i mahsûsa tertîb ve i'zâm kılınmış olduğu ve hâsıl olacak netîcenin arzına müsâra'at tabî'î bulunduğu ma'rûzdur.

Arıza ve Taraf-ı Sâmi-i Sadr-ı A'zamî ile Dâhiliye Nezâret-i Celîlesi'ne Yazılan 12 Teşrîn-i Evvel Sene 1312 Târihli ve Beş Yüz Bir Numaralı Jurnal Sûretidir

Sâye-i muvaffakiyyet-vâye-i hazret-i hilâfet-penâhîde bugün zâbitaca Beyoğlu cihetinde keşf olunduğu iki kıt'a arıza-i çâkerânemle arz edilmiş olan hânenin matbahında dinamit bulunduğu derdest olunan anarşistlerin bi'l-isticvâb ifâdât-ı vâkı'alarından anlaşılaraq derhâl nezâretten mahsûsan tertîb ve i'zâm olunan me'mûrlar ma'rifetleriyle mezkûr matbahda icrâ kılınan hafriyât ve taharriyâtta bir tahta derûnunda tahmînen yedi-sekiz kıyye dinamit zuhûr etmesiyle ihtiyâten orada taht-ı muhafazaya aldırılmış ve bunların ale'l-usûl Tophâne-i Âmire'ye nakli için icâb eden me'mûrîn-i fenniyyenin zikr olunan hâneye sür'at-i i'zâmı zımnında müşîriyyet-i celîleye tezkire yazılmış olduğu ve ta'mîk-i tahkîkât ve idâme-i taharriyât edilmekte bulunduğu ma'rûzdur.

[531] Arıza ve Taraf-ı Sâmi-i Sadâret-penâhî ile Dâhiliye Nezâret-i Celîlesi'ne Yazılan 12 Teşrîn-i Evvel Sene 1312 Târihli ve Beş Yüz Numaralı Jurnal Sûretidir

Sâye-i muvaffakiyyet-vâye-i cenâb-ı hilâfet-penâhîde Beyoğlu cihetinde zâbitaca keşf olunan hânedeki dinamitleri ile beraber derdest edildikleri arz olunmuş olan Ermeni anarşistlerinin bi'l-isticvâb ifâdât-ı vâkı'alarına mebnî Üsküdar'ın Selâmsız cihetinde me'mûrîn-i mahsûsa tertîb ve i'zâm olunarak anarşistlerden firâf demirci Mirasyediyan Onnik'in hânesinde icrâ kılınan taharriyâtta üç aded humbara zuhûr etmiş ve bunları ale'l-usûl teslîm ile Tophâne-i Âmire'ye nakl için me'mûrîn-i fenniyyenin mahall-i mezkûre i'zâmı zımnında müşîriyyet-i celîleye tezkire yazılmış olduğu ve idâme-i taharriyât ettirilmekte bulunduğu ma'rûzdur.

13 Teşrîn-i Evvel Sene 1312 Târihiyle Yazılan Arıza Sûretidir

Sâye-i muvaffakiyyet-vâye-i cenâb-ı hilâfet-penâhîde Beyoğlu cihetinde Ferîdiyye'de dünkü gün zâbitaca keşf olunduğu arıza-i çâkerânemle tafsîlen arz edilmiş olan hânedeki devâm olunan taharriyât netîcesinde iki revolver ve bir dinamit kapsülü ve iskarpile ve sâriklere mahsûs fener bulunmuş olduğu gibi Üsküdar'da Selâmsız'da taht-ı taharrîde bulunduğu cümle-i ma'rûzât-ı çâkerânemden bulunan

firârî Onnik'in hânesi kuyusundan dahi bir revolver ve bir kova derûnunda sarı mâyi' zuhûr etmiş ve bu mâyi'in dinamit hülâsası olacağı melhûz bulunmuş olduğundan bi't-tahlîl nakli için îcâb eden me'mûrîn-i fenniyyenin gönderilmesi zımında Tophâne-i Âmire Müşîriyyet-i Celîlesi'ne tezkire yazılmış olduğu ma'rûzdur.

Arıza ve Taraf-ı Sâmi-i Sadâret-penâhî ile Dâhiliye Nezâret-i Celîlesi'ne Yazılan 13 Teşrîn-i Evvel Sene 1312 Târih ve Beş Yüz Altı Numaralı Jurnal Sûretidir

Sâye-i muvaffakiyyet-vâye-i hazret-i hilâfet-penâhîde dünkü gün Beyoğlu cihetinde zâbitaca keşf ve derdest ettirildiği arıza-i çâkerânemle tafsîlen arz edilmiş olan anarşistlerin avanesinden attâr Arakel ve demirci Hosrof ve Sais Haçik nâmlarındaki üç Ermeninin de Feriköy civârında Sinem karyesinde bir İtalyanın hânesinde muhtefî oldukları anlaşılacak ve derhâl nezâretten me'mûrîn-i mahsûsa [532] tertîb ve i'zâm olunarak bi't-taharrî mezkûr hânedeki her üçü de şimdi derdest edilerek taht-ı tevkîfe alınmış ve Ermeni patrik kaymakamı efendi hakkında icrâsı tasmi' olan sû-i kassa isti'mâl olunacak humbaraların bunlar tarafından ihtifâ edildiği tebeyyün ederek kemâl-i germî ile tahkîkât-ı istintâkiyyeye müsâra'at edilmiş olduğu ve netîcenin arzı tabî'î bulunduğu ma'rûzdur.

Arıza ve Taraf-ı Sâmi-i Sadâret-penâhî ile Dâhiliye Nezâret-i Celîlesi'ne Yazılan 13 Teşrîn-i Evvel Sene 1312 Târih ve Beş Yüz Beş Numaralı Jurnal Sûretidir

Geçen perşembe ve cuma günleri Samatya'da bazı Ermeni hânelerine frenk ve dilenci kıyâfetinde Ermeni erbâb-ı mefâsidinden ba'zı kimseler gelerek sekiz, nihâyet on gün zarfında Dersa'âdet'de ihtilâlin tekrârı komitece kat'iyen taht-ı karâra alındığından kendileri ile berâber nisvân sıbyânın ateş-i ihtilâl içinde kalmamaları için hemen Samatya'yı terk ve mevâkı'-i münâsibeye âileleri ile hicret etmelerini bi't-tehdîd beyân ve vâkı' olan su'âle cevâben de burada lüzûmu kadar Ermenileri ihtilâl hizmetinde istihdâm ettiklerini ve kendilerinin iki yüz kişiden mürekkebe ve muntazam bir komite olduklarını dermiyân eyledikleri şimdi ihbâr olunması üzerine derhâl tahkîkât-ı âcileye mübâderet ve tekayyüdât-ı mertebe-i inzıbâtıyye te'yîd olunmakla beraber bu bâbdaki muhbirlerin daha ziyâde ma'lûmâtına mürâca'at edilmek üzere dâire-i zabtiyyeye celb edilmiş ve hâsıl olacak netîcesinin arzına müsâra'at tabî'î bulunmuş olduğu ma'rûzdur.

Taraf-ı Sâmi-i Sadâret-penâhî ile Dâhiliye Nezâret-i Celîlesi'ne Yazılan 14 Teşrîn-i Evvel Sene 1312 Târihli ve Beş Yüz Dokuz Numaralı Jurnal Sûretidir

Şişli civârında ve Zincirlikuyu yolunda Hanende Sofi nâmındaki Ermeni kadının hânesinin duvarı dibine Ermeni fedâîlerinden Malatyalı Haçik ve İstanbullu Hasro taraflarından iki humbara ihfâ edildiği merkûmların dün gece bâb-ı zabtiyyede bi'l-isticvâb vâkı' olan ifâde ve ikrârlarından anlaşılacak ve derhâl nezâretten me'mûr-ı mahsûs irsâliyle beraber Tophâne-i Âmire'den dahi lâzım gelen me'mûrlar alınarak bi't-taharrî zikr olunan humbaralar oradan ihrâc ve Tophâne-i Âmire'ye teslîm edilmiş olduğu ma'rûzdur.

[533] Erzurum Vilâyeti Polis Ser-komiserliği'nden Vârid Olan 28 Eylül Sene 1312 Târih ve Dokuz Numaralı Tahrîrât Sûretidir

Kars'dan gelip Erzurum'un Ermeni hânelerinde muhtefî olduğu haber alınmasıyla dünkü gün sâye-i satvet-vâye-i cenâb-ı pâdişâhîde derdest olduğu 28 Eylül sene 1312 târihli telgrafnâme-i âcizânemle arz olunan ve Norbah nâm-ı müste'ârıyla ma'rûf bulunan Ermeni ihtilâl ittifâkı cem'iyeti efrâdından Kars'ın Afsar ve Cast Mahallesi'nde bin üç yüz otuz dokuz numaralı hânedeki mutasarrıfen sâkin olduğu söylenen Aronik veled-i Kiragos Osepyan'ın Muş sancağına tâbi' Bulanık kazâsının merkezi bulunan Küp karyesinde sâkin Artin Mürsesyân ağaya yazıp derdest edilen bir kıt'a mektubunun tercümesi leffen takdîm kılınmıştır. Norbah ism-i sahîhi Aronik veled-i Kiragos hakkında tahkîkât-ı lâzımeye kemâl-i ehemmiyetle teşebbüs olunup merkûmun hiç bir şeyi inkâra mecâli kalmamasından bî-muhâbâ Ermeni ihtilâl-i ittifâkı cem'iyeti erbâbından olduğunu ve Londra'dan aldığı emir üzerine on bir gün evvel Erzurum'a geldiğini ve Erzurum'da ikâmet edip ahvâl-i mahalliyyeye temâmıyla muttali' oldukdan sonra keyfiyeti Londra'ya iş'âr ederek alacağı emir üzerine mu'âmelât-ı lâzımeye fesâdiyyeye mübâşeret edeceğini külliyyen ikrâr ve i'tirâf eylemiştir. Binâ'en-aleyh merkûm on bir gün mukaddem Erzurum'a girmezden evvel Müdrike manastırına gelip orada üç gece ikâmetle 24 Eylül sene 1312 târihli telgrafnâme-i âcizânemle derdest oldukları arz olunan Erzurumlu on yedi Ermeni ile birleşip bir takım fesâda dâir beynlerinde ittifâklar cereyân ettiği cümle-i tahkîkât ile anlaşılacak olmasından ve sâye-i celîl-i cenâb-ı nezâret-penâhîlerinde müfsid-i merkûmun derûn-ı vilâyete vürûduyla müsta'id-i fesâd olanlar ile ilk mülâkatdan başka bir fenâlık hüdûsuna veyâ merkûmun telakkiyât-ı fesâdiyyesinden emr-i inzibâta sû-i te'sîr vukû'una meydan verilmeyerek cümlesinin derdestiyle imhâsına muvaffak olduğundan hâsıl olacak netîcenin ba'de arz olunacağı ma'rûzdur.

Erzurum Vilâyeti Polis Ser-komiserliği Tahrîrâtına Leffen Gönderilen ve Norbah Nâm-ı Müste'ârını Taşıyan Ermeni Üzerinde Bulunan Ermeniyyü'l- İbâre Mektubun Kısmen Tercümesi Sûretidir

Avrupa düvel-i mu'azzaması beyenlerinde bir ittifâk-ı umûmî hâsıl olacak, Çar'ın seyâhatı bunun içindir. Şark mes'elesine son bir darbe ile netîce vereceklerdir. Şark mes'elesinin birincisi Ermeni mes'elesidir. Giridliler istiklâliyyeti kesb ettiler. Sıra bizimdir. Avrupa gazeteleri böyle yazıyorlar. Ermeniler lehinde olarak Gladston İngiltere'de bir nutuk îrâd etmiştir. Umûm Avrupa mahzûn olmuştur. [534] Kraliçe İstanbul süferâsına Ermeni mes'elesinin halline elden geleni dirîğ etmesinler diye yazmış ve bunun için otuz iki zırlı Varsudi'ye göndermiş. Amerika dahi müttefikdir. İstanbul'un son vukû'âtı bizlerindir. Ermeni ihtilâl ittifâkı bizlerle Genç Türkler Komitesi beraber imişler. Bunların te'sîrâtı çokdur. Bizler Sultana ve hey'et-i süferâyâ birer lâyiha takdîm etmişler ve mes'elenin hallini taleb etmişler. Eğer taleb ettiklerini vermez ise İstanbul'daki bir çok mîrî ebniyesini havalara uçuracaklar idi. Onlar istemezler ise de bizim mes'eleyi mecbûrî hall edecekler. Bu ma'lûmâtı verin. Bizlere ahpora yazarsın.

Norbah nâm-ı diğeri Aronik veled-i Kiragos'un mektubunun tercümesi olduğu tasdîk kılındı. Fî 21 Eylül sene 1312

İkinci Komiser
Dikran

Dâhiliye Nezâret-i Celîlesi'nin 6 Teşrîn-i Evvel Sene 1312 Târihli Tezkiresine Leffen Gönderilen Sivas Vilâyetinin Telgrafnâmesi Sûretidir

Bir sene evvel vergi ketebesinden Hacı Mustafa Efendi'nin leylen hânesine bi'd-duhûl kendisiyle âilesini cerh ederek emvâl ve eşyâsını gasba tasaddî ve on beş sene müddet kürek cezâsıyla mücâzâtına dâir lâhık olan hükmün tefhîmini müte'âkıb bir zabtiyeyi de cerh ile firâr eden eşhâsdan Sivaslı bakkal Sökük oğlu Agop ile ba'zı Ermeni eşkiyâsına Gürcü elbisesi iksâsıyla refâkatı mervî olan ve çend gün evvel Perkendik karyesinde derdest edildiği arz olunan ma'hûd Truşakyan Komitesi'nin me'mûr-ı mahsûsu Mıgırdıç ile Karacehennem nâm ve imzâsıyla muhâbere ettiği anlaşılan Sivaslı bakkal Haçık oğlu Bedros taharriyât-ı şedîdeden sıkılarak yed-i satvet-i hükûmetden yakayı kurtaramayacaklarını anlayarak birbiri ardınca arz-ı teslîmiyyet etmeleriyle taht-ı tevkîfe alındıkları ma'rûzdur.

İstanbul Polis Müdürlüğü'nden 13 Teşrîn-i Evvel Sene 1312 Târihli Jurnal Sûretidir

Sâye-i kudret-vâye-i cenâb-ı hilâfet-penâhîde keşf edilip derdest olunan Ermeni anarşist fedâ'îlerinden Toros ve rufekâsının ikâmet ettikleri [535] hânede on dört adet dinamit kapsülü ve bir hayli dinamit zuhûr edip dinamitler hânede hıfz edilmiş ve on dört adet dinamit kapsülü dâire-i zâbitaya getirilmiş idi. Bu gün

Tophâne-i Âmire Müşîriyyet-i Celîlesi'nden Sevkiyât Komisyonu Re'îsi Âsım Bey bi'l-vürûd mezkûr on dört aded dinamit kapsülü dâirede ve hânede muhâfaza altına alınan dinamitler de bi'l-vezn iki kıyye olduğu anlaşıl原因arak oradan Tophâne-i Âmire'ye nakl etmek üzere mîr-i mûmâ-ileyhe bâ-ilmühaber teslîm edildiği ma'rûzdur.

Arıza ve Taraf-ı Sâmi-i Sadâret-penâhî ile Dâhiliye Nezâret-i Celîlesi'ne Ayrı Ayrı Yazılan 16 Teşrîn-i Evvel Sene 1312 Târihli Jurnal Sûretidir

İran Ermeni anarşistlerinden yetmiş kadar fedâ'înin hudûd-ı hâkânîyi tecâvüzle sekenesi İslâmlardan ibâret bulunan kurâyı ihrâk ve ahâlîyi hirâs ve heyecâna dûçâr etmek ve bu sûretle galeyân husûlüne çalışmak için Rusya'da bulunan Ermeni komitesi tarafından İran komitesine ta'lîmât-ı mahsûsa verildiği bu kerre Dersa'âdet'de elde edilmiş olan anarşistlerden birinin bi'l-isticvâb vukû' bulan ifâde ve ikrârından anlaşıl原因mış ve bunların hudûdu müteferrik sûretle ve tebdîl-i nâm ve kıyâfetle geçmeleri melhûzât-ı kavîyyeden bulunmuş olduğundan müteyakkızâne ve mutabassırâne hareket olunarak bunların zinhâr tecâvüzlerine hiç bir vechile meydan verilmemekle beraber derdest ve tenkîlleri esbâbının bi'l-etrâf istikmâli zımında şimdiden îcâb edenlere evâmîr-i mü'essire îfâsı menût-ı irâde-i alîyye-i sadâret-penâhîleridir. Ol bâbda.

Arıza ve Taraf-ı Sâmi-i Sadâret-penâhî ile Dâhiliye Nezâret-i Celîlesi'ne Yazılan 17 Teşrîn-i Evvel Sene 1312 Târihli Jurnal Sûretidir

Ermeni patrik kaymakamı efendiye sû-i kâsd icrâsını ve bunu müte'âkîb Dersa'âdetce dehşetli bir hâdise-i ihtilâliyye îkâ'ını tertîb eylemiş oldukları hâlde sâye-i kudret-vâye-i hazret-i hilâfet-penâhîde humbara ve dinamit ve silâhlarıyla beraber derdest edildikleri geçende arz olunan Ermeni anarşist komitesi re'îsi ve efrâdı haklarında icrâ kılınan tahkîkât üzerine bu komitenin vilâyât-ı şâhânenin ekserîsinde te'sîs ve teşkîl eylemiş oldukları komitelerden Ankara, Bursa, İzmir, Sivas ve Van vilâyetleriyle Karahisâr-ı Sâhib ve Ma'den sancakları komiteleri tezâhür ettirilmiş olup şöyle ki Sivas'da bulunan komitenin ru'esâsından olacağı derkâr olan Mıgırdıç [536] isminde biri ile oranın reji idâresinde müstahdem Stepan ma'rifetiyle ve Van'da Vartan Tomasyan nâmındaki adamları ile icrâ-yı muhâbere ettikleri ve Bursa Komitesi ise da'vâ vekîllerinden Ankaralı Matyos vâsıtasıyla vücûda getirilip ve mahall-i mezkûrda Singer nâm dikiş makinesi satan Martin ve Onnik Filibeliyan ve Onnik Lütfiyan ve tuhafiyeci Vartan ve zirâ'at mektebinden muhric Ohasib Ohasibyan komiteye dâhil olup bunlara buradan mühür de gönderilmiş ve merkûm Ohaseb'in delâleti ile ve saatçı Tekfur Vartabyan'ın ve Papaz Mardiros'un dehâleti vâsıtasıyla Karahisâr-ı Sâhib'de dahi bir komite teşkîl edilmiş olduğu ve bu komite a'zâsı miyânında zuhûr eden bazı ihtilâfdan nâşî da'vâ vekîli merkûm Matyos İstanbul'a avdet ederek komitenin mührünü merkez komitesine i'âde ve kendisi İzmir Komitesi

acenteliğini der'uhde ile oraya azîmet ve Jak Andryas nâmıyla Bursa'da merkûm Martin ile mahâbereye müdâvemet ettiği ve Ankara'da müteşekkil komite ise manifaturacı Gürünlü Koço oğlu Toros ve fotoğrafçı Antranik Cevâhirciyan ve mekteb muallimi Agop Yağışyan ve orada Gülbenk mağazasında yazıcı Parsih nâm şahıslardan mürekkeb ve ağleb-i ihtimâle göre bunlardan Agop Yağış'a Ma'den'de bir komite teşkiline muvaffak olarak bunlar Yozgad Komitesi'nden mürâca'at etmiş iseler de Hınçak Komitesi'ne mensûb olmaları sâir komite ile mâni'-i ittihâd bulunduğu cevâbını almış ve eşhâs-ı merkûmeden Parsih ahîren Bağdad'a ve muallim Agop dahi bir kaç hafta zarfında avdet etmek üzere bir mahalle azîmet etmiş oldukları ve merkûm Agop Yağış'a Minas Asador nâm-ı müste'ârî ile ve Ankara Komitesiyle muhâbere ettiği ve bu komite ile Ma'den Komitesi için İstanbul'da lastikten bir mühür i'mâl ve lokum şekeri kutusu derûnuna vaz' edilerek gönderildiği ve mezkûr komitelere gönderilen mektup ve ihtilâl gazeteleri, roman ve buna mümâsil resâ'il içinde postaya tevdî'an irsâl edilmekte olduğu ve Ankara Komitesi İstanbul Ermeni Komitesi'ne para gönderip talepleri üzerine buradan gönderilen yüzü mütecâviz revolver ve oraca tedârik etmiş oldukları martin vinçester tüfenkleri ihfâ ettikleri ve bu esliha sandıkları derûnuna mevzû'an tevârîh-i muhtelifede birer sandık olarak Anadolu şimendüferiyle gönderildiği ve sandıklar Haydarpaşa şimendüfer anbarına hîn-i teslîminde anbarcıya altmış para verildiği hâlde sandıkların açılması usûlden bulunduğu cihetle bu usûle ri'âyeten sandıklar açılmadığı ve geçende Dersa'âdet'te vukû'a getirilen hâdise-i ihtilâfiyyeden evvel Ankaraca bir vak'a zuhûra getirmek üzere Ankara Komitesi silâh için tekrâr Dersa'âdet Komitesi'ne mürâca'at etmiş ise de Dersa'âdetce ihtilâl çıkarılacağı cihetle oraca bir şey yapılmaması cevâbı verilmesinden dolayı Ankaraca zuhûra [537] getirilmesi mukarrer olan vak'anın te'hîr edildiği anlaşılmiş ve mahall-i mezkûredeki komitelerin vücûdu ve Dersa'âdet Komitesi'yle münâsebet ve muhâberâtı tahakkuk eylemiş olmasına binâ'en eşhâs-ı merkûmenin derdestiyle işin ehemmiyetiyle mütenâsib sûretde tahkîkâta i'tinâ edildiği takdirde bu komitelere daha kimler dâhil ve hangi sancak ve kazâlara şu'ûbâtı mevcûd bulunduğu ve Ankara ve Ma'den Komitelerinin mühürleri ve ihfâ etmiş oldukları silâhlar tamâmen tezâhür edeceği gibi Ankara Komitesi vâsıtasıyla Yozgad Hınçak Komitesi a'zâ ve efrâdı da meydana çıkarılacağı ve bu Hınçak Komitesi'nin nerelerle ve kimlerle münâsebet ve muhâberâtda bulunduğu anlaşılacağı derkâr bulunmuş olduğu ma'rûzdur.

(ZEYLİ)

Ankara ve Ma'den'de teşkil ettiği diğer jurnal-i kemterânemle tafsîlen arz olunan komitenin lastikten ma'mûl ve müdevver mührü Taşnaksagan Komitesi

nâmına mahkûk olduğu ve Ankara Komitesi'nde sabun kalıbı şeklinde humbara da bulunduğu tahkîkât-ı ahîreden müstebân olmağla ma'rûzdur.

Mâbeyn-i Hümâyûn-ı Mülûkâne Başkitâbet-i Celîlesi'yle Taraf-ı Sâmî-i Sadâret-penâhîyle Dâhiliye Nezâret-i Celîlesi'ne Yazılan 19 Teşrîn-i Evvel Sene 1312 Târihli Jurnal Sûretidir

Kayzak nâm Ermeni Komitesi efrâdından yüz kadar anarşistin yedi-sekiz gün evvel Dersa'âdet'e gelerek ve bunlardan nısfının karaya çıkarak Beyoğlu ve Galata cihetlerinde ecnebî kıyâfesinde dolaşmakta oldukları ve nısf-ı diğerrinin de limanda lenger-endâz ecnebî gemilerinde muhtefî buldukları ve bunlar şu günlerde Ermeni hânelerini dolaşıp Dersa'âdet'den çıkmalarını tenbîh ve bu sûretle hicrete teşvîk edecekleri haber alındığı İstanbul Polis Müdürlüğü'nden alınan jurnalden müstebân olmuş ve şu hâle bi'l-vücûh câlib-i nazar-ı dikkat ve hâ'iz-i ehemmiyyet olduğu gibi sahîh ise o kadar kişinin nasıl karaya çıkmağa muvaffak oldukları ve bu bâbda me'mûrîn-i zâbitanın nazar-ı dikkatini niçin celb etmedikleri şâyân-ı nazar bulunmuş olmasıyla serî'an tahkîkât ve tecessüsât-ı mükemmele icrâ olunarak karaya çıktıkları beyân olunan [538] eşhâsın isim ve hüviyet ve mahall-i ikâmetleri hakkında ma'lûmât-ı kâfiyye istihsâliyle be-heme-hâl derdestleri ve gemilerde muhtefî olanların dahi kimlerdir ve nereden gelmiş ve hangi vapurlarda ihtifâ etmiştir. Buralarının zâhire ihrâcı ve bu vapurların müte'addid sandal ve istimbotlarla şedîden taht-ı nezâret ve tarassuda aldırılarak hiç bir ferdinin karaya çıkmasına meydan bırakılmaması ve netâyic-i mütehassılanın âcilen bildirilmesi hakkında müdürriyyet-i müşârun-ileyhâya ta'lîmât-ı mükemmeleyi hâvî cevâb yazılmakla beraber bu bâbda limanca dahi îcâb eden mu'âvenet ve muâmelât-ı teyakkuz-kârânenin müsâra'aten îfâsı lüzûmu liman riyâsetine sûret-i mahsûsada iş'âr edilmiş ve vesâ'it-i müsta'ide ma'rifetleriyle nezâretce dahi tahrîrât ve tahkîkât-ı lâzime icrâsına müsâra'at kılınmış olduğu ve hâsıl olacak netîcenin arzı tabî'î bulunduğu ma'rûzdur.

Dâhiliye Nezâret-i Celîlesi'nden Vârid Olan 18 Teşrîn-i Evvel Sene 1312 Târih ve Dokuz Yüz Otuz Bir Numaralı Tezkirenin Sûretidir

Ermeni patrik kaymakamı efendiye sû-i kasd icrâsını müte'âkıb Dersa'âdetce bir hâdise îkâ'ını tertîb eyledikleri hâlde sâye-i kudret-vâye-i cenâb-ı hilâfet-penâhîde dinamit ve silâhlarıyla derdest edilen Ermeni anarşist komitesi re'îsi ve efrâdı haklarında icrâ olunan tahkîkâtta bu komitenin vilâyât-ı şâhânenin ekserîsinde te'sîs etmiş olduğu ve husûsuyla Ankara, Bursa, İzmir, Sivas, Van vilâyetleriyle Karahisâr-ı Sâhib ve Ma'den'de mevcûd bulunduğu tafsîlâtına dâir tevârüd eden 17 Teşrîn-i evvel sene 1312 târihli iki kıt'a tezkire-i husûsiyye-i âsafâneleri üzerine keyfiyyet derhâl şifreli telgrafla vilâyât-ı mezkûreye teblîğ ve bu komitelerin ikâmetgâhları ale'l-usûl bi't-taharrî zuhûru melhûz evrâk ve eşyâ-yı muzırranın hemen derdest ve

mütecâsirlerinin tevkîf olunması ve ehemmiyyet-i fevka'l-âde ile bi't-tahkîk serî'an ma'lûmât i'tâsı ilâveten tavsiye olunmağla ve taharriyât netîcesine dâir alınacak ma'lûmâtın savb-ı âlî-i nezâret-penâhîlerine bildirileceği tabî'î bulunmağla, ol bâbda.

[539] Arıza ve Taraf-ı Sâmi-i Sadâret-penâhî ile Dâhiliye Nezâret-i Celîlesi'ne 20 Teşrîn-i Evvel Sene 1312 Târihiyle Yazılan Jurnal Sûretidir

Sâye-i muvaffakiyyet-vâye-i cenâb-ı hilâfet-penâhîde ahîren Beyoğlu cihetinde keşf ve esliha ve sâiresiyle beraber derdest olunduğu arıza-i kemterânemle tafsîlen arz edilmiş olan Ermeni anarşistlerinin mensûb oldukları Taşnaksagan İhtilâl Komitesi'nin Ermeni nisvânından mürekkebe şu'besi bulunduğu bi't-tahkîk anlaşılmış ve Karagözyan Dikran'ın baldızı madam Arakya Avakyan ve madam Beyleryan ve madam Anber ve madam Kuyumcuyan ve madam Kapamcıyan ve madam Markaryan ve madam Vazal Zabil nâmlarındaki kadınların bu şu'beye a'zâ sıfatıyla dâhile oldukları cümle-i tahkîkâtdan bulunmuş olduğu ve arız ve amîk idâme-i tahkîkât edildiği cihetle netîcenin arzına müsâra'at tabî'î bulunduğu ma'rûzdur.

Arıza ve Taraf-ı Sâmi-i Sadâret-penâhî ile Dâhiliye Nezâret-i Celîlesi'ne 21 Teşrîn-i Evvel Sene 1312 Târihiyle Yazılan Jurnal Sûretidir

Samatyalı Kırkor veled-i Hamparsum nâmına bir Ermeninin dünkü Pazar günü Keresteciler'de mağazalar arasında dolaşmakta olduğu görülerek ve şübhe hâsıl olarak derdest olunmağla beraber icrâ kılınan taharriyâtda oradaki kereste istiflerinin üzerinde ve fabrika tahtaları içinde on-onbeş kadar kibritin gaz ile mülemma' bir çıraya sarılı olduğu hâlde zuhûr etmesi merkûm Kırkor'un erbâb-ı fesâdın yangıncı takımından olduğuna dâll bulunmuş ve binâ'en-aleyh hâ'iz-i ehemmiyyet olan bu cihet de nazar-ı dikkat ve i'tinâyâ alınmak sûretiyle merkûmun isticvâbına ve başkaca tahkîkât-ı amîka icrâsına müsâra'at edilmiş olduğu ve hâsıl olacak netîcenin arzı tabî'î bulunduğu ma'rûzdur.

Arıza ve Taraf-ı Sâmi-i Sadâret-penâhî ile Dâhiliye Nezâret-i Celîlesi'ne Yazılan 21 Teşrîn-i Evvel Sene 1312 Târihli Jurnal Sûretidir

Bugün Ayasofya Câmi'-i Şerîfi'nde edâ-yı salât olunur iken derûn-ı câmi'-i şerîfe girip ve oturup etrâfı tecessüs ettikleri görülmüş ve derhâl [540] derdest ve tevkîf edilmiş olan ve bir iş ile iştigâl etmeyen Kadıköylü Haçık ve Tarlabası sâkinlerinden Agop nâmlarında iki Ermeninin gerçi üzerlerinden bir şey zuhûr etmemiş ise de bu sûretle câmi'-i şerîf-i mezkûra girmeleri ve etrâfı tecessüs etmeleri elbette bir maksad-ı mel'anet-kârâneye mübtenî olmak lâzım geleceğinden evvel-i emrde hüviyetlerinin arız ve amîk tahkîkine ve mahall-i ikâmetlerinin taharrîsine ibtidâr kılınmış ve netîcenin arzına müsâra'at-ı tabî'î bulunmuş olduğu ma'rûzdur.

**Arıza ve Taraf-ı Sâmi-i Sadâret-penâhî ile Dâhiliye Nezâret-i Celîlesi'ne
Yazılan 21 Teşrîn-i Evvel, 1312 Târihli Jurnal Sûretidir**

Ermeni mefâsidinin sûret-i cereyân ve vukû'u ma'lûm-ı sâmi-i sadâret-penâhîleri olmasıyla ol bâbda arz ve îzâh-ı keyfiyete lüzûm olmayıp mefâsid-i mezkûreye karşı zâbitaca vüs' ve iktidârın yettiği mertebede gece gündüz hasr-ı ikdâm ve gayret edilmekte olduğu dahi şimdiye kadar erbâb-ı fesâddan bir çoklarının derdest ve tenkîl edilmesi ve ale'l-husûs gâyet dehşetli bir vak'a-i ihtilâliyye ihdâsını tasmîm eden bir komitenin istihzâr ettiği âlât-ı muhrîbe ve nâriyesiyle berâber geçen gün zâhire çıkarılarak elde edilmiş olmasıyla da sâbit olarak eğerçi ol bâbda uhde-i musâdakât ve me'mûriyyete mütehattim olan mesâ'î ve ikdâmât-ı fevka'l-âdenin iltizâm ve icrâsından bir an geri durmayıp az çok mefsedete hizmet ve müşâreket eden veyâ edecek olanların hemen derdest ve istisâliyle tertîbât-ı fesâdiyyenin ibtâlî ve bu sûretle âsâyiş-i pâ-yı tahtın muhâfaza ve istikmâline son derece i'tinâ edileceği derkâr ise de ez-cümle keşf edilen son komitenin re'îsi olduğu delâ'il ile sâbit olan ve lüzûm-ı teslîmi Hâriciye Nezâret-i Celîlesi vâsıtasıyla talep olunan tebe'a-i Devlet-i Aliyye'den Onnik nâmındaki şahs-ı şerîrin Rusya Postahânesi müstahdemlerinden olmak i'tibâriyle ve hiç bir hakka müstenid olmayan bahânelerle el-yevm Sefâretten teslîm edilmek istenilmemesi ve ecnebî vapurlarının Ermeni anarşistlerini ve hattâ dinamitlerini taşıyıp zâbitanın nazar-ı tecessüsünden setren bir müddet de kendilerini vapurlarda ihfâ ederek ba'de tayfa ve sâire kıyâfetinde çıkarmaları ve emsâli müşkilât bâkî ve Avrupa devletlerinin kendi mülklerinde ve belki de gözleri önünde teşekkül eden ve zâbita-i şâhânenin mu'âmelât ve tekayyüdât-ı vâkı'asından bi't-tabi' müte'essir olmayan Ermeni anarşist komitelerinin buldukları mahaller hükûmetlerinden gördükleri serbestî ve müsâmahadan cesâret alarak her türlü neşr-i mefâsid ile berâber Dersa'âdetce ihtilâl îkâ'ından geri durulmayacağı ve hareket-i fesâdiyyenin tekrârı hâlinde düvel-i mu'azzamanın fi'len işe müdâhale edeceği yolunda işâ'ât ve hattâ Avrupa cerâid-i meşhûresinden bir takımlarının muharrirleriyle mülâkât ve mükâlemâtda [541] bulunarak gazetelerle neşriyât-ı mel'anet-kârâneleri cârî oldukça, çünkü Ermenilerce fikr-i mefsedet büyüğüne, küçüğüne ve çoluğuna, çocuğuna ve hattâ bu kerre keşf ve derdest olunan komite ile de müsbit olduğu üzere kadınlarına varıncaya kadar ta'mîm ve tevsî' eylemiş olduğuna göre zâbita tekayyüdât ve mu'âmelâtı sâyesinde tecâvüzât-ı fi'liyyeyi bir dereceye kadar te'sirsiz bıraksa bile her gün âsâyiş-i pâ-yı tahtı tehdîd eden ve dâhilen ve hâricen kemâl-i germî ile tervîc ve icrâsına çalışılan efkâr ve teşebbüsât-ı ihtilâl-kârânenin tamâmen mahv ve izâlesine kâfî olamayacağından ve ale'l-husûs âsâyişin muhâfazası emrinde süferâ-yı ecnebîyye taraflarından ihtârât-ı hayr-hâhâne de bulunup durur iken nizâm ve intizâm-ı âlemin mahv ve berbâdından başka bir maksadları olmayan bir çok anarşist ru'esâ ve efrâdının Avrupa'da tehdîd-i âsâyiş ve îkâ'-ı şûriş edecek sûretde neşriyât ve teşebbüsât-ı mel'anet-kârânede

bulunmalarına olan bunca müsâmahadan başka anarşistlerden burada bi'l-fi'il mefsetde bulunanların teslim edilmemesi yolunda sefâretlerce gösterilen mevânî' ve müşkilât ibrâz ettikleri âsâr-ı hayr-hâhî ile tevîk-i kabûl edemediği gibi, meselâ derûnunda anarşist veyâ eczâ-yı muzırca olduğu mahsûs olan ecnebî vapurlarının mu'âyenesi şöyle dursun, uzakdan taht-ı nezâret ve tarassuda aldırılması da âdetâ abluka sûretinde telakkî ile şikâyete kıyâm edilmek ise başkaca mûcib-i istıgrâb olarak bu hâllerle âsâyişin tamâmî-i te'mîn ve istikrârınca adem-i imkân derkâr bulunduğundan, zâbitaca ber-vech-i ma'rûz tekayyüdât-ı mükemmeleye ale'd-devâm sarf-ı mesâ'î ve ikdâm edilmekle beraber Bâb-ı Âlîce dahi müşkilât-ı ma'rûzanın izâlesi esbâbının istikmâli ve Avrupa'daki komitelerin neşriyât-ı mel'anet-kârânelerine nihâyet ve memleketlerine tardları sûretiyle kendilerine bir ders-i te'dîb ve ibret verilmesi zımında buradaki süferâ-yı ecnebîyye ma'rifetiyle mi, yoksa sefârât-ı saltanat-ı seniyye vesâtetleriyle mi olur, nasıl tasvîb buyrulur ise o sûretle düvel-i mu'azzama nezdinde teşebbüsât-ı mü'essire îfâsı lüzûmu ilcâ-yı hâl ve maslahata binâ'en arz ve beyâna cür'et eylerim. Ol bâbda.

Ankara Vilâyeti Polis Komiserliği'nden Vârid Olup Birer Sûreti bâ-Jurnal Taraf-ı Sâmi-i Sadâret-penâhî ile Dâhiliye Nezâret-i Celîlesi'ne Gönderilen 21 Teşrîn-i Evvel Sene 1312 Târihli ve Şifreli Telgrafnâme Halli Sûretidir

Kayseriyye sancağına merbût Develi kazâsının Örek kasabasında hâdisе zuhûruyla İslâm'dan iki mecrûh ve Ermeniden on iki maktûl vukû'a geldiği ve on beş de hâne muhterik olduğu hâlde âsâyişin i'âde edildiği Kayseriyye Polis Ser-komiserliği'nden şimdi vürûd eden telgrafnâmede bildirilmiş olduğundan, devâm eden tahkîkâtдан mütehassıl netîcenin pey-der-pey arz olunacağı berâ-yı ma'rûzdur. Ol bâbda.

[542] Arîza ve Taraf-ı Sâmi-i Sadâret-penâhîye ve Dâhiliye Nezâret-i Celîlesi'ne 21 Teşrîn-i Evvel Sene 1312 Târihiyle Yazılan Jurnal Sûretidir

Halvetî dervişlerine mahsûs başlarında beyaz fes ve sarık olduğu ve arkasında beyaz entari ve siyâh lata bulunduğu hâlde bir-kaç günden beri Balat hâricinde geşt ü güzâr eylediği görülerek ve bi'l-iştibâh dâire-i nezârete getirilerek bi'l-isticvâb tebe'a-i İrânîyyeden ve cemâ'at-ı Mûsevîyyeden olduğunu ve İlya Kohen nâmıyla yâd edildiğini beyân etmiş olan bir şahsın Arapça ve Farsça tekellüm eylemekle beraber Mûsevîlerin miyânında İsrâillîğe dâir açdığı mübâhasâtda ellisekiz târih-i Mûsevîsinde Ermenilerin ihtilâli vukû' bulacağı ve ellidokuzda da Türklerle muhârebesi ve altmışdörtde Mûsevîlerin hükümdârı geleceği zemîninde ba'zı tefevvühâta ve ahâlî-i Müslime arasında da kendisinin İslâm olduğunu ifâdeye cür'et eylediği başkaca tahkîk kılınmış ve merkûmun derviş fesi ve kıyâfetiyle İstanbul'a

dâhil olmuş Ermenilerden bulunması ihtimâli vârid bulunmuş olduğundan, kendisi bi't-tevkîf arîz ve amîk tahkîkât-ı istintâkıyyesine müsâra'at edildiği ve hâsıl olacak netîcenin arzı tabî'î bulunduğu ma'rûzdur.

Arîza ve Taraf-ı Sâmi-i Sadâret-penâhî ile Dâhiliye Nezâret-i Celîlesi'ne 21 Teşrîn-i Evvel Sene 1312 Târihiyle Yazılan Jurnal Sûretidir

Kırmızı fes ve gümüş renginde ceket ve pantolonlu yirmi iki yaşlarında genç bir Ermeni bu gün Sulumanastır cihetinde kâ'in Ermeni hânelerinin kapılarını çalarak (Ne oturuyorsunuz, gitseniz a!) diyerek tahrîkât ve hicret için tevşîkâtta bulunmasıyla kadınlar tarafından (Seni şimdi derdest ettiririz.) yolunda vukû' bulan mukâbele üzerine (Sekiz güne kadar görürsünüz.) cevâbıyla ferce-yâb-ı firâr olduğu haber alınarak ta'kîbine mahallî me'mûrları tarafından şitâb olunduğu gibi, ayrıca me'mûrlar tertîb ve sevk olunarak nezâretce de kemâl-i ehemmiyetle icrâ-yı taharriyâta müsâra'at edilmiş olduğu ve netîcenin arzı tabî'î bulunduğu ma'rûzdur.

21 Teşrîn-i Evvel Târihinde Yazılan Ta'mîn Sûretidir

Bi'd-defe'ât iş'âr olunduğu vechile Ermeni erbâb-ı fesâdının îkâ'ma çalışdıkları harekât-ı ihtilâl-kârâneyi ekserî yerlerde görüldüğü üzere [543] her taraftan def'aten umûmî yangın yaparak icrâ-yı tasaddî olacaklarına dâir olan ma'lûmât-ı evvelîye bu def'a vukû' bulan istihbârât-ı mevsûka ve iş'ârât-ı resmiyye ile bir kat daha te'yîd ve tahakkuk eylemiş ve Hudâ-nekerde böyle bir hâlin zuhûrundaki mehâzîr-i azîme tafsîl ve ta'rîfden müstağnî bulunmuş olup, şu hâlde gece gündüz ale'd-devâm cârî bulunan tekayyüdât-ı mertebe-i inzibâtiyyenin bir kat daha tezyîd taz'îfiyle şu îkâ'-ı harîk madde-i mühimmesinin zuhûruna kat'iyyen mahal bırakılmaması ve yangıncıların mekâsıd-ı hâ'inânelerine vüsûlden evvel mutlaka derdestleri vâcibât-ı umûrdan ve binâ'en-aleyh umûm me'mûrîn-i zâbîta ile beraber mahallât bekçilerinin vazîfelerini bilâ-kusûr hüsn-i îfâya mecbûriyyetleri bedîhiyyât-ı kâtı'adan olduğu hâlde devriye kollarının müsâmaha-i vâkı'asından ve meselâ bunlar yalnız memerr-i umûmî olan caddelerde imrâr-ı vakt ve îfâ-yı vazîfe edip ücrâ ve tenhâ ve erbâb-ı fesâdın icrâ-yı mel'anetine müsâ'id esvâkda geşt ü güzâr eylemelerinden bi'l-istifâde mahallât bekçilerinin değil gündüz, geceleri bile bir müddet mahalleleri dâhilinde dolaşmakla iktifâ eylemekte ve bu cihetle mahallâtın bekçiden ve her vâsita-i tekayyüdâtdan hâlî kalmakta olduğu haber veriliyor. Maksadı lâyıkiyle te'mîn etmek üzere geçende tezyîd edilmiş olan mahallât bekçilerinin bu sûretle îfâ-yı vazîfede tekâsülleri cümle-i ihbârâtdan olduğu vechile me'mûrîn-i zâbîtanın emr-i tefîş ve nezâretde adem-i mübâlâtına dâll ve îcâb-ı zamân ile kat'iyyen tatbîk ve tevfiik kabul etmeyecek bir hâl olduğundan, ba'demâ devriye kollarının tenhâ sokaklarda ve ücrâ mahallerde de geşt ü güzâr ve bunlar ma'rifetiyle mahallât bekçilerinin ahvâl ve harekâtı mütemâdiyen nazar-ı tefîşden imrâr

ettirilmesi, ve'l-hâsıl leyl ü nehâr idâme-i tekayyüdât ve iltizâm-ı teyakkuzât olunarak erbâb-ı fesâdın mekâsıd-ı müdhişe ve âmâl-i mel'ûnânelerine zinhâr zinhâr meydan verilmemesi, bilhâssa himem-i aliyye-i kâr-ı âgâhîlerine tefvîz olunur. Ol bâbda.

Dâhiliye Nezâret-i Celîlesi'nden Vârid Olan 19 Teşrîn-i Evvel Sene 1312 Târihli ve Dokuz Yüz Otuz Dört Numaralı Tezkire Sûretidir

Meclis-i İdâre-i Vilâyet a'zâsından Patokyan Efendi'nin bir buçuk sene mukaddem katl kasdıyla kasaba derûnunda nehâren cerhine ictisâr ile firâr eden ve cinâyetle müttehem bulunan eşhâsdan Sivaslı Kazaz oğlu Ohannes'in dahi sâye-i muvaffakiyyet-vâye-i hazret-i pâdişâhîde derdest edildiği Sivas vilâyet-i aliyyesinden alınan telgrafnâmede izbâr kılınmağla, ol bâbda.

İNDEKS

- Abraham 256
Acem 296
Açmiyazin 302, 307
Açmiyazin Katogikosluğu 334
Adana 242, 245, 330
Adana Polis Komiserliği 402
Adana ve Halep Kumandanlığı 378
Âdilcevaz kazâsı 248, 249, 270, 368
Adliye ve Mezâhib Nezâreti 233, 234, 235, 236, 237, 242, 301, 306
Agasi 320, 414, 418, 430
Agoni 352
Agop 332, 400, 401, 402
Ağa Câmî-i Şerîfi 438
Ağrı Dağı 251
Ağya Mardikyan, Komite Reîsi 380, 381, 393
Ahlat kasabası 249, 252, 307
Ahmed İzzed Bey, Kâtib-i Sâni 231, 232, 234, 235, 236, 237, 238, 240, 241, 386
Ahmed Muhtar, Yüzbaşı 390
Ahta 251
Ahtimar adası 252
Ahtimar Kilisesi 252
Akça köyü 330
Akçağöner köyü (Çarşamba) 329
Akrep Ocağı 327
Aks-i Sadâ gazetesi 260
Aleksanyos Stefan 328, 329
Alfred 354
Ali Efendi, Nâhiye Müdürü 301
Ali Paşa 391
Ali Paşa Mahallesi (Erzurum) 332
Altıncı Dâire-i Belediye 400
Amasya 278, 346
Amerika 248, 251, 252, 254, 264, 281, 286, 301, 303, 361, 367, 381, 382, 383, 404, 442
Anadolu 281, 283, 316, 444
Anders 303
Andon Roştuni 416, 418, 429
Ankara 242, 298, 326, 379, 424, 425, 444, 445, 446
Ankara Mahkemesi 298
Ankara Polis Komiserliği 449
Anuş aşîreti 277
Apkar Ohannesyan, Taşnaksâğan Komitesi Reîsi 378
Aramyan Aram (Tanol) 302, 308, 331, 332, 334, 336
Arapkir 281
Ararat vâdisi 298
Aras nehri 257
Arasdakes 256, 257, 260
Armanak 302, 332, 333, 334, 335, 336, 421
Armen Garo 405
Armudan 286
Arpiyar Arpiyaryan 414, 415, 416, 417, 430, 429
Arsagang gazetesi 347, 378
Arşak 255
Artanas, Misak oğlu 336
Artin Mosesyan' 426
Artuş aşîreti 363
Arusanlı aşîreti 370
Âsım Bey, Sevkiyat Komisyonu Reîsi (Kaymakam) 395, 443
Aşikyan 264, 318
Aşut, Bedros oğlu 332

- Atanas Efendi, papaz 352
 Avadis Kololiyan Efendi 284, 346, 350, 435, 436, 439
 Avadis Nazarbekyan 429
 Avrupa 265, 286, 287, 288, 293, 312, 313, 316, 320, 321, 323, 348, 361, 373, 374, 383, 404, 416, 424, 430, 442, 448
 Avusturya 317, 361, 371
 Ayasofya Câmî-i Şerîfi 447
 Azar nehri 258, 261
 Aziz Bey, Altıncı Belediye Dairesi Tahrirat Müdürü 377
- Bâb-ı Âlî 234, 237, 239, 284, 318, 356, 373, 375, 383, 384, 386, 387, 403, 404, 405, 448
 Bâb-ı Vâlâ-yı Zabtiye 400
 Badervan köyü 311
 Badrikof 372
 Bağçecik (İzmit) 300, 301, 429
 Bağçekapısı 352
 Bağdat 444
 Bahr-i Sefîd 380
 Bahri Paşa, Vali 311, 324
 Bahriye Nezâret-i Celîlesi 330
 Bakü 255, 257, 261, 263, 332
 Balat Feneri 371, 449
 Balıklı Kabristanı 353
 Balıkpazarı 400
 Bâlipaşa Yokuşu Caddesi (Gedikpaşa) 371
 Balkan 317
 Bank-ı Osmânî 337, 338, 340, 341, 344, 349, 350, 351, 354, 400, 405
 Baranzo 238, 239, 240
 Bargiri kazâsı 368
 Baron Mardiron 260
 Baron Serj 408
 Baruthâne-i Âmire 395
 Başkal'a 252, 276, 277, 278
 Batum 306, 307, 334, 371
 Bayburt 249, 310
 Bayazıt 296, 324, 419, 305
 Baz Dağı 366
- Bebek 351, 353
 Bedo 258, 259, 262, 263, 276
 Bedros, Taşnaksagan Komitesi Reîsi 325
 Benük 254, 255, 324, 334
 Beri gazetesi 245
 Berlin Muâhedenâmesi 316
 Beşiktaş 351, 353, 422
 Beylerbeyi 352
 Beyni köyü (Yalova) 237
 Beyoğlu 306, 348, 350, 353, 371, 381, 388, 392, 393, 394, 395, 400, 401, 403, 422, 434, 435, 436, 437, 438, 439, 440, 445, 446
 Beyoğlu Balıkpazarı Ermeni Kilisesi 353, 401, 321
 Beyoğlu Kışla-i Hümâyûnu 350
 Beyoğlu Mutasarrıflığı 322, 343, 344, 345, 345, 357, 358, 378, 382, 383, 384, 385, 386, 393, 395, 396, 432, 433, 435
 Beyoğlu Müdde'î-i Umûmî Muavinliği 435
 Bido, Komite Reîsi 360, 362
 Bitlis 242, 249, 253, 361, 362
 Bitlis Ermenileri 346
 Bitlis Polis Komiserliği 346
 Bogos 254, 263, 319
 Boğaz 375
 Boğaziçi 337, 357, 375
 Boğazkesen köyü 251
 Bomonti 351
 Bozviran köyü (Pasinler) 334, 336
 Brüksel 408, 409
 Buenos Aires 405
 Buhâra 319
 Bulanık kazâsı 426, 441
 Bulgar 299, 360
 Bulgaristan 255, 257, 259, 261, 438
 Bulutyan Corc Ağa 260
 Bursa 444, 446
 Bülbülderesi (Üsküdar) 398
 Büyük Yeniköy (Yalova) 237
 Büyükdere 375
- Canik sancağı Mutasarrıflığı 329

- Celâl Bey Hanı (Bağçekapısı) 352
 Cellâd Artin 307
 Cemal Bey, Temyiz a'zâsından 248, 249
 Cenevre 405
 Cerîde-i Tayyar 360
 Cevdet Efendi, Polis Komiseri 422
 Cihan Gülyan 299
 Cihân köyü 405
 Coc Ağa 263
- Çakılbend Karakolu (Van) 235, 252
 Çakmakçılar 352
 Çalikoğlu Mahallesi 236
 Çanlı Kilise 332
 Çarşamba kazâsı 326, 330
 Çelgelköyü 352
 Çembers, Amerikan Mektebi Müdürü 413, 429
 Çengiler köyü (Yalova) 237
 Çeron 262
 Çokmerzmen köyü 233
 Çukurbel köyü (Yalova) 237
- Dâhiliye Nezâret-i Celîlesi 233, 234, 235, 236, 237, 238, 239, 240, 241, 242, 243, 244, 245, 248, 249, 269, 276, 278, 280, 281, 282, 285, 300, 301, 303, 304, 305, 306, 324, 325, 326, 329, 330, 331, 336, 346, 358, 359, 377, 378, 379, 380, 381, 387, 388, 391, 392, 393, 394, 395, 401, 402, 404, 405, 406, 407, 409, 412, 419, 420, 424, 425, 426, 427, 432, 433, 435, 438, 439, 440, 441, 442, 443, 445, 446, 447, 449, 450, 451
 Daily Chronicle 318
 Dalo 257, 258
 Damadyan Roştanı 408, 417, 430
 Daniel Çavuş 261, 285
 Daskal Mıgırdıç 301
 Daşnayı Komitesi 256
 Daşo 258, 259, 260, 261, 262, 263
 Değirmen köyü 252
- Delvetyan Ohannes 327, 328, 329
 Demirciyan Avadis 280, 281, 284
 Der Artin, papas 392
 Der Bogosyan Ohannes Ağa 256, 311
 Der Dikran, papas 392
 Dere Kilisesi 364, 365
 Dersa'âdet 235, 241, 242, 266, 283, 306, 307, 325, 338, 340, 342, 347, 348, 355, 371, 372, 375, 376, 380, 407, 408, 414, 415, 418, 426, 431, 438, 440, 443, 444, 445, 446, 448
 Dersa'âdet Hınçak Merkez Komitesi 325, 414, 415, 436
 Dersa'âdet İttihâd-ı İhtilâl Truşakyan Cemiyeti 426
 Dersa'âdet Jandarma Alayı Kumandanlığı 322
 Dersa'âdet Limanı 387, 404
 Dersa'âdet nümâyişi 415
 Develi 449
 Devlet-i Aliyye 302, 320, 322, 374, 382, 383, 384, 387, 403, 404, 411, 448
 Dîvân-ı Harb-i Örfî 278, 307
 Dijok 333
 Dikran 442
 Dir 277
 Dir Kilisesi 365, 370
 Dir köyü 365
 Dir-i Meryem Kilisesi 235
 Diran 371
 Divriği kazâsı 281, 291, 351, 402,
 Divrik 428
 Diyadin Karakilise 419
 Diyarbakır 242, 296, 303
 Doğramacıyan Karabet Efendi 401
 Dolapderesi 349, 350, 354, 400
 Dördüncü Ordu-yı Hümâyûn Müşiriyeti 326
 Drevenk Manastırı 298
- Ebaşkı köyü (Pasinler) 334
 Edgarvensan 382
 Edhem Paşa 391
 Edirne 241

- Eğin 428
 Eğin hâdisesi 402, 427
 Elbak 300, 365, 366, 367, 369
 Eleşkirt 336
 Elkel köyü 235
 Elmadağ Karakolu 434
 Encümen-i Mahsûs-ı Vükelâ 338, 339
 Engil, Ermeni köyü 363
 Engüzük köyü 368
 Erci mevki'i 277
 Ercik nâhiyesi (Van) 254, 255, 369
 Erciş 248, 249, 270, 304, 359, 368, 370
 Erek 364, 405
 Erek Dağı 277, 278, 365, 368, 369
 Erek Kilisesi 364
 Erek Mahallesi 365
 Ergani 233
 Ergani Ermeni Murahhaslığı 243
 Ermeni Erbâb-ı İhtilâl Cemiyeti 333, 406, 419
 Ermeni hâdisesi 357, 378, 421, 422, 423
 Ermeni Kız Mektebi 398
 Ermeni Komitesi 258, 259, 260, 325, 369, 396, 397
 Ermeni mes'elesi 258, 265, 313, 315, 316, 317, 430, 431, 442
 Ermeni Patrik Kaymakamlığı 341
 Ermeni Patrikhânesi 234, 342, 355
 Ermeni Rûhânî Meclisi 328
 Ermeniler 260, 265, 266, 267, 269, 270, 276, 277, 279, 280, 281, 282, 283, 286, 287, 288, 289, 290, 291, 293, 295, 296, 297, 298, 300, 302, 303, 304, 305, 306, 309, 310, 311, 312, 313, 314, 317, 318, 321, 322, 323, 326, 329, 330, 332, 334, 336, 337, 338, 339, 340, 341, 344, 350, 353, 358, 360, 361, 362, 363, 364, 365, 367, 368, 369, 370, 371, 374, 378, 379, 380, 382, 386, 387, 392, 402, 404, 410, 424, 427, 428, 448
 Ermenistan 264, 265, 266, 267, 268, 273, 291, 292, 293, 295, 296, 298, 299, 310, 312, 313, 316, 318, 347, 373, 374, 420, 430
 Erravelik gazetesi 321
 Erzincan 235, 310
 Erzurum 242, 245, 249, 268, 293, 294, 296, 298, 301, 302, 305, 306, 307, 308, 310, 311, 314, 315, 324, 325, 419, 420, 421, 426, 427, 441
 Erzurum hâdisesi 303
 Erzurum Polis Komiserliği 302, 308, 309, 331, 336, 420, 426, 427, 441, 442
 Esistan köyü 365
 Eskik köyü 252
 Eskipazar Mahallesi 327
 Fener 375
 Feriköy 440
 Fındıklı 355
 Fındıklıyan Hanı (Tahtakale) 352
 Fransa 242, 315, 316, 354, 360, 364, 369, 378
 Fransa Hastahanesi 354
 Fransız 393
 Fransız Sefâreti 239
 Galata 321, 322, 340, 343, 344, 348, 350, 351, 358, 379, 422, 445
 Galata Ermeni Kilisesi 321, 401, 406
 Galata Polis Komiserliği 306, 344
 Galatasarayı 354
 Galos 387, 404
 Gedikpaşa 241, 348
 Gedikpaşa Kilisesi 233, 370
 Gedükyan Kokas Ağa 279, 280, 284
 Gemerek nâhiyesi 424
 Genç Türkler Komitesi 442
 Gevar 277, 278
 Gevaş kazâsı 367, 413
 Girit 313, 321, 322, 442
 Gladston, İngiltere Başbakanı 431, 442
 Gogonyan 420
 Göle köyü (Yalova) 237
 Grigor Der Mıgırdıçyan 310
 Gümrü 303, 307, 308
 Gümüşhane 249

- Gürcü 387
 Gürpınar 335
 Gürün 298
 Güzeldere (Van) 300
- Hacı Hüseyinağa Mahallesi (Yedikule) 389
 Hacı Kalost (Arhanyan) 286
 Hacke Caddesi 365
 Haç Hanukyan 346
 Haçatur 331
 Haçboğaz 364, 365
 Haçik 438
 Haçik, Apik oğlu 346
 Haçik Kınoni 349, 351, 422
 Haçin 275, 311, 330, 391
 Haçuk 254
 Hafızıye Mahallesi 365
 Hakkı, Kerkük Mutasarrıfı 281
 Hakop 254, 255, 262
 Halep 242, 245, 330, 391
 Halep Çarşısı 350
 Halep ve Adana Fevkalâde Kumandanlığı 326
 Halil, Sivas Valisi 279, 281
 Halime Hatun Künbedi 252
 Halil Paşa Hanı 344
 Hamayak Hoşbolyan 429
 Hamdi, Canik Mutasarrıfı 330
 Hamidiye kazâsı 366, 370, 413
 Hamparsum 257, 300
 Hanikoğlu Mahallesi (Van) 241
 Hankavenk Mahallesi 363
 Haraççı Hanı (Tahtakale) 352
 Hâriciye Nezâret-i Celîlesi 235, 239, 282, 325, 359, 385, 405, 407, 408, 420, 424, 448, 515
 Harput Ermenileri 268
 Hasan, Merkez Komiseri 434
 Hasankal'a kasabası 305
 Hasköy 353, 354, 355, 357, 358
 Hasköy Ermeni Kilisesi 370, 377, 401
 Havasor nâhiyesi 363, 413
 Havuzlu Kilisesi 232
 Havza 346
 Haydaranlı aşîreti 368
 Haydarpaşa 444
 Hayguni 402
 Hayrek 292
 Hazret-i Îsâ 295, 342
 Heftsorik köyü 252
 Heftvan 257, 260, 261, 262, 407, 419
 Hezare köyü 251, 254
 Hınçak gazetesi 236, 309, 318, 319, 397, 425, 429, 430
 Hınçak Komitesi 234, 242, 244, 258, 259, 282, 286, 298, 307, 319, 320, 321, 347, 369, 380, 397, 396, 402, 413, 414, 416, 418, 425, 429, 430, 431, 444, 445
 Hınıs 249, 302, 307, 334, 335, 336
 Hoy Şehbenderliği 324, 369
 Humbarahane Mektebi 350, 358
 Hüdâvendigâr 237, 238, 242, 405
 Hükûmet-i Seniyye 282, 283, 340, 347, 348, 371, 372, 374, 392
 Hüseyin Bey, Takur Aşîreti Reîsi 251
 Hüseyin Dâim Bey, Karakollar Müfettişi (Miralay) 370, 390
 Hüseyin Hüsni, İstanbul Polis Meclisi Reîsi 349, 383, 390, 396, 403
- ıslâhât 265, 417
 Işkı köyü (Pasinler) 334, 335
- İbrahim Bey 248
 İbrahim Edhem, Temyiz a'zâsından 249
 İcâdiye 398
 İliç 428
 İngiltere 248, 252, 303, 304, 315, 316, 317, 321, 360, 364, 369, 378, 380, 387, 393, 408, 431
 İngiltere Ermenileri 316
 İngiltere Konsolosluğu 379
 İradcıyan 405

- İran 234, 246, 251, 255, 256, 263, 277, 278, 332, 335, 359, 360, 365, 369, 370, 387, 407, 412, 413, 414, 416, 419, 432, 438, 443, 449
- İran Hükûmeti 407
- İran Kançılıryası 393, 438
- İran Sefâret-i Seniyyesi 234, 362, 405, 464
- İravunk gazetesi 373
- İskenderiye 348
- İsmail, Jandarma Yüzbaşısı 390
- İstanbul 258, 283, 289, 315, 318, 321, 322, 353, 371, 397, 437, 438, 441, 442, 444
- İstanbul hâdisesi 373, 406
- İstanbul Jandarma Kumandanlığı 322
- İstanbul Polis Müdürlüğü 322, 345, 376, 443, 445
- İsviçre 321
- İtalya 387, 405, 440
- İzmit 239, 413
- İzmit Mutasarrıflığı 237, 238, 242, 300, 301
- İzmir 444, 446
- İzmirliyan Matyos Efendi, Ermeni Patriği 243, 318, 379
- Jön Türkler 321
- Kaçet köyü 311, 367
- Kadıköy 398, 447
- Kafkasya 414, 416
- Kalfayan 407
- Kalost 258
- Kampana Serkiz 231
- Kân köyü 336
- Kandilli 352
- Kandilli İskelesi 352
- Kanik köyü (Van) 306, 307
- Karabağ 257
- Karabet (Arşak) 231, 254, 264, 381, 388, 393
- Karabet Soluzyan, Ermeni Mektebi Muallimi 239
- Karabet, papaz 354
- Karadağ 238, 239, 401, 402
- Karadağlılar 385
- Karagözyan Dikran 237, 446
- Karagündüz köyü 255
- Karahisâr-ı Sâhib 444, 446
- Karahisâr-ı Şarkî 285
- Karamürsel Kaymakamlığı 238
- Karçegân kazâsı (Van) 270
- Karıçkan kazâsı 367
- Karnaval Caddesi (Beyoğlu) 388, 394, 395
- Karnik 328, 397
- Kars 307, 325, 332, 334, 441
- Kars kapısı 308, 332
- Karsan köyü 239
- Kasımpaşa 236, 350, 353, 355, 377
- Kaspar 333
- Kator 366, 369
- Kayseri 298, 326, 378, 449
- Kayseri Mutasarrıflığı 424
- Kayseri Polis Komiserliği 449
- Kayzak Komitesi 445
- Kazan 336
- Kazarak köyü (Yalova) 237
- Kazaros, Sahak oğlu 327, 328, 329, 378
- Kendirci (Van) 245, 365
- Kendirci Karakolu 311
- Keresteciler 447
- Kerkük 281
- Keşişyan Mıgırdıç, Taşnakyan Komitesi Reîsi 324
- Keşme köyü (Divriği) 402
- Kıbrıs 281, 348, 376, 414, 416
- Kılın aşîreti 370
- Kılınç köyü (Yalova) 237
- Kınoni 357
- Kırımyan 257, 258, 307
- Kırklar Kilisesi 242
- Kızıl Mescid Mahallesi 346
- Kızıl Vanik 427
- Kızılağaç köyü (Muş) 302, 308, 331, 333, 334
- Kigork 425
- Kiği 307

- Kim köyü 413
 Kireçburnu 353
 Kireçburnu Karakolu 351
 Kirkor 300, 328, 354
 Kocamustafapaşa 356
 Kokas 284, 285
 Kokusta 258
 Kololıyan Avadis Efendi 432, 433, 434, 435
 Konya 242
 Köhnegir 327
 Köprüköyü (Pasinler) 302, 308, 310, 332, 333, 334, 335, 336
 Körzük köyü 368
 Köstence 306, 307
 Köybaşı Mahallesi 427, 428
 Kredi Leone Bankası 382
 Kudüs-i Şerif 315, 379
 Kudüs-i Şerif Manastırı 234
 Kulaksız Ermeni Kilisesi (Kasımpaşa) 236, 243
 Kumkapı 231, 232, 233, 240, 241, 337, 348, 412
 Kumkapı hâdisesi 318, 372
 Kumkapı Karakolu 412
 Kumkapı Kilisesi 234, 240, 321
 Kumsor köyü 335
 Kurşunludere 346
 Kurubaş köyü 252
 Kutur semti (İran) 250
 Kuyumcu Kapril, Komite Reîsi 377
 Kuzguncuk 394
 Küçük Millet Hamı 343, 344
- Lâdik 346
 Lâledere köyü (Yalova) 237
 Lazistan 310
 Leon Sisliyan, İstanbul Gümrükleri Müfettişi 406
 Livli aşîreti 369
 Londra 307, 321, 330, 407, 408, 409, 414, 415, 416, 417, 426, 429, 441
 Londra Hınçak Komitesi 384
 Londra Sefâret-i Seniyyesi 407, 408
- Loyd Kumpanyası 306, 307
 Lubonof 319
 Luper Şahinyan, Haçinli 379
- Ma'den 444, 445, 446
 Ma'mûretülazîz 242, 402, 427
 Mâbeyn-i Hümâyûn Başkitâbet-i Celîlesi 238, 321, 322, 345, 346, 356, 359, 367, 374, 376, 377, 378, 379, 381, 384, 386, 391, 393, 394, 402, 405, 426, 445
 Madam Baranzo 237, 238
 Madam Munye 238, 239, 240
 Mahmûdî kazâsı 250, 300, 324, 325, 365, 366, 367, 432
 Makedonya 313, 321, 322
 Makriköyü 337
 Maksimof, Rusya Sefâreti Baştercümanı 371, 372, 383, 386, 403, 404
 Makuri aşîreti 252
 Malatya 441
 Malkon 307
 Mamikonof Vahan 407, 408, 409
 Manuk Narlıyan 234
 Manukyan 407
 Mar Nazarbekyan 415
 Maraş 242, 251, 254
 Maraş Mutasarrıflığı 242
 Mardin 303, 304
 Mardiros, papaz 444
 Markar Efendi, Kumkapı Polis Komiseri 231, 232, 233, 234, 235, 240, 243
 Marsilya 371, 405
 Marsilya Başşehbenderliği 235, 405
 Matyos İzmirliyan, Ermeni Patriği 348
 Matyos, Dâva Vekili 444
 Mavroyani Paşa 385
 Meclis-i Mahsûs-ı Vükelâ 243
 Meclis-i Rûhânî 319, 329
 Meclis-i Umûmî 318, 319
 Mehmed Ağa, Hamidiye Süvari Alayları mülâzimlerinden 368
 Mehmed Ali, Çınar Karakolu'nda polis 390

- Mehmed Âsım, Tophâne-i Âmire Sevk Komisyonu Reîsi 399, 400
- Mehmed Efendi Hanı (Tavukpazarı) 352
- Mehmed Efendi, Emânet Müdürü 400
- Mehmed, Beyoğlu Polis Meclisi Reîsi 377
- Mekki kasabası 251
- Meks Ermenileri 363, 367, 370
- Meks kazâsı 362, 368
- Memâlik-i Osmâniyye 312, 313, 318, 334
- Menteşof 372
- Mersin 321
- Meryem Ana Kilisesi 363
- Meryem Nazarbekyan 429
- Merzgi aşîreti 277, 365, 367
- Merzifon 279, 326
- Mıgır 358
- Mıgırdıç 444
- Mıgırdıç Efendi, polis 235, 305
- Mısır 348, 361
- Mısır Hanı (Tahtakale) 352
- Mısır mes'alesi 319
- Mîr Hasan 251
- Midhat Bey, müstantık 386
- Midyat kazâsı 303
- Migo gazetesi 319
- Mihkenber köyü 252
- Mihran Damadyan 407, 408, 416, 418, 429
- Mikail 397
- Milan aşîreti 367
- Millet Hanı 344
- Minas 346
- Mirke Manastırı 420
- Misak (Vahram) 332
- Moruk, Haçinli 424
- Muâhede Komitesi 270, 272
- Murat 334
- Mustafa Paşa, Tokat Dîvân-ı Harb Reîsi (Ferik) 279, 280
- Musul 363
- Muş 249, 294, 296, 301, 302, 306, 307, 308, 334, 400, 426, 441
- Müdrîke Manastırı 411, 426
- Mühürdad 349, 352, 376, 377, 397, 421, 422
- Narik köyü (Gevaş) 367
- Narlıkapı (Samatya) 232
- Nazar Bey 408
- Nazarâbâd Dağı 366
- Nâzım, Van Valisi 247, 269, 318
- Neccâr nâhiyesi 304
- Nezaret 379
- Nezret Çavuş 325
- Niçoyan Misak 332
- Niçoyanlar 333
- Nikogos, Fransa Murahhasası 242
- Niksar kasabası 278
- Niksar Kaymakınlığı 279
- Niksar Polis Komiserliği 279
- Nişanca Mahallesi (Eyüp) 352
- Norbah (Aronik) Kiragos oğlu 442
- Norduz mevkı'î 363
- Norşin Mahallesi 364, 369
- Nuryan Efendi, Şûrâ-yı Devlet a'zâsından 371, 372
- Odesa 378
- Ogen 261
- Ohancanyan 430
- Ohannes 255
- Ohannesyan Hayrabet 275
- Okü köyü 305
- Olgüllü köyü 367
- Oltu 332
- Onnik 448
- Ortaköy (Yalova) 237, 238, 239
- Ortaköy Ermenileri 405
- Osman Efendi, Kapıçı Nizâmiye Karakolu Yüzbaşısı 306
- Osmanlı Hükûmeti 288, 297
- Örnek 234

- Panciri Efendi 382
Pangaltı 432, 435
Papayanc 262
Paris 321, 407, 409, 416
Paris Sefâret-i Seniyyesi 321, 322, 407, 408
Pasinler 302, 303, 311, 334, 335, 336
Pasinler Kaymakamlığı 308
Patokyan Efendi 451
Patrikhane 240, 319, 391, 410, 411
Patrikhane Kilisesi 232, 233, 234
Patrikhane Millî Kanunnâmesi 411
Pazarköy 405
Pengân köyü (Divriği) 402, 428
Perkendik köyü 442
Perkenek köyü 426
Petersburg 321, 408, 409
Petersburg Sefâret-i Seniyyesi 371
Petros Efendi 275
Pire 387, 404
- Remzi Paşa 320
Rize 306, 307
Romanya 302, 307, 334
Roştoni 407, 408, 417
Rum Kilisesi (Samatya) 377
Ruscuk 251
Rusûmât Emânet-i Celîlesi 376
Rusya 246, 248, 256, 257, 258, 261, 263, 269, 275, 302, 308, 315, 316, 317, 319, 321, 324, 325, 331, 332, 334, 336, 360, 364, 371, 372, 378, 382, 407, 428, 443
Rusya Ermenileri 360, 372, 371, 373, 384
Rusya Hükûmeti 258, 259, 266
Rusya Postahanesi 438, 448
Rusya Sefâreti 348, 371, 382, 383, 386, 403
- Sadeddin Paşa, Yâverân-ı Hazret-i Şehriyârîden (Ferik) 244, 245, 247, 248, 249, 269, 277, 300, 358, 359
- Sadâret 232, 234, 235, 236, 237, 239, 240, 242, 243, 249, 306, 325, 330, 360, 361, 362, 370, 373, 376, 377, 378, 379, 380, 381, 383, 384, 386, 387, 388, 392, 393, 394, 395, 401, 403, 404, 405, 406, 407, 409, 412, 419, 420, 425, 426, 427, 438, 439, 440, 441, 443, 445, 446, 447, 449, 450
Sahak 261, 358, 377, 398
Sahak Aşikyan 268
Sahak, Van Ermeni Murahhasası 306, 364
Said, Üsküdar Ciheti Kumandanı Muavini (Mirlivâ) 390
Sâlhâne köyü 300, 366
Sâlhâne Dağı 324, 325
Salıpazarı 355
Salisbury, İngiltere Başvekili 313
Salmast 257, 258, 259, 260, 261, 369
Samatya 232, 241, 336, 337, 349, 351, 354, 356, 377, 397, 421, 422, 423, 440, 447
Samatya Ermeni Kilisesi 398
Samsun 326, 347
Saray kasabası 250
Sarıkamış 307
Sason 264, 276, 286, 287, 302, 309, 311, 334
Sason ihtilâli 334
Selâmsız 371, 380, 388, 389, 393, 397, 398, 405, 439
Selâmsız Ermeni Kilisesi 394
Selâmsız Karakolu 381, 388
Seline kasabası (Romanya) 307
Selmas 324, 424
Senadık köyü (Erzurum) 301, 302, 308, 332, 333, 334
Serkiz 397
Serkiz Falisd 264
Sığaç cebeli 325
Sırbistan Sefâreti 238
Simonyan Mardo, Taşnakyan Komitesi Reîsi 324
Sinekerim 263
Sirop 263
Sis 425
Sitrak 301, 302, 308, 332, 336, 421

- Sivas 242, 251, 254, 285, 291, 326, 347, 379, 424, 425, 426, 442, 444, 446, 451
- Sivas Hapishanesi 331
- Sivas İttihâd Komitesi 326, 378
- Sivas Polis Komiserliği 280, 284, 402, 418, 426
- Sofya 408
- Soğanlı 325
- Soluz köyü (Yalova) 237
- Soso 311
- Stefanoviç 343, 344
- Stepan Efendi, Van Vali Muavini 325
- Sûk-ı Silvan mevki'i (Niksar) 278
- Sulumanastır 348, 349, 354, 356, 357, 376, 377, 397, 398, 450
- Sulumanastır Kilisesi 336, 352, 423
- Süryânîler 303, 304
- Süveydiye 330
- Şahbağı köyü 259, 260, 261, 369
- Şakayan Dikran, Taşnakyan Komitesi Reîsi 324
- Şâkir Paşa, Yâver-i Ekrem (Müşir) 279, 307, 312, 315, 317
- Şark mes'elesi 313, 316, 442
- Şatak kazâsı 249, 259, 304, 311, 363, 366, 367, 368
- Şebinkarahisâr 254
- Şehr Emânet-i Celîlesi 345
- Şehriyâr Bey Kilisesi 251
- Şemiski aşîreti 250, 366, 367
- Şemsi Paşa, Sekizinci Fırka Kumandanı (Ferik) 245, 247, 277, 278
- Şeref Bey, Merzgi Aşîreti Reîsi 252
- Şevket Bey, Dîvân-ı Harb a'zâsından (Kaymakam) 278, 280, 281
- Şeydan köyü 368
- Şişli 441
- Şişmanyân Gayunet Efendi 427
- Şivli aşîreti 369, 370
- Şuşansi köyü (Van) 235
- Tahrân Sefâret-i Seniyyesi 277, 424
- Tahsin Efendi, Komiser 434
- Tahtakale 352
- Takori nâhiyesi 432
- Talori 302
- Tano (Murat) 425
- Tanol 301, 302, 309, 335
- Tarabya 375
- Tarlabaşı 447
- Taşnak Komitesi 251, 255, 256, 257, 258, 259, 260, 261, 263, 300
- Taşnaksâğan Ermeni Komitesi 310, 311, 312, 314, 315, 348, 357, 373, 374, 378, 406, 445, 446
- Tatyos, Beyoğlu Ermeni Kilisesi Papazı 401
- Tave Mahallesi 427
- Tavukpazarı 352
- Tazekeriz 364
- Tebriz 256, 257, 258, 260, 261, 262, 263, 332, 361
- Teftîş-i Askerî Komisyon-ı Âlîsi 421, 422
- Tekfurdağı 241
- Tepebaşı 364
- Terahan, Sırbistan Sefâreti Baştercümanı 238, 239
- Terlemezyan Kirkoris 260
- Terlemezyan Mıgırdıç, Heftvan Mektebi Müdürü 260
- Terme kazâsı 346
- Terminos Oteli 321
- Tersâne-i Âmire 375
- Tesrî'-i Mu'âmelât Komisyonu 233, 241, 242, 243, 244, 245, 248, 269, 276, 278, 280, 282, 285, 300, 301, 302, 303, 305, 306, 324, 325, 326, 330, 331, 347, 358, 379, 391, 420, 424, 432
- Tevfik Bey, Eğin Kumandanı (Miralay) 427
- Ticâret Nezâreti 385
- Ticâret Odası 385
- Tiflis 260, 261, 319, 332, 347, 348, 378, 409, 415
- Tiflis Başşehbenderliği 407, 408, 409
- Tiflis Ermenileri 384
- Timar nâhiyesi 370
- Times gazetesi 319
- Tokat 265, 278, 279, 280, 284, 331
- Tokat Kumandanlığı 279
- Toluh köyü 367

- Tophâne-i Âmire Müşfiriyyet-i Celîlesi 346, 376, 377, 381, 388, 393, 395, 397, 400, 401, 402, 412, 439, 440, 441, 443
- Topkapı 355
- Toros 298, 328, 329, 443
- Tosun Bağı 350
- Trabzon 242, 249, 258, 268, 306, 307, 309, 310, 329, 334, 347
- Trabzon Dîvân-ı Harb-i Örfîsi 306
- Truşak gazetesi 245, 261, 283, 309, 313, 315, 390, 397, 401
- Truşak Komitesi 235, 240, 241, 242, 244, 282, 283, 311, 347, 366, 369, 380, 392, 396, 442
- Türk Hükûmeti 268, 318, 373, 413, 430
- Türkistan 292
- Türkiye 258, 265, 310, 312, 373, 413, 414, 416
- Türkler 267, 268, 287, 288, 289, 291, 296, 298, 299, 311, 357, 430
- Uncuyan Apik Efendi 406, 437
- Üçkilise 257, 261, 305
- Üsküdar 380, 381, 387, 388, 389, 392, 393, 397, 434, 437, 439
- Üsküdar Ermenileri 380
- Üsküdar Kilisesi 370, 371
- Üsküdar Mutasarrıflığı 322, 345, 353, 385
- Vahan 257, 258, 259, 261, 262, 263, 409
- Van 242, 244, 245, 246, 247, 248, 249, 250, 251, 252, 253, 254, 255, 256, 258, 260, 262, 263, 264, 268, 269, 270, 274, 276, 277, 282, 294, 296, 300, 302, 304, 305, 306, 307, 309, 311, 312, 319, 324, 325, 347, 359, 360, 361, 363, 365, 366, 368, 369, 370, 372, 407, 412, 420, 444, 446
- Van Ermenileri 268
- Van Gölü 252
- Van hâdisesi 282, 303, 304, 306, 358, 359, 368
- Van Polis Komiserliği 236, 241, 243, 270, 300, 324, 325, 361, 405, 407, 420
- Vanik köyü 333
- Vano 263
- Varna 325, 373, 378, 387, 393, 404, 412
- Vartabet Sitrak 332, 333, 334
- Vartan 267, 288
- Vehbi Paşa 384, 404
- Velibaba köyü (Pasinler) 334
- Venedik 426
- Vestan 251, 252
- Viktorya Oteli 407, 408
- Vitalis Hanı 351
- Viyana 333
- William, İngiltere Van Konsolosu 360
- Yafa 379
- Yalova 237, 238, 239
- Yalova Hamamı 237, 238, 239
- Yankof, Rusya Sefâreti Üçüncü Tercümanı 378
- Yeniçeşme 377
- Yenikapı 412
- Yervant (Cellâd Artin) 307
- Yıldız 318, 319
- Yozgat 326, 327, 424, 444, 445
- Yunan 238, 239, 387
- Yuridi nâhiyesi 277
- Yusufyan Hanı (Çakmakçılar) 352
- Zabtiye Nezâret-i Celîlesi 338, 361, 389
- Zamare köyü (Divriği) 402
- Zanorof 408
- Zeki Paşa, Müşir 279
- Zelhazyan Mıgırdıç 257
- Zerohi 275, 276
- Zeytinburnu 389
- Zeytun 242, 265, 313, 319, 320, 325, 326, 330, 378, 379, 391, 407, 414, 415, 419, 425
- Zincirlikuyu 441
- Zobink 301
- Zor köyü 305

